



## รายงานการวิจัย

### แผนโครงการวิจัย เรื่อง

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน  
Four Ways of Kruba Civilization : Concept and Social Development  
Process in Lamphun Province

โดย

ดร.สามารถ บุญรัตน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760143



## รายงานการวิจัย

### แผนงานวิจัย เรื่อง

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน  
Four Ways of Kruba Civilization : Concept and Social Development  
Process in Lamphun Province

โดย

ดร.สามารถ บุญรัตน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760143

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



## Research Report

### Four Ways of Kruba Civilization : Concept and Social Development Process in Lamphun Province

by

Dr.Samart Boonrat

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2560

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya  
University

MCU RS 610760143

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน
ผู้วิจัย	ดร.สามารถ บุญรัตน์
ส่วนงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
ปีงบประมาณ	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

### บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ๒. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ๓. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน และ ๔. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และการสนทนา จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนา

#### ผลการวิจัย พบว่า

แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน พบว่า แนวการปฏิบัติระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันทน์เนื้อสัตว์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสงเคราะห์ และงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ สำหรับหลักปฏิบัติซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ ได้แก่ พระสงฆ์ มีชีวิตเพื่อสังคภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญาณเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกรักที่เป็นชุมชน วัตถุประสงค์ต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริงแม้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามยุคสมัยวัตถุนิยม และชุมชน วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติไทย คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน พบว่า การสร้างการเรียนรู้ในอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นได้มีการเรียนรู้และยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันตลอดมาจน จากการวิจัยพบว่าการสร้างการเรียนรู้ ๓ รูปแบบ ดังนี้ ๑) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ๒) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักภูมิปัญญา และ ๓) ภูมิธรรม ภูมิปัญญา สุวิถีปฏิบัติ ส่วนกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา พบว่า ๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล และ ๔) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์หรือรับผลประโยชน์

กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน พบว่า เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถีครูบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครูบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์

การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน พบว่า แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของสี่ครูบาอันจะนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติ แนวคิดและหลักคำสอนของสี่ครูบาอันส่วนใหญ่แล้วจะเน้นวิธีการที่คล้ายกัน สำหรับการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครูบาแต่ละท่านสามารถสรุปได้ว่ามี ๕ ข้อ ๑) การพัฒนาทางกาย ๒) การพัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การพัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ส่วนรูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบาในจังหวัดลำพูน พบว่า รูปแบบการปฏิบัติเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดคือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่างที่ดีด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดงงามไปด้วยศีล เป็นผู้แก้ปัญหาการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจหากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน สร้างพื้นที่เรียนรู้การจัดสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่กว้างใหญ่ ทำเพื่อส่วนรวมต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน พบว่า ประกอบไปด้วย **ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน** ประกอบไปด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา ขั้นที่ ๒ ขั้นสังเกต ขั้นที่ ๓ ขั้นสัมผัส ขั้นที่ ๔ ขั้นสำรวจ ขั้นที่ ๕ ขั้นสืบค้น ขั้นที่ ๖ สังสมปัญหา และขั้นที่ ๗ ประเมินผลและประยุกต์ใช้ **หลักการตามแนวอารยธรรมวิถีสี่ครูบา** ประกอบด้วย ๑) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓) การตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ๔) การจาริกธุดงค์วัตร ๕) พัฒนาเป็นงานสาธารณกุศล ๖) การเคารพนับถือพระพุทธศาสนา ๗) การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่าง ๘) สร้างอาชีพให้ชาวกระเหรี่ยง ๙) หลักกรรมสังคหวัตถุ ๔ ๑๐) การฉันทม้งสวิริติ และ ๑๑) อภัยทาน และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนมีความสอดคล้องกับแนวคิดหลักการตามแนวพุทธ คือ ๑) เบญจศีล ๒) เบญจธรรม ๓) วิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔) ธุดงค์วัตร ๕) สังคหวัตถุ และ ๖) บุญกิริยวัตถุ ๓

**คำสำคัญ:** อารยธรรมวิถี, ๔ ครูบา แนวคิด, กระบวนการพัฒนาสังคม, จังหวัดลำพูน.

**Research Title:** Four Ways of Kruba Civilization : Concept and Social Development Process in Lamphun Province

**Researchers:** Dr.Samart Boonrat

**Department:** Mahachulalongkornrajavidyalaya University Lamphun Buddhist College

**Fiscal Year:** 2017

**Research** Mahachulalongkornrajavidyalaya University

**Scholarship**

**Sponsor:**

### Abstract

. The research has objectives 1. To study the concepts and practices of the Kruba Four Civilization in Lamphun 2. To study the social development process according to the Four Kruba Civilization of the Local Administrative Organization in Lamphun Province 3. To study the enhancement and self-development of monks According to the Four Civilization Ways of Kruba in Lamphun And 4. to study the integration of the Four Civilization Principles of Kruba with school management in Lamphun Province The researcher used the qualitative research methodology, including document analysis In-depth interview format Specific group discussion styles And the action research model And the descriptive data analysis based on the essence of the interview and discussion issues. Then the data was analyzed by content analysis method. As well as presenting them using the descriptive method

#### The research found that

Concepts and practices of the Four Rabbi Civilization in Lamphun Province, found that the traditional practices through practices such as clothing, strict in Meditative meditation Not meat me The propagation of Buddhism in many areas, including Propagation of religion, promotion of children, tribes and ethnic groups To be educated The construction of schools, the construction of religious sites and the rebuilding of religious sites in the area Public welfare And various public benefits Which is related to various factors For the practice which is related to various factors such as the monks live for the condition, for the community, the spirit for the community There must be a sense of being a temple community, the temple must maintain the true essence of the temple even though it has changed according to the state according to the era of materialism and the temple community has been a learning source of Thai society since the past Up until now Thai people are ordained in Buddhism. Has trained himself to be a good person Is an important force in the

development of the Thai nation Teachings about the mental development of people in the community are very important today.

Social development process in accordance with the principles of the Civilization of the Kruba four ways of local government organizations in Lamphun Province found that the creation of learning in the Civilization of the Kruba Way has been learned and practiced continuously throughout. From the research, it was found that there are 3 forms of learning as follows: 1) Creating learning by Buddhist principles, 2) Creating knowledge by wisdom, and 3) Landscape, wisdom, to practice. As for the process of creating participation in social development according to the civilization of the four teachers, it is found that 1) participation in planning 2) participation in the operation Participation in monitoring and evaluation, and 4) participation in the use or benefit of Social development process according to the principles of civilization of the four Kruba in Lamphun Province, found that beginning from the creation of learning process by the Buddhist principles such as the four Sangha objects 4, Brahmavihara, 4 principles of unity, local government organizations adopted the Kruba way Especially the principles of fellowship To be a tool for social development Which the Kruba Method is important Using the form of "Group work" as a tool to create a process for participation of people in the community and government. Including the Sangha

Strengthening values and self-development of monks according to the Four Ways of Kruba civilization in Lamphun Province, it is found that the concepts and methods of monks' development of the Four Kruba will lead to practice guidelines. The concepts and doctrines of the four teachers are mostly focused on similar methods. For the potential development of each monk's teacher, it can be concluded that there are 5 items: 1) physical development 2) religious development 3) public benefit development, 4 Sangahavatthu principles apply 4) knowledge development Use the power of the 4th baht to apply 5) Mind development uses threefold principles. As for the form of value enhancement and self-development of monks according to the 4 civilizations of Kruba in Lamphun, it is found that the best practice is the way to build the best faith, which is teaching by being a good example by the monks. Buddhist monks who practice well, like beautiful precepts Who are intellectual, both secular and religious education If the monks themselves still believe that the monks themselves must help the animals Save everyone from encroachment Create a learning area to organize the place. The temple is a place with many artifacts and places. To do for the public, must play a role in instilling and creating public awareness for people. Cultivating the mind to make people

responsible for themselves and society. These things will allow the monks to develop themselves and see their own value.

The integration of the four civilization principles of Teacher Rabbi and educational management in schools in Lamphun Province found that there are 7 steps of teaching and learning, consisting of Step 1: Building Faith, Step 2, Step 3, Step 3 Step 4, survey step, step 5, search step, step 6, build up wisdom and step 7, evaluate and apply Principles according to the four civilization ways of the Kruba, consisting of 1) the creation and reconstruction of temples 2) Meditation practice 3) Adherence to the 5 precepts 4) The pilgrimage 5) Develop as a public charity event 6) Respect for Buddhism 7) Practice Dhamma as an example 8) Build a career for Karen 9) Sangkhahavuthamma principles 4) Vegetarianism and 11) Apologies and the teaching and learning styles are consistent with the Buddhist principles, namely 1) Benjasil 2) Benjamatham 3) Vipassana Gamma Maha 4) 5) Sanghakhawatu and 6) Boonkhiriya object 3

**Keywords:** Way of Civilization, 4 Khru Ba Concepts, Social Development Process, Lamphun Province.



## กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาความเป็นธรรมาธิปไตยของผู้นำชุมชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช” สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้กรุณาให้งบประมาณในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณพระเทพปัญญาสุธี, รองอธิการบดีวิทยาเขตนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้ตรวจสอบ และเป็นທີ່ปรึกษาให้คำแนะนำในงานวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะที่ให้คำแนะนำ และตรวจทานแก้ไข ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทุกรูป/ท่านที่ได้ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณคณะผู้วิจัย ดร.สามารถ บุญรัตน์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนที่ได้เป็นผู้ร่วมวิจัยในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ที่ได้ช่วยเหลืองานวิจัยฉบับนี้จึงแล้วเสร็จตามกำหนดระยะเวลาที่ตั้งไว้ และขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้มีส่วนช่วยให้การวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่วิทยาเขตนครศรีธรรมราชที่เป็นกำลังใจในการศึกษาวิจัยจนสำเร็จไปด้วยดี และผู้ที่ไม่ได้เอ่ยนามทั้งหมดที่ได้มีส่วนในการวิจัย

บุญกุศลคุณงามความดีและคุณประโยชน์อันใดอันพึงมี ในงานวิจัยเล่มนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมบูชาคุณแต่พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแสงสว่างแห่งความพ้นทุกข์ของมนุษยชาติต่อไป และขอบูชาคุณอุปัชฌาย์ อาจารย์ และปุชนิยบุคคลทั้งหลายที่ได้ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจด้วยดี ข้าพเจ้าขอขอบคุณด้วยความจริงใจและด้วยความเคารพอย่างสูง

สามารถ บุญรัตน์

ธันวาคม ๒๕๖๒

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฎ
<b>บทที่ ๑ บทนำ.....</b>	<b>๑</b>
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๖
๑.๓ ขอบเขตในการศึกษา.....	๖
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๘
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา.....	๑๐
<b>บทที่ ๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....</b>	<b>๑๑</b>
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับครูบา.....	๑๒
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน.....	๑๕
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม.....	๒๓
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์.....	๓๑
๒.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้.....	๓๖
๒.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ.....	๔๒
๒.๗ หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา.....	๕๗
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๗
๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๘๖
<b>บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....</b>	<b>๘๘</b>
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๘
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๙๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๙๔

## สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๘
๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย.....	๙๙
<b>บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....</b>	<b>๑๐๓</b>
๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ..	๑๐๓
๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน.....	๑๒๐
๔.๓ ผลวิเคราะห์การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตาม หลัก อารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน.....	๑๓๙
๔.๔ ผลการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน.....	๑๖๕
๔.๕ องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย.....	๑๘๙
<b>บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....</b>	<b>๑๙๓</b>
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๙๓
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๒๐๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๐๙
บรรณานุกรม.....	๒๑๒
ภาคผนวก.....	๒๑๙
ภาคผนวก ก บทเครื่องมือการวิจัย.....	๒๒๐
ภาคผนวก ข การรับรองการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๒๖
ภาคผนวก ค การรับรองการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๒๗
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๓๔

## สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ สรุปความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับครุบา.....	๑๔
๒.๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมสี่ครุบา.....	๒๒
๒.๓ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม.....	๓๐
๒.๔ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์.....	๓๕
๒.๕ สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้.....	๔๑
๒.๖ สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ.....	๕๕
๒.๗ สรุปหลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา.....	๖๖
๒.๘ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์.....	๗๓
๒.๙ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม.....	๗๘
๒.๑๐ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา.....	๘๑
๒.๑๑ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมคุณค่าของมนุษย์.....	๘๕
๓.๑ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๙๐
๓.๒ สรุปขั้นตอนการวิจัย.....	๙๙
๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน.....	๑๑๗
๔.๒ แสดงอารยธรรมวิถีและแนวทางในการปฏิบัติตน.....	๑๑๙

## สารบัญญภาพ

### หน้า

#### ตารางที่

๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง อารยธรรมวิถีสี่ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนา สังคมในจังหวัดลำพูน.....	๘๗
๔.๑ กระบวนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาสังคม (โครงการวิถีครูบา).....	๑๒๖
๔.๒ การไหลของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมฯ.....	๑๒๗
๔.๓ กระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา.....	๑๒๘
๔.๔ กระบวนการกำหนดนโยบาย “วิถีครูบา”.....	๑๓๑
๔.๕ เครือข่ายการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา.....	๑๓๒
๔.๖ กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดลำพูน.....	๑๓๖
๔.๗ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๑
๔.๘ แสดงภาพการรับฟังบรรยายภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๑
๔.๙ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวันบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๒
๔.๑๐ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๓
๔.๑๑ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๔
๔.๑๒ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๕
๔.๑๓ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๕
๔.๑๔ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๖
๔.๑๕ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๗
๔.๑๖ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๘
๔.๑๗ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน.....	๑๔๙
๔.๑๘ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน.....	๑๕๐
๔.๑๙ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน.....	๑๕๑
๔.๒๐ แสดงภาพการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....	๑๕๓
๔.๒๑ แสดงภาพการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....	๑๕๓
๔.๒๒ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....	๑๕๔
๔.๒๓ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....	๑๕๕
๔.๒๔ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....	๑๕๖

**ตารางที่**

๔.๒๕ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....๑๕๗

๔.๒๖ แสดงภาพการนำเสนอหลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....๑๕๙

๔.๒๗ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....๑๖๐

๔.๒๘ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน.....๑๖๕

๔.๒๙ แสดงคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา.....๑๘๗

๔.๓๐ แสดงภาพการบูรณาการแบบโยงโย.....๑๗๖

๔.๓๑ สรุปลวิเคราะห์ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรอารยธรรมวิถีสี่ครูบาของ  
สถานศึกษาในจังหวัดลำพูน.....๑๘๖

๔.๓๒ แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนา  
สังคมในจังหวัดลำพูน.....๑๙๒

## คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

### การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการศึกษาค้นคว้าวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยใช้ชื่อย่อและคำเต็ม ชื่อของพระคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้.

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงแบบ ๔ ตอนคือ ชื่อย่อคัมภีร์/เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๘๔ / ๒๒๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรคเล่มที่ ๑๐ (ภาษาไทย) ข้อที่ ๑๘๔ หน้าที่ ๒๒๕ เป็นต้น

### พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อารยธรรม หมายถึง คุณลักษณะความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม และกฎหมาย ความเจริญเนื่องด้วยองค์การของสังคม เช่น การเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรม ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี<sup>๑</sup> จากความหมายของ อารยธรรมจะเห็นได้ว่า อารยธรรมโดยทั่วไปมักหมายถึงประเด็นของความเจริญหรือดีในแง่ต่างๆของสังคม โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ส่วนลักษณะความไม่เจริญหรือไม่พัฒนาทางวัฒนธรรม จะเรียกในทางกลับกันว่าอนารยธรรม อันแปลว่า ไม่มีอารยธรรม แต่สำหรับทางด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรมจะศึกษาความซับซ้อนของระบบสังคม กล่าวคือความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างในสังคมแม้ว่าจะทำให้สังคมดีขึ้นหรือแย่ลงก็ตาม โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงเหตุปัจจัยการเกิดและการล่มสลายของอารยธรรมนั้น รวมถึงอิทธิพลของอารยธรรมนั้นต่ออารยธรรมอื่น ๆ สำหรับคำว่า อารยธรรม นั้น โดยปกติแล้วจะมีความหมายโดยนัยถึง อารยธรรมมนุษย์ ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆในสังคมมนุษย์ ก็คือ วัฒนธรรม แต่คำว่า อารยธรรม อาจนำไปใช้ในด้านอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ อาทิ อารยธรรมต่างดาว ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าหาความซับซ้อนของระบบสังคมของสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญาอันนอกโลก เป็นต้น<sup>๒</sup>

จากคำนิยาม อารยธรรม เป็นหนึ่งในปัจจัยทั้งหลายที่สังคมมนุษย์มีความต้องการพื้นฐาน นอกจากความต้องการภายนอกในด้านต่างๆ มนุษย์ยังคงต้องการความมั่นคงทางจิตใจ เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและอยู่รอดปลอดภัย มนุษย์จึงจำเป็นต้องแสวงหาความผูกพันกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งที่ปราศจากตัวตนที่มนุษย์สัมผัสไม่ได้ แต่เชื่อว่าสามารถปกป้องคุ้มครองตนเองได้ การแสดงออกในการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจนี้มีลักษณะต่างกันตั้งแต่สมัยโบราณถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งในช่วงเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา มนุษย์ค้นพบว่า ศาสนาและความเชื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจ เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงเป็นผลของความต้องการทางจิตใจการแสดงออกซึ่งความคิด และความเชื่อของมนุษย์ ขณะเดียวกันมนุษย์จะมีความอ่อนแอในตนเองทำให้ศาสนาและความเชื่อเป็นสิ่งที่สนองความต้องการที่มนุษย์จะขาดเสียมิได้ มนุษย์ต้องการที่พึ่งต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวเพื่อให้ชีวิตมั่นคง เมื่อมนุษย์เห็นความมหัศจรรย์ของธรรมชาติก็พยายามแสวงหาเหตุผลที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านั้น เมื่อได้คำตอบที่ตนพอใจ ก็มักจะยึดถือเชื่อมั่นในชั้น

<sup>๑</sup>พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๒.

<sup>๒</sup>สารานุกรมเสรีวิกิพีเดีย, อารยธรรม, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://th.wikipedia.org/wiki/อารยธรรม> [๔ สิงหาคม ๒๕๕๙].



แรกนี้อาจเป็นความเชื่อส่วนบุคคล ต่อมาเมื่อผู้อื่นเห็นว่าดีก็นำมาปฏิบัติเป็นหลักการเดียวกันมากขึ้น จนเกิดเป็นลัทธิศาสนามีกฎข้อบังคับ พิธีกรรม เกิดประเพณีต่างๆ ขึ้นมา เช่น เกิดการบูชาเทพเจ้า บทสวดสถานที่บูชาเทพเจ้า เกิดพิธีกรรมต่างๆ เกิดเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธี และเกิดงานศิลปะที่เกี่ยวกับเทพเจ้าที่นับถือเพื่อเป็นการบูชาและแสดงความเคารพในสิ่งที่มนุษย์จินตนาการขึ้น โดยแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนออกมาในลักษณะรูปธรรมต่างๆ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี และดนตรี นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความกลัว<sup>๓</sup> ดังนั้น พระพุทธศาสนากับสังคมเป็นสถาบันที่อยู่คู่กันยาวนานทำให้เป็นส่วนสำคัญในการก่อกำเนิดอารยธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาจบจนมาถึงปัจจุบันอันเป็นสิ่งที่ตกทอดมาสู่ชาวพุทธที่นับถือและปฏิบัติคำสั่งสอนของผู้ที่ถ่ายทอดก็คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานและแนวทางการปฏิบัติตนที่ดีและการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขตลอดมา

อารยธรรมวิถี เป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอารยทางธรรมและวิถีแห่งการปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนา โดยศัพท์แล้ว อารยธรรม หมายถึง ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี<sup>๔</sup> ธรรมอันดีงามะอารยธรรมในทางโลกเป็นอารยธรรมที่ได้รับการสั่งสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการทางสังคมที่มีอิทธิพลทั้งประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต วิถีสังคม ส่วนอารยธรรมในทางธรรมนั้นเป็นอารยธรรมที่เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบต่อกันมา อารยธรรมวิถีจึงเป็นรูปแบบหรือแนวทางในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและการสังคสมเสวเคราะห์ต่างๆ ควบคู่กันไป ซึ่งส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติในรูปแบบลักษณะนี้จะถูกนิยามว่า “ครูบา” ครูบา หมายถึง คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป๖ ตำแหน่งครูบาเป็นชื่อปรากฏในทำเนียบของอาณาจักรล้านนาโบราณ เริ่มตั้งแต่ สาธุ สิทธิ ครูบาสวามีสมเด็จ และอาชญาธรรม ครูบานิยมเรียกพระเถระที่เคร่งครัดเคร่งธรรมและมีอายุพรรษา บางครั้งเรียกพระภิกษุหนุ่มที่ประชาชนนับถือว่า ครูบา ก็มีแล้วแต่ความนิยมของสาธุชน<sup>๗</sup> ดังนั้น ครูบา จึงเป็นคำยกย่องอย่างสูงสุด ด้วยความเคารพนับถือที่ประชาชนมอบให้หรือใช้เรียกพระภิกษุสงฆ์เถระผู้ทรงคุณทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันถุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีศีลาจารวัตรอัน

<sup>๓</sup> ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน, **ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดอารยธรรม**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : [http://civilizationwe.blogspot.com/2012/06/blog-post\\_20.html](http://civilizationwe.blogspot.com/2012/06/blog-post_20.html) [๔ สิงหาคม ๒๕๕๙].

<sup>๔</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๐๙.

<sup>๕</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๔๗.

<sup>๖</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, หน้า ๒๓๕.

<sup>๗</sup> ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม, **มหัศจรรย์พระครูบาเจ้าศรีวิชัย**, คำนิยาม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พะยอมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๔), หน้า ช.

งดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันตำแหน่งดังกล่าวยังคงมีการใช้อยู่โดยทั่วไป เช่น ครูบาวงศ์ วัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน ครูบาวงศ์ วัดท่าจำปี อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ครูบาคำปาน วัดหัวขัว ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน เป็นต้น และนอกจากนี้ ความเป็นครูบาจะได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนทั่วไปและยึดถือคำสั่งสอนจนนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามคำสอนเหล่านั้น เช่น การรักษาศีลห้าของชุมชนห้วยตันซึ่งเป็นชนเผ่าชาวกะเหรี่ยงที่ยังคงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูบาชัยวงศาพัฒนาอย่างเหนียวแน่นไม่เสื่อมคลายหรือครูบาศรีวิชัยที่สร้างนวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกิจกรรมทางสังคมได้อย่างมากมาย เป็นต้น ซึ่งการทำงานด้านการเผยแผ่ของพระสงฆ์หรือครูบาอันเป็นสถานะทางสัญลักษณ์แห่งความเคารพและปฏิบัติตามคำสั่งสอนจึงกลายเป็นอารยธรรมที่ควรให้ความสำคัญและสร้างความตระหนักแก่อนุชนรุ่นหลัง เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ที่เรียกว่า ครูบาในภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะในจังหวัดลำพูนจะมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติของประชาชนในจังหวัดลำพูนจำนวน ๔ รูป ประกอบด้วย

**ครูบาศรีวิชัย** ท่านได้รับการยกย่องอย่างในฐานะผู้บุกเบิกการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาการมองไปที่จุดศูนย์แห่งการพัฒนาได้แก่ คน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาสังคมของท่านจะมีกิจกรรมหลักอยู่ ๓ ลักษณะใหญ่ ได้แก่ ๑.การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร ๒.การจารคัลดอกพระไตรปิฎกและพระธรรมวินัย ตลอดจนชาดกต่างๆ ลงในคัมภีร์ใบลาน และ๓.การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยพุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมด กอปรด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม(หอไตร) มณฑปรอยพระบาทและเสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนมากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียรบารมีอย่างหนึ่งของครูบาเจ้าศรีวิชัย

**ครูบาขาวปี** ท่านยึดแนวปฏิบัติตามแนวทางและได้แกะรอยเส้นทางจาริกบุญของครูบาเจ้าศรีวิชัย และสานต่อแนวทางที่ได้วางไว้ทุกประการ นับแต่ยุคเริ่มบวชใหม่ ๆ หรือแม้กระทั่งการถูกบังคับให้สึกหลายครั้งหลายครา แต่ครูบาอภิชัยขาวปีก็มีเคยย่อท้อหยุดงานก่อสร้างด้าน "ศาสนกุศล" ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นงาน "สาธารณกุศล" รวมผลงานก่อสร้างทั้งสองด้านที่เกิดขึ้นจากกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยมีครูบาอภิชัยขาวปีเป็นเสมือนศิษย์เอกมือขวาในการฟื้นฟูบูรณะนั้น มีจำนวนมากเกินกว่า ๓๐๐ แห่ง ผลงานที่โดดเด่น อันควรค่าแก่การกล่าวถึง ได้แก่ มณฑปครอบรอยพระบาทวัดพระบาทตะเมาะ อ.ดอยเต่า เชียงใหม่ วิหารครอบรอยพระบาท และวิหารเปือยวัดพระบาทสามยอต อ.บ้านโฮ้ง ลำพูน วิหารประดิษฐานเสาอินทขิล ณ วัดเจดีย์หลวง กลางเวียงเชียงใหม่ อนุสาวรีย์

ของพระญาณกาวิละ โรงพยาบาลลำพูน และสิ่งก่อสร้างชิ้นสำคัญที่สุดที่เปรียบเสมือนอนุสรณ์หรือตัวแทนของท่านก็คือ เสนาสนะภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม ต.ป่าไผ่ อ.เถิง จ.ลำพูน

**ครูช่วยวงศพัฒนา** ชาวเรียนท่านว่าเป็น "พระพุทธเจ้าน้อยของชาวกะเหรี่ยง" พระผู้เป็นที่พึ่งของ "ชาวกะเหรี่ยง" เมื่อครั้งที่ชาวบ้านได้ขุดพบศิลาจารึก ที่มีตัวอักษรล้านนาไทยเขียนไว้ด้วยประโยคสั้นๆว่า "ผู้ที่จะสร้างวัดนี้คือพระพุทธเจ้าน้อย ท่านได้ใช้กุศโลบาย ค่อยๆ ทะล่อมสอนชาวเขาเหล่านี้ ให้เลิกยึดถือประเพณีบูชาผีนางไม้ ให้หันมาเลื่อมใสในข้อธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยปูพื้นและวางหลักเกณฑ์ในการยึดถือพระพุทธศาสนาให้ถึงแก่นและกระพี้ให้เลิกละการเบียดเบียนรังแกสัตว์ เพียงเพื่อสนองความสุขของตัว ซึ่งท่านเป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเครื่องชักพอกชำระจิตใจ ไม่เบียดเบียนผู้ใด จึงต้องนุ่งห่มผ้าอ้อมผาด ปฏิบัติตัวอยู่ในพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดากำหนดไว้อย่างเคร่งครัด พระผู้ทำให้ชาวกะเหรี่ยงกินอาหาร "มังสวิรัต" ทั้หมู่บ้าน

**ครูบาพรหมจักร** ประวัติของท่านได้เดินธุดงค์ไปตามป่าและตามนิคมหลายที่หลายแห่ง เป็นเวลานานหลายสิบปี ก็ได้มาพักอยู่วัดป่าหนองเจดีย์ ตำบลท่าต๋ม อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ท่านพร่ำสอนลูกศิษย์ลูกหาให้อยู่ในศีลธรรม จัดตั้งสำนักโรงเรียนพระปริยัติ นักรธรรมบาลี จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน พัฒนาวัดพระพุทธบาทตากผ้าให้เจริญรุ่งเรืองจนได้รับการยกย่องว่าเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีความสำคัญทางศาสนาแห่งหนึ่งของจังหวัดลำพูน และด้วยการสั่งสมบุญบารมี คุณงามความดีของท่านนี้เองทำให้ ท่านได้รับความเคารพศรัทธาจากพระภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ศรัทธาประชาชนทุกเพศทุกวัยทั้งในประเทศ และนานาชาติ

จะเห็นได้ว่า ปฏิปทาและการประพฤติปฏิบัติของครูบาทั้ง ๔ ที่อาศัยในจังหวัดลำพูนได้มีส่วนสำคัญในการสร้างอารยธรรมมากมายในแง่ของความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม ความเจริญทางด้านสังคม ความเจริญทางด้านวัตถุ รวมทั้งการสร้างรากฐานการประพฤติปฏิบัติของอนุชนรุ่นหลังที่ยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ของครูบา และความศรัทธาอย่างเหนียวแน่นในการหลักคำสอนของครูบา ๔ มาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแบบล้านนาซึ่งปรากฏโครงการและกิจกรรมมากมาย เช่น โครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โครงการ ถนน คลองสายน้ำใส ตามวิถีครูบา งานหน้าหมูของเทศบาลตำบลทากาศ จังหวัดลำพูน โครงการ "วิถีครูบา วิถีหน้าหมู" วิถีแห่งศรัทธา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ โดยการก่อสร้างถนนคอนกรีต คสล.ของเทศบาลทาท่งหลวง จังหวัดลำพูน "วิถีครูบา งานหน้าหมู" สร้างทางขึ้นสู่ดอยข่ม อำเภอบ้านธิ จ.ลำพูน เป็นต้น เพราะหน่วยงานของรัฐได้มีความสนใจอย่างมากต่อแนวคิดของครูบาเพื่อนำมาส่งเสริมความสามัคคีการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจังซึ่งปรากฏผลในการลงนามความร่วมมือบันทึกข้อตกลงระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนกับท้องถิ่นอื่นที่เน้นการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนพัฒนาจังหวัด แนวทาง "วิถีครูบา งานหน้าหมู" โดย

สาระสำคัญระบุถึงการร่วมกันฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีชีวิต การเอามื้อ เอารวัน ตามวิถีคนเมือง<sup>๔</sup> ฯลฯ จนโครงการต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หลายสิบหลายร้อยโครงการทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง”ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น”เป็นสิ่งที่คงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น เพียงนำเข้ามาอยู่ในโครงการส่งเสริมกันไป ปิดเป่ากันขึ้นมาใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัย ผลงานที่ออกมาจึงสำเร็จที่สำคัญอย่างยิ่ง คือได้ความสามัคคีในหมู่คณะกลับคืนมา และการดูแลรักษาที่ทุกคนทุกฝ่ายร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการร่วมกันรับผิดชอบนั้น คือหัวใจหลัก ”วิถีครูบา งานหน้าหมู่”ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถแก้ไขปัญหาได้รวดเร็วและประชาชนมีส่วนร่วม<sup>๕</sup>

ด้วยเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงมีความตระหนักในพันธกิจต่อสังคมและประเทศชาติและสถาบันหลักของสังคม รวมทั้งสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องร่วมดำเนินการเพื่อเสริมสร้างการพัฒนาคน การพัฒนาตนสู่กระบวนการพัฒนาสังคมและชุมชนในจังหวัดลำพูนพร้อมทั้งการนำแนวคิดอารยธรรมไปสู่การบูรณาการ การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนในจังหวัดลำพูนที่สำคัญเร่งด่วนด้านการรักษาอัตลักษณ์ และดำรงตนเองให้อยู่ในกรอบของอารยธรรมวิถีที่ครูบาได้สั่งสอนไว้ตามหลักศีลธรรม เมตตาธรรม ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวกับตัวบุคคลและสมาชิกทั้งหมดในสังคม เพื่อสร้างสังคมให้เกิดความเข้มแข็งตามอารยธรรมที่ดั่งงาม พร้อมทั้งความยั่งยืนให้มีความเข้มแข็งทางสังคมของไทย จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะตอบสนองความต้องการของชุมชนและสังคมไทย ซึ่งจะเกิดความรักต่อสมัครสมาน สามัคคี จนถึงความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ดำรงตนอยู่ตามหลักอารยธรรมที่ดีต่อกัน เพื่อให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และ พุทธศักราช ๒๕๕๐ รวมทั้ง พุทธศักราช ๒๕๕๙ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสถาบันหลักทางสังคม เช่น องค์กรท้องถิ่น โรงเรียน ชุมชน และสถาบันทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งองค์กรของรัฐและสังคมประเทศชาติให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) และฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

เพราะฉะนั้น อารยธรรมวิถีของครูบาทั้ง ๔ รูปเป็นสิ่งที่ตกทอดมาเป็นองค์ความรู้ แนวทางการปฏิบัติงาน แนวทางการพัฒนาตนเอง แนวทางสำหรับการดำเนินกิจกรรมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมไปถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนของจังหวัดลำพูนจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจใคร่ที่ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีเพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาเป็นแบบแผนและแนวทางในการพัฒนาสังคม และการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน เพื่อให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการ

<sup>๔</sup> หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์, อบจ.ลำพูนจัดเต็ม”วิถีครูบา”ได้ผลเกินคาด “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก”, ฉบับวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๙.

<sup>๕</sup> ชาลิสา วัฒนะโชติ, อบจ.ลำพูน ลงนามบันทึกข้อตกลงกับ อปท. เน้นการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนพัฒนาจังหวัด แนวทาง "วิถีครูบา งานหน้าหมู่", ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสำนักประชาสัมพันธ์เขต ๓ จังหวัดเชียงใหม่, ข้อมูล ณ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

ส่งเสริมแบบอย่างของวัตรปฏิบัติที่ดีงามของพระสงฆ์ที่มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาสังคมจึงควรอาศัยกระบวนการของอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาเป็นแนวทางที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรนำมาเป็นวิถีแบบอย่างในการปฏิบัติพัฒนาตนเพื่อเสริมคุณค่า เพื่อเป็นการเสริมสร้างศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชนและนำไปสู่การเผยแผ่ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน อันจะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาให้กับโรงเรียนจังหวัดลำพูน

## ๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๑.๒.๔ เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

## ๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งขอบเขตดังต่อไปนี้

### ๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยทบทวนเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนดังนี้

๑. ขอบเขตเนื้อหาทางด้านบทบาทพระสงฆ์ ประกอบด้วย ๖ ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการและ และด้านสาธารณะสงเคราะห์

๒. ขอบเขตเนื้อหาทางด้านพระสงฆ์ที่ดำรงตนเองเป็นครูปามีปฏิบัติและคำสอนต่างๆ ประกอบด้วย ๔ รูป ได้แก่ ครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาวงศ์คำพัฒนา ครูบาพรหมจักรสังวร และครูบาอภิชัยชาวปี

๓. ขอบเขตเนื้อหาทางด้านธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม ได้แก่ ๑.สังคหวัตถุธรรม ๒.หลักขันติธรรม ๓.หลักพรหมวิหารธรรม และ๔.หลักศีลธรรม

๔. ขอบเขตเนื้อหาทางการพัฒนาตนเองประกอบด้วย

๕. ขอบเขตเนื้อหาทางการจัดการศึกษาของโรงเรียนในจังหวัดลำพูนที่เป็นความรู้ ๓ ด้าน ได้แก่ พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย

### ๑.๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์จำนวน ๓๕ รูป กลุ่มผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๖ ท่าน กลุ่มผู้นำชุมชนจำนวน ๘ ท่าน และกลุ่มการศึกษาจำนวน ๒๖ ท่าน รวมทั้งหมด ๘๕ รูป/คน

### ๑.๓.๓ ขอบเขตด้านสถานที่

มุ่งศึกษาบริบทในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูน ได้แก่ โครงการย่อยชุดที่ ๑ เน้นการวิเคราะห์คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ ตำรา วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โครงการย่อยชุดที่ ๒ เน้นพื้นที่ของวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน วัดพระพุทธบาทผาหนาม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และวัดพระพุทธบาทตากผ้า อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน โครงการย่อยชุดที่ ๓ เน้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดลำพูน และโครงการย่อยชุดที่ ๔ เน้นพื้นที่สถาบันการศึกษาในจังหวัดลำพูน ได้แก่ โรงเรียนชัยะวงค์ษาพัฒนา โรงเรียนบ้านผาหนาม โรงเรียนวัดบ้านปาง และโรงเรียนพรหมจักรสังวรในจังหวัดลำพูน

### ๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาวิจัยตั้งแต่ เดือนตุลาคม ๒๕๕๙ -ตุลาคม ๒๕๖๐

### ๑.๓.๕ ขอบเขตด้านโครงการย่อย

โครงการย่อยชุดที่ ๑ วิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสีครุบาในจังหวัดลำพูน” การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) โดยกำหนดเอกสารประเภทต่าง ๆ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ ตำรา วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลด้านอารยธรรมวิถีสีครุบา จำนวน ๒๐ รูป/คน

โครงการย่อยชุดที่ ๒ เรื่อง “กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน” การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) แบ่งประชากรออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ พระสงฆ์ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหัวหน้าส่วนงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๐ รูป/คน และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ หัวหน้าส่วนงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานด้านการพัฒนาสังคมตามโครงการวิถี ครูบา งานหน้าหมู่บ้าน ซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๗ คน

โครงการย่อยชุดที่ ๓ วิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน” การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ได้แก่ นิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนผู้ให้ข้อมูล ที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ จำนวน ๒๐ รูป มีการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเรียนรู้ผลงานของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

โครงการย่อยชุดที่ ๔ วิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน” การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โรงเรียนพระชัยยะวงศาพัฒนา โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ โรงเรียนบ้านดงสักงาม โรงเรียนบ้านปาง และโรงเรียนพรหมจักรสังวร จังหวัดลำพูน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) รวมทั้งหมด ๓๐ รูป/คน

#### ๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

**อารยธรรมวิถี** หมายถึง วัตรปฏิบัติของครูบาอาจารย์ที่ท่านได้เคยปฏิบัติและมีการปฏิบัติและยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบัน โดยความมุ่งหมายเพื่อสร้างความสงบสุขและการพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคม

**กระบวนการ** หมายถึง กิจกรรมที่มีระบบ เป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกิจกรรม

**นโยบาย** หมายถึง ข้อเสนอสำหรับแนวทางการดำเนินงานของบุคคล กลุ่มบุคคล ในท้องถิ่น ภายใต้สภาพแวดล้อมแบบหนึ่งซึ่งจะมีทั้งอุปสรรค และโอกาสบางประการ ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้มีการเสนอนโยบายขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคม

**กลไก** หมายถึง สิ่งที่ทำให้ระบบมีการขับเคลื่อนหรือดำเนินอยู่ได้ โดยมีการจัดสรรทรัพยากร มีการจัดองค์การ หน่วยงาน หรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ดำเนินงาน เพื่อสนองตอบตามนโยบายเพื่อการพัฒนาสังคม

**กระบวนการพัฒนาสังคม** หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการที่กระทำเพื่อมุ่งปรับปรุงส่งเสริมให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจด้วยการมีปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ดีพอสมควร เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

**ครุบา** หมายถึง พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปฏิบัติธรรมตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน และทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อเป็นสาธารณะประโยชน์โดยทั่วไป ซึ่งได้รับการยอมรับซึ่งจะเป็นคำที่ใช้เรียกขานพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป ครุบา ไม่ใช่คำที่กำหนดขึ้นเพื่อเรียกขานตัวเอง ผู้ที่จะเป็นครุบานั้นมีเงื่อนไขอยู่ ๓ ข้อ คือ ๑. เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก (ทั้งอายุและอายุการบวช) ๒. ต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (ตลอดอายุการบวช) และ ๓. สร้างสิ่งดีสิ่งงามกับพระศาสนาซึ่งอาจหมายถึงศาสนสถานหรือ หรืออื่น ๆ ในที่นี้ หมายถึง ครุบาเจ้าศรีวิชัย ครุบาวงศ์คาพัฒนา, ครุบาพรหมจักรสังวร, ครุบาอภิชาตชาปิ, ที่ใช้กันในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียง

**พระสงฆ์** หมายถึง พระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดลำพูน

**ผู้นำ** หมายถึง ผู้นำทางการ ได้แก่ ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้นำไม่เป็นทางการ ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน

**องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** หมายถึง เทศบาลตำบลป่าไผ่ เทศบาลตำบลศรีวิชัย องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย อำเภอเถลิง เทศบาลตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง และองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน

**การเสริมสร้างคุณค่า (Self-Enhancing)** หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลรับรู้ว่าคุณค่านำไปสู่ความเชื่อมั่นในตนเอง และการยอมรับนับถือตนเอง ซึ่งเป็นผลจากการประเมินตนเองโดยภาพรวมในด้านความสามารถ ความสำคัญ และความสำเร็จของตนเอง และแสดงออกมาในรูปแบบของทัศนคติในแง่บวกที่มีต่อตนเอง

**การพัฒนาศักยภาพตนเอง** หมายถึง การนำเอาความสามารถที่ซ่อนเร้นภายในร่างกายนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีกระบวนการ

**ชุมชน** คือ แหล่งอาศัยขนาดเล็กของคนที่มีความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ความรู้สึกและทัศนคติที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่มในจังหวัดลำพูน

**วัด** หมายถึง ศาสนสถานที่สำคัญและเป็นแหล่งบำเพ็ญบุญกุศลของศรัทธาประชาชนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางด้านวัฒนธรรม และเป็นแหล่งปลูกฝังทางด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม

**การบูรณาการ** หมายถึง การเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ทุกชนิดเป็นการเชื่อมโยงการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เป็นความรู้ ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย



**การจัดการศึกษา** หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ เสริมสร้างสติปัญญา เป็นแนวทางในการเลี้ยงชีพที่สุจริต และเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของประเทศชาติ การจัดการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการหลัก ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางการศึกษา การจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียน ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

### ๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๕.๑ ได้ทราบแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๑.๕.๒ ได้มีกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

๑.๕.๓ ได้เสริมสร้างคุณค่าต่อการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๑.๕.๔ ได้ค้นคว้าบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

## บทที่ ๒

### เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อารยธรรมวิถีครูบาในจังหวัดลำพูนเป็นลักษณะของวัตรปฏิบัติ รวมทั้งหลักพุทธธรรมที่เกิดจากการถ่ายทอดของครูบาอาจารย์ที่ท่านได้เคยปฏิบัติและมีการปฏิบัติและยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบัน โดยความมุ่งหมายเพื่อสร้างความสงบสุขและการพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมที่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปฏิบัติธรรมตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน และทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์โดยทั่วไป ซึ่งได้รับการยอมรับซึ่งจะเป็นคำที่ใช้เรียกขานพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือซึ่งมักจะมีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป ครูบา ไม่ใช่คำที่กำหนดขึ้นเพื่อเรียกขานตัวเอง ผู้ที่จะเป็นครูบานั้นมีเงื่อนไขอยู่ ๓ ข้อ คือ ๑. เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก (ทั้งอายุและอายุการบวช) ๒. ต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (ตลอดอายุการบวช) และ ๓. สร้างสิ่งดีสิ่งงามกับพระศาสนาซึ่งอาจหมายถึงศาสนสถานหรือ หรือสิ่งอื่น ๆ ในที่นี้ หมายถึง ครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาวงศ์คาพัฒนา,ครูบาพรหมจักรสังวร, ครูบาอภิชัยชาวปี ที่ใช้กันในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียง ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับครูบา

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมวิถีครูบาในจังหวัดลำพูน

๒.๓ แนวคิดการพัฒนาสังคม

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์

๒.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

๒.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ

๒.๗ หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

## ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับครุบา

พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคเหนือ ได้ให้ความหมายของคำว่า ครุบา ไว้ว่า เป็นคำที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ที่เป็นที่เคารพอย่างยิ่ง<sup>๑</sup> และพจนานุกรมล้านนาไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ได้ให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกันว่า ครุบา เป็นคำที่ใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป<sup>๒</sup> ในเชียงตุงคำว่า ครุบา ถูกจัดให้เป็นสมณะศักดิ์ตามระบบพื้นเมืองของเชียงตุง ซึ่งต่ำกว่าชั้นสมเด็จเจ้าอาชญาธรรมและสูงกว่าชั้นสวามี โดยปกติการถวายสมณะศักดิ์ระดับ ครุบา จะถวายให้สำหรับพระเถระที่มีเกียรติคุณมีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปี พรรษา ๒๐ ขึ้นไป เช่น ครุบาแสงหล้า วัดพระธาตุดอยเมือง ครุบาวัดหัวข่วง เจ้าคณะเมืองยอง เป็นต้น<sup>๓</sup>

ครุบา หมายถึง พระสงฆ์ผู้มีศีลอันงดงามไม่ต่างพร้อย มีจริยาวัตรเป็นที่เคารพ แก่คนทั่วไป เป็นผู้ปฏิบัติดี สันโดษ บวชตั้งแต่เป็นเณร และเป็นพระ ไม่เคยสึก และมีครอบครัวมาก่อน และถึงเวลาอันสมควรแล้วชาวบ้านทั้งหมดจะพร้อมใจกัน ยกยอเอา พระรูปนั้นเป็นครุบา แต่พระรูปนั้นต้องมีอายุพรรษาแก่พอสมควร ถึงเป็นครุบาได้ครุบา คือคำที่ใช้เรียกขานพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป ครุบา ไม่ใช่คำที่กำหนดขึ้นเพื่อเรียกขานตัวเอง ผู้ที่จะเป็นครุบานั้นมีเงื่อนไขอยู่ ๓ ข้อ คือ ๑. เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก ๒. ต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในการประพฤติตน ๓. สร้างสิ่งดีสิ่งงามกับพระศาสนาซึ่งอาจหมายถึง ศาสนสถานหรืออื่นๆ

คำว่า "ครุบา" เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า "ครุปี อาจารย์โย" แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า "ครุปา" และเพี้ยนเป็น "ครุบา" ในที่สุด เป็นคำที่พบว่า ใช้กันเฉพาะในวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น เป็นตำแหน่งทางสังคมของสงฆ์ หมายถึง การยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ผู้ได้รับ การยกย่องและ นับถือศรัทธาจากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน โดยจะใช้คำว่า ครุบานี้ เป็นสรรพนามนำหน้า ภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ พระสงฆ์ทุกๆไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตัวเองเป็นครุบา หรือต้องมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน ในด้านการก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม หรือสิ่งสาธารณประโยชน์ หรือมีคุณสมบัติพิเศษอื่นๆ เช่น เป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งของประชาชน เชี่ยวชาญในการจารและรวบรวมคัมภีร์ใบลาน<sup>๔</sup>

<sup>๑</sup> อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนาไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, ( เชียงใหม่ : มรดกล้านนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๔.

<sup>๒</sup> ถาวร เสาร์ศรีจันทร์, วิถีไทเขิน เชียงตุง ครุบากับสมณะศักดิ์สงฆ์ในเชียงตุง, ( เชียงใหม่ : มรดกล้านนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๔.

<sup>๓</sup> จิรชาติ สันติยะศ, ครุบาศรีวิชัยกับคตินิยมแบบครุบาใหม่, (กรุงเทพฯนคร: บริษัทงานดีจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๒.

<sup>๔</sup> พระมหาสง่า ธีรวุโส, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เถรภิกษก : พิธียกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา, ( เชียงใหม่ : สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต, ๒๕๕๓), หน้า ๗๗.

คำเรียกขานว่า ครูบา ไม่ใช่พระภิกษุที่ครองผ้าคล้ายครูบา หรือมีเครื่องประกอบให้ดูเหมือนครูบา เพราะการสร้างรูปลักษณ์หรือ อัตลักษณ์ภายนอก อาจจะถูกเหมือนแต่โดยเนื้อแท้แล้วขนบธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือน<sup>๕</sup> ปัจจุบันตำแหน่งดังกล่าวยังคงมีการใช้อยู่โดยทั่วไป เช่น ครูบาวงศ์ วัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน ครูบาดวงดี วัดท่าจำปี อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ครูบาคำปาน วัดหัวขัว ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน เป็นต้น ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับครูบานั้นเอกสารทางวิชาการและนักวิชาการทางศาสนา ได้วิเคราะห์และได้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

**พจนานุกรมล้านนาไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง** ได้ให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกันว่า ครูบาเป็นคำที่ใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป

**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**<sup>๖</sup> ได้ให้ความหมายของนักบุญไว้ว่า บุญ หมายถึง การบำเพ็ญหรือสิ่งที่สร้างให้แก่คนทุกคนชั้น ไม่ว่าจะเพื่อให้เพื่อบูชาคุณ เพื่อตอบแทนอุปการะ หรือเพื่อสงเคราะห์

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)**<sup>๗</sup> กล่าวว่า ลักษณะบทบาทนักบุญซึ่งแตกต่างจากการให้ทานทั่วไป อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของบทบาทแต่ละท่าน นั่นก็คือ ลักษณะของการบำเพ็ญบารมี คือ ให้แก่คนหรือสัตว์เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตที่เป็นจริง ให้ด้วยจิตใจที่เสียสละแท้จริงโดยไม่หวังผลตอบแทน การให้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวไปในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีปัญญาเจริญสมบูรณ์เพื่อจะได้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ได้บริบูรณ์

**จิรชาติ สันติยะศ**<sup>๘</sup> กล่าวว่า ในเชียงตุงคำว่า ครูบา ถูกจัดให้เป็นสมณศักดิ์ตามระบบพื้นเมืองของเชียงตุง ซึ่งต่ำกว่าชั้นสมเด็จเจ้าอาชญาธรรมและสูงกว่าชั้นสวามี โดยปกติการถวายสมณศักดิ์ระดับ ครูบา จะถวายให้สำหรับพระเถระที่มีเกียรติคุณ มีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปี พรรษา ๒๐ ขึ้นไป เช่น ครูบาแสงหล้า วัดพระธาตุสายเมือง ครูบาวัดหัวข่วง เจ้าคณะเมืองยอง เป็นต้น

<sup>๕</sup> วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, **ตนบุญล้านนา**, (เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซด์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕

<sup>๖</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๙๕.

<sup>๗</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ก้าวไปในบุญ**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๘๑.

<sup>๘</sup> จิรชาติ สันติยะศ, **ครูบาศรีวิชัยกับคตินิยมแบบครูบาใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท งานดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๒.

พระมหาสง่า ธีรวโส<sup>๙</sup> ได้ให้ทัศนะไว้ว่า คำว่า "ครุบา" เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า "ครูปิ อาจารย์โย" แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า "ครุปา" และเพี้ยนเป็น "ครุบา" ในที่สุด เป็นคำที่พบว่า ใช้กันเฉพาะในวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น เป็นตำแหน่งทางสังคมของสงฆ์ หมายถึง การยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ผู้ได้รับ การยกย่องและ นับถือศรัทธา จากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน โดยจะใช้คำว่า ครุบานี้ เป็นสรรพนามนำหน้า ภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ พระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตัวเองเป็นครุบาหรือต้องมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน ในด้านการก่อสร้างบูรณาปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม หรือสิ่งสาธารณะประโยชน์ หรือมีคุณสมบัติพิเศษอื่นๆ เช่น เป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งของประชาชน เชี่ยวชาญในการจาร และรวบรวมคัมภีร์ใบลาน

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง<sup>๑๐</sup> ได้กล่าวว่า คำเรียกขานว่า ครุบา ไม่ใช่พระภิกษุที่ครองผ้าคล้ายครุบา หรือมีเครื่องประกอบให้ดูเหมือนครุบาเพราะการสร้างรูปลักษณ์หรือ อัตลักษณ์ภายนอก อาจจะถูกเหมือนแต่โดยเนื้อแท้แล้วขนบธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือน

รวมความว่า คำว่า ครุบา เป็นคำเรียก พระสงฆ์ทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งครุบามักจะมีอายุและกาลพรรษาค่อนข้างมาก มีการยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ผู้ได้รับ การยกย่องและ นับถือศรัทธา จากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน อีกทั้งยังมีปฏิปทา มีศีลธรรม จรรยาวัตรอันน่าเลื่อมใสอย่างมาก ที่ช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาวัด การพัฒนาคน การพัฒนาชุมชน สามารถเสริมสร้างสัทธาปสาทต่อประชาชนทั่วไป มีความสามารถทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ รวมทั้งสั่งสอนลูกศิษย์และประชาชนทั่วให้ตั้งมั่นอยู่ในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา

#### ตารางที่ ๒.๑ สรุปความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับครุบา

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
อุดม รุ่งเรืองศรี, (๒๕๔๗), หน้า ๑๕๔.	ครุบา ไว้ว่า เป็นคำที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ที่เป็นที่เคารพอย่างยิ่ง
ถาวร เสาร์ศรีจันทร์, (๒๕๕๐), หน้า ๑๐๔.	ครุบา เป็นคำที่ใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป
จิรชาติ สันติะยศ, (๒๕๕๓), หน้า ๘๒.	ครุบา ถูกจัดให้เป็นสมณะศักดิ์ตามระบบพื้นเมืองของเชียงใหม่ ซึ่งต่ำกว่าชั้นสมเด็จเจ้าอาชญาธรรมและสูงกว่าชั้นสวามี

<sup>๙</sup> พระมหาสง่า ธีรวโส, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เถรภิเชก: พิธียกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา, (เชียงใหม่ : สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๙๗.

<sup>๑๐</sup> วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ตนบุญล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซด์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
พระครูพุฒิธรรมสุนทร(โสดา ทา ปัน). (๒๕๕๒), หน้า ๑๒๓.	ครูบา เป็นพระภิกษุสงฆ์ ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติชอบ รักษาตนอยู่ตามคลองวัตร ไม่ประพฤติ นอกสิกขาบทวินัย
พระมหาสง่า อีรวโส, (๒๕๕๓), หน้า ๙๗.	ครูบา เป็นตำแหน่งที่ยกย่องเชิดชูพระสงฆ์และการนับถือ ศรัทธา จากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน
พระครูวิสุทธีธรรม โฆสิต (สัมพันธ์ สิริธมโม), (๒๕๕๒), หน้า ๒๐.	ครูบา เป็นผู้มีสีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน
จิรชาติ สันติยะศ, (๒๕๕๓), หน้า ๘๒.	ครูบา ถูกจัดให้เป็นสมณศักดิ์ตามระบบพื้นเมืองของเชียงใหม่ จะ ถวายให้สำหรับพระเถระที่มีเกียรติคุณ มีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปี พรรษา ๒๐ ขึ้นไป

## ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน

พระสงฆ์นั้นมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดีเริ่มแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยนั้นเป็นสังคมเมืองพุทธ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การพัฒนาด้านจิต คุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาสังคมเพื่อให้สังคมสงบสุข ร่มเย็น ในส่วนของจังหวัดลำพูนมีพระสงฆ์อยู่หลายรูปที่มีบทบาทด้านการพัฒนาสังคม การเผยแผ่ และมีจริยวัตรที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในลำพูนหลายรูป ซึ่งชาวจังหวัดลำพูนจะใช้นามเรียกขานพระสงฆ์เหล่านี้ว่า “ครูบา” ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก และเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านโดยทั่วไป วัตรปฏิบัติของครูบาหลายรูปในจังหวัดลำพูนได้ถูกนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ในปัจจุบัน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งได้นำเอาวิถีปฏิบัติของครูบาบางรูปมาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมด้วย ปรากฏการณ์เหล่านี้เรียกว่า “อารยธรรมวิถีศรีครูบา” ซึ่งครูบาที่มีชื่อเสียงในอดีตของจังหวัดลำพูน ได้แก่ ครูบาเจ้าศรีวิชัย , ครูบาวงศ์ศาพัฒนา, ครูบาพรหมจักรสังวร และ ครูบาภิชัยชาวปี ครูบาทั้งสี่รูปนี้นับได้ว่าเป็นครูบาที่มีวัตรปฏิบัติทั้งในด้านวัตรส่วนตัวและการปฏิบัติเพื่อส่วนรวม ผ่านกระบวนการต่างๆ ที่ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าและสามารถใช้เป็นสาธารณประโยชน์ได้อย่างดี บทบาทดังกล่าวอาทิ การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยพุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมด ก่อปรด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม มณฑปปรอยพระบาทและเสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น

ถนน สะพาน โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนมาราบไว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียรบารมีอย่างหนึ่งของครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “หน้าหมู” การอบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ การสร้างอาชีพให้ชาวกะเหรี่ยง (ผ้าทอ เครื่องเงิน) พร้อมทั้งดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย การสร้างผังเมืองของชุมชนอย่างเป็นระเบียบ ทั้งระบบน้ำ ระบบไฟฟ้า สาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เป็นต้น บทบาทสำคัญของครูบาดังกล่าวในฐานะที่เป็นนักพัฒนานั้นได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นในหมู่พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมที่จะเรียกว่าเป็นอารยธรรมได้ก็ต่อเมื่อวัฒนธรรมนั้นได้มีการพัฒนาให้เจริญถึงขั้นสูงสุดแล้วต้องมีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ วัฒนธรรมด้านอื่นต้องได้รับการปรับปรุง กระบวนการปลูกฝังความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ยุคหนึ่งสู่อีกยุค จนเกิดเป็นความเจริญทางด้านวัตถุ และความเจริญทางจิตใจหรือปัญญา ซึ่งวัฒนธรรม หมายถึง อุปกรณ์ วิถีชีวิต หรือแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่สังคมหนึ่งกำหนดขึ้นและยึดถือร่วมกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องผ่านการเรียนรู้ ประสบการณ์ และการปลูกฝังทางสังคมอย่างยาวนานซึ่งควรแก่การศึกษาดังต่อไปนี้

### ๒.๒.๑ อารยธรรมของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัย เกิดที่บ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน มีนามเดิมว่า อ้ายฟ้าร้อง เพราะในขณะที่ท่านเกิด อากาศวิปริต มีลมฝน ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า จึงถือเอาวันนั้นมาตั้งชื่อ ท่านเกิดเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ (เดือน ๗ ใต้) ตรงกับวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ ปีชวด เวลาพลบค่ำ บิดาชื่อ นายควาย มารดา ชื่อ นางอุสา ท่านได้เริ่มบรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๘ ปี ณ วัดบ้านปาง อำเภอลี้ ซึ่งเป็นอารามเล็กๆ ประจำหมู่บ้าน มี ครูบาชิตยะ วัดบ้านปาง เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ อายุครบ ๒๐ ปี ก็อุปสมบท มี พระครูสมุณ วัดบ้านโฮ้งหลวง เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า สิริวิชัย ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐานจาก ครูบาอุปละ วัดดอยเต่า อำเภอมะทิง (ปัจจุบันอยู่ในตำบลเหมืองจี้ อำเภอมืองลำพูน) ด้วยเหตุที่มีอุปนิสัยชอบสงบเสงี่ยม เจียมตัว พุคน้อย กินน้อย และรู้แนวทางปฏิบัติธรรมบ้างแล้ว จึงถือโอกาสขึ้นไปอยู่ปฏิบัติกัมมัฏฐานบนดอยทิศใต้ของหมู่บ้าน (ที่ท่านสร้างเป็นวัดบ้านปางเดี๋ยวนี้) เมื่อท่านได้วิเวกทางกาย จิตใจก็หยั่งรู้เข้าสู่สมาธิยังลงสู่วิปัสสนาญาณ ท่านก็ยิ่งมีความพากเพียรในการปฏิบัติกัมมัฏฐานมากขึ้นเคร่งครัดในวินัย ไม่แตะต้องลาภสักการะปัจจัย ฉันทอาหารมังสะวิรัติ ประชาชนจึงเกิดความเลื่อมใส ชื่อเสียงของท่านก็ยิ่งโด่งดังไกลออกไป ชาวบ้านหลังไหลเข้ามาเคารพบูชาท่านมากขึ้น ต่อมา ครูบาชิตยะย้ายไปจำพรรษาที่อื่น ท่านจึงรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง และบุกเบิกป่านั้นสร้างเป็นวัดขึ้น ไม่นานก็สร้างเสร็จมีงานฉลอง (ปอยหลวง) ถึง ๗ วัน ๗ คืน และได้ตั้งชื่อวัดใหม่แห่งนี้ว่า วัดศรีดอนชัยทรายนบุญเรื่องบ้านปาง ชาวบ้านเรียกว่า วัดบ้านปาง ส่วนวัดเดิมที่มีอยู่ในหมู่บ้านก็หมดสภาพไป นับเป็นวัดแรกที่ท่านได้สร้างขึ้นมา (พ.ศ. ๒๔๔๔) ต่อมาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๔๖๓ ต้องอธิกรณ์ถูก

กล่าวหาในหลายกรณี เช่น เป็นพระอุปชฌาย์เถื่อน ไม่ประพฤติตนให้ เป็นไปตามคำสั่งของคณะสงฆ์ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของพระครูมหารัตนนาคร เจ้าคณะแขวงลี้ ที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ตามพ.ร.บ.ปกครองคณะสงฆ์ ฯลฯ ครูบาศรีวิชัยถูกกักบริเวณให้อยู่ในวัดพระธาตุหริภุญชัย ๑ ปี (พ.ศ.๒๔๕๔) ถูกกักบริเวณอยู่ในวัดศรีดอนชัยเชียงใหม่ ๓ เดือน สุดท้ายจึงถูกนิมนต์ให้เข้าไปสอบสวนที่กรุงเทพฯ (พ.ศ.๒๔๖๓) แต่ทุกคดีก็ได้รับการวินิจฉัยจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชในสมัยนั้นว่าไม่มีความผิด ครูบาศรีวิชัยจึงเดินทางกลับจังหวัดลำพูน บรรดาสาธุศิษย์จัดขบวนต้อนรับ ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ประชาชนก็เพิ่มความเคารพเลื่อมใสยิ่งขึ้น (ถูกอภิศรณครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๔๗๘) จึงทำให้ศรัทธาสาธุชนทั่วสารทิศมาเฝ้าชื่นชมบารมี ร่วมทำบุญกับครูบาศรีวิชัยที่ถือว่าเป็นพระอรียสงฆ์มาโปรดสัตว์โลกในยุคถึงพุทธกาล ท่านมักจะรับนิมนต์ไปเป็นประธาน(นั่งหนัก) ในการบูรณะศาสนสถานทั่วภาคเหนือไม่ต่ำกว่า ๑๐๘ แห่ง

ผลงานชิ้นสุดท้ายของท่านคือ การสร้างสะพานข้ามลำน้ำปิง ระหว่างบ้านริมปิง จังหวัดลำพูน กับอำเภอหางดงจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ สะพานยังไม่ทันเสร็จ โครคิดสีดวงทวารของท่านกำเริบ จึงต้องไปพักที่วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ก็รับสั่งให้หาหมอดีๆ มารักษา แต่อาการก็ไม่ทุเลา ท่านจึงกลับวัดบ้านปาง อำเภอลี้ อาการของท่านมีแต่ทรึงกับทรุด จนถึงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๑ เวลา ๐๐.๐๕ นาฬิกา กับ ๓๐ วินาที ท่านก็ถึงแก่กรรมสภาพด้วยอาการสงบ ศพของท่านได้เก็บไว้ที่วัดบ้านปางเป็นเวลา ๑ ปี เมื่อวิหารที่วัดบ้านปางเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำศพของท่านแห่เป็นขบวนใหญ่กลับเข้าสู่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน เป็นเวลา ๗ ปี เพื่อให้ลูกศิษย์ได้ฟังบารมีของท่าน ทำการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิงให้เสร็จตามคำสั่งของท่าน

ต่อมาเมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ.๒๔๘๙ ทางจังหวัดลำพูนจึงได้บำเพ็ญกุศลมาปนกิจศพของท่านอย่างใหญ่โตถึง ๑๕ วัน ๑๕ คืน ตำรวจ ทหาร เขารักษาการณ์อย่างเข้มแข็ง เพื่อมิให้ใครเข้ายื้อแย่งอัฐิของท่าน และได้มีการตกลงแบ่งอัฐิของท่านออกเป็น ๖ ส่วน คือ

- บรรจุไว้ที่วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ส่วนหนึ่ง
- บรรจุไว้ที่วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ส่วนหนึ่ง
- บรรจุไว้ที่วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ส่วนหนึ่ง
- บรรจุไว้ที่วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปางส่วนหนึ่ง
- บรรจุไว้ที่วัดพระเจ้าตนหลวง จังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันจังหวัดพะเยา) ส่วนหนึ่ง
- บรรจุไว้ที่วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ส่วนหนึ่ง

เพื่อให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธา และเคารพนับถือท่านจะได้กราบไหว้สักการบูชาต่อไป



ครูบาศรีวิชัย คือนักบุญในกึ่งยุคพุทธกาล ที่ได้สร้างคุณประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ และ พุทธศาสนาด้วยความเมตตากรุณาอันเปี่ยมล้นด้วยความศรัทธาอันแน่วแน่ ท่านจึงได้รับการขนานนามว่า นักบุญแห่งล้านนาไทย คำสอนของครูบา นั้นถือเป็นแนวอารยวิถีของชาวพุทธทางภาคเหนือมาช้านานเมื่อ เยอ นามครูบาเจ้าศรีวิชัยแล้ว น้อยคนนักที่รู้จักท่าน ท่านเป็นทั้งนักปฏิบัติ นักพัฒนานักเผยแผ่คำสอน ทางศาสนา ส่วนแนวคำสอนของท่านนั้นมีหลายประการ ดังนี้ ๑. ให้อภัยแก่คนชั่ว ๒. สัจจกัณฑ์ ๔ และ ๓. ปารมี ๓๐ ตัสน์ อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ครูบาเจ้าพยายาม เชื่อมโยงให้เป็นคาถา ให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นความสำคัญของพระรัตนตรัย นั่นคือ การให้ท่องจำคาถา ซึ่งก็เป็นเรื่องของการท่องจำให้ขึ้นใจเกี่ยวกับบารมีของพระพุทธเจ้านั่นเอง พุดง่าย ๆ ว่าให้เห็นความสำคัญ ของ คุณของ พระพุทธเจ้า พระธรรมพระสงฆ์ ซึ่งเมื่อใครได้ยึดถือปฏิบัติ ท่องจำก็อาจจะทำให้แคล้วคลาด จากสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย โดยยึดเอาคุณ พระรัตนตรัยมาเป็นแนวทางยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ก็เลยโยงมาเป็น รูปแบบ คาถา

### ๒.๒.๒ อารยธรรมของครูบาขาวปี

ครูบาเจ้าอภิชัย (ขาวปี) เดิมชื่อ "จำปี" เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ บ้านแม่เทย อำเภอลี้ เป็นบุตรของพ่อเฒ่า และแม่จันทา ท่านกำพร้าบิดาตั้งแต่อายุ ๘ ขวบ ต่อมาเมื่ออายุได้ ๑๖ ปี มารดาได้นำไปฝากให้เป็นศิษย์ของครูบาเจ้าศรีวิชัย ณ วัดบ้านปาง ท่านจึงได้เริ่มเรียนหนังสือ โดยท่านเป็นผู้มีนิสัยขยัน เล่าเรียนอย่างจริงจัง อ่อนโยน วานอนสอนง่าย นอบน้อม ท่านครูบาเจ้าศรีวิชัยจึงมักใช้เวลาที่ท่านรับใช้ใกล้ชิดอบรมกล่อมเกลา ถ่ายทอดความรู้ให้ด้วยความเมตตา จนท่านครูบาอภิชัยมีความรู้เป็นลำดับ สามารถอ่านออกเขียนได้ และมีทักษะในการสวดมนต์ได้ดี นอกจากนี้ในงานก่อสร้าง ท่านก็มีได้นั่งดู ดาย ได้หมั่นสังเกตพิจารณาในการช่างและเข้าไปช่วยทำงานนั้นๆ อย่างตั้งอกตั้งใจ จนมีความรู้ ความชำนาญในการช่าง เมื่อถึงเวลาอันสมควร ท่านจึงได้บรรพชาเป็นสามเณร และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุได้ ๒๒ ปี ได้รับฉายาว่า “อภิชัยขาวปี”

เมื่อครูบาเจ้าศรีวิชัยได้สร้างถนนขึ้นวัดพระบรมธาตุดอยสุเทพ ท่านได้พาชาวกะเหรี่ยง ๕๐๐ คน ไปช่วยทำถนนจนแล้วเสร็จ และได้กลับมาพำนักกับครูบาเจ้าศรีวิชัย ณ วัดพระสิงห์ ต่อมาได้มีผู้ขอร้องให้ ครูบาเจ้าศรีวิชัยทำการอุปสมบทให้แก่ท่านเพื่อเป็นภิกษุอีกครั้งหนึ่ง ครูบาเจ้าศรีวิชัยจึงยินยอมอุปสมบท ให้ ณ วัดศรีโสดา ซึ่งในการอุปสมบทครั้งนี้เป็นเหตุให้ครูบาเจ้าศรีวิชัยต้องอธิกรณ์อีกครั้ง ครูบาเจ้าอภิชัย จึงต้องสึกนุ่งผ้าขาวอีกครั้ง และได้กลับไปวัดพระพุทธบาทตะเมาะ ถึงแม้ครูบาเจ้าอภิชัยจะนุ่งผ้าขาว แต่ท่านก็มีวัตรปฏิบัติและถือศีลเหมือนพระภิกษุทุกประการ วัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดของท่านทำให้มีศรัทธา สาธุชนเลื่อมใส เมื่อครูบาเจ้าศรีวิชัยมรณภาพแล้ว ท่านจึงเปรียบเสมือนทายาทธรรมที่มีผู้มาขอความ เมตตาไปเป็นประธานในการบูรณะวัดวาอารามต่างๆ ต่อมาครูบาเจ้าอภิชัยได้ไปบูรณะวัดพระพุทธบาทผา

หนาม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และได้จำพรรษาอยู่ที่นั่นมาโดยตลอด ขณะเดียวกันท่านก็ได้เป็นประธานในการบูรณะวัดวาอารามสร้างโรงเรียน และโรงพยาบาล อีกหลายแห่ง อาทิเช่น โรงเรียนบ้านสามหลัง (อภิชัยบุรณะ) อ.ดอยหล่อ จ.เชียงใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ คณะศรัทธาวิถันทุ่งแถม จังหวัดลำปาง ได้มานิมนต์ท่านไปนั่งเป็นประธานในการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ ต่อมาคณะศรัทธาวิถันทุ่งแถม จังหวัดสุโขทัย มานิมนต์ท่านเพื่อขอความเมตตาไปเป็นประธานในการสร้างพระวิหาร ท่านเดินทางไปเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ และเมื่อไปถึงวัดท่าตันธงชัยได้เพียงวันเดียว ท่านก็ได้มรณภาพในวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยอาการสงบ

ท่านเป็นลูกศิษย์เอกของครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งกล่าวกันว่า ครูบาเจ้าอภิชัย (ขาวปี) จะเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งหลังจากที่ครูบาศรีวิชัยได้มรณภาพลงแล้ว ครูบาเจ้าอภิชัยก็ได้สร้างสรรค์งานต่างๆ ในรูปถาวรวัตถุ ทั้งด้านพุทธจักรและอาณาจักรไว้มากมาย รวมถึงในด้านการเผยแผ่ธรรมะ อันเป็นคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งท่านได้ปฏิบัติงานก่อสร้างในสถานที่ต่าง ๆ ตั้งแต่อายุ ๒๔ ปีจนถึงอายุ ๓๕ ปีชีวิตของครูบาเจ้าอภิชัย (ขาวปี) ในช่วงนี้ คงมุ่งอยู่กับงานก่อสร้างไม่หยุดหย่อน จนกระทั่งเมื่อครูบาเจ้าศรีวิชัยอาพาธหนักแล้วถึงแก่กรรมลง ในฐานะที่ครูบาอภิชัยขาวปีเป็นลูกศิษย์ที่ครูบาศรีวิชัยได้พร่ำสอนตั้งแต่ยังเล็ก ท่านก็มีความโศกเศร้าไม่น้อย แต่ก็ปลงด้วยธรรมสังเวชโดยอารมณ์กัมมัฏฐาน แล้วทำทุกอย่างในฐานะของศิษย์จะพึงมีแก่อาจารย์ด้วยกตเวทิตาธรรม ท่านจึงสร้างเมรุหลังหนึ่งกับปราสาทอีกหลังพร้อมทึบบรรจุศพเพื่อเก็บศพของครูบาศรีวิชัยวันคืนยังคงหมุนไปพร้อม ๆ กับความเป็นพระนักก่อสร้าง พระนักพัฒนาของท่านก็ยังลือกระฉ่อนยิ่งขึ้น เมื่อสิ้นบุญของครูบาเจ้าศรีวิชัย ผู้คนก็หลั่งไหลกันมาหาท่านในฐานะทายาททางธรรมของครูบาเจ้าศรีวิชัย จนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๗๐ สังขารของท่านเริ่มชราลง แต่ท่านยังคงแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นเวลากว่า ๓๐ ปีที่ท่านจากไป ทว่าผลงานและคุณความดีต่าง ๆ ที่ท่านได้สร้างขึ้น ยังย้าเตือนอยู่ในความทรงจำของบรรดาสาธุชนลูกศิษย์ลูกหา ด้วยผลบุญแห่งการบำเพ็ญมาอย่างใหญ่หลวงเหลือคณานับ คงเหลือแต่ผลงานและประวัติชีวิตอันบริสุทธิ์ของท่านทิ้งไว้แต่อนุชนรุ่นหลังได้ชื่นชม<sup>๑๑</sup> คำสอน ซึ่งสอดคล้องในแนวปฏิบัติของท่านคือ หลักขันติธรรม ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักขันติธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมาอย่างปกติสุขซึ่งคณะศรัทธาในวัดพระบาทผาหนาม และ ประชาชนทั่วอำเภอลี้จะรู้จักกันดี

<sup>๑๑</sup> จักรพงษ์ คำบุญเรือง, **ครูบาอภิชัยขาวปี**, [ออนไลน์] : แหล่งข้อมูล jakrapong@chiangmainews. co.th ค้นคว้า ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

### ๒.๒.๓ อารยธรรมของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา

ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา หรือพระครูพัฒนกิจจานุรักษ์<sup>๑๒</sup> นามเดิมมีชื่อว่า ด.ช.ชัยวงศ์ ต๊ะแหงม เกิดเมื่อ วันอังคาร ที่ ๒๒ เมษายน ๒๔๕๖ ตรงกับวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ เหนือ ปีฉลู ณ บ้านก้อหนอง ม. ๒ ต.ก้อ อ.ลี จ.ลำพูน บิดาชื่อ พ่อน้อยจันทะ มารดาชื่อ แม่บ่อแก้ว เป็นบุตรคนที่ ๓ เจริญอายุขึ้นมาถึง ๑๒ ปี ก็ได้ไปอยู่วัดแม่ปิงเหนือ (วัดก้อท่า) ขณะนั้นมีพระภิกษุนามว่า พุทธิมา ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้าเป็นเจ้าอาวาสอยู่ ได้ไปอยู่กับหลวงน้ำพุทธิมาราว ๔ เดือน หลวงน้ำพุทธิมาก็ได้พาไปช่วยสร้างพระธาตุเกศสร้อย (แก่งสร้อย) ซึ่งท่านครูบาเจ้าศรีวิชัยได้ไปทำการก่อสร้างบูรณะอยู่ ด.ช.ชัยวงศ์ ได้ช่วยแรงย่ำดินปั้นดินจี้ (อิฐดินเผา) อยู่เป็นเวลา ๓ เดือน ระหว่างนั้นก็ได้พบกับพระครูบาชัยลังกา ซึ่งไปนั่งหนักเป็นประธานสร้างพระธาตุเกศสร้อยด้วยและได้มอบตัวเป็นศิษย์ พระครูบาชัยลังกาจึงได้ให้ ด.ช.ชัยวงศ์ บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันพุธที่ ๖ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๘ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ ณ วัดแก่งสร้อย ต.มิดกา อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ พระครูบาชัยลังกาเป็นอุปัชฌาย์ ตั้งชื่อให้ว่า “ชัยยะลังกาสามเณร” เมื่องานก่อสร้างวัดพระธาตุเกศสร้อยเสร็จแล้วไปส่วนใหญ่ ท่านพระครูบาชัยลังกาได้พาสามเณรชัยยะลังกา ออกเดินธุดงค์ไปเรื่อยๆ จนถึงเมืองตั้น ระหว่างทางก็ได้แวะไปกราบรอยพระพุทธรูปที่ห้วยข้าวต้มด้วย ขณะนั้นยังรกร้างอยู่ เดินธุดงค์มาถึงวัดจอมหมอก ก็ได้พบกับท่านพระครูบาเจ้าพรหมจักร จึงได้พำนักอยู่ จำพรรษาที่วัดจอมหมอกได้ ๑ พรรษา พอออกพรรษาแล้วอยู่ถึงเดือน ๕ เหนือ ขึ้น ๒ ค่ำ พระครูบาชัยลังกาได้มอบสามเณรชัยยะลังกาให้อยู่ปฏิบัติและศึกษาเล่าเรียนกับท่านครูบาเจ้าพรหมจักรที่วัดจอมหมอก จากนั้นมาก็ได้ติดตามครูบาเจ้าพรหมจักรออกเดินธุดงค์ไปเรื่อยๆ จนถึงเขตอังกฤษ (ประเทศพม่า) ที่บ้านกะเหรี่ยงยางแปก ต.บ้านใหม่ อ.เล็งปอย จ.ผาอ่าง และอยู่จำพรรษาที่บ้านยางแปกได้ ๑ พรรษา อยู่มาถึงเดือน ๕ เหนือ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันพฤหัสบดี ที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๕ ปีวอกสามเณรชัยยะลังกามีอายุครบ ๒๐ ปี ก็อุปสมบทที่นั่น โดยมีท่านครูบาเจ้าพรหมจักรโกเป็นพระอุปัชฌาย์ พระจันทร์กับพระจัยยา เป็นพระคู่สวด ตั้งฉายาว่า “พระชัยยะวงศาภิกขุ” ครั้นถึงเดือน ๕ เหนือ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันศุกร์ ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๕ พระชัยยะวงศาก็กราบลาท่านครูบาเจ้าพรหมจักรกลับมาอยู่วัดจอมหมอก และได้อยู่จำพรรษาที่นั่นได้ ๒ พรรษา พอถึงเดือนยี่เหนือ ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันศุกร์ ที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๗ ก็ออกจากวัดจอมหมอกไปช่วยครูบาเจ้าศรีวิชัยสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพที่เชียงใหม่ ได้ ๗ เดือนก็สำเร็จ แล้วก็ลา ครูบาเจ้าศรีวิชัยกลับไปจำพรรษาที่วัดจอมหมอกตามเดิม

<sup>๑๒</sup> พระอ้อนแก้ว ชัยยะเสโน, พระชัยวงศาปุชฌณียาลัย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธพาณิชย์, ๒๕๔๔), หน้า ๓ - ๑๐.

ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ รวมเวลาที่ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่เป็นเวลาถึง ๕๓ ปี ตามคำบอกกล่าวของท่านครูบาเจ้าว่า “พระวิหารหลังนี้ตัวของท่านเองจะไม่ได้ฉลอง จะมีเจ้าของมาฉลองเอง” พอถึงประมาณเดือนมีนาคม ๒๕๔๓ ท่านก็ได้ปรารภว่าอยากจะฉลองพระวิหารหลังนี้ ก็มีกะเหรี่ยงชายนายหนึ่งเข้ามากราบท่าน ครูบาเจ้าก็บอกกับกะเหรี่ยงผู้นั้นว่า “ให้ไปหาหัวปลีกล้วยที่ต้นเดียวมีหัวปลี ๓ หัวมาเพื่อจะเอามาฉลองพระวิหารหลังนี้” แล้วกะเหรี่ยงชายผู้นั้นก็ไปหาราวหนึ่งอาทิตย์ก็กลับมาพร้อมหัวปลีมาถวายครูบาเจ้า กะเหรี่ยงผู้นั้นพูดขึ้นว่า “ตอนที่ท่านครูบาเจ้าได้บอกกับข้าพเจ้าให้ไปเอานั้น ข้าพเจ้าก็นึกว่าครูบาเจ้าพูดเล่น ไปได้หากก็ได้เจอจริงๆ เสมอเหมือนกับว่าเทพยดานำไป” เมื่อท่านครูบาเจ้าได้รับหัวปลีมาแล้วก็ได้หันไปสั่งพระที่อยู่ใกล้ชิดท่านว่า “ต่อไปภายหน้าถ้าได้ฉลองวิหารหลังนี้ก็ให้หัวปลีต้นเดียวมี ๓ หัวนี้ไปฉลองพร้อมวิหารหลังนี้ด้วย” ต่อมาหลังจากนั้นไม่นานท่านครูบาเจ้าก็ได้อาพาธด้วยโรคชรา คณะศิษยานุศิษย์ก็ได้นิมนต์ท่านครูบาเจ้าไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลลานนา จ.เชียงใหม่ ถึงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๓ อาการอาพาธของท่านก็ได้ดีขึ้นทางคณะแพทย์ก็มีความเห็นว่าควรนิมนต์ให้ท่านครูบาเจ้าไปทำการรักษาต่อที่โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อเวลา ๐๑.๐๐ น. ของวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓ ท่านครูบาเจ้าชียะวงศาพัฒนาได้มรณภาพด้วยอาการสงบ สิริอายุได้ ๘๗ ปี ๖๗ พรรษา

หลักศีล ๕ คือ ศีลพื้นฐานที่องค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ชาวพุทธทุกคนยึดถือปฏิบัติเป็นหลักของชีวิต ซึ่งชาวกะเหรี่ยงหลังจากที่ได้รับฟังการบรรยายธรรมะของครูบาชียะวงศาพัฒนา จึงได้เปลี่ยนแนวคิดและวิถีการดำรงชีวิต ด้วยหลักปฏิบัติ ๕ ข้อ ดังนี้ ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานาเวรมณี ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิสณาจจาเวรมณี ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทาเวรมณี และศีลข้อที่ ๕ สุราเมรัยมัชปะมาทัตถานาเวรมณี

#### ๒.๒.๔ อารยธรรมของครูบาพรหมา พรหมจักโก

การปฏิบัติธรรมของท่านครูบาพอสรุปได้คือ ชั้นแรกได้อธิษฐานองค์จตุตถกวัตรและจตุตถกรรมเท่าที่จะปฏิบัติได้ ฝึกหัดเป็นคนมักน้อยสันโดษ อยู่อย่างง่าย ๆ ฉ้นอย่างง่าย ๆ ปรับปรุงจิตใจให้เข้ากับสภาพธรรมชาติ ทำใจให้อาจหาญเป็นสมธิตัวสมถภาวนา มีพุทธานุสสติและอภิณหปัจจเวกขณะเป็นต้น แล้วพิจารณาสังขาร รูปนาม ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านเป็นนักปฏิบัติที่เสมอต้นเสมอปลายต่อข้อวัตรปฏิบัติเสมอมา เช่น การบิณฑบาตเป็นวัตร การฉันภัตตาหารมือเดียวเป็นวัตร การอยู่ป่าเป็นวัตร และการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น

ท่านเป็นผู้ใฝ่ใจทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๖ ได้จัดตั้งสำนักศาสนศึกษา เปิดสอนนันทกรรม รุ่งขึ้นอีกปีได้เปิดสอนบาลี ในปีต่อมาได้จัดตั้งสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานตามลำดับ ทำให้วัดพระพุทธรบาทตากผ้าตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ทั้งการศึกษา เป็นผู้นำในการปฏิบัติวิปัสสนา

กัมมัฏฐาน เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ ทำให้ได้รับการยกฐานะเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างจากกรมการศาสนา เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑และได้รับการยกฐานะจากวัดราษฎร์ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๒

หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ เฉกเช่น พรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) เมตตา ๒) กรุณา ๓) มุทิตา และ๔) อุเบกขา จะเห็นได้ว่าอารยธรรมเป็นวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาให้เจริญ เป็นกระบวนการปลูกฝังความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ยุคหนึ่งสู่อีกยุค ซึ่งอารยธรรมของครูบาทั้ง ๔ ครูบานั้น แต่ละครูบามีแนวคำสอนที่ผ่านมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งครูบาแต่ละท่านมีลักษณะคำสอนที่มีความต่างกัน แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกันที่จะให้ส่วนรวมเกิดความสุข ครูบาเจ้าศรีวิชัยแนวคำสอนของท่านคือ การเสียสละ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ต้องมีความประพฤติเสมอดั้นเสมอปลาย ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาแนวคำสอนของท่านคือ หลักศีล ๕ ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา (ครูบาวงศ์) จะเน้นสอนอบรมพุทธศาสนิกชนให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักชั้นดีธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ครูบาพรหมมา พรหมจักโก แนวคำสอนของท่านคือมีความเมตตา มีจิตใจอ่อนโยน ยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข วางใจเป็นกลาง เป็นต้น

#### ตารางที่ ๒.๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมสี่ครูบา

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
พระสมชาย ธมฺมสาโร(พรหมมา), ๒๕๕๖,	อารยธรรมของครูบาศรีวิชัย ท่านมีปฏิปทาบ่งบอกปณิธานในการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถ้อยคำอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคงโดยเฉพาะการงดเว้นการฉ้อฉล บารมี ๓๐ ทศ และการดำเนินกิจกรรมตามหลักสังคหวัตถุธรรม
จักรพงษ์ คำบุญเรือง (ออนไลน์)	อารยธรรมของครูบาขาวปี ท่านเป็นลูกศิษย์เอกของครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งกล่าวกันว่า ครูบาเจ้าอภิชัย (ขาวปี)เป็นผู้สืบต่องานพัฒนาจากครูบาศรีวิชัยท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักชั้นดีธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
จักรพงษ์ คำบุญเรือง (ออนไลน์)	อารยธรรมของครูบาชัยยะวงศาพัฒนาชาวกะเหรี่ยง หลังจากเลิกนับถือเรื่องผี ไม่มีการฆ่าสัตว์ เพื่อใช้เป็นเครื่องสังเวยเช่น ไห้ว ได้ละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด โดยการปรับตัวกลับใจมาเจริญภavana รักษาศีล กินเจหรืออาหารมังสวิรัตื แทนการกินและล่าเนื้อสัตว์
จักรพงษ์ คำบุญเรือง (ออนไลน์)	อารยธรรมของครูบาพรหมา พรหมจักโก หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เือกเช่น พรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

### ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

ประเทศ คือการทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง การพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า สภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหามาก หรือปัญหาน้อย ถ้าหากตีความหมายการพัฒนา จะสามารถตีความหมายได้ ๒ นัย คือ ๑. “การพัฒนา” ในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึงการทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ๒. “การพัฒนา” ในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของบุคคล กลุ่ม/องค์กรชุมชน และประชาชนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตพื้นที่หนึ่ง ๆ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระดับพื้นฐานที่สุด คือ หมู่บ้านหรือชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่มารวมกันเพื่อแก้ไขปัญหาเดียวกัน เช่น ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น

การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นกระบวนการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นในทางที่ดีขึ้น เจริญรุ่งเรืองขึ้น ในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถจัดการกับภาวะการณ์ของกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ (self-reliance)

หรือช่วยตนเองได้ (self-help) ในการคิดตัดสินใจและดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของตนเองและส่วนรวม

การพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมตามไปด้วย การพัฒนาสังคมเป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมอันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างยั่งยืน มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้ การพัฒนาสังคม คำว่า “สังคม” (Society) เมื่อวิเคราะห์โดยรูปศัพท์มาจากคำในภาษาบาลีสองคำมารวมกันคือ คำว่า “สัง” (ส) แปลว่า ด้วยกัน พร้อมกัน (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Together) กับคำว่า “คม” (อ่านว่า คมะ) แปลว่า ไปดำเนินไป เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น “สังคม”(สังคม)<sup>๑๓</sup> แปลว่า การเกี่ยวข้อง การเป็นไปพร้อมกัน การรวมกัน การอยู่ร่วมกัน การคบค้าสมาคมกัน ความสามัคคี<sup>๑๔</sup> สำหรับ**ราชบัณฑิตยสถาน** ให้ความหมายของสังคมไว้ว่าหมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้านที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน เช่น วงสังคม งานสังคม<sup>๑๕</sup> ส่วน**ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์** กล่าวว่า การพัฒนาสังคมคือการเปลี่ยนแปลงสังคมจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง จากชั้นต่ำไปสู่ชั้นสูง จากสถานการณ์ที่ไม่มีคุณภาพไปสู่สถานการณ์ที่มีคุณภาพ จากสภาพที่ปราศจากมนุษยธรรมไปสู่สภาพที่มีมนุษยธรรม การพัฒนาสังคมเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้านของชีวิตในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เราเรียกว่าพลิกฟูพลิกแผ่นดินในขั้นสุดท้ายแล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงตัวตนเองด้วย<sup>๑๖</sup> นอกจากนี้อุทัย หิรัญโต ได้อธิบายวิธีการพัฒนาสังคมไว้ ดังนี้<sup>๑๗</sup>

๑. ต้องพัฒนาให้อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า “คุณภาพแห่งการพัฒนา” กล่าวคือพัฒนาระบบสังคมต่างๆ ให้เท่าเทียมกัน ไม่มากไม่น้อยไปกว่ากัน

<sup>๑๓</sup> จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

<sup>๑๔</sup> ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๕.

<sup>๑๕</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊ค, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕๙.

<sup>๑๖</sup> ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “บทวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมือง : การพัฒนาสังคม,” วารสารสังคมศาสตร์ (๑ มิถุนายน ๒๕๒๒) : ๑.

<sup>๑๗</sup> อุทัย หิรัญโต, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๙.

๒. ต้องใช้ความรู้ทางวิชาการในหลายสาขา และอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีความรู้ในหลักวิชาและหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง

๓. ต้องแสวงหาข้อเท็จจริงทางสังคมในด้านต่างๆ ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาสังคม

กระบวนการในการพัฒนาสังคม เป็นวิธีการหรือขั้นตอนในการพัฒนาสังคมให้เป็นที่ไปตามความต้องการ กล่าวคือ เพื่อให้สังคมได้รับการพัฒนาและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ซึ่ง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ดังนี้<sup>๑๘</sup>

๑. ควรเริ่มต้นจากสภาพที่ประชาชนเป็นอยู่

๒. สิ่งที่จะต้องพัฒนาเป็นลำดับแรกอาจเป็นด้านเศรษฐกิจ

๓. ทุกสังคมมีความเป็นอยู่และความเป็นมาของตนอยู่แล้ว การที่เราจะเปลี่ยนแปลงควรต้องดำเนินการจาก (๑) การละลายก้อนน้ำแข็ง (unfreezing) คือขั้นสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมหลักที่ต้องทำในขั้นนี้ คือ ผ่อนคลายสถานการณ์ที่จะยืนยันความเชื่อของเขา ต่อด้วยการสร้างความรู้สึกสำนึกผิด ความรู้สึกไม่เพียงพอหรือความล้มเหลวในตัวเอง และสร้างความปลอดภัยทางจิตวิทยาด้วยการกำจัดเครื่องขัดขวางหรือภัยต่าง ๆ ในการที่จะเปลี่ยนแปลงหลังจากนั้น (๒) ทำการเปลี่ยนแปลง (changing) เป็นขั้นสร้างแนวทางใหม่ กิจกรรมที่จะต้องทำในช่วงนี้ คือ การเสนอความรู้ ความคิดแนวทาง ให้เป็นการนำเอาสิ่งใหม่เข้ามาแทนที่สิ่งเก่า และ (๓) ทำให้เป็นก้อนน้ำแข็งใหม่ (refreezing) สร้างความมั่นคงและผสมผสานสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแล้วเข้าด้วยกัน กิจกรรมที่จะต้องปฏิบัติขั้นนี้ ได้แก่ การผสมผสานของใหม่ต่าง ๆ คือ ความคิด ค่านิยม ทักษะคติ เข้ามาเป็นบุคลิกภาพของบุคคลที่พัฒนากรต้องการพัฒนา ทำสิ่งใหม่ฝังเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

๔. จะต้องพยายามสร้างวงใน คือ การพึ่งตนเอง (self-reliance) ขึ้นมาก่อน แล้วจึงค่อยสร้างวงนอก คือ การพัฒนา (development) ขึ้นมาทีหลัง

๕. กระบวนการดำเนินการจะเป็นกระบวนการทั้งสร้างความเจริญไปพร้อม ๆ กับการวิจัย โดยมีทั้งนักพัฒนาและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม หรือร่วมกันทำงาน เรียกว่า กระบวนการ PAR

๖. การสร้างความเจริญจะต้องเป็นกระบวนการ BAN (Balance Ability and Networking) คือ สร้างความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเอง ๕ ด้าน (TERMS) และความสามารถในการจัดการชุมชน การสร้างความสมดุลในแต่ละปัจจัยและความสมดุลระหว่าง ๕ ปัจจัยนั้นและการสร้างเครือข่ายไว้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

<sup>๑๘</sup> สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘.



๗. วิธีให้การศึกษและการจัดระเบียบชุมชน (education and community organization) นั่นคือ การเน้นวิธีการให้การศึกษาอบรมแก่ชุมชนในทุกเรื่องที่จะทำการพัฒนา และการส่งเสริมการรู้จักตัวเองของชุมชน การรวมตัวกันของประชากรในชุมชนเพื่อรับผิดชอบงานของชุมชน การวางแผนดำเนินงาน การดำเนินการตอบแทน การประเมินการทำงาน ตลอดจนการตั้งกลุ่มคนหรือคณะกรรมการมาดูแลผลงานการพัฒนาที่ได้สร้างขึ้นมาแล้วของชุมชน เพื่อให้การพัฒนาที่มีความยั่งยืน

กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับสังคมชุมชน ในการร่วมกันพัฒนาชุมชนให้เกิดความสงบสุข เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยอาศัยหลักการ แนวคิด วิธีปฏิบัติ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมให้มีคุณภาพ

การพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการในการสร้างความเจริญทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจให้เกิดขึ้นกับชุมชนสังคมโดยรวม วิธีการพัฒนาสังคมก่อเกิดจากแบบแผน ระเบียบปฏิบัติประเพณี วัฒนธรรม รวมไปถึงกฎหมายที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดวิธีการพัฒนาสังคม หลักใหญ่ใจความสำคัญของการนำเสนอในหัวข้อนี้คือ นโยบายการพัฒนาสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นนโยบายสำคัญในแผนพัฒนาของแต่ละพื้นที่ ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ซึ่งนโยบายในการพัฒนาสังคมต่างๆ นั้น จะต้องมีสอดคล้องและเกี่ยวเนื่องกับความต้องการของคนในสังคมด้วย

การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน ในหัวข้อนโยบายและกลไกการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน ได้มุ่งเน้นศึกษานโยบายและกลไกการพัฒนาสังคมของจังหวัดลำพูน ที่ได้มีการนำเอาแนวคิดของสี่ครูบามาประยุกต์เป็นนโยบายในการพัฒนาสังคม ส่วนหนึ่งอาจไม่ได้เป็นการนำเอาแนวคิดของสี่ครูบามาทั้งหมด เพียงแต่บางส่วนที่มีกระบวนการในการพัฒนาสังคมเช่นเดียวกับวิถีของสี่ครูบา โดยเฉพาะการดำเนินงานตามโครงการ “วิถีครูบา งานหน้าหมู” ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับได้ว่าเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งจะมีขอบเขตอำนาจหน้าที่ของตนเองซึ่งแยกออกจากรัฐ โดยทั่วไปแล้วอำนาจหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นรูปแบบเดียวกัน คือการจัดทำ “บริการสาธารณะ” สำหรับการจัดทำบริการสาธารณะที่ถือเป็นอำนาจหน้าที่ของระดับชาติ (รัฐ) และระดับท้องถิ่น (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) นั้น เป็นการจัดทำภารกิจเพื่อตอบสนองความต้องการและความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป โดยสามารถแยกได้เป็น ๒ ประเภทได้แก่<sup>๑๙</sup>

<sup>๑๙</sup> สมคิด เลิศไพฑูรย์, กฎหมายการปกครองท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๔๗), หน้า ๓๘.

๑. บริการสาธารณะระดับชาติ (National Affairs) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่จัดทำขึ้นโดยรัฐที่มุ่งเน้นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมภายในรัฐ มีลักษณะเกี่ยวกับ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของรัฐ เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน กระบวนการยุติธรรม เกี่ยวกับการเป็นตัวแทนของรัฐโดยรวม และรวมไปถึงกิจกรรมที่ต้องการให้เกิดมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ อาทิ กองทัพ กิจการตำรวจ ศาลยุติธรรม กิจกรรมทางการทูต ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรา เป็นต้น

๒. บริการสาธารณะระดับท้องถิ่น (Local Affairs) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ และเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น โดยจะมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่ตอบสนองคนในท้องถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกันออกไป โดยส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น ทั้งเรื่องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม การอำนวยความสะดวก รวมไปถึงการจัดสวัสดิการให้คนในท้องถิ่นโดยตรง

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนที่นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาสังคม โดยยึดเอาหลักการยธรรมวิถีของสี่ครูบามาเป็นหลักในการขับเคลื่อนนโยบาย นั่นก็คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โดยการประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัด ซึ่งได้นำเอาแนวคิดของวัตรปฏิบัติของสี่ครูบาเป็นแนวทางหนึ่งในการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาสังคมทั่วทั้งจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะวัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งยังมีวัตรปฏิบัติของครูบาภิชัยขาวปีที่ เป็นศิษย์เอกของครูบาศรีวิชัย ก็ได้นำเอาวัตรดังกล่าวมาประพฤติปฏิบัติตามด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีครูบาชัยยะวงษาพัฒนาที่เป็นศิษย์ของครูบาภิชัยขาวปีที่ ได้เจริญรอยตามครูบาอาจารย์ในการเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในหมู่บ้านห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และได้มีครูบาพรหมา พรหมจุกโก แห่งวัดพระพุทธบาทตากผ้า อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน เป็นผู้ที่พัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมด้านต่างๆ ของครูบาในจังหวัดลำพูน เพียงแต่ว่า บทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมของครูบาศรีวิชัยนั้นจะมีความโดดเด่นกว่าครูบารูปอื่นๆ และยังถือว่า ครูบาศรีวิชัยนั้นเป็นครูบาต้นแบบแห่งการพัฒนาสังคมของครูบารุ่นต่อมา และแม้กระทั่งพระสงฆ์ในปัจจุบัน

โครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่ เป็นโครงการที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมโดยอาศัยแนวคิดของวิถีครูบาเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายการพัฒนาสังคม โครงการดังกล่าวเป็นความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนที่นำโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้มีแนวคิดในการนำเอาวัตรปฏิบัติของครูบาในจังหวัดลำพูนมาเป็นต้นแนวคิด โดยเริ่มจาก “การสืบค้นทุนทางวัฒนธรรมชุมชน พบว่าเรามีรากของครูบาเจ้าศรีวิชัย เรามีของดีที่เป็นวิถีปฏิบัติของครูบาที่เวลาจะทำงานพัฒนาที่ไหน ครูบาจะใช้ครุฑานำในการให้คนมาหลอมกัน นี่คือหลัก วิธีจะหลอมใจคนลำพูนเรามี

วิถีครูบาก็เลยมาปรึกษาหารือกัน ก็เลยศึกษาวิถีของครูบาเบื้องต้น พบว่า อย่างเช่นที่ท่านได้เรียกศรัทธา ตอนที่เริ่มสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ โดยไม่ใช้งบประมาณหลวง ๑๑ กิโลเมตร ใช้เวลาแค่ ๕ เดือนกว่า ครูบาได้ระดมคน มีครูบาวัดชัยชาวปืช่วยกันระดมคนมาช่วย ครูบานั่งหนัก ชาวบ้านมาช่วย ก็เลยเอาตัวนี้มาคิด”<sup>๒๐</sup> และ “ท่านนายกได้อาแนวคิดครูบา เอาแรงศรัทธาชาวบ้านมาเป็นหลักในการกำหนดนโยบาย”<sup>๒๑</sup>

### โครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน มีการดำเนินงานเกี่ยวกับการนำเอาหลักปฏิบัติของครูบา ศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย มาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาสังคม ด้วยการอาศัยความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ได้ช่วยกันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาสังคม

นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้มีนโยบายในการพัฒนาท้องถิ่นจังหวัดลำพูนโดยให้ทุกภาคส่วนได้มีการร่วมแรง ร่วมใจกันทำงานด้วยแรงศรัทธาตามแนวทางรอยวิถีแห่งศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา แบบ “หน้าหมู่” จนงานประสบความสำเร็จ สร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ดังเช่นการร่วมแรงกันสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพตามแนวทางรอยวิถีแห่งศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาแบบ “หน้าหมู่” เพื่อพัฒนาลำพูน

### กระบวนการจัดโครงการ/จัดกิจกรรม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้จัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ ระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ในฐานะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับจังหวัด และประธานประสานแผนพัฒนาท้องถิ่นระดับจังหวัด จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการดำเนินงานที่ในการพัฒนาท้องถิ่นทุกๆ ด้าน ในภาพรวมครอบคลุมทุกพื้นที่และประชาชนทั้งจังหวัด และสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งประสานและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเพื่อบูรณาการในการพัฒนาท้องถิ่นแบบการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ในฐานะผู้ประสานแผนพัฒนาท้องถิ่น และผู้นำท้องที่ในฐานะผู้แทนประชาชนในระดับพื้นที่ตามแนวทางรอยวิถีแห่งศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาแบบ “หน้าหมู่” ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ร่วมกันคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการระดมทรัพยากรสรรพกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และทันต่อปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นจังหวัดลำพูนให้เจริญยิ่งขึ้นไป โดยมีรายละเอียดของความร่วมมือดังนี้

<sup>๒๐</sup> สัมภาษณ์ ดร.นิรันดร์ ด่านไพบูลย์, นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

<sup>๒๑</sup> สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ ต่อกพิทักษ์พงษ์, ผู้อำนวยการกองช่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

### ๑. บทบาทขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน

๑.๑) กำหนดกิจกรรม/โครงการที่ได้รับการร้องขอ/ร้องเรียนจากประชาชนผ่านทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นภารกิจที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน และมีข้อมูลรายละเอียดครบถ้วนตามที่กำหนด

๑.๒) สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างที่จำเป็นในการก่อสร้างตามโครงการที่ได้รับอนุมัติจากนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ตามรายละเอียดแบบแปลนและประมาณการค่าใช้จ่ายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

๑.๓) ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ สนับสนุนบุคลากรเครื่องจักรกลในกรณีที่มีการดำเนินงานตามโครงการมีปัญหาอุปสรรคหรือต้องการความช่วยเหลือ และติดตามตรวจสอบผลการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ และรวบรวมข้อมูลสำหรับจัดทำฐานข้อมูลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนต่อไป

### ๒. บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒.๑) เป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในพื้นที่ในการสำรวจตรวจสอบสถานที่ดำเนินโครงการ การสำรวจออกแบบและประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ และการควบคุมงาน ซึ่งเป็นโครงการที่เกินศักยภาพและไม่มีงบประมาณเพียงพอ เป็นความเดือดร้อนของประชาชน และการจัดทำรายละเอียดแจ้งประสานให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนทราบ

๒.๒) การสมทบวัสดุน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้กับเครื่องจักรกลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน การควบคุมการก่อสร้างหรือการดำเนินงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย และการรายงานผลการดำเนินโครงการเมื่อแล้วเสร็จให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนทราบ

### ๓. บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

๓.๑) เป็นแกนหลักในการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่กับประชาชน ผู้มีส่วนได้เสียกับโครงการในการร่วมกันคิด ร่วมจัดการประชาคมหมู่บ้าน/ชุมชนและแจ้งประสานข้อมูลปัญหาความต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ทราบ

๓.๒) เป็นผู้รับผิดชอบหลักร่วมกับประชาชนในการดำเนินโครงการ การร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมสมทบทุน ร่วมแรงงาน ร่วมใจ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามตรวจสอบจนโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

### ผลจากการดำเนินงาน

จากการดำเนินงานตามโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่ วิถีแห่งศรัทธา ร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ - ๒๕๕๙ ตามแนวทางรอย

วิถีแห่งศรัทธา ของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา แบบ “หน้าหมู” ตามข้อตกลงร่วมกันขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้วนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้รับความตอบรับต่อการสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นอย่างดี

โครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู วิถีแห่งศรัทธา ร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ตามแนวทางรอยวิถีแห่งศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา แบบ “หน้าหมู” นั้น เป็นการดำเนินงานที่คำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสมกับสภาพปัญหาความต้องการของประชาชนส่วนรวม สามารถกระจายการพัฒนาไปได้ทุกพื้นที่ของจังหวัดลำพูน บนข้อจำกัดด้านงบประมาณที่มีน้อย โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ไม่มีการตกหล่นของงบประมาณที่เกิดจากกระบวนการจัดซื้อตามระเบียบพัสดุ หรือมีก็เป็นส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างตามปกติที่มีการประกวดแข่งขันกันอย่างสูง ซึ่งทำให้บางโครงการมีงบประมาณดำเนินการเพียงประมาณ ๕๐% ของงบประมาณที่ได้ตั้งไว้ ทำให้ประชาชนและท้องถิ่นเสียโอกาสเป็นอย่างมาก แต่การดำเนินการตามโครงการวิถีครูบา วิถีหน้าหมูฯ เป็นการตัดวงจรการประกวดแข่งขัน ทำให้มีการใช้งบประมาณตามสัดส่วนของแต่ละพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความคุ้มค่าและประชาชนได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่น ที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญในกระบวนการทำงานพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ตามแนวทางวิถีแห่งศรัทธาของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา แบบ “หน้าหมู” เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ให้ความสำคัญกับกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายทุนทางวัฒนธรรมชุมชน โดยภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนกิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อนำทุนทางวัฒนธรรมชุมชนของจังหวัดลำพูน มาสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างงานสร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์และบริการด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เป็นวัฒนธรรมสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นด้วยความร่วมมือกับทุกภาคส่วนในจังหวัดลำพูน และพร้อมที่จะปฏิบัติตามพันธะสัญญาที่เกิดขึ้นและมุ่งมั่นที่จะดำเนินกิจกรรมให้เกิดผลอย่างจริงจัง เพื่อประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติโดยรวม

#### ตารางที่ ๒.๓ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, (๒๕๔๘), หน้า ๔๕.	การพัฒนาสังคม คำว่า “สังคม” (Society) แปลว่า ไป ดำเนินไป เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น “สังคม”(สังคม)
ประยุทธ์ หลงสมบุญ,	สังคม เป็นการเกี่ยวข้อง การเป็นไปรวมกัน การรวมกัน การอยู่

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
(๒๕๕๖), หน้า ๖๘๕.	รวมกัน การคบค้าสมาคมกัน ความสามัคคี
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๕๖), หน้า ๑๑๕๙.	สังคม คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน
ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาน, (๒๕๒๒) : ๑.	การพัฒนาสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง จากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูง จากสถานการณ์ที่ไม่มีคุณภาพไปสู่สถานการณ์ที่มีคุณภาพ จากสภาพที่ปราศจากมนุษยธรรมไปสู่สภาพที่มีมนุษยธรรม
พระมหาอนุชิต อนุจारी (ถนัดเลื่อย), (๒๕๕๖), หน้า ๗๖.	การนำแนวคิดการพัฒนาสังคมมาใช้อย่างเป็นระบบในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๒ จากนั้นแนวคิดการพัฒนาสังคมก็ได้มีการนำไปปฏิบัติ มีการศึกษาวิจัย และมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนามาโดยตลอด
อุทัย หิรัญโต, หลักสังคมวิทยา, (๒๕๒๒), หน้า ๑๓๙.	๑. ต้องพัฒนาให้เกิดดุลยภาพแห่งการพัฒนา ๒. ต้องใช้ความรู้ทางวิชาการในหลายสาขา ๓. ต้องแสวงหาข้อเท็จจริงทางสังคมในด้านต่างๆ
สัญญา สัญญาวิวัฒน์, (๒๕๕๑), หน้า ๑๑๗ – ๑๑๘.	๑. ควรเริ่มต้นจากสภาพที่ประชาชนเป็นอยู่ ๒. สิ่งที่จะต้องพัฒนาเป็นลำดับแรกอาจเป็นด้านเศรษฐกิจ ๓. ทุกสังคมมีความเป็นอยู่และความเป็นมาของตนอยู่แล้ว ๔. จะต้องพยายามสร้างวงใน คือ การพึ่งตนเอง ๕. กระบวนการดำเนินการไปพร้อม ๆ ๖. การสร้างความเจริญจะต้องเป็นกระบวนการ BAN ๗. วิธีให้การศึกษาและการจัดระเบียบชุมชน
สมคิด เลิศไพฑูรย์, (๒๕๕๗), หน้า ๓๘.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับได้ว่าเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม ๒ ประการ ได้แก่ ๑.บริการสาธารณะระดับท้องถิ่น (Local Affairs) ๒.บริการสาธารณะระดับชาติ (National Affairs)

## ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์

การเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) เป็นการตัดสินใจคุณค่าของตนเอง แต่จะแสดงออกมา ในรูปของทัศนคติที่คนคนนั้นมีต่อตนเอง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงประเมินกับผู้อื่น ทำให้บุคคลมีมีโนภาพหรือความคิดต่อ ตนเอง

และเมื่อนมโนภาพเหล่านั้น โดยอาศัยกระบวนการตัดสินคุณค่าของตนจากผลงาน ความสามารถ คุณลักษณะต่างๆ ตามมาตรฐานของค่านิยมส่วนตน ในที่ซึ่งพัฒนามาเป็นการเห็นคุณค่าในตนเอง ได้มีการศึกษาและให้ทัศนะเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าในตนเองไว้ดังนี้ คือ Coopersmith ได้กล่าวไว้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นการประเมินคุณค่าในตนเอง แสดงทัศนคติทั้งทางบวกหรือลบเป็นการตัดสินคุณค่าแห่งตน ทำให้บุคคลนั้นรู้สึกว่าคุณค่าในตนเอง มีความสำคัญ ประสบความสำเร็จและมีคุณค่า สังเกตได้จากคำพูดและพฤติกรรมที่แสดงออก<sup>๒๒</sup>

Taft ได้กล่าวว่า การเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นการประเมินหรือตัดสินคุณค่าของตนเอง โดยอาศัยกระบวนการรับรู้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ๒ ขั้นตอน คือ

๑) การรับรู้คุณค่าของตนเองจากภายใน (Inner Self-esteem) เป็นการรับรู้คุณค่าของ ตนเอง โดยประเมินจากความสามารถ และการกระทำต่างๆ แล้วผลที่ได้รับตรงตามที่ตนปรารถนาหรือ คาดหวัง ซึ่งการเห็นคุณค่าในตนเองลักษณะนี้ถูกสร้างขึ้นอย่างถาวรจากประสบการณ์ตั้งแต่ช่วงแรก ของชีวิต

๒) การรับรู้คุณค่าของตนเองจากภายนอก (Outer Self-esteem) เป็นการรับรู้คุณค่าของ ตนเอง โดยประเมินเจตคติและการยอมรับของบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง ซึ่งการเห็นคุณค่าในตนเอง ลักษณะนี้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบทบาททางสังคมและความสามารถในการเผชิญปัญหาของ บุคคลนั้นๆ

ทฤษฎีของมาสโลว์ แนวคิดนี้มีทัศนคติในการมองธรรมชาติของมนุษย์ด้านดีงาม โดยอธิบายว่า มนุษย์มีธรรมชาติที่ใฝ่ ดี สร้างสรรค์ความดี ปรารถนาความเจริญแห่งตน รู้คุณค่าในตนเอง รู้จักรับผิดชอบ ชั่วดี มีความ รับผิดชอบในชีวิตและการกระทำของตน สุข ทุกข์ ชั่ว ดี เกิดจากการเลือกของตนและที่ สำคัญที่สุด คือ มนุษย์ทุกคนมีความต้องการที่จะรู้จักตนเองและรู้จักความสามารถของตนเอง เพื่อใช้พลัง ความรู้ ความสามารถของตนอย่างเต็มที่ ถ้ามนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เจริญแล้ว เขาจะพัฒนาไปสู่ความมุ่งดี ความเจริญของบุคลิกภาพและวุฒิภาวะเสมอ Maslow ได้จัดลำดับความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ชั้น โดยที่แรงจูงใจในลำดับต้นต้อง ได้รับการตอบสนองก่อนแรงจูงใจลำดับสูงจึงพัฒนามาตามลำดับ ดังนี้<sup>๒๓</sup>

แรงจูงใจลำดับที่ ๑ มนุษย์ต้องได้รับการตอบสนองทางสรีระก่อน ได้แก่ ปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและอื่นๆ จึงจะพัฒนาความต้องการประเภทอื่นๆ ตามมาได้ ถ้าความต้องการแรกยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ แรงจูงใจประเภทอื่นก็ยากที่จะเกิดได้

<sup>๒๒</sup> อนุรักษ์ บัณฑิตยชาติ, ความตระหนักในคุณค่าของตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย, วารสาร สุขภาพจิตแห่งประเทศไทยปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒, กรมสุขภาพจิต กระทรวง สาธารณสุข, ๒๕๔๒, หน้า ๖.

<sup>๒๓</sup> ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการ : พฤติกรรมศาสตร์ตลอดช่วงชีวิต, กรุงเทพมหานคร : สาขา จิตวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖, หน้า ๕๘ - ๖๓.

แรงจูงใจลำดับที่ ๒ เป็นความต้องการความปลอดภัยแห่งตนเองและทรัพย์สิน ถ้าไม่ได้รับการตอบสนอง ก็จะเกิดอาการผวา ก่อให้เกิดความกลัวในสิ่งอื่นๆ ตามมาทั้งร่างกายและจิตใจ

แรงจูงใจลำดับที่ ๓ เป็นความต้องการความเป็นเจ้าของ เช่น มีความรู้สึกว่าคุณมีชาติตระกูล มีครอบครัว มีครู มีโรงเรียน มีสถานบัน เป็นต้น กับความต้องการที่จะได้รับความรักจากผู้อื่นด้วยการห่วงใยดูแลผู้อื่นเช่นเดียวกัน อาทิ การเลี้ยงดูบุตร การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

แรงจูงใจลำดับที่ ๔ เป็นการแสวงหาและรักษาศักดิ์ศรีและเกียรติยศ ทั้งโดยตนเองสำนึกและผู้อื่นกล่าวยกย่อง เช่น การมีเกียรติ มีชื่อเสียง นับถือตนเอง ซึ่งมีผลทำให้สุขภาพจิตดี เกิดความนับถือและเคารพตนเอง กับการได้รับความนับถือจากผู้อื่นอย่างจริงใจ

แรงจูงใจลำดับที่ ๕ เป็นการตระหนักรู้ในความสามารถของตน และประพฤติตามความสามารถอย่างเต็มศักยภาพ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่น สังคมและส่วนรวมเป็นสำคัญ อันนำไปสู่การเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

ลำดับที่ ๓ และลำดับที่ ๔ จัดเป็นค่านิยมพื้นฐานของความรักและการเห็นคุณค่าในตนเองเมื่อบุคคลได้รับความพึงพอใจใน ๒ ลำดับนี้แล้วจึงจะพัฒนาไปสู่ลำดับที่ ๕ คือการพัฒนาไปสู่การตระหนักรู้ในความสามารถของตน และการมีสุขภาพจิตที่ดีสมบูรณ์ มีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนมี ความมั่นใจในการกระทำสิ่งต่างๆ อันจะนำไปสู่การเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ความต้องการที่จะเห็นความสามารถของตนเองได้ด้วยตนเอง ความต้องการนี้เป็นความ ต้องการที่มีจิตใจละเอียดอ่อนลึกซึ้ง มีการพัฒนาทางจิตใจที่สูงขึ้น รู้จักศึกษาจิตใจของตนเองควบคุม ตนเอง รู้จักใช้ชีวิตให้อยู่เหนืออิทธิพลของความต้องการขั้นต่ำกว่าได้ สามารถเห็นได้ว่าตนเองมีคุณค่า มีความสามารถ มีความภาคภูมิใจความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง มั่นใจในการที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ของตนเองได้โดยไม่ต้องรอพึ่งผู้อื่นหรือสิ่งอื่นๆ การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นความรู้สึกที่บุคคลเข้าใจ ตนเอง รู้สึกว่าตัวเองมีค่ามีความสามารถที่แตกต่างไปจากผู้อื่น เป็นความรู้สึกสร้างสรรค์อยากจะทำ คิด ด้วยตนเองและทำด้วยตนเอง ความรู้สึกเหล่านี้จะนำไปสู่ความเป็นตัวของตัวเอง

### ความสำคัญของการเห็นคุณค่าในตนเอง

การเห็นคุณค่าในตนเองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ เนื่องจากเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของจิตใจ ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสามารถบ่งชี้คุณภาพชีวิตของบุคคลได้ว่าเป็นอย่างไร การเห็นคุณค่าใน ตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ บุคคลจะแสดงระดับของการเห็นคุณค่าใน ตนเองที่แตกต่างกันออกมาโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ด้วยลักษณะท่าทาง น้ำเสียง คำพูด และการกระทำบุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองในระดับสูงพอจะสามารถสร้างสรรค์ความคิดหรือการกระทำที่จะ เผชิญความเครียดต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การเห็นคุณค่าในตนเอง ยังเป็น



ปัจจัย สำคัญในการปรับตัวทางอารมณ์ ทางสังคมและทางการเรียนรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้ชีวิตที่มีผลต่อความคิด ความปรารถนา ค่านิยม อารมณ์ และการตั้งเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคลอันมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของเขา จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของบุคลิกภาพตามมา และการประสบ ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวทั้งในชีวิตส่วนตัว การศึกษาเล่าเรียนหรือการทำงานในชีวิต ส่วนหนึ่งก็ ขึ้นอยู่กับการเห็นคุณค่าในตนเองด้วยเช่นกัน ผู้ที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงจึงมีความเชื่อมั่นใน ตนเอง และความคาดหวัง อย่างเป็นจริงและเป็นไปได้ในความสำเร็จที่จะได้รับ ดังนั้นการเห็นคุณค่าใน ตนเอง จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะ พัฒนาบุคคลไปสู่การเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด<sup>๒๔</sup>

### องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

การเห็นคุณค่าในตนเองถือได้ว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการทำหน้าที่ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้พระสงฆ์สามารถพัฒนาตนเองจนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ ตนเองได้กำหนดไว้ เพราะการเห็นคุณค่าในตนเองเป็นส่วนที่ทำให้พระสงฆ์ได้ประเมินและรับรู้ถึงคุณค่าใน ตนเอง ทั้งในเรื่องของความรู้ ความสามารถ และการศึกษาหลักพุทธธรรม ที่จะส่งผลทำให้เกิดผลที่ดีมีต่อ คณะสงฆ์ ดังนั้นการเห็นคุณค่าในตนเองของพระสงฆ์ในการพัฒนานั้น จึงถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบอีกส่วน ที่มีความสำคัญต่อการเผยแผ่หลักพุทธธรรม Maslow กล่าวว่า ทุกคนในสังคมต้องการความมั่นคงและ มักจะประเมิน ตนเองสูง เพื่อความรู้สึกเคารพนับถือตนเองและคุณค่าที่ได้รับจากคนอื่น ซึ่งความต้องการนี้ แบ่ง ออกเป็น ๒ ส่วนคือ<sup>๒๕</sup>

๑. ความรู้สึกมีคุณค่าที่เกิดจากตนเอง ได้แก่ ความเข้มแข็ง (Strength) การประสบ ความสำเร็จ (Achievement) การมีความสามารถ (Adequacy) การมีศักยภาพและอำนาจควบคุม (Mastery and Competence) มีความเชื่อมั่นในการเผชิญกับสิ่งต่างๆ และมีอิสระพึ่งตนเองได้

๒. การรู้สึกมีคุณค่าที่เกิดจากการยอมรับของผู้อื่น ได้แก่ ความมีชื่อเสียงและเกียรติยศ มีบารมี อำนาจเหนือผู้อื่น เป็นที่รู้จักและได้รับความสนใจจากผู้อื่น โดยให้ความสำคัญละเห็นคุณค่า แบ่งการเห็น คุณค่าในตนเองออกเป็น ๒ องค์ประกอบ คือ

๒.๑) ความรู้สึกของบุคคลต่อความสามารถในการตอบสนองต่อสภาวะแวดล้อมเป็น ความรู้สึก ภายใน (Inner Self-esteem) ของตัวตนตามความสามารถที่ปฏิบัติการควบคุมสิ่งต่างๆ ที่เกิด ขึ้นกับ ตนเอง

<sup>๒๔</sup> พรรณราย ทวีพยะประภา, **จิตวิทยาประยุกต์ในชีวิตและการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙๓ - ๒๙๔.

<sup>๒๕</sup> Maslow, A. H. **Motivation and Personality**, (New York : Harper and Row 1970), p. 45.

๒.๒) ความรู้สึกของบุคคลที่เกิดจากการประเมินทัศนคติและการกระทำของสังคมที่มีต่อตนเอง เป็นความรู้สึกภายนอก (Outer Self-esteem) ต่อคุณค่าของตนเอง ซึ่งบุคคลสามารถรู้จักตนเองได้ โดยอาศัยกระจกมองตน นั่นคือเป็นการรับรู้คุณค่าของตนเองจากการประเมินและยอมรับของผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเองถือได้ว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้พระสงฆ์สามารถพัฒนาตนเองจนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตนเองได้กำหนดไว้ ซึ่งการเห็นคุณค่าจะเกิดได้ทั้งที่เกิดจากตนเองและผู้อื่นมาจากปัจจัยสำคัญคือ ความสามารถ คุณความดี การยอมรับ เป็นต้น

#### ตารางที่ ๒.๔ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมคุณค่าความเป็นมนุษย์

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
อนุรักษ์ บัณฑิตยชาติ, ๒, (๒๕๔๒, หน้า ๖.	การเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นการประเมินคุณค่าในตนเอง แสดงทัศนคติทั้งทางบวกหรือลบเป็นการตัดสินคุณค่าแห่งตน ทำให้บุคคลนั้นรู้สึกว่าคุณค่าความสามารถ ความสำคัญ ประสบความสำเร็จและมีคุณค่า สังเกตได้จากคำพูดและพฤติกรรมที่แสดงออก
สาวิตรี ทยานศิลป์, (๒๕๔๑, หน้า ๙.	การเห็นคุณค่าในตนเองโดยใช้คำว่า ความนับถือตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความรู้ที่ดีต่อตนเอง เมื่อรู้สึกว่าคุณค่ามีความสำคัญ มีความดีเด่นเป็นพิเศษเหนือผู้อื่น เชื่อมมั่นว่าสามารถจัดการกับทุกสิ่งที่ต้องการกระทำได้สำเร็จ และรู้สึกว่าสามารถกระทำได้อย่างมีจุดหมาย
ศรีเรือน แก้วกังวาล, (๒๕๓๖, หน้า ๕๘ – ๖๓.	การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นความรู้สึกที่บุคคลเข้าใจ ตนเอง รู้สึกว่าตัวเองมีค่ามีความสามารถที่แตกต่างไปจากผู้อื่น
พรรณราย ทรัพย์ประภา, (๒๕๔๘), หน้า ๒๙๓ – ๒๙๔.	การเห็นคุณค่าในตนเองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ เนื่องจากเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของจิตใจ ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสามารถบ่งชี้คุณภาพชีวิตของบุคคล
Coopersmith อัง ใน สุรินทร์ มีลาภรัตน์, (๒๕๓๙), หน้า ๓๗.	๑) การมีอำนาจ (Power) ๒) การมีความสำคัญ (Significance) ๓) การมีคุณความดี (Virtue) ๔) การมีความสามารถ (Competence)
Maslow, A. H. (1970),	๑. ความรู้สึกมีคุณค่าที่เกิดจากตนเอง ๒. การรู้สึกมีคุณค่าที่เกิดจากการยอมรับของผู้อื่น

## ๒.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

### ๒.๕.๑ แนวคิดการจัดการเรียนรู้

ความหมายของการจัดการเรียนรู้ (Learning Management) การจัดการเรียนรู้นั้นได้มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

การจัดการเรียนรู้คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่ มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น ระหว่างผู้สอนกับ ผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และผู้สอนกับสิ่งแวดล้อมความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้<sup>๒๖</sup>

การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีระบบระเบียบครอบคลุมการดำเนินการ ตั้งแต่การวางแผน การจัดการเรียนรู้ จนถึงการประเมินผล ความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลได้ใช้ความรู้ของตนเองอย่างสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้ และมีความผาสุก ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่างๆ ๔ ด้านดังนี้

- ๑) การจัดการหลักสูตร(Curriculum)
- ๒) การจัดการเรียนการสอน(Instruction)
- ๓) การวัดผล(Measuring)
- ๔) การประเมินผลการเรียนรู้(Evaluation)หลังการเรียนการสอน<sup>๒๗</sup>

การเรียนรู้ยังเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนทั้งหลายที่สำคัญที่สุดคือต้องให้ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจเอง ผู้เรียนจะต้องกำหนดเอง ตัดสินใจว่าเขาจะไปทางไหน ไปอย่างไร เพราะฉะนั้น ตรงนี้จึงเป็นที่มาของการเรียนรู้ที่เราเรียกว่า ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางกระบวนการทั้งหลายที่สำคัญที่สุด คือ ผู้สอนต้องรู้จักการจัดเงื่อนไข<sup>๒๘</sup>

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้กล่าวอัญเชิญพระราชดำรัสตอนหนึ่งของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ดังนี้ “ แนวโน้มการศึกษาในทศวรรษหน้าอีกอย่างหนึ่งที่มีมักจะได้ยินได้ฟังกันอยู่ทุกวันนี้ คือ การศึกษาที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ใน ๒-๓ วันนี่ไปทีไหนรู้ว่าเป็นอย่างไร ก็ต้องแต่งเอาเอง เข้าใจว่า

<sup>๒๖</sup> สุมน อมรวิวัฒน์ , สมบัติพิพธ์ของการศึกษาไทย , (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๖๐.

<sup>๒๗</sup> วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ , การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น: สานต่อที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเซ็นเตอร์ ดิสคัฟเวอรี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.

<sup>๒๘</sup> โกวิท ประชาลพฤกษ์ ,การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๓), หน้า ๔.

วิธีการส่วนหนึ่งของการศึกษาที่นักเรียนหรือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ เป็นสิ่งที่สอนกันมานานแล้ว ตอนข้าพเจ้าเด็ก ๆ ก็เคยได้รับการศึกษาแบบนี้ คือครูเอาใจใส่ส่งเสริมให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ด้วยการใช้ สุ จิ ปุ ลิ และการศึกษา ๔ อย่าง คือพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา”<sup>๒๙</sup>

การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุดต้องเริ่มจาก ความต้องการและมีส่วนร่วมของผู้เรียนทุกชั้นตอน โดยเฉพาะในการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ อย่าให้ผิดธรรมชาติของความเป็นจริงต้องเป็นไปตามชีวิตของผู้เรียน ให้ผู้เรียนร่วมกันเลือกสรร จัดสร้างความปลอดภัยไม่จำกัดพื้นที่การเรียนรู้เพียงแค່ห้องเรียนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายวิธีการเรียนรู้ด้วยตัวเอง<sup>๓๐</sup> จากแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ ที่จะได้ผลมากที่สุด คือแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นการมุ่งพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียน โดยเน้นให้ความสำคัญกับผู้เรียน ได้เลือกเรียนตามความสนใจและความถนัด มีส่วนร่วมและรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองมาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

### ๒.๕.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้เล็งเห็นว่าการเรียนการสอนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนในสังคมข้อมูลข่าวสารนั้น ต้องมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการอันหลากหลาย และเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ เพราะผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้ และเรียนรู้ตลอดเวลา ทั้งการรู้จักใช้เทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ แต่อดีตจนถึงปัจจุบันการจัดการกระบวนการเรียนการสอนของไทยยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีลักษณะ “มองกว้าง มองไกล ใฝ่รู้” ศูนย์พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนจึงนำเสนอหลักการแนวคิดพื้นฐานของการเรียนการสอน ดังนี้

#### ๑) ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข

ทฤษฎี และกระบวนการเรียนรู้อย่างมีความสุข ให้โรงเรียนเป็นแหล่งค้นพบสิ่งมหัศจรรย์ด้วยตัวเองของเด็กเอง ลักษณะการจัดการเรียนรู้ มีสภาพผ่อนคลาย มีอิสระ และยอมรับความแตกต่างของบุคคลมีหลากหลายในวิธีการเรียนรู้ซึ่งองค์ประกอบของการเรียนรู้อย่างมีความสุขนั้น มี ๖ ด้าน ด้วยกันคือ

<sup>๒๙</sup> สมณทนา พรหมบุญ และคณะ , ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ,(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,๒๕๔๓ ) , หน้า ๑๑

<sup>๓๐</sup> สุภาภรณ์ มั่นเกตุวิทย์ , ร่วมคิดร่วมเขียนปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๓ ) , หน้า ๑๒๒.

- (๑) เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์ที่มีหัวใจและสมอง
- (๒) ครูมีความเมตตา จริงใจ และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง
- (๓) เด็กเกิดความรัก และภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกเวลา
- (๔) เด็กแต่ละคน ได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ
- (๕) บทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตามและเข้าใจให้อยากค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยตนเองในสิ่งที่สนใจ
- (๖) สิ่งที่เรียนรู้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันกระบวนการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข <sup>๓๑</sup>

ทฤษฎีและกระบวนการในการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนต้องให้เด็กทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม เอาใจเข้าไปร่วมหรือร่วมใจด้วย ใจต้องไปจดจ่อในสิ่งที่เขาเรียน และการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้นั้นมิได้เน้นเฉพาะผู้เรียนกับครูเท่านั้น ผู้เรียนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นในชุมชน สังคม พ่อแม่ เพื่อน และคนด้อยโอกาสกว่า ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทักษะทางสังคม การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งการเรียนรู้แบบส่วนรวมนั้นช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ การแสวงหาความรู้ การคิดการจัดการกับความรู้การแสดงออก การสร้างความรู้ใหม่ และการทำงานกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียน “เก่ง ดี มีความสุข” ซึ่งได้เสนอเป็น ๓ แนวคิด ดังนี้<sup>๓๒</sup>

๑) การเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่ม (group process / group activity / group dynamic) การเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่ม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียน ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ผู้เรียนแต่ละกลุ่มจะต้องมีแรงจูงใจร่วมกันในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อกัน และกันหลักการสำคัญของกระบวนการกลุ่ม คือ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้จากกลุ่มมากที่สุด ผู้เรียน ได้ค้นพบและสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตัวเอง โดยครูเป็นผู้จัดกระบวนการให้แก่ผู้เรียนแสวงหาคำตอบ เทคนิคในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้กระบวนการกลุ่ม ได้แก่ เกม บทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง การอภิปรายกลุ่ม

๒) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (cooperative learning) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ เป็นวิธีการเรียนที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ สมาชิก

<sup>๓๑</sup> กิตยวดี บุญเชื้อ และคณะ, **ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๐), หน้า ๔๓

<sup>๓๒</sup> สมณฑา พรหมบุญ และคณะ, **ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐

แต่แต่ละคนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และความสำเร็จของกลุ่ม ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้รวมทั้งความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขามีการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ (multidisciplinary team) ซึ่งจะมีนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ นักแนะแนว ครู และผู้ปกครองทุกคน รวมทั้งผู้บริหารด้วยหลักการของการจัดการเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจจะจัดกลุ่มผู้เรียน ให้คล่องกันทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ความสนใจ ความถนัด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแต่ละคนนำศักยภาพของตนมาเสริมสร้างความสำเร็จของกลุ่ม โดยผู้เรียนช่วยเหลือกัน มีปฏิสัมพันธ์ทางบวก ไว้วางใจกันและยอมรับในบทบาทและผลงานของเพื่อน เทคนิคในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ ได้แก่ การเล่าเรื่องรอบวงกลม มุมสนทนา คู่ตรวจสอบ คู่คิด เป็นต้น

๓) การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ (constructivism) การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะต้องแสวงหาความรู้และสร้างความเข้าใจขึ้นด้วยตัวเอง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียน ได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ ๆ แล้วนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงตรวจสอบกับสิ่งใหม่ ๆ หลักการของการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ ความรู้เดิมเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และคุณภาพของการเรียนรู้ มีความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้นบทบาทของครู คือ เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ความรู้ ความเข้าใจตนเอง ช่วยให้ผู้เรียนสร้างความคิดรวบยอดให้สมบูรณ์ ช่วยตรวจสอบความถูกต้องของความคิดรวบยอด และช่วยให้ผู้เรียนนำความรู้มาจัดทำแผนผังความคิด ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด

### ๒.๕.๓ องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้

ในการจัดการเรียนรู้นั้นตัวผู้สอน จำเป็นจะต้องศึกษาจากข้อมูลหลายประการ เพื่อนำมาช่วยเสริมสร้างการจัดการเรียนรู้ของตน และการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ไม่ว่าระดับใด จะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๓ ประการดังต่อไปนี้

#### ๑) ผู้เรียน

ธรรมชาติของผู้เรียนเป็นสิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรก เกี่ยวกับความสามารถของสมอง ความถนัด ความสนใจ พัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์และจิตใจ ความต้องการพื้นฐานหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศักยภาพผู้เรียน

#### ๒) บรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้อต่อการเรียนรู้

บรรยากาศใฝ่รู้ใฝ่เรียนถือเป็นบรรยากาศทางจิตวิทยาที่สำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ครูผู้สอนต้องมีทักษะ ประสบการณ์และจิตวิทยาในการสร้างบรรยากาศดังกล่าวได้โดยเลือก รูปแบบ

(Model) วิธีการ (Innovation) เครื่องมือ (Media) ตลอดจนเทคโนโลยี(Technology) เพิ่มเสริมสร้างบรรยากาศที่เราให้ผู้เรียน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน มากยิ่งขึ้น

### ๓) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน บรรยากาศทางจิตวิทยาในชั้นเรียน

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับบรรยากาศทางจิตวิทยาในห้องเรียน ครูผู้สอนควรสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนทุกกลุ่มที่มีศักยภาพแตกต่างกัน ด้วยความเอื้ออาทรเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความมั่นใจที่จะเรียนรู้ของผู้เรียน ที่จะก้าวอย่างมั่นคงเต็มศักยภาพของผู้เรียนแต่ละบุคคลให้สูงขึ้น และอย่าลืมว่า ผู้เรียนที่มีศักยภาพต่ำต้องการความช่วยเหลือจากครูผู้สอนและเพื่อนนักเรียนในการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จผู้เรียนที่มีศักยภาพปานกลาง ต้องการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองภายใต้การประคับประคองและให้กำลังใจของครูผู้เรียนที่มีศักยภาพสูงต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ภายใต้การให้กำลังใจและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้จากครูผู้สอน ให้โอกาส ผู้เรียนใช้ความฝัน จินตนาการ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ประกอบการเรียนรู้

#### ๒.๖.๔ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ จำแนกตามวิธีการจัดการเรียนรู้ได้ ๓ รูปแบบดังนี้

๑)การถ่ายทอดความรู้ (Transmission Approach) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ใช้กันมานานเป้าหมายเพื่อสืบทอดความรู้ อารยะธรรม วัฒนธรรมประเพณี ทักษะฝีมือเพื่อให้คงอยู่ต่อไป ประกอบกับต้องการกำลังคนในระบบอุตสาหกรรมจึงเน้นความเก่ง คนเก่ง การถ่ายทอดใช้รูปแบบวิธีสอน (Teaching) การฝึกฝน (train) การกล่อมเกล่าให้เกิดศรัทธาและเชื่อฟัง(Tame) ครูจะเป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้ (Teacher Centered Development) สำนักไหน โรงเรียนไหน หรือครูคนไหนเก่ง นักเรียนจะหลั่งไหลไปเรียน เกิดการแข่งขันการเข้าเรียนในโรงเรียนดัง เป็นค่านิยมของสังคมมานาน

๒)การสร้างองค์ความรู้ (Trans formational Approach) หรือ (Constructionist) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่คาดหวังว่าจะยกระดับศักยภาพของประชาชนให้พึ่งพาตนเองได้หลังจากที่พึ่งพาผู้อื่น โดยเฉพาะเจ้าของกิจการ รัฐบาล ฯลฯ มานานจนเกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจน การว่างงาน เกิดปัญหาสุขภาพ ฯลฯ โดยพยายามจะให้ผู้เรียนลดการเรียนรู้ที่ต้องพึ่งพาครู โรงเรียน หรือสถาบันไปสู่การพึ่งพาตนเองในการแสวงหาความรู้ โดยเน้นการเรียนรู้ผ่าน สื่อ (Media) นวัตกรรม(Innovation)และเทคโนโลยี ( Technology)การเรียนรู้จะเน้นการเรียนรู้ด้วยตัวผู้เรียนเอง ภายใต้การอำนวยความสะดวกของครูผ่านสื่อและนวัตกรรมแต่อำนาจการจัดการยังเป็นอำนาจของครูแต่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทและส่วนร่วมมากขึ้น

๓)การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่สู่ปัญญาภิวัตน์ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลาย (Transactional Approach) ผลการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศและดิจิทัลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์และวิถีชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างยิ่งและรวดเร็ว ศักยภาพของประชาชน

ต้องได้รับการพัฒนาทักษะและวิธีการดำเนินชีวิตใหม่ ในสังคมแห่งชีวะคุณธรรม (Bio-Ethic) การศึกษาถึงเวลาต้องปรับเปลี่ยน มุมมอง วิธีคิด รูปแบบการให้การศึกษาแนวใหม่ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนสู่ขีดจำกัดของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีศักยภาพสูงเพื่อเป็นที่พึงของสังคมให้มีโอกาสเรียนรู้เต็มศักยภาพ โดยรูปแบบที่พัฒนาเน้นการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีสู่สังคม ๔.๐

### ตารางที่ ๒.๕ สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
สมน อมรวิวัฒน์ , สมบัติ, (๒๕๓๓), หน้า ๔๖๐.	การจัดการเรียนรู้คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่ มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น ระหว่างผู้สอนกับ ผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และผู้สอนกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดการเรียนรู้
วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์, (๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.	การจัดการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่างๆ ๔ ด้าน ๑) การจัดการหลักสูตร(Curriculum) ๒) การจัดการเรียนการสอน(Instruction) ๓) การวัดผล(Measuring) ๔) การประเมินผลการเรียนรู้(Evaluation) หลังการเรียนการสอน
ทิตนา แคมมณี , (๒๕๔๐), หน้า ๕	การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ (participation) กับปรัชญาเบื้องต้นของการจัดการศึกษาที่ว่าจะจัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาครบทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา
ประเวศ วะสี, (๒๕๔๓), หน้า ก.	การเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึงการเรียนรู้ในสถานการณ์จริง สถานการณ์ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน
โกวิท ประวาลพุกษ์, (๒๕๔๓), หน้า ๔.	การเรียนรู้ยังเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนทั้งหลายที่สำคัญที่สุดคือต้องให้ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจเอง
สุเมธนา พรหมบุญ และคณะ , (๒๕๔๓) , หน้า ๑๑	การค้นคว้าหาความรู้ด้วยการใช้ สุ จิ ปุ ลิ และการศึกษา ๔ อย่าง คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา
สุภาภรณ์ มั่นเกตุวิทย์, (๒๕๔๓) , หน้า ๑๒๒.	การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุดต้องเริ่มจาก ความต้องการและมีส่วนร่วมของผู้เรียนทุกชั้นตอน
กิตติยวดี บุญชื้อ และคณะ ,	การเรียนรู้อย่างมีความสุขนั้น มี ๖ ด้าน ด้วยกันคือ ๑) เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์ที่มีหัวใจและสมอง



ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
(๒๕๕๐) , หน้า ๔๓	๒) ครูมีความเมตตา จริงใจ และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง ๓) เด็กเกิดความรัก และภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกเวลา ๔) เด็กแต่ละคน ได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ ๕) บทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตามและเร้าใจ ๖) สิ่งที่เรียนรู้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

## ๒.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ

### ๒.๖.๑ แนวคิดการบูรณาการ

แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการบูรณาการ ( Integration ) เกิดขึ้นจากความคิดของ จอร์น ล็อก (John Locks ) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ที่ได้ชี้ให้เห็นความจริงว่า เด็กสนใจเฉพาะสิ่งจำเป็น และใช้ได้บ่อยในชีวิต เพราะเด็กไม่มีเวลา และกำลังพอที่จะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้หมด จะต้องเลือกสอนเฉพาะสิ่งจำเป็นที่จะสามารถใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ ต่อมา จอร์น ดิวอี้ ( John Dewey ) นักปรัชญาชาวอเมริกัน เป็นผู้เสนอว่าการให้การศึกษาแก่เยาวชนนั้น ควรให้ความสนใจต่อกิจกรรมที่นำไปสู่ความเข้าใจกิจกรรมพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ที่ใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ขึ้นโดยธรรมชาติ และมีความเชื่อว่า เราสามารถเชื่อมโยง มโนทัศน์ของวิชาต่างๆ ที่มีในหลักสูตร ได้อย่างน้อย ๒ วิชาขึ้นไป และด้วยวิธีการเชื่อมโยงจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่หรือเรื่องที่จะเรียนรู้ต่อไป ซึ่งแนวคิดของจอร์น ดิวอี้ นำไปสู่หลักการบูรณาการในเวลาต่อมา<sup>๓๓</sup>

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เหตุผลสำคัญที่จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน ประกอบด้วย ๓ ด้านใหญ่ๆ ดังนี้

๑) **ด้านจิตวิทยา** เรามักจะมองว่า การเรียนรู้จะเป็นไปได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสที่จะสัมผัสกับองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่หลากหลาย และการเรียนรู้ที่หลากหลายเหล่านั้นจะต้องเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

<sup>๓๓</sup> กิตติชัย สุธาสิโนบล, การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธ เพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน, (สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , ๒๕๕๕), หน้า ๑๑

๒) **ด้านสังคมวิทยา** ซึ่งเรา คงจะต้องมีความเชื่อร่วมกันว่า ความรู้จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อความรู้นั้น สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสามารถแก้ปัญหาต่างๆในชีวิตจริง โดยใช้การผสมผสาน ทักษะต่างๆ จากหลากหลาย วิชาร่วมกัน ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในมุมมองทางด้านสังคมวิทยา

๓) **ด้านการบริหาร** การบริหารถือเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่เราไม่ควรที่จะมองข้าม เพราะว่า การบริหารจะช่วยแก้ปัญหาด้านการขาดแคลนบุคลากร และสามารถลดความซ้ำซ้อนของ เนื้อหาวิชา ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถมีเวลาเรียนรู้สิ่งอื่นๆ มากขึ้น ซึ่งนับว่าจะมีมากมายในโลกยุคปัจจุบัน

๑. **ความหมายของการบูรณาการ** การบูรณาการมีนักวิชาการได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกัน ดังนี้

บัณฑิตยสถาน คำว่าบูรณาการของราชบัณฑิตยสถาน ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ไม่มีคำ ว่า “บูรณาการ” โดยตรง แต่มีคำ ว่า “บูรณ-, บูรณ” ซึ่งเป็นคำ กริยาวิเศษณ์ หมายถึง เต็ม อาทิ บูรณาการรวมหน่วย เป็นคำ นาม หมายถึง การนำ หน่วยที่แยกๆกันมารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและ บูรณะ เป็นคำ กริยา หมายถึง ซ่อมแซมทำให้กลับคืนดีเหมือนเดิม เช่นบูรณะวัด การบูรณาการยังหมายถึง การนำเอาศาสตร์สาขาวิชา ต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ ( Integrated Curriculum ) คือหลักสูตรที่นำเอาเนื้อหา ของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละรายวิชาหมดไป เช่นเดียวกัน การเรียน การสอนที่ดำเนินการด้วยวิธีบูรณาการเราเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ( Integrated Instruction ) คือเน้นที่องค์รวมของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา และเน้น ที่การเรียนของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของผู้ครู<sup>๓๔</sup> สอดคล้องกับความหมายของบูรณาการว่า “ การนำศาสตร์ต่างๆมาผสมผสานกันเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง<sup>๓๕</sup>

ยังมีความหมายของคำว่าบูรณาการคือ “การเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ทุกชนิด ที่บรรจุ อยู่ในแผนของหลักสูตร เป็นการเชื่อมโยงแนวนอนระหว่างหัวข้อและเนื้อหาต่างๆที่เป็นความรู้ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย การบูรณาการทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และรู้ในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้งซึ่งการบูรณาการความรู้เป็นสิ่งจำเป็นโดยเฉพาะในยุคที่มีความรู้ ข้อมูล ข่าวสารมาก จึงเกิดเป็นหลักสูตรที่เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ (Integrated curricula) ซึ่งพยายาม สร้างหัวเรื่อง (Themes) ใน โปรแกรมวิชาโดยนำความคิดหลักในวิชามาสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับวิชา

<sup>๓๔</sup> สุวิทย์ มูลคำและคณะ, Child center : Storyline method : การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร : ที.พี.พรีน จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗

<sup>๓๕</sup> วัฒนา ระงับทุกข์, แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง,(กรุงเทพมหานคร : แอลทีเพรสจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓

อื่นด้วย” ด้าน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้ความหมายว่าการบูรณาการ ว่าคือการผนวก การประสาน การเติมเต็มการเชื่อมโยง การรวมกัน ร่วมกัน นอกจากนี้เธียรชัย เอี่ยมวรเมธ. (อ้างถึงในนที เนียมศรีจันทร์ ,นักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ,๒๕๔๗) บูรณาการในความหมายที่เป็นภาษาอังกฤษ ผู้เขียนเห็นว่ามี คำ ในภาษาอังกฤษบางคำ มีความหมายทำนองเดียวกันกับคำ ว่า “บูรณาการ” ดังนี้ Integration เป็น คำ นาม หมายถึง ๑.การทำให้รวมเป็นหน่วยเดียวกัน, การผสมกัน, การรวมกัน และ ๒.วิธีการของจำนวนเต็ม ซึ่ง Integrate เป็นคำ กริยา หมายถึง ๑.เชื่อมผนึกเป็นส่วนเดียวกัน, ทำให้...สมบูรณ์ (หรือครบถ้วนบริบูรณ์) ๒.รวม,รวมเป็นส่วนเดียวกัน และ ๓.จำนวนเต็มจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความหมายของการบูรณาการนั้น หมายถึงการเชื่อมผสมประสานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

**๒. รูปแบบของการบูรณาการ ( Model of integration )** การเรียนการสอนแบบบูรณาการมีรูปแบบสำคัญๆ ดังนี้

๑) แบบวิทยาการพื้นฐาน ( Discipline based )เป็นรูปแบบที่ผู้สอนในวิชาหนึ่งสอดแทรกเนื้อหาของวิชาอื่นๆ เข้าไปในการสอนของตน เป็นการวางแผนการสอนและสอนโดยผู้สอนเพียงคนเดียว

๒) แบบคู่ขนาน ( Parallel ) เป็นรูปแบบที่ผู้สอนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป สอนต่างวิชากันแต่วางแผนการสอนร่วมกันโดยระบุสิ่งที่ร่วมกันและตัดสินใจว่า หัวเรื่อง/มโนทัศน์/ปัญหาเดียวกันนั้นจะสอนอย่างไรในวิชาของแต่ละคน งานที่มอบหมายให้ผู้เรียนทำจะแตกต่างกันไปในแต่ละวิชา

๓) แบบพหุวิทยาการ ( Multidisciplinary ) เป็นรูปแบบที่ผู้สอนต่างวิชาพร้อมกันสอนเป็นทีม ร่วมวางแผนและกำหนดหัวเรื่อง/ปัญหาร่วมกัน และดำเนินการสอนผู้เรียนกลุ่มเดียวกันมอบหมายงานหรือโครงการให้ผู้เรียนทำร่วมกันเป็นงานชิ้นเดียว

๔) แบบสหวิทยา ( Interdisciplinary) เป็นการสอนที่ผู้สอนแต่ละคนต่างสอนวิชาของตนเอง ไม่ได้ออกแบบให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันทำงานระหว่างต่างวิชา แต่จะมีการสอนแบบบูรณาการเฉพาะที่ระบุไว้ในแต่ละวิชาเท่านั้น ผู้สอนแต่ละคนในต่างวิชาไม่ได้มีส่วนแบ่งการทำกิจกรรมของผู้เรียนด้วยกันเพียงแต่ให้เวลาและมอบหมายงาน หรือปัญหาให้ผู้เรียนกลับไปดำเนินการกันเอง

๕) แบบบูรณาการ ( Integrated ) เป็นการบูรณาการทั้งมโนทัศน์ ทักษะเจตคติและความเชื่อ ตลอดจนเนื้อหา ทำให้เป็นการสอนที่ต้องอาศัยความหลากหลายวิธีที่สามารถเป็นไปได้ ผู้เรียนสามารถเลือกที่จะฝึกในสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ ตามความถนัดและความสนใจของตนเองอย่างอิสระ

นอกจากนี้ พอร์กาที นักการศึกษาชาวอเมริกัน ได้เสนอรูปแบบบูรณาการไว้ ๑๐ รูปแบบ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มบูรณาการภายในสาขาวิชาเดียวกัน (Within single disciplines) กลุ่ม บูรณาการข้ามวิชา (Across several disciplines) และ บูรณาการภายในตัวผู้เรียน ( Inside the mind of the learner ) กับระหว่างผู้เรียน (Between the learners) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

### ก. กลุ่มบูรณาการภายในสาขาวิชาเดียวกัน

๑) **แบบแยกออกจากกันเป็นส่วน (Fragmented model)** เป็นรูปแบบดั้งเดิมที่แยกเป็นวิชาเดี่ยวๆ มีลักษณะเฉพาะตัว ผู้เรียนเรียนรู้แต่ละวิชาแต่ไม่นำความรู้ไปบูรณาการกับวิชาอื่นๆ แม้ว่าจะมีมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ทำให้ผู้เรียนขาดความเชื่อมโยงที่ชัดเจน และเกิดการถ้อยทอดการเรียนรู้บ่อย แต่ผู้สอนสามารถเลือกสอนเนื้อหาสำคัญๆ ของแต่ละวิชาที่ตนรับผิดชอบให้ลึกและกว้างได้ตามความเหมาะสม และความจำเป็น

๒) **แบบเชื่อมโยง (Connected model)** เป็นการบูรณาการภายในวิชา โดยเชื่อมโยงเนื้อหาวิชาเข้าด้วยกันภายในขอบเขตของแต่ละวิชา อาจเชื่อมโยงหัวข้อ (Topic) ทักษะ (Skill) เจตคติ (Attitude) และมโนทัศน์ (Concept) ไปยังเรื่องต่อไป ซึ่งผู้สอนจะมั่นใจในการที่จะเชื่อมโยงเนื้อหาภายในวิชาของตนเอง และทำให้ผู้อื่นมองเห็นความสัมพันธ์ของมโนทัศน์และทักษะได้ชัดเจนขึ้น

๓) **แบบซ้อนกัน (Nested model)** เป็นการบูรณาการภายในวิชาเดียวกันแต่มีการนำทักษะการคิด ทักษะทางสังคม และทักษะด้านเนื้อหาที่เฉพาะเจาะจงเข้ามาบูรณาการเป็นหัวข้อหรือหน่วยการเรียนรู้ เป็นรูปแบบที่ผู้สอนคนเดียวสามารถบูรณาการด้วยตนเอง การบูรณาการแบบซ้อนกันนี้ถ้าจัดทำอย่างไม่รอบคอบ การบูรณาการที่ละลายเป้าหมายในบทเรียนเดียว อาจทำให้ผู้เรียนสับสน และละเลยการเรียนรู้มโนทัศน์หลักของกิจกรรม เพราะได้รับงานเกี่ยวกับการเรียนรู้หลายอย่างพร้อมกัน แต่ในทางตรงกันข้ามการนำทักษะหลายทักษะมาบูรณาการในเนื้อหาที่จะสอนเป็นการเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

### ข. กลุ่มบูรณาการข้ามวิชา

๑) **แบบเรียงลำดับ (Sequenced model)** เป็นการบูรณาการการสอนข้ามวิชาโดยนำหน่วยการเรียนรู้ที่สอนต่างวิชากัน มาพิจารณาความใกล้เคียงของเนื้อหาแล้วนำมาเชื่อมโยง ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนให้ชัดเจน และจัดสอนในช่วงเวลาเดียวกันซึ่งแต่ละวิชายังคงสอนตามแผนการสอนของตนเพียงแต่เชื่อมโยงบางหัวข้อ และจัดเรียงลำดับหน่วยการเรียนรู้ใหม่ให้เหมาะสม ทำให้แนวทางการเรียนรู้ของสิ่งที่ผู้เรียนเรียนจะมุ่งไปในทิศทางเดียวกันอย่างต่อเนื่องลดความสับสน และความน่าเบื่อซึ่งต้องมีความยืดหยุ่นของเวลาที่ใช้ในการวางแผน และทำตารางสอนร่วมกันโดยอาศัยการประนีประนอมความคิดเห็นและความต้องการของผู้สอนทุกคน

๒) **แบบมีส่วนร่วม (Shared model)** เป็นการบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างวิชาผู้สอนวางแผนการสอนร่วมกัน ในส่วนที่มีมโนทัศน์ ทักษะ หรือเจตคติคาบเกี่ยวกัน ต้องการความยืดหยุ่นเรื่องเวลา การประสานความคิด และทักษะการทำงานกลุ่มของผู้สอนทุกวิชา โดยอาจจัดเป็นหัวข้อ หรือ โครงการงานร่วมกัน ที่ทำให้ผู้เรียนถ้อยทอดมโนทัศน์ง่ายขึ้น ผู้สอนแต่ละวิชาจะสอนไปตามปกติในหัวข้ออื่น

**๓) แบบโยงใย (Webbed model)** เป็นการบูรณาการที่กำหนดประเด็น (Theme) ขึ้นจากการวิเคราะห์หลักสูตรหรือบริบททางสังคม แล้วเชื่อมโยงไปสู่วิชาต่างๆ ว่าแต่ละวิชามีมโนทัศน์ใดบ้างที่สอดคล้องกับมโนทัศน์ในประเด็นที่ตั้งไว้ หลังจากนั้นจะกำหนดเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับประเด็นที่ตั้งไว้แล้วผู้สอนแต่ละคนก็ทำการสอนเรื่องนั้นๆ ซึ่งต้องใช้เวลาในการดำเนินงานร่วมกันและการเลือกประเด็นที่เหมาะสม ซึ่งการเลือกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาทางสังคมทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย และสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เรียน

**๔) แบบเส้นด้าย (Threaded model)** เป็นการบูรณาการที่ใช้ทักษะเป็นตัวหลักในการกำหนดเนื้อหา ตลอดจนการเรียนการสอนในแต่ละวิชาให้สัมพันธ์กับทักษะที่กำหนด เช่น ทักษะการคิด ทักษะแก้ปัญหา ทักษะความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น แต่ละวิชายังคงแยกกันในเนื้อหา ผู้สอนทุกคนในโรงเรียนได้ร่วมวางแผน รับรู้ และลงมือปฏิบัติ เมื่อจบการศึกษาผู้เรียนจะได้ทักษะที่สามารถนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน

**๕) แบบบูรณาการ (Integrated model)** เป็นการบูรณาการความหลากหลายของหัวข้อทางวิชาการที่สัมพันธ์กันของวิชาหลัก ๔ วิชา หลอมรวมโดยมีทักษะ มโนทัศน์ และเจตคติที่เหมือนกันเป็น หลักในการบูรณาการ จึงต้องการการระดมความคิดในการวางแผนและกำหนดเวลาสอนร่วมกันของผู้สอน ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาและสร้างแรงจูงใจให้เรียนต่อเนื่องไป

#### ค.กลุ่มบูรณาการภายในตัวผู้เรียนและระหว่างผู้เรียน

**๑) แบบใฝ่ใจ (Immersed model)** เป็นการบูรณาการที่ยึดความสนใจของผู้เรียนเป็นหลักในการบูรณาการไปยังสาขาอื่นๆ ผู้เรียนชั้นนำตนเอง เนื่องจากผู้เรียนมีความสนใจที่หลากหลาย อาจทำให้เน้นความสนใจผู้เรียนได้เพียงบางกลุ่ม ซึ่งผู้เรียนเหล่านั้นจะเกิดแรงจูงใจต่อการเรียน และได้รับความรู้ กว้างขวาง

**๒) แบบเครือข่าย (Networked model)** เป็นการบูรณาการที่ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการบูรณาการโดยเลือกเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ และแหล่งเรียนรู้ที่จำเป็นด้วยตนเอง ผู้เรียนเท่านั้นที่จะรู้ถึงความซ้ำซ้อนและมิติต่างๆ ในขอบเขตที่ตนสนใจ เป็นการผลักดันให้ผู้เรียนรู้ในเรื่องที่ตนสนใจมากขึ้น

#### ๒.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยการบูรณาการ

ภาษาอังกฤษ การศึกษาตรงกับคำว่า Education มีรากศัพท์จากภาษาละตินคือ Educare ซึ่งแปลว่า บำรุง เลี้ยง อบรม รักษา ทำให้งอกงาม (to nurture, to rear, to raise) มีความหมายตรงกับคำ

ว่า “Bring up” หมายถึงการดึงออก การศึกษามีใช้การใส่เข้าไป (put in) แต่หมายถึงการดึงเอาความรู้หรือสิ่งที่มีอยู่ในผู้เรียนออกมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด<sup>๓๖</sup>

การศึกษา ในภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกขา” แปลว่า ทำให้แห้ง หมายถึงการทำกิเลส สิ่งชั่วร้ายให้หายไป แต่เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์อาจแยกออกพิจารณาได้ ๒ ความหมาย คือ

๑) หมายถึง เครื่องมือให้มองเห็นตัวเอง (สยั เตน อิกขตติ สิกขา : Self evidence) คือการเข้าใจคุณภาพของตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีพลัง มีศักยภาพแค่ไหนเพียงไร มีความสามารถอย่างไร และควรใช้อย่างไร เป็นต้นพูดให้สั้นคือ รู้ว่าตัวเองในทุก ๆ ด้าน เช่น ในการประกอบอาชีพ ต้องรู้ว่าตัวเองมีความรู้ ความถนัด ความสามารถในด้านใดก็ประกอบอาชีพในด้านนั้น เป็นต้น การมองเห็นตัวเองนี้ จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง และสามารถนำตัวเองเข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม หน้าที่ของการศึกษาตามความหมายนี้ คือ การช่วยให้ค้นพบตัวเอง

๒) หมายถึง เครื่องมือทำให้มองเห็นความจริง (สจจํ เตน อิกขตติ สิกขา: Self- realization) คือมีความเข้าใจในสภาพของตนและสิ่งต่าง ๆ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หรือการมองเห็นความจริงตามเป็นจริง

ดังนั้นการศึกษาตามแนวความคิดทั้งสองความหมายนี้ จึงมุ่ง มาที่ตัวผู้เรียน คือ สอนให้ผู้เรียนรู้จักตัวเองและสภาพแวดล้อมอย่างถูกต้อง การศึกษาในยุคใหม่จึงใช้ระบบยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Center) การเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนให้เข้าใจตัวเองมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามความเห็นของ Aristotle ว่า “การศึกษา คือ การอบรมคนให้เป็นพลเมืองดีและดำเนินชีวิตด้วยการกระทำดี”

นอกจากนั้น คำว่า สิกขา มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า “สิกขา” หมายถึงการเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม ภาษาบาลีว่า สิกขา หมายถึงข้อที่ต้องศึกษา ข้อที่จะต้องปฏิบัติมี รูปวิเคราะห์ตามหลักบาลี ไวยากรณ์ ๕ รูปดังต่อไปนี้.-

๑. สห ปณฺญา ย อิกขตติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นพร้อมด้วยปัญญา ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

๑) สยั อิกขตติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นเอง ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

๒) สกํ อิกขตติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นซึ่งตนเอง ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

๓) สมํ อิกขตติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นเท่าทัน ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

๔) สนตํ อิกขตติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นซึ่งสิ่งที่มีอยู่ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษาจากรูปวิเคราะห์ของคำว่า สิกขา ทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา

<sup>๓๖</sup> สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๔ ), หน้า ๑๕๒ - ๑๕๓.

หมายถึง “การเห็น” มาจาก อิกข ธาตุเป็นไปในความเห็น เพราะฉะนั้น การเห็นจึงเป็น “ธาตุแท้ของการศึกษา” ได้แก่ การเห็นดังต่อไปนี้.

#### ๑. การเห็นด้วยปัญญา

การศึกษา คือ การเห็นด้วยตาปัญญา (ปัญญาจักขุ) ไม่ใช่การเห็นด้วยตาเนื้อ (มังสจักขุ) เพราะการเห็นด้วยตาเนื้อหรือ “ตานอก” ย่อมถูกหลอกลวงได้ง่าย ต้องมองเห็นได้ด้วย “ตาใจ” คือตาปัญญา จึงจะเป็นการศึกษาที่แท้จริง

#### ๒. การเห็นเอง

การศึกษา คือ การเห็นเอง เห็นด้วยตัวผู้ศึกษาเอง ผู้ปฏิบัติเอง และผู้ประสบผลสำเร็จเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นเห็นแทน ปฏิบัติแทน และสำเร็จแทน

#### ๓. การเห็นตนเอง

การศึกษา คือ การเห็นตนเอง มุ่งเน้นการเรียนรู้ตนเอง จนอ่านตัวเองออก บอกตนเองได้ ใช้ตนเองเป็น เห็นตนเองชัด และจัดตนเองถูก ไม่ได้มุ่งเน้นการเรียนรู้คนอื่น อ่านคนอื่นออก บอกคนอื่นได้ ใช้คนอื่นเป็น เห็นคนอื่นชัด และจัดคนอื่นถูก

#### ๔. การเห็นเท่าทัน

การศึกษา คือ การเห็นเท่าทัน มุ่งหมายเอาการเห็นโลกเท่าทัน ทั้ง ๓ โลก คือ สัตว์โลก ได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งมีชีวิตตามกำเนิด ๔ โอกาสโลก ได้แก่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อวกาศ และสังขารโลกได้แก่ กายกับใจ

#### ๕. การเห็นสิ่งที่มีอยู่

การศึกษา คือ การเห็นสิ่งที่มีอยู่ หมายเอากการเห็นความจริง การเห็นตามความเป็นจริง ซึ่งสิ่งที่มีอยู่ไม่ใช่ไม่มี ซึ่งสิ่งที่ปรากฏอยู่ไม่ใช่ไม่ปรากฏ ได้แก่ การเห็นอริยสัจ ๔ ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนา ในพระปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์จึงทรงตรัสถึงลักษณะอาการแห่งการตรัสรู้ของพระองค์ว่า “เห็นแจ้งแทงตลอด” ด้วยลักษณะอาการ ๕ อย่างดังนี้.-

- ๑) ดวงตาเกิดขึ้นแล้ว (จักขุ อุตปาติ)
- ๒) ญาณเกิดขึ้นแล้ว (ญาณัง อุตปาติ)
- ๓) ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว (ปัญญา อุตปาติ)
- ๔) วิชชาเกิดขึ้นแล้ว (วิชชา อุตปาติ)
- ๕) แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว (อาโลโก อุตปาติ)

การเห็นในลักษณะอาการ ๕ อย่างดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “ธรรมจักขุ” คือ ดวงตาเห็นธรรม อันเป็นการเห็นที่ชัดเจน (วิรัชัง) แจ่มใส (วิตมลัง) เป็นการเห็นแบบสัมมาทิฐิ ได้แก่

เห็นชอบ เห็นดี เห็นถูกเห็นตรงตามแนวความคิดนี้ถือว่า ผู้เรียนทุกคนมีความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แล้ว การศึกษาจึงเป็นเพียงการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วนั้นให้เจริญงอกงามขึ้นเท่านั้น ตามแนวความคิดนี้ผู้สอนจึงมี ฐานะเป็นเพียง Guide คือผู้ชี้แนะแนวทางเท่านั้น ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคตเป็นเพียงผู้บอก เท่านั้น เรื่องปฏิบัติหรือไม่เป็นเรื่องของท่าน (อกุขาตาโร ตถาคตา)

### ๑ ความหมายของการศึกษาตามทัศนะของนักการศึกษาไทย

นักการศึกษาไทยหลายท่านได้แนวคิดให้แนวคิดหรือทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา ไทยไว้ดังนี้ คือพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาเพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ โดยทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์<sup>๓๓๗</sup>

พระราชวรมุณี ได้กล่าวว่า การศึกษา คือ กระบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรมอันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่น ๆ ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีที่สุด และเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์<sup>๓๓๘</sup>

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ บัญญัติ “การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต<sup>๓๓๙</sup>

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของคำว่าศึกษา สันสกฤต มาจากคำว่า “ศึกษา” หมายถึงการเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม ภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกขา” หมายถึงข้อที่ต้องศึกษา ข้อที่จะต้องปฏิบัติ<sup>๓๔๐</sup> จากคำจำกัดความของนักปราชญ์เหล่านี้พอจะอธิบายความหมายของการศึกษาได้ว่า “การศึกษา คือ การส่งเสริมความเจริญงอกงามของบุคคลในทางร่างกาย สติปัญญา ความประพฤติ และสังคม เพื่อให้เขาสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับ สิ่งแวดล้อมและดำรงอยู่ได้ด้วยดี” ฉะนั้น การศึกษาจึงมิใช่หมายความว่าความถึงเฉพาะการเรียนจบจากโรงเรียน เท่านั้น แต่ยังมีหมายกว้างขวาง

<sup>๓๓๗</sup> พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร?,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ธรรมบุชา,ม.ป.ป), หน้า ๑๙๙

<sup>๓๓๘</sup> พระราชวรมุณี(ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา ๒๕๒๘), หน้า ๙๖.

<sup>๓๓๙</sup> สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี , ๒๕๔๖), หน้า ๑.

<sup>๓๔๐</sup> ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ , (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๒๒ และ ๘๒๐



ครอบคลุมไปถึงการขจัดปัญหาที่อาจบังเกิดขึ้น ในชีวิต เพื่อให้ตนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข การศึกษาจึงมีอยู่ ในทุกสถานที่และทุกกาล บุคคลที่มีการศึกษานั้น ย่อมหมายถึง บุคคลที่สามารถแก้ไขปัญหات่าง ๆ และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในสังคม

## ๒. การบูรณาการการจัดการศึกษา

### ก. ลักษณะสำคัญของการบูรณาการ

ลักษณะสำคัญโดยรวมของการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการที่ดี ( Integrated curriculum & instruction ) ประกอบด้วย ๕ ลักษณะ ดังนี้ ( UNESCO. ๑๙๘๑ )

๑) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้ ( Integration of knowledge and learning process )

๒) เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางความรู้และพัฒนาจิตใจ ( Integration of cognition and affection )

๓) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำ ( Integration of knowledge and conduct )

๔) เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่ป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้เรียน ( Integration of school learning with the actual life of the learners )

๕) เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ ( Integration of subject areas )

### ข. ความสำคัญของการสอนแบบบูรณาการ

ในชีวิตมนุษย์นั้น ปัญหา อุปสรรค รวมทั้งประสบการณ์ต่างๆ จะผสมผสานกัน มิได้แยกออกเป็นส่วนๆ มนุษย์จำเป็นต้องใช้ทักษะหลายประการในการเรียนรู้และแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต การสอนแบบบูรณาการจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งที่เรียนกับสิ่งที่ป็นไปในชีวิตจริง ช่วยลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาวิชา รวมทั้งส่งเสริมผู้เรียนให้มีโอกาสใช้ความคิด ประสบการณ์ ความสามารถ ตลอดจนทักษะต่างๆ อย่างหลากหลายก่อให้เกิดการเรียนรู้ทักษะกระบวนการและเนื้อหาสาระไปพร้อมกัน นอกจากนี้ ความสำคัญของการบูรณาการ สามารถเชื่อมโยงวิชาต่างๆ เข้าด้วยกันในการสอนด้วยเหตุผล ดังนี้

๑) สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงไม่ได้จำกัดว่าจะเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง การเรียนรู้เนื้อหาวิชาต่างๆ ในลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชา และความสัมพันธ์ของวิชาต่างๆ เหล่านั้นกับชีวิตจริง

๒) การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการจะช่วยให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ในศาสตร์ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย

- ๓) ช่วยให้เกิดการถ่ายโอนการเรียนรู้ ( Transfer of learning )
- ๔) จัดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาต่างๆ ในหลักสูตร
- ๕) สามารถตอบสนองต่อความสามารถทางพหุปัญญาของผู้เรียน ( Multiple intelligence )
- ๖) กระบวนการเรียนการสอนแบบบูรณาการ สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างเสริมความรู้ด้วย

ตนเอง

นอกจากนี้ การใช้หน่วยบูรณาการทางการสอนยังช่วยให้ผู้สอนได้รับความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนที่จะนำไปปฏิบัติการสอนได้อย่างผสมกลมกลืนต่อเนื่อง จัดเรียงลำดับตามเหตุการณ์ของกิจกรรมที่มุ่งเสริมการเรียนการสอนทุกรูปแบบไว้อย่างครบถ้วน เป็นการลดภาระให้แก่ผู้สอนให้สอนอย่างได้ผล อาจกล่าวโดยสรุป การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทำให้เกิดการเชื่อมโยงสิ่งที่เป็นความรู้กับเหตุการณ์รอบๆตัว หรือเนื้อหาอื่นๆ ซึ่งมีผลทำให้ความรู้ไม่ถูกเก็บไว้ในสมองแต่เพียงลำพัง แต่ถูกเชื่อมโยงไปใช้จนเกิดความหมาย เป็นความรู้ใหม่ที่ซับซ้อนกว่าเดิม

**๓. รูปแบบการจัดการศึกษา** เราอาจจะสรุปรูปแบบของการศึกษาออกได้เป็น ๒ ประการดังต่อไปนี้

**๑) การศึกษาแบบอรูปนัย (Informal Education)** ได้แก่ การเรียนรู้จาก การอบรมสั่งสอนของบิดามารดาและญาติพี่น้องในครอบครัว หรือการเลียนแบบจากเพื่อนเล่นที่โตกว่าในกลุ่มเดียวกันจนกลายเป็นความรู้ความชำนาญถ่ายทอดสืบต่อกันมาแบบอรูปนัยและโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เด็กเล็ก ๆ ทั่วไปย่อมมีความใกล้ชิดกับมารดา มากกว่าบุคคลอื่น มารดาจึงเป็นบุคคลแรกที่เลี้ยงดูและบำรุงรักษาบุตรตั้งแต่วัยยังเป็นทารก เป็นผู้สอนให้บุตรรู้จักการเดิน การพูด ตลอดจนอบรมความประพฤติและมารยาทต่าง ๆ ในสังคมที่ไม่มีผู้รู้หนังสือ หน้าที่การอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้ตกเป็นภาระกิจของครอบครัว สถานฝึกอาชีพและสถาบันทางศาสนา ส่วนแนว การอบรมสั่งสอนนั้นก็สุดแต่ผู้ใหญ่จะเห็นสมควรว่าเหมาะสมประการใด โดยคำนึงถึงความนิยมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

**๒) การศึกษารูปนัย (Formal Education)** ได้แก่ การศึกษาซึ่งตกเป็นหน้าที่ของกลุ่มบุคคลหรือตัวแทนของสังคม การศึกษาแบบนี้ได้เกิดขึ้นในสมัยที่มนุษย์รู้จักประดิษฐ์ตัวอักษร คิดค้นวิชาคำนวณ มีความก้าวหน้าทางเกษตรกรรม รู้จักใช้แร่ธาตุให้เป็นประโยชน์ ดังปรากฏในอารยธรรมโบราณอียิปต์ บาบิโลเนีย กรีก อินเดีย จีน และโรมัน แต่ในระยะเริ่มแรก การศึกษาแบบนี้มักจะจำกัดอยู่ในกลุ่มอภิสิทธิ์ชนหรือชนชั้นที่มั่งคั่งร่ำรวยเท่านั้น และการศึกษาที่เน้นถึงปรัชญา จริยศาสตร์ ศิลปะ วาทยศิลป์ คณิตศาสตร์ พลศึกษา และการทหาร ซึ่งวิชาเหล่านี้ เห็นว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชนชั้นปกครอง

#### ๔. ประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา

##### ก. ความหมายประสิทธิภาพการจัดการศึกษา

กูด (Good) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประสิทธิภาพการจัดการศึกษา หมายถึง การใช้แผนการจัดการศึกษาหรือวิธีสอนซึ่งทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ<sup>๔๑</sup>

ประสิทธิภาพการจัดการศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาที่ประกอบด้วยตัวประกอบที่สำคัญที่อำนวยให้คุณภาพของการจัดการเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพสูง เช่นความสามารถในการเสนอบทเรียนให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ มีความอยากรู้ การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม การให้สิ่งเสริมแรงที่สอดคล้องกับผู้เรียน การค้นหาข้อมูลย้อนกลับและการแก้ไขข้อบกพร่อง การให้การค้นคว้าเพิ่มเติมจากการเรียนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพสูง ดังนั้นพฤติกรรมจัดการศึกษาของครูจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง<sup>๔๒</sup> ลักษณะเดียวกันอีกว่า การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ คือ การจัดการศึกษาที่รู้จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาและสอนตามหลักการจัดการศึกษาแล้วทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์เฉพาะการจัดการศึกษาแล้วทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะของการจัดการศึกษา<sup>๔๓</sup>

ประสิทธิภาพการจัดการศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาที่ผสมผสานด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่สามารถทำให้เป็นผลสำเร็จตามจุดหมายของการจัดการศึกษาที่ตั้งไว้อย่างสมบูรณ์<sup>๔๔</sup> อีกทั้งประสิทธิภาพการจัดการศึกษา หมายถึงความสามารถในการจัดการศึกษาของผู้สอนในด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาผู้เรียนในทุกด้าน<sup>๔๕</sup> ทางด้าน เมตเลย์ (Medley) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพหมายถึงการที่ครู

<sup>๔๑</sup> Carter V Good, *Dictionary of Education*, (New York: McGraw-Hill Book, ๑๙๕๙), P.๑๙๕.

<sup>๔๒</sup> บุญชม ศรีสะอาด, *รูปแบบของผลการเรียน*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๒๔), หน้า ๒๖.

<sup>๔๓</sup> ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล , *การจัดการศึกษาและตรงวิจัยที่ตรงประเด็นเกี่ยวกับประสิทธิภาพการจัดการศึกษาการวิจัยการศึกษาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต*, (กรุงเทพมหานคร : กองวิจัยการศึกษากรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๘), หน้า ๘๔.

<sup>๔๔</sup> กำพล วัชรนิมิต, “การประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษา”, *วารสารการวัดผลและการวิจัยศึกษา*, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ประจำปี ๒๕๔๘), หน้า ๓.

<sup>๔๕</sup> ญัฐติยา จตุรนาคากุล, “ประสิทธิภาพการจัดการศึกษาของอาจารย์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครวิทยาเขตพระนครเหนือ”, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครวิทยาเขตพระนครเหนือ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐.

สามารถทำการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มาน้อยเพียงใด<sup>๕๖</sup> ซึ่งแอลเซียเตอร์ (Alciatore) ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาของอาจารย์มัธยมศึกษาไว้ ๙ ประการ คือ

๑. การยั่วยุและพัฒนาความสนใจของผู้เรียน
๒. การวางโครงการจัดการศึกษา
๓. การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงวิธีการจัดการศึกษา
๔. การแก้ปัญหาในการเรียนการจัดการศึกษา
๕. การประเมินผลผู้เรียน
๖. สอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
๗. การแก้ปัญหาทางวินัยของผู้สอน
๘. การช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน
๙. การรวบรวมวัสดุอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการจัดการศึกษา

#### ข. การประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษา

**การประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษาของครู** การรวบรวมข้อมูลเพื่อการประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษานั้นจะต้องทำอย่างมีระบบ และให้ได้ข้อมูลที่มีความตรง ความเที่ยงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ การที่จะให้ได้ข้อมูลที่มีความตรง ความเที่ยงนั้น ขึ้นอยู่ที่วิธีการรวบรวมข้อมูลและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้เป็นสำคัญ วิธีการแต่ละวิธีจะมีข้อจำกัดในการรวบรวมข้อมูล ฉะนั้นควรใช้หลายวิธีผสมกันจะทำให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น วิธีการที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลอาจแบ่งได้เป็น ๓ วิธีดังนี้

๑. การสังเกต
๒. การสัมภาษณ์

๓. การใช้แบบสอบถาม การรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเป็นวิธีที่นิยมกันทั่วไป ง่ายและสะดวกในการใช้ ลักษณะแบบสอบถามที่ใช้ส่วนมากเป็นแบบประเมินค่าที่เป็นแบบตรวจรายการ (Check list) และแบบให้เติมคำหรือเลือกตอบก็มีบ้าง

การใช้แบบสอบถามรวบรวมข้อมูลในการประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษานั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องพิจารณาเป็นพิเศษคือ ประเด็นที่ใช้ถาม นอกจากต้องครอบคลุมเนื้อหาครบถ้วนทุกประเด็นที่ใช้วัดประสิทธิภาพการจัดการศึกษาแล้ว ยังต้องมีความเป็นปรนัยได้ใจความชัดเจน มีอำนาจจำแนกแยกการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพกับไม่มีประสิทธิภาพออกจากกันได้ และต้องให้ความสะดวก ง่ายต่อการ

<sup>๕๖</sup> B.Donald, Medley, Information Resource Monagomcnt, (Cinnati. Ohlo.:South-Western.,1987), P.159.

ตอบด้วย การที่จะให้ได้แบบสอบถามที่มีคุณภาพดังกล่าว ผู้สร้างจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในการสร้างแบบสอบถาม และเข้าใจเนื้อหาที่เป็นประเด็นวัดประสิทธิภาพการจัดการศึกษามากพอสมควร ปัจจุบันการจัดกิจกรรมการเรียนการจัดการศึกษา มุ่งเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ครูอาศัยสื่อนวัตกรรมพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน การวัดและการประเมินผลอาศัยวิธีวัดจากสภาพจริง ซึ่งเป็นการวัดและประเมินผลกระบวนการ การทำงานด้านสมองหรือการคิดและจิตใจของผู้เรียนโดยตรงไปตรงมาตามที่คุณเรียนกระทำศึกษาในแนวคิด ถึงการกระทำที่ปรากฏ การจัดกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการศึกษา วิธีการและสื่อต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่านวัตกรรม เมื่อใช้กับนักเรียนแล้วเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะประเมินการจัดการศึกษาของตนเองเพื่อนำไปพัฒนา และหาทางเลือกอื่น ๆ ในการพัฒนาการจัดการศึกษาของตนเอง การประเมินการจัดการศึกษา หรือที่เรียกว่าการหาประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา

#### ค.วิธีการประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษาของครู

ผู้ประเมินหรือผู้ให้ข้อมูลเพื่อการประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษานั้น เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องพิจารณา เพราะข้อมูลที่ใช้ประเมิน ถ้ามาจากผู้ให้ข้อมูลต่างกันก็จะให้ผลแตกต่างกัน ฉะนั้นในการประเมินจึงควรใช้ผู้ประเมินจากหลายกลุ่มเป็นผู้ให้ข้อมูลประกอบกัน โดยทั่วไปมี ๒ ลักษณะดังนี้

๑. การประเมินตนเอง
๒. การประเมินจากผู้อื่น

**แฟลนเดอร์ (Flander)** ได้กล่าวไว้ว่า ประสิทธิภาพการจัดการศึกษา หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการจัดการศึกษาของครูและความเจริญงอกงามด้านพัฒนาการของนักเรียนที่เกิดจากผลของการจัดการศึกษานั้น ประสิทธิภาพการจัดการศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดการศึกษา ที่ครูเป็นผู้ปฏิบัติโดยตรงในชั้นเรียน โดยพิจารณาจากการจัดเนื้อหาให้เป็นระบบและเป็นประโยชน์ต่อนักเรียน มีการใช้สื่อวัสดุ อุปกรณ์ประกอบการจัดการศึกษา ตลอดจนความสัมพันธ์ของครูที่มีต่อนักเรียน<sup>๔๗</sup> ประสิทธิภาพของการเรียนเพื่อให้การเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพมากที่สุด ครูควรปฏิบัติ ดังนี้

๑. วางจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาไว้ว่า เมื่อสอนวิชานั้นไปแล้วต้องการให้เกิดอะไรหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปอย่างไรบ้าง
๒. สำรองตรวจสอบก่อนสอนเพื่อทราบพื้นฐานอันเป็นสิ่งจำเป็น เช่น ทักษะความรู้ในเนื้อหาวิชา
๓. ทำการจัดการศึกษาโดยใช้วิธีการจัดการศึกษา อุปกรณ์การจัดการศึกษาและประสบการณ์ที่ครูคาดว่าจะก่อให้เกิดผลสำเร็จ

<sup>๔๗</sup> Flander, F.E., *Eeromal the Job to Fit Manager*, (Harvard Business Preview.,1965), P.376.

๔. ประเมินผล การจะให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพสูงได้นั้น ต้องดูลักษณะต่างๆ อย่างน้อย ๓ ประการ ด้วยกันดังนี้ ๑) เป็นผู้มีความรู้ กล่าวคือมีทั้งความรู้ในเนื้อหาวิชา ลักษณะวิชาที่ตนเองสอนเป็นอย่างดี มีการสร้างเสริมเพิ่มพูนอยู่เสมอ มีความสามารถในการถ่ายทอด มีความเข้าใจในพัฒนาการของผู้เรียน มีเทคนิควิธีสอนตลอดจนสามารถปฏิบัติงานได้ ๒) เป็นผู้มีความรู้ ต้องมีทักษะในการใช้ภาษา การเขียนและการพูดเพื่อให้เด็กเข้าใจง่าย มีทักษะในการเข้าสมาคมและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีทักษะในการค้นคว้าวิจัยและหาความรู้เพิ่มเติมหาทางแก้ไขปัญหอย่างถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริง และมีนิสัยรักการเป็นครู ๓) ควรเป็นผู้เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและวัฒนธรรมสามารถอบรมชักนำเด็กไปสู่ทางอันดีงาม

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี จะเห็นได้ว่าประสิทธิภาพการจัดการศึกษาควรเนื่องมาจากครูผู้สอน ซึ่งครูที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ควรประกอบด้วยลักษณะสำคัญๆ ที่ต่างจากบุคคลในอาชีพอื่น ๆ ดังนี้ ๑. การมีความรู้ดี คือมีความรู้ในเนื้อหาวิชาที่สอนและวิชาอื่นๆ ที่นำมาสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาของตน ๒. มีการดำเนินการจัดการศึกษาดี กล่าวคือมีวิธีการถ่ายทอดเทคนิคการจัดการศึกษาเพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในวิชาที่สอน ๓. มีบุคลิกภาพดี รู้จักปรับปรุงตนเองอยู่เสมอเพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดความศรัทธาแก่ผู้สอน ทำให้การเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และ ๔. มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนซึ่งจะช่วยทำให้ผู้เรียนและผู้สอนมีความเข้าใจต่อกัน และช่วยให้การเรียนของนักเรียนได้ผลดี

#### ตารางที่ ๒.๖ สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
กิตติชัย สุธาสิโนบล, (๒๕๕๕), หน้า ๑๑	การบูรณาการ ( Integration ) เกิดขึ้นจากความคิดของ จอร์น ล็อก (John Locks ) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ที่ได้ชี้ให้เห็นความจริงว่า เด็กสนใจเฉพาะสิ่งจำเป็น และใช้ได้บ่อยในชีวิต
สุวิทย์ มูลคำและคณะ, (๒๕๔๒), หน้า ๖๗	การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการคือเน้นที่องค์รวมของเนื้อหา มากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา และเน้นที่การเรียนของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของครู
วัฒนา ระงับทุกข์, (๒๕๔๒), หน้า ๔๓	การนำศาสตร์ต่างๆมาผสมผสานกันเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง
สนิท ศรีสำแดง, (๒๕๓๔ ), หน้า ๑๕๒ – ๑๕๓.	การดึงเอาความรู้ หรือสิ่งที่มีอยู่ในผู้เรียนออกมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด
พุทธทาสภิกขุ, (ม.ป.ป), หน้า	การศึกษาเพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ โดย

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
๑๙๙	ทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์
พระราชวรมณี(ประยูรค์ ปยุตโต), (๒๕๒๘), หน้า ๙๖.	กระบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรมอันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่น ๆ ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (๒๕๔๖), หน้า ๑.	กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖), หน้า ๗๒๒ และ ๘๒๐	การเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม ภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกขา” หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อที่จะต้องปฏิบัติ
สาโรช บัวศรี, (๒๕๒๕) , หน้า ๗๑	ปรัชญาการศึกษาซึ่งประกอบด้วย (๑) ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา (๒) แนวนโยบายของการศึกษา หรือแนวทางที่จะให้ถึงจุดหมาย และ (๓) วิธีการของการศึกษา
Carter V Good, (1995), P.195.	การใช้แผนการจัดการศึกษาหรือวิธีสอนซึ่งทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ
บุญชม ศรีสะอาด, (๒๕๒๔), หน้า ๒๖.	การจัดการศึกษาที่ประกอบด้วยตัวประกอบที่สำคัญที่อำนวยให้คุณภาพของการจัดการเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพสูง
วิชชัย ชัยจิรฉายากุล, (๒๕๑๘), หน้า ๘๔.	การจัดการศึกษาที่รู้จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาและสอนตามหลักการจัดการศึกษาแล้วทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนตามจุดมุ่งหมาย
กำพล ธนะนิมิต, (๒๕๔๘), หน้า ๓.	การจัดการศึกษาที่ผสมผสานด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่สามารถทำให้เป็นผลสำเร็จตามจุดหมายของการจัดการศึกษาที่ตั้งไว้อย่างสมบูรณ์
ณัฐติยา จตุรนาคากุล, (๒๕๔๙), หน้า ๒๐.	ความสามารถในการจัดการศึกษาของผู้สอนในด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาผู้เรียนในทุกด้าน
B.Donald, Medley, (1987), P.159.	การที่ครูสามารถทำการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด
Flander, F.E., (1965), P.376.	ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมจัดการศึกษาของครูและความเจริญงอกงามด้านพัฒนาการของนักเรียน

## ๒.๗ หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการดำเนินในสังคมโดยเฉพาะเรื่องคำสอนศีลธรรมที่พยายามมุ่งให้ผลการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขมากที่สุดแต่ถึงอย่างไรก็ตามคำสอนอื่นๆ ก็ยังปรากฏอีกมากมายซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป

### ๒.๗.๑ คำสอนเรื่องหลักการปฏิบัติตนตามศีล ๕

เบญจศีล หรือ ปัญจศีล แปลว่า ศีล ๕ เป็นศีลหรือข้อห้ามในลำดับเบื้องต้นตามพระโอวาทของพระโคตมพุทธเจ้า พระศาสดาพระองค์ปัจจุบันแห่งศาสนาพุทธ แต่ทั้งนี้เบญจศีลเป็นหลักการที่มีมาและเป็นที่สั่งสอนทั่วไปก่อนพระพุทธโคตมอุบัติแล้ว<sup>๔๘</sup> จัดเป็นศีลขั้นต่ำของพระโสดาบันเบญจศีลเป็นหลักธรรมประจำสังคมมนุษย์ ในพิธีกรรมทั้งปวงแห่งพุทธศาสนา ภิกษุจึงนิยมกล่าวเป็นภาษาบาลีมอปปศีลที่ตนมีให้บุคคลร่วมรักษาด้วย เรียกว่า "ให้ศีล" และพุทธศาสนิกจกกล่าวรับปากว่าจะรักษาศีลหรือที่เรียกว่ากล่าว "รับศีล" ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่ภิกษุเท่านั้นที่ให้ศีล ชาวราษฎร์รักษาศีลอยู่แล้วก็สามารถให้ศีลแก่บุคคลอื่นได้ด้วย<sup>๔๙</sup> เบญจศีลเป็นข้อไม่พึงปฏิบัติ คู่กับ "เบญจธรรม" อันเป็นข้อพึงปฏิบัติ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับรักษาเบญจธรรมด้วย แต่การรักษาเบญจศีลนี้มีข้อบังคับของพุทธศาสนิก เป็นคำแนะนำให้พึงยึดถือด้วยความสมัครใจเท่านั้น<sup>๕๐</sup>

#### ๑. ประวัติเบญจศีล

เบญจศีลเป็นหลักธรรมประจำสังคมที่มีมาก่อนพุทธกาลแล้ว ปรากฏในจกักรัตติสูตร (บาลี: จกักรัตติสูตร) อันกล่าวถึงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิตรัสสอนประชาชนว่า ท่านทั้งหลายต้องไม่ฆ่าสัตว์ (บาลี: ปาโณ น หนตฺตพฺพ), ต้องไม่ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (บาลี: อทินฺนํ น อาทาตพฺพ), ต้องไม่ประพฤติไม่เหมาะสมทางเพศ (บาลี: กามะสุ มิจฺฉา น จริตพฺพา), ต้องไม่กล่าวเท็จ พูดจาโกหกมดเท็จ(บาลี: มุสา น ภาสิตพฺพา) และต้องไม่บริโภคนสุรายาเมา (บาลี: มชฺชํ น ปาตพฺพ) ต่อมา เมื่อมีผู้ประพฤติผิดจากที่พระเจ้าจักรพรรดิสอน จึงมีการลงโทษด้วยวิธีจับแขวนไพล่หลังแล้วเอาเชือกเหนี่ยวมัดอย่างมั่นคง โคนผม และประโคนบั้นเทาว่าเสียงกร้าว แห่งประจานไปตามถนนและตรอกซอกซอย พาออกไปทางประตูเมืองทิศใดก่อนประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะ เบญจศีลมีอิทธิพลมากในสังคมอินเดียโบราณ จากคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์จกักรัตติสูตร เมื่อกาลผ่านไปก็กลายเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับนักบวชทั่วไปในสังคมอินเดีย แต่ปรับปรุงเหลือเพียงสี่ข้อเท่านั้น ประกอบด้วย ไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ๑ ไม่มีเพศสัมพันธ์

<sup>๔๘</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาคร อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖๓.

<sup>๔๙</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

<sup>๕๐</sup> Stewart McFarlane, Buddhism, Peter Harvey, editor, (USA : Continuum, 2001), p. 187.



๑ และไม่อวด อุตริมนุษยธรรม ๑ ต่อมาพระโคตมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นและประกาศศาสนาพุทธก็ทรงยอมรับเอาข้อห้าม ห้าประการตามจกวัตตสูตรมาสั่งสอนในพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย เรียกว่า “ศีล” บ้าง “สิกขาบท” บ้าง แต่ในทางปฏิบัติหมายถึง เจตนางดเว้นจากการกระทำความชั่วห้าประการข้างต้น ไม่เพียงเท่านั้น ครั้งเสด็จออกบรรพชา ก็ทรงถือปฏิบัติตามคุณธรรมนักบวชสี่ประการดังกล่าว โดยทรงขนานชื่อว่า “อภินิหาร ๔” แปลว่า เรื่องที่นักบวชไม่พึงทำสี่ประการ และทรงนำไปเป็นเกณฑ์บัญญัติพระวินัยอีกด้วย ที่เห็นได้ชัดคือ ปาราชิก ๔ โดยเหตุที่เบญจศีลเป็นหลักธรรมสำหรับอุ้มชูโลก จึงได้รับสมญาต่าง ๆ อาทิ สมญาว่า “มนุษยธรรม” คือ ธรรมของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์รักษาธรรมห้าประการนี้แล้ว โลกหรือสังคมก็จะสงบสุข ว่า “นิจศีล” หรือ “นิตยศีล” คือ ศีลที่บุคคลทั้งนักบวชและฆราวาสพึงรักษาเป็นนิตย์, ว่า “คิหิศีล” คือ ศีลของคฤหัสถ์, ว่า “อาคารยวินัย” คือ วินัยของผู้ครองเรือน เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า “...น่าจะถือได้ว่า ศีล ๕ เป็นรากฐานของศีลทั้งปวง...” ต่อมา ได้มีผู้นำทางการเมืองของบางประเทศนำคำว่า “ปัญญาศีล” ไปใช้ในทางการเมืองโดยเรียกว่า “ปัญญาศีล” และได้ให้นิยามตามความคิดเห็นของตนเอง ได้ความว่าเป็นการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด<sup>๕๑</sup>

## ๒. ความหมายของศีล ๕

คำว่า ศีล นั้น มีคำแปล และความหมายหลายนัย ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ศีล มาจากคำว่า “ สิริระ ” ซึ่งแปลว่า ศิริระ หรือ ยอด เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นยอดคนนั้น แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การมีทรัพย์สิน อำนาจ ความรู้ หรือความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น หากแต่อยู่ที่ความบริสุทธิ์ของศีล ซึ่งเป็นที่ยอมรับยกย่องของเหล่าบัณฑิตว่า ผู้มีศีลย่อมประเสริฐที่สุด

๒. ศีล มาจากคำว่า “ สิลละ ” ซึ่งแปลว่า ปกติ เพราะปกติของคนเรานั้นย่อมรักชีวิตของตน และเห็นคุณค่าชีวิตของคนอื่น เมื่อมีความรู้สึกเช่นนี้ จึงยินดีในการรักษาศีล เพราะไม่ปรารถนาจะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน การรักษาศีลจึงเป็นการนำไปสู่ความเป็นคนที่ปกติสมบูรณ์

๓. ศีล มาจากคำว่า “ สิตะละ ” ซึ่งแปลว่า เย็น เพราะผู้ที่รักษาศีล จะมีความเย็นกาย เย็นใจ ดุจดัง บุคคลผู้อาบน้ำชำระกายหมดจดดีแล้ว นั่งพักอยู่ ณ รมไม่ใหญ่ ความสงบเยือกเย็นนี้แม้ผู้ที่อยู่ใกล้ ก็จรรู้สึกปลอดภัย เย็นใจไปด้วย

๔. ศีล มาจากคำว่า “ สิวะ ” ซึ่งแปลว่า ปลอดโปร่ง เพราะผู้ที่รักษาศีลย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ว่าจะนึกถึงการกระทำของตนเรื่องใด ก็ไม่มีสิ่งใดเป็นโทษ ไม่มีสิ่งใดเดือดร้อนกังวลใจ จึงมีชีวิตที่ปลอดโปร่ง โล่งใจ และปลอดจากเวรภัยทั้งหลาย

<sup>๕๑</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาคร อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖๕.

### ๓. การรักษาศีล การรักษาเบญจศีลสามารถกระทำได้สองวิธี ดังนี้<sup>๕๒</sup>

๑. **สมาทานวิริติ** คือ สมาทานหรือขอรับศีลจากภิกษุ ซึ่งต่อมามีการพัฒนา रूपแบบให้เป็นการกล่าวคำขอและคำรับศีล รวมทั้งมีคำสรุปลานิสงส์ของศีลด้วย ในอรรถกถาชาดกปรากฏตอนหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์เคยให้เบญจศีลแก่ยักษ์ด้วย นี่หมายความว่า มิใช่แต่ภิกษุเท่านั้น แม้คฤหัสถ์ที่มีศีลก็สามารถให้ศีลตามที่มีผู้ขอได้

๒. **สัมปตวิริติ** (บาลี: สมฺปตฺตวิริติ) คือ งดเว้นไม่ทำบาปขณะประสบกับสถานการณ์ที่กระตุ้นให้ทำบาป

### ๔. องค์ประกอบของศีล ๕ หรือ เบญจศีล

ความประพฤติชอบทางกายและวาจา , การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย , การรักษาปกติตามระเบียบวินัย , ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว , การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต , เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกันการฆ่าสัตว์ ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ๑. สัตว์นั้นมีชีวิต ๒. รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ๓. มีจิตคิดจะฆ่าสัตว์นั้น ๔. มีความพยายามฆ่าสัตว์นั้น และ ๕. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ , เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สินการลักทรัพย์ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ๑. ทรัพย์หรือสิ่งของนั้นมีเจ้าของ หวงแหน ๒. รู้ว่าทรัพย์นั้นมีเจ้าของ ๓. มีจิตคิดจะลักทรัพย์นั้น ๔. มีความพยายามจะลักทรัพย์นั้น และ ๕. ลักทรัพย์ด้วยความพยายามนั้น

๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม , เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหนการประพฤติผิดในกามต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. หญิงหรือชายที่ไม่ควรละเมิด ๒. มีจิตคิดเสพเมถุน ๓. ประกอบกิจในการเสพเมถุนและ ๔. ยังอวัยวะเพศให้ถึงกัน

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก การพูดเท็จประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. เรื่องไม่จริง ๒. มีจิตคิดจะพูดให้ผิดความเป็นจริง ๓. พยายามคิดจะพูดให้ผิดจากความเป็นจริง และ ๔. คนฟังเข้าใจความหมายคนที่พูดนั้น

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท , เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ การดื่มน้ำเมาต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. น้ำที่ดื่มเป็นน้ำเมา ๒. มีจิตคิดจะดื่ม ๓. พยายามดื่ม ๔. น้ำเมาล่องพันลำคองไป

<sup>๕๒</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน , (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘) , หน้า ๓๖๔.

ศีล ๕ ข้อนี้ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ ข้อปฏิบัติในการฝึกตนบ้าง ธรรม ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็เชื่อว่าเป็นผู้มีศีล คือ เป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีล ที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล ศีลที่คฤหัสถ์ ควรรักษาเป็นประจำบ้าง ว่าเป็น มนุษยธรรม (ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์)

#### ๕. อานิสงส์ของศีล ๕

อานิสงส์ของศีล ๕ ประการพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการรักษาศีลแก่ชาวปาฎลิกคามใน มหาปรินิพพานสูตรว่ามี ๕ ประการ คือ

๑. ย่อมได้โภคทรัพย์สมบัติมากมาย หมายความว่า ศีล ย่อมทำให้ผู้รักษาได้โภคทรัพย์ประการหนึ่ง และใช้ได้อย่างเต็มที่อีกประการหนึ่ง ศีลทำให้เกิดโภคทรัพย์ได้อย่างไร เราจะสังเกตเห็นได้โดยทั่วไปจากหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐบาล และเอกชน ล้วนต้องการบุคลากรที่มีคุณธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นในการสมัครเข้าทำงานหรือแต่งตั้งบุคลากร ประจำตำแหน่งต่างๆ ผู้มีศีลสมบูรณ์ย่อมได้รับการพิจารณาก่อน เพราะเหตุแห่งศีลในตัวเขา ทำให้เป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือไว้วางใจ อันเนื่องจากความประพฤติ และการแสดงออกอันดีงาม สม่าเสมอ จนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของผู้พบเห็นหรือผู้ร่วมงาน บิดามารดาที่มีโภคทรัพย์สมบัติ เมื่อถึงคราวที่จะมอบทรัพย์ให้แก่บุตรหลาน ย่อมต้องพิจารณา เลือกสรร ผู้ที่ประพฤติตัวดี มีศีล มีธรรม เพื่อความมั่นใจว่าผู้นั้นจะสามารถรักษาทรัพย์สมบัติที่มอบให้ได้ และสามารถใช้จ่ายทรัพย์นั้นไปเพื่อทำประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะถ้าบิดามารดาเป็นชาวพุทธ ย่อม ปรารถนาให้บุตรหลานนำทรัพย์นั้นไปสร้างบุญกุศล เพื่ออุทิศบุญกุศลนั้นแก่ตนในโลกหน้า เพราะศีลทำให้ใช้ทรัพย์ได้เต็มที่คืออย่างไร ทรัพย์ที่เราได้มาด้วยความทุจริต ย่อมก่อให้เกิดความไม่สบายใจ ทุกครั้งที่ได้ใช้ หรือเมื่อได้นึกถึงคนโบราณมักกล่าวว่า สิ่งของที่ได้มาโดยไม่ชอบธรรมเปรียบเสมือนมีผีสิง ทั้งนี้เพราะเจ้าของจะหวาดผวาทุกครั้งที่ได้เห็นทรัพย์สินที่ตนได้มาโดยทุจริต ส่วนผู้ที่ได้ทรัพย์มาด้วยความสุจริต ย่อมภาคภูมิใจในทรัพย์ที่ตนหามาได้ เมื่อจะใช้ทรัพย์ย่อมใช้โดยปราศจากความหวาดระแวง

๒. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมจรจายไป หมายความว่า บุคคลรอบข้างย่อมเห็นความประพฤติ อันดีงามของคนมีศีล คนมีศีลจึงเป็นที่รัก ที่พอใจของบุคคลรอบข้าง เขาเหล่านั้นกล่าวถึง ย่อมกล่าวแต่สิ่ง ดีงาม และความประทับใจที่ได้รับ ความดีนี้เองย่อมเป็นที่แพร่หลายออกไป ดังที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กลิ่นกฤษณาและกลิ่นจันทน์ ยังหอมน้อยกว่า กลิ่นหอมของผู้มีศีลซึ่งหอมฟุ้งจรไกล ถึงปวงเทพไทเทวา และมนุษย์ทั้งหลาย”

๓. มีความมองอาจเมื่อไปสู่ชุมชนใดๆ หมายความว่า ผู้มีศีลย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความภาคภูมิใจ ในความดีของตน มีใจเป็นปกติ ไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครรู้กรรมชั่วของตน เพราะรักษาศีลมาเป็นอย่างดี คนมีศีลใครๆ ก็ชอบ จะเข้าไปสู่ที่ชุมชนใดก็ตาม ย่อมมีความอาจหาญเข้าไป

๔. ไม่เป็นผู้หลงตาย หมายความว่า คนมีศีลย่อมมีสติสมบูรณ์ อันเนื่องมาจากการได้ฝึกสติอยู่เสมอๆ เพราะเมื่อจะกระทำสิ่งใดก็ตาม ต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ผิดศีล ครั้นเมื่อถึงคราวที่หมดบุญ หมดอายุขัย ก่อนที่จะลาจากโลกนี้ไป ย่อมมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์เพราะได้ฝึกมาอย่างดีแล้ว ทั้งยังเห็นการกระทำอัน ดีงามจากการรักษาศีลของตน ย่อมปลื้มปีติใจ

๕. เมื่อแตกกายทำลายชั้นธัมม ย่อมมีสุคติเป็นที่ไป หมายความว่า เมื่อถึงคราวที่ต้องลาจากโลกนี้ไป หลับตาลงครั้งใดก็จะเห็นคตินิมิต (ภาพที่เป็นเครื่องหมายของภพภูมิที่จะต้องไปเกิดใหม่) และกรรมที่ ดีงามของตน ทำให้จิตผ่องใส ย่อมไปสู่โลกหน้าในภพภูมิอันเป็นสุข คือ สุคติภูมิ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ใน สิวิมังสชาดก ว่า ศีลของตนที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมนำความสุขในภพหน้ามาให้ได้นอกจากอานิสงส์หลัก ๕ ข้อ ที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีรายละเอียดของอานิสงส์การรักษาศีลในแต่ละข้อ ดังนี้

### ๗. โทษของการละเมิดศีล

ขณะที่อานิสงส์แห่งศีลนั้น พรั่งพร้อมด้วยความดีมากมาย ในทำนองเดียวกัน โทษทัณฑ์แห่งการ ผิดศีล ก็ส่งผลทำลายล้างทุกสิ่งทุกอย่างได้มากมายเช่นกันเมื่อผิดศีล ความผิดปกตีย่อมจะเกิดขึ้นทันที ใจที่ เคยใสสะอาด จะเศร้าหมองขุ่นมัว ยิ่งผิดศีล มากเท่าไร ใจจะยิ่งเสื่อมคุณภาพลงไปมากเท่านั้น ทุกข์ภัย ทั้งหลายก็จะเข้ามาในชีวิตและติดตามล้างผลาญ อย่างไม่ยอมเลิกกรา ไม่ว่าชาตินี้ ชาติหน้า หรือชาติไหนๆ ก็ตาม

### โทษของผู้ศีล ๕ ประการ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโทษของการละเมิดแก่ชาวปาฎลีคามใน มหาปรินิพพานสูตรว่ามี ๕ ประการ คือ

๑. ย่อมเข้าถึงความเสื่อมโศกทรัพย์อย่างมาก หมายความว่า ผู้ศีลย่อมไม่มีใครเชื่อถือว่าวางใจ ส่งผลให้หน้าที่การงานไม่เจริญรุ่งเรือง ทรัพย์มรดกต่างๆ บิดามารดาก็ไม่ยอมมอบให้ และทรัพย์ที่เกิดขึ้น ย่อมฉิบหายหรือหมดโอกาสได้ใช้ อันเนื่องมาจากโทษภัยของการละเมิดศีล

๒. กิตติศัพท์ที่ชั่วของผู้ศีลย่อมกระฉ่อนไป หมายความว่า บุคคลผู้ใกล้ชิด หรือร่วมอยู่ร่วมทำงาน ด้วย ย่อมทราบพฤติกรรมดี เมื่อจะกล่าวถึงผู้ศีล ย่อมกล่าวถึงพฤติกรรมที่ไม่ดีตามที่ตนได้เห็นมา

๓. เป็นผู้ก่อเขินเข้าไปสู่ชุมชนใดๆ หมายความว่า คนทุศีลมักจะกลัวความผิดของตน ต้องคอย หลบๆ ซ่อนๆ แม้ความผิดนั้นจะไม่มีใครรู้ก็ตาม แต่เพราะตนรู้ จึงกลัวว่าความผิดของตนจะถูกเปิดเผย เกิด ความแค้นใจขึ้นในตนเอง

๔. ย่อมเป็นผู้หลงทำกาละ หมายความว่า ผู้ศีล เวลาทำความชั่วย่อมขาดสติยับยั้งชั่งใจ เมื่อ ทำ บ่อยๆ สติสัมปชัญญะที่มีก็ไม่สมบูรณ์ ครั้นถึงเวลาตาย กรรมนิมิตที่หนักแล้วมาปรากฏย่อมตายอย่างขาดสติ

๕. เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต หมายความว่า ผู้ทุศีล เมื่อตายก็ตายอย่างขาดสติ มีจิตที่เศร้าหมองเพราะกรรมที่ตนทำไว้มากปรากฏเป็นกรรมนิมิตให้เห็น เมื่อละโลกไปแล้ว ย่อมไปสู่อบายภูมิ (ภพที่อยู่ของสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน) ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมชั่วของตนเอง ย่อมนำไปสู่ทุกคติ”

**โทษภัยของการผิดศีล ๕ ในปัจจุบัน** เมื่อพิจารณาด้วยใจที่เป็นธรรม ก็เห็นโทษของการผิดศีล ที่เกิดขึ้นกับคนในสังคมปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจน คือ

**โทษของการผิดศีลข้อ ๑ ข่าสัตว์** ทำให้อายุสั้น เช่น บุคคลประเภทผู้มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อทั้งหลาย มีหลายคนที่ถูกฆ่าตาย เพราะเคยไปฆ่าคนอื่นเขาไว้เหมือนกัน เนื่องจากญาติพี่น้องของคนที่ถูกฆ่าเหล่านั้นย่อมโกรธแค้นจึงหาทาง แก้แค้นคืนเอาบ้าง

**โทษของการผิดศีลข้อ ๒ ลักทรัพย์** ทำให้เกิดโรคจิต เช่น โรคหวาดผวา เพราะได้ลักขโมยสิ่งของของผู้อื่นมา จึงเกรงว่าจะมีใครมา เห็น ทำให้เกิดความกลัวคิดระแวงสงสัย ทั้งยังเกรงว่าจะถูกเจ้าของทรัพย์จับได้ นานๆ ไปจึงกลายเป็นโรคหวาดผวาไปเลย

**โทษของการผิดศีลข้อ ๓ ประพฤติผิดในกาม** ทำให้เกิดกามโรค หรือโรคมุมิคุ้มกันบกพร่อง (เอดส์) เป็นต้น

**โทษของการผิดศีลข้อ ๔ พุดโกหก** ทำให้เกิดโรคความจำเสื่อม ผู้ที่โกหกมากๆ ในที่สุด แม้ตนเองจะพูดเรื่องจริงก็ยิ่งสงสัยว่าเรื่องที่ พูดนั้นเป็นความจริงหรือโกหกกันแน่ ครั้นนานเข้าก็กลายเป็นคนไม่กล้าตัดสินใจ บางคนเป็นโรคหลงไปเลยก็มี

**โทษของการผิดศีลข้อ ๕ ตีฆ่าเมา** ทำให้เกิดโรคพิษสุราเรื้อรัง ตับแข็ง มะเร็ง ฯลฯ หรือได้รับบาดเจ็บอันเกิดจากการทะเลาะวิวาทการทำผิดศีลมีเพียงแต่ให้ผลในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น แต่ยังส่งผลให้เกิดวิบากกรรมต่อไปในภพชาติ เบื้องหน้า ดังที่เราได้พบเห็นว่า บางคนเกิดมาพร้อมกับความไม่สมประกอบ บางคนเกิดเป็นโรคเรื้อรังที่แปลก ประหลาด ในขณะที่บางคนกลับมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ แข็งแรงตลอดชีวิต สาเหตุของความแตกต่าง กันนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเหตุที่มาของความแตกต่างเหล่านี้ไว้ในจุฬามณีวงศสูตร ว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ คือ ให้ทรมานและประณิต

จึงสรุปได้ว่าเป็นเพราะกรรมของสัตว์ที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติ อันเกิดจากการกระทำในอดีตและปัจจุบัน ผู้ประกอบกรรมชั่วหยาบย่อมมีวิบากผลที่ทรมาน ผู้ประกอบกรรมดี ย่อมมีวิบากผลที่ประณิต ความแตกต่างของสัตว์จึงแตกต่างกัน

#### ๘. กรรมวิบากของผู้ละเมิดศีล

๑. ผู้ที่ละเมิดศีลข้อที่ ๑ ข่าสัตว์ ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน คือ ๑. ย่อมเกิดในนรก ๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย (เกิดเป็นเปรต) ๔. ย่อมเป็นผู้มีอวัยวะพิการ และ ๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์อายุย่อมสั้น บางคนก็ถูกทำแท้งตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา

๒. ผู้ที่ละเมิดศีลข้อที่ ๒ ลักทรัพย์ ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน คือ ๑. ย่อมเกิดในนรก ๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย (เกิดเป็นเปรต) ๔. ย่อมเป็นผู้ยากจนเจ็บใจไร้ที่พึ่ง ๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ทรัพย์สมบัติย่อมพินาศเสียหาย ทั้งจากน้ำท่วม ไฟไหม้ พายุพัด หรือเหตุร้ายต่างๆ

๓. ผู้ที่ละเมิดศีลข้อที่ ๓ ประพฤติผิดในกาม ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน คือ ๑. ย่อมเกิดในนรก ๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย (เกิดเป็นเปรต) ๔. ย่อมมีร่างกายทุพพลภาพ ขี้เหร่ มากไปด้วยโรค ๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นผู้มีศัตรูรอบด้าน

๔. ผู้ที่ละเมิดศีลข้อที่ ๔ พุดโกหก ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน คือ ๑. ย่อมเกิดในนรก ๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย (เกิดเป็นเปรต) ๔. ย่อมเป็นผู้วิจาจาไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ มีกลิ่นปากเหม็นจัด ๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ จะถูกกล่าวตู่ด้วยคำไม่เป็นจริงอยู่เสมอ

๕. ผู้ที่ละเมิดศีลข้อที่ ๕ ต้มน้ำเมา ย่อมได้รับกรรมวิบาก ๕ สถาน คือ ๑. ย่อมเกิดในนรก ๒. ย่อมเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๓. ย่อมเกิดในกำเนิดเปรตวิสัย (เกิดเป็นเปรต) ๔. ย่อมเป็นผู้มีสติไม่สมประกอบ เป็นคนโง่เขลา ปัญญาอ่อน ๕. โทษเบาที่สุด หากเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นบ้า

อานิสงส์ของศีลมีคุณอย่างไม่อาจประมาณได้ เช่นเดียวกัน การละเมิดศีลก็มีโทษภัยอย่างร้ายแรง ดังนั้นจึงไม่ควรประมาท ให้รีบรักษาศีลตั้งแต่วันนี้ อย่าปล่อยเวลาที่เหลืออันน้อยนิดของเราให้ผ่านไปอย่างไรคุณค่า ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ก็ผู้ใดที่ศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พึ่งเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้มีศีล มีมาน ประเสริฐกว่า (ความเป็นอยู่ของผู้นั้น)”

#### ๙. บทสรุปอานิสงส์ของศีล

อานิสงส์ของศีล สามารถกล่าวโดยสรุปได้เป็น ๓ ข้อใหญ่ ได้ดังนี้ “สี่เลนะ สุขะตังยันติ สี่เลนะ โภคะสัมปะทา สี่เลนะนิพพุตังยันติตัสมา สี่สังวิโสระเย” มีความหมายดังต่อไปนี้

๑. สี่เลนะ สุขะตัง ยันติ แปลว่า ศีลทำให้ไปสู่สุคติ
๒. สี่เลนะ โภคะสัมปะทา แปลว่า ศีลทำให้มีโภคทรัพย์
๓. สี่เลนะ นิพพุตัง ยันติ แปลว่า ศีลทำให้ไปพระนิพพาน

โดยเฉพาะในข้อ ๓ นี้ หมายความว่า ศีลมีส่วนทำให้ไปถึงพระนิพพานได้ ถ้าไม่มีศีลก็ไปพระนิพพานไม่ได้ และพระนิพพานมีความหมายเป็น ๒ นัย ด้วยกัน คือ ๑. พระนิพพานขั้นต้น หมายถึง คนที่มี

ศีลย่อมเกิดความสบายใจ จะอยู่ที่ใดก็สงบร่มเย็น เป็นสุข ๒. พระนิพพานขั้นสูง หมายถึง ศีลทำให้ผู้รักษาหมตกิเลส เป็นผู้ที่มีหมตกิเลส ย่อมได้ไป พระนิพพานทั้งสิ้น พระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธ แต่จะไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้ มีความจำเป็นต้อง ปฏิบัติไปตามลำดับขั้นตอน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพราะศีลเป็นที่ตั้งของสมาธิ สมาธิเป็นที่ตั้งของ ปัญญา ถ้าไม่รักษาศีลให้บริสุทธิ์แล้ว สมาธิและปัญญาก็เกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องรักษาศีลก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อปิดกั้นทุจริตทางกาย และวาจา เป็นผลให้เกิด ความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา ใจ อันเป็นที่ตั้งแห่งคุณความดีทั้งหลาย ดังมีภาษิตกล่าวไว้ว่า “ศีลเป็น เขตแดน เป็นเครื่องปิดกั้นทุจริต ทำจิตให้ร่าเริงแจ่มใส และเป็นท่าหยั่งลงมหาสมุทร คือ นิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งปวง เพราะฉะนั้นบุคคลพึง รักษาศีลให้บริสุทธิ์

### ๒.๗.๒ สังคหวัตถุ ๔

จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสังคหวัตถุ ๔ ได้มีผู้ให้ ความหมายไว้หลายแนวทางที่สำคัญคือ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต)<sup>๕๓</sup> ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกัน ประกอบด้วย ๑. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา ๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่ดี เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้ กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ๓. อตถจริยา ทาประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม ๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อกันต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ดังนั้น หลักสังคหวัตถุจึงเป็นหลักการบริหารคนว่า การบริหารคนนี้ยังมีสิ่งลึกลับอีก อย่างหนึ่ง คือ เครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เราไว้ใจเขา เรารักเขา เราหวังดีต่อเขา อย่างนี้เป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวน้ำใจ คงได้ยินได้ฟังมาแล้วจากหนังสือธรรมะทั่ว ๆ ไป เรื่อง สังคหวัตถุ - การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ - การพูดจาไพเราะ - การบำเพ็ญประโยชน์ - การทำตัวให้เป็นเกลอ หรือ เป็นเพื่อนมากกว่าที่จะเป็นนายหรือเรียกว่าความ งดงามในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นเครื่องหนุนเหนี่ยวให้เกิดความร่วมมือกันได้๒๖ ดังนั้น คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจกันไว้ เหมือนหนึ่ง

<sup>๕๓</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๘๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด ๒๕๕๐.), หน้า ๒๕

สลักเพชร ถ้าหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจเหล่านี้ไม่มี บุคคลก็จะเป็นที่น่าเคารพ รักใคร่ ยกย่องนับถือ เราจึงต้องคอยศึกษาและหมั่นเตือนสติตนเองไว้ตลอดว่าในแต่ละฐานะ ที่เราเป็นอยู่นั้น มีหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อรู้แล้วก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ นอกจากนี้ เราก็ต้องทำตนให้เสมอดันเสมอปลายด้วยคือ เคยวางตัวกับคนอื่นในทางที่ดีอย่างไร แม้ว่าเราจะได้ดีไปได้ดีไปแล้ว ก็ต้องไม่ลืมตัวยังคงปฏิบัติตัวเหมือน เช่นเดิมนั้นไม่เปลี่ยนแปลง หรือว่าเมื่อเราเห็นคนอื่นเขาได้ดี ก็ต้องแสดงออกให้เขาารู้ว่าเรามีความยินดี กับเขาอย่างจริงใจ ๒๖ พุทธทาสภิกขุ, บริหารธุรกิจแบบพุทธ, ไม่คิดกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสีเขา ถ้าทำได้ อย่างนี้เราก็ย่อมจะเป็นที่รักที่พอใจของคนรอบข้าง<sup>๕๔</sup>

### ๒.๗.๓ พรหมวิหาร๔

พรหมวิหาร ๔ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมจด และ ปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ<sup>๕๕</sup>

๑) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำ ประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

๒) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิก บานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบ ตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวง สัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาคือจะไม่ให้เสียธรรม

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจ ที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ เรียกอีกอย่างว่า อัปป

<sup>๕๔</sup> พุทธทาสภิกขุ, บริหารธุรกิจแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, มปป.), หน้า ๑๕.

<sup>๕๕</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.



มัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น อนึ่ง ในการที่จะเข้าใจและปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ให้ถูกต้อง พึงทราบรายละเอียดบางอย่าง โดยเฉพาะสมบัติและวิบัติของธรรม ๔ ประการนั้น

#### ๒.๗.๔ ชั้นดีธรรม (ความอดทน)

ในเรื่องของความหมายของความอดทนนั้นผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต. ๒๕๓๓ : ๒๖) ได้ให้ความหมายของชั้นดีไว้ว่า “เป็นความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ความหนักเอาเบาสู้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงาม” พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต. ๒๕๔๓ : ๗๕) ได้ให้ความหมายของความอดทน (ชั้นดีว่า “เป็น ความอดได้ทนได้ เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ” ส่วนราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๒๕ : ๘) ได้ให้ความหมายของความอดทนว่า “ความอดทนหมายถึง ความบึกบึนหรือความอดใจ” ทางด้านสุวัฒน์ วัฒนวงศ์ และพัชนี ศรีทองนาถ ได้ให้ความหมายของชนดี ว่า “หมายถึงความอดทนเพื่อที่จะพยายามสร้างคุณความดีโดยสามารถแยกออกพิจารณาได้ ๔ ลักษณะ คือ อดทนต่อความลำบากตรากตรำ อดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น และความอดทนต่ออำนาจกิเลส” และพันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้อธิบายลักษณะของชั้นดีว่า “เป็นความอดทนซึ่งมี ลักษณะความเข้มแข็งของจิตใจในการพยายามทำความดี หลีกหนีจากความชั่ว” สถานการณ์ที่ทำให้ต้อง ใช้ชั้นดีอย่าง คือ ๑. ความอดทนต่อความลำบาก ซึ่งเกิดจากการทำงานจนเหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย หรือถูกแดด ลม ฝน กระทบ ๒. ความอดทนต่อความทุกขเวทนาที่เกิดจากความเจ็บป่วยความไม่สบายกาย ๓. อดทนต่อความเจ็บใจเมื่อถูกผู้อื่นล่วงเกินด้วยคำด่าหรือการสบประมาท และ ๔. อดทนต่ออำนาจกิเลส คือ อดทนต่ออารมณ์ ฝ่ายเพลิดเพลิน เช่น ความสนุกสนาน การ เทียวเตร่ เป็นต้น

#### ตารางที่ ๒.๗ สรุปหลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๘), หน้า ๓๖๓.	เบญจศีลเป็นหลักการที่มีมาและเป็นที่สั่งสอนทั่วไปก่อนพระพุทธโคดมอุบัติแล้ว
Stewart McFarlane, (2001 p. 187.	ศีลธรรมเป็นเจตนางดเว้นจากการทำความชั่วห้าประการ เบญจศีลเป็นข้อไม่พึงปฏิบัติ คู่กับ “เบญจธรรม” อันเป็นข้อพึงปฏิบัติ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต (๒๕๕๐.), หน้า ๒๕	สังคหวัตถุ ๔ คือหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกัน

ชื่อนักวิชาการ	ความหมาย/แนวคิดหลัก
พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ว วงศ์น้อย), (๒๕๔๔), หน้า ๑๑๙	หลักสังคหวัตถุจึงเป็นหลักการบริหารคนว่า การบริหารคนนี้ยังมีสิ่ง ลึกลับอีก อย่างหนึ่ง คือ เครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เราไว้ใจเขา เรารักเขา เราหวังดีต่อเขา อย่างนี้เป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวน้ำใจ
พุทธทาสภิกขุ, (มปป.), หน้า ๑๕.	พรหมวิหาร ๔ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอัน ประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็น หลักใจและกำกับความประพฤติ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๓๓ : ๒๖)	ขันธ์“เป็นความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ความหนักเอา เบาสู้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งาม”
ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๒๕ : ๘)	ความอดทน หมายถึง ความบึกบึน หรือความอดใจ

## ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมวิถีครอบครัวบาคอยข้างจะมีน้อยมากซึ่งจากการค้นคว้าเอกสารต่างๆจะ พบมากที่สุดของบัณฑิตในระดับปริญญาโทเป็นส่วนมากในระดับของงานวิจัยไม่พบนักวิจัยอื่นได้เคยศึกษา ไว้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามหากมองถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำสอนจะพบอยู่มากมายโดยเฉพาะหลักพุทธธรรม จะมีนักวิจัยได้ค้นคว้าไว้มากมายซึ่งจะได้นำมาเสนอไว้ในที่นี้

### ๒.๘.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์

โสภา ชานะมูล<sup>๕๖</sup> ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ครูบาศรีวิชัยตนบุญ แห่งล้านนา พ.ศ ๒๔๒๑-๒๔๕๑ มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงสาเหตุของการเกิดกรณีครู บาคศรีวิชัย ซึ่งเป็นความขัดแย้งในวงการคณะสงฆ์ ช่วงระหว่าง พ.ศ ๒๔๕๑ จนกระทั่งถึง พ.ศ ๒๔๗๘ ที่ครูบาศรีวิชัยถูกถอดถอนจากคณะสงฆ์กรุงเทพฯ ครั้ง แล้วครั้งเล่าเป็นระยะเวลาเกือบ ๓๐ ปี จากการศึกษาพบว่า การอธิบายถึงมูลเหตุการเกิดกรณีครูบาศรีวิชัยมี ประเด็นหลักประเด็นแรกคือ สภาพพื้นฐานทางสังคมของล้านนา ประเด็นที่ สองคือ ผลของการ จัดการปฏิรูปองค์กรสงฆ์ของรัฐบาลสยามนับตั้งแต่ การตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๖) ประเด็นแรก สภาพพื้นฐานทางสังคมอันหมายถึงคติความเชื่อของราษฎร และจารีต ของสงฆ์ล้านนา มีความเกี่ยวพันถึงฐานะและบทบาทของครูบาศรีวิชัย ในระยะแรกคือ คติความเชื่อของ ชาวบ้านที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องบุญกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมและ

<sup>๕๖</sup>โสภา ชานะมูล,ครูบาศรีวิชัย'ตนบุญ'แห่งล้านนา(พ.ศ.๒๔๒๑-๒๔๕๑), (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔).

ประเพณี จึงเป็นไปเพื่อให้ ตัวเองหลุดพ้นจากเคราะห์กรรมและความทุกข์ต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ ประกอบพิธีกรรมและเป็นสื่อกลางในการช่วยให้ราษฎรเหล่านี้พ้นจากเคราะห์ภัย และสะสมบุญไว้ภายในชาติหน้า นอกเหนือจากนี้ยังมีคติความเชื่อเรื่อง ตนบุญ อันหมายถึงพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องและศรัทธาในบุญบารมี ที่พิเศษว่าสงฆ์ทั่วไป ครุบาทศรีวิชัยซึ่งมีฐานะเป็น ตนบุญ จึงเป็นศูนย์กลางความนับถือของผู้คนในสังคม ประเด็นที่สอง เมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์แบบใหม่ โดย ระเบียบนี้ส่งผลกระทบถึงจารีตดั้งเดิมของสงฆ์ล้านนา ที่แต่เดิมเคยปกครองกัน ค่อนข้างจะเป็นเอกเทศภายใต้ระบบ หัวหมวดวัด ต้องถูกเปลี่ยนมาขึ้นอยู่กับสงฆ์ฝ่ายปกครองตามลำดับชั้น นับตั้งแต่เจ้าคณะแขวง จนถึงเจ้าคณะมณฑล ด้วยเหตุตั้งนี้ฐานะของครุบาทศรีวิชัยจึงต้องถูกจัดการด้วยกลไกอำนาจรัฐ ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านขึ้นในหมู่สงฆ์และชาวล้านนา โดยมีครุบาทศรีวิชัยในฐานะ ตนบุญ เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ครั้งนี้ ผลการศึกษานอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งในวงการคณะสงฆ์กรณี หนึ่ง ขณะเดียวกันยังช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ที่เคยดำรงอยู่ท่ามกลางจารีตที่สั่งสมสืบทอดมาในอดีต

**สมบูรณ สุขสำราญ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษา พระสงฆ์ นักพัฒนา” สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนากับสังคมไทย พระสงฆ์ในกระบวนการพัฒนาแนวคิด หลักการ และประสบการณ์ในการพัฒนากิจกรรม พัฒนาและกลยุทธ์การพัฒนา พระสงฆ์มีฐานะที่เป็นปัจจัยหนึ่งในกระบวนการพัฒนาสถาบันสงฆ์ เป็นองค์กรเอกชนองค์กรหนึ่ง ที่ได้เสนอรูปแบบและแนวทางพัฒนาใหม่ขึ้นมา โดยยึดถือรูปแบบปรากฏแห่งของวัฒนธรรมดั้งเดิมตามแนวของพุทธธรรม และความเชื่อทางศาสนาพุทธเป็นสำคัญ แม้ในปัจจุบันสถาบันสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมใน บทบาทการพัฒนาอย่างไม่กระจายอย่างกว้างขวาง แต่ก็พอมิให้เห็นบ้างในทุกๆ ภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ ในชนบทมากกว่าในเขตเมือง<sup>๕๗</sup>

**พรชัย พันธุ์ธาดาพร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ๑.บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของ พระสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้ คือ ด้านการศึกษา ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และ ด้านการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน ๒. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของ ผู้นำชุมชน โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้ คือ ด้านการศึกษา ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และ ด้านการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน และ๓.เปรียบเทียบ ความ

<sup>๕๗</sup> สมบูรณ สุขสำราญ, “การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษา พระสงฆ์นักพัฒนา”, งานวิจัยด้านศาสนาและการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย), ๒๕๓๐.

คิดเห็นของ พระสงฆ์ กับ ผู้นำชุมชน ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน โดยรวมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕<sup>๕๘</sup>

**สืบพงษ์ ธรรมชาติ และพระครูอรุณสิงหธรรม** ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระครูประภัศรธรรมวิธาน (มิ่ง ปภสฺสโร) พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเน้นที่การพัฒนาคน เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความจริง ไม่หลงมกมาย มีความพอเพียง รู้จักช่วยเหลือตนเอง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาสังคม ได้แก่ หลักกรรม คือ ความเพียรหรือความพยายาม หลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ดียิ่งขึ้น หลักอแปมทาหะ คือ การไม่รอเวลา และไม่ประมาท และหลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนใด คือ การพึ่งตนเองและเป็นอิสระ โดยใช้หลัก ๘ ส. ได้แก่ ๑) ส. สงฆ์คือ การพัฒนาพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดให้มีปริมาณและมีคุณภาพ ๒) ส. สัตบุรุษ คือการระดมกำลังพัฒนาคุณภาพชีวิตของสัตบุรุษ ๓) ส. เสนาสนะ พัฒนาให้วัดทั้งในส่วนศาสนสถาน และศาสนวัตถุให้เป็นวัดเป็นอาวาส มีเขตพุทธาวาส ธรรมาวาส และสังฆาวาส เป็นต้น ๔) ส. สมบัติวัด คือ การพัฒนาการเก็บรักษา การใช้สอยและการจำหน่ายทรัพย์สินต่าง ๆ ๕) ส. สมณธรรม คือ การจัดให้วัดมีกิจวัตร กิจกรรม และพิธีกรรมที่เกื้อหนุนในการประพฤติวัตรปฏิบัติ ๖) ส. สังฆาธิการ คือการพัฒนางานคณะสงฆ์โดยช่วยกันรับทราบและรับผิดชอบ ๗) ส. สวัสดิการ คือ การจัดให้วัดระดมทุน จัดตั้งกองทุนหรือมูลนิธิสงเคราะห์พระสงฆ์สามเณรภายในวัด และ ๘) ส. สาธารณสงเคราะห์คือ การพัฒนาการสงคมสงเคราะห์ในส่วนของพระสงฆ์และร่วมรับสนองนโยบายของรัฐบาล<sup>๕๙</sup>

**ชรินทร์ ห่วงมิตร นเรศน์ ฐิตินันท์วิวัฒน์ และอมรรัตน์ กล่ำทัฬหิจัย**เรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพเครือข่ายพระภิกษุสงฆ์ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ พบว่า การนำหลัก ๖ร. ๒ส.และ๑๐ อ. มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเสริมสุขภาพให้กับพระภิกษุสงฆ์ในเขตเทศบาลนครสวรรค์ ควบคู่ไปกับการมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองที่เหมาะสมซึ่งไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน พุทธศาสนิกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้

<sup>๕๘</sup> พรชัย พันธุ์ธาดาพร, บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ, ครั้งที่ ๓ ก้าวสู่ทศวรรษที่ ๒: บูรณาการงานวิจัย ใช้องค์ความรู้ สู่ความยั่งยืน” ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๙ (วิทยาลัยนครราชสีมา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา, หน้า ๖๒๑).

<sup>๕๙</sup> สืบพงษ์ ธรรมชาติ และพระครูอรุณสิงหธรรม ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระครูประภัศรธรรมวิธาน (มิ่ง ปภสฺสโร), วารสาร มหาจุฬานาครทรรค์, ปีที่ ๒, ฉบับที่ ๒, (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๙๑.

พระภิกษุสงฆ์ได้รับการพัฒนายกระดับสภาวะสุขภาพให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีอันจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนคู่กับสังคมไทยสืบต่อไป<sup>๖๐</sup>

**สุชาติ พิมพ์พันธ์** วิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตำบลพุดซา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า มีงานศิลปกรรมสำคัญที่มี คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปะ ที่สำคัญได้แก่ ปรากฏ โบราณวัตถุ ภายหลัง รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูปหินทรายอีกจำนวนมาก งานศิลปกรรมเหล่านี้จากการศึกษาพบว่า มีประวัติการที่ยาวนาน ตั้งแต่สมัยทวารวดี พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้ ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ การกราบไหว้บูชา การปิดทองตามความเชื่อศรัทธา และผ่านกิจกรรม ทางสังคม เช่น การจัดกิจกรรมทำความสะอาดโบราณสถานในวันแม่ วันพ่อ วันเข้าพรรษา เป็นต้น การเก็บรักษาและการอนุรักษ์ได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากชุมชน โดยพระสงฆ์ที่มีบทบาทอำนาจ หน้าที่ในการปกครองทางคณะสงฆ์จะใช้ อำนาจหน้าที่นั้นได้ดีในการชักจูงให้ชุมชนเห็นดีด้วยง่ายกว่าพระสงฆ์ ทั่วไป แนวทางในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และชุมชนที่ สอดคล้องเหมาะสมด้วยภูมิ ปัญญาของท้องถิ่น คือ ควรใช้พิธีกรรมทางศาสนาชักจูงให้เห็นความสำคัญของ ศิลปกรรม หน่วยงานทาง วิชาการต้องเข้าไปให้ความรู้ทบทวนแก้ไขกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ไม่ถูกต้องตาม หลักวิชาการ เช่น การปิดทองบนงานศิลปกรรม แต่ต้องไม่ละเมิดความเชื่อของชาวบ้าน องค์กรชุมชนทำงานแบบอาสาสมัคร ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้เข้มแข็ง ทำงานช่วยหนุนเสริมพระสงฆ์เนื่องจากมี ความคล่องตัวกว่าหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น ซึ่งหน่วยงานส่วนนี้ควรดูแลเรื่องนโยบาย งบประมาณ สนับสนุน<sup>๖๑</sup>

**พระครูนวมงคลวิศิษฐ์** ศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับบทบาทการพัฒนาสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย พบว่า ในสภาวะปัจจุบันการดำเนินชีวิตของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมาก เนื่องจากความซับซ้อนทางเหตุปัจจัยของสังคม ทำให้การดำรงชีวิตต้องต่อสู้ดิ้นรนมากยิ่งขึ้น จึงควรมีผู้มี บทบาทรับผิดชอบและหาทางเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็น ศูนย์กลางของชุมชน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน จึงต้องนำวิกฤตินี้มาเป็นโอกาสเพื่อพัฒนาสังคม ให้เป็นที่

<sup>๖๐</sup> ชรินทร์ ห่วงมิตร นเรศน์ ฐิตินันท์วิวัฒน์ และอมรรัตน์ กล่ำทัพ, การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรม สุขภาพเครือข่ายพระภิกษุสงฆ์ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์, รายงานการวิจัย, สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๓ จังหวัด นครสวรรค์, ๒๕๖๐), หน้า ก.

<sup>๖๑</sup> สุชาติ พิมพ์พันธ์, บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตำบลพุดซา อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา, รายงานการวิจัย, คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๔), หน้า ก.

พึงทางใจของประชาชน ช่วยอบรมศีลธรรมให้สังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความสามัคคีเป็นที่ตั้งตั้งนั้น การพัฒนาสังคมให้มีความเจริญอย่างยั่งยืน<sup>๖๒</sup>

**พระรัตนมุนี (ปุ่นณมี วิสารโท/ราชดี)** ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน พบว่า บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เริ่มขึ้นเมื่อพระพุทธองค์ได้ส่งสาวกไปประกาศ พระศาสนาครั้งแรกจำนวน ๖๐ รูป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มขึ้นซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญ ของพระสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ จะต้องมียุทธศาสตร์เป็นสถานที่พักพิงอย่างเหมาะสมดังที่ปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้น มคธ ได้ถวายพระเวฬุวันให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา วัดจึงเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่ ประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์และเป็นที่พักพิงบุญในทางพระพุทธศาสนา วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นสถานที่พัฒนาจิตใจเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม เป็นสถานที่สงเคราะห์ เพื่อประโยชน์ที่เกื้อกูลแก่ ประชาชนตามหลักในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าบุญสถานของชุมชน ตามด้วยความรู้ความสามารถของ พระภิกษุสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะ และได้นำหลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการ พัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตชุมชนนั้นๆ<sup>๖๓</sup>

**พระครูปลัดเถรานุวัตร (สุเทพ สุเทวเมธี)** ศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชน พบว่า ปัจจุบันพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีชาวบ้าน หรือคนใน ชุมชนนั้น ๆ เนื่องด้วยพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณที่สำคัญที่จะชักนำให้ประชาชนหรือ ชาวบ้าน เจริญรอยไปด้วยความเจริญมีความสุข ทั้งนี้สืบเนื่องมากจากการที่พระสงฆ์นั้น เป็นได้ทั้งนัก ปฏิบัติ นักสอน และนักพัฒนาอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ทั้งความรู้ทางคติทางธรรม และคติทาง โลก จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้นำชุมชนเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นบุชเนียบุคคลที่ควรเคารพยิ่ง สามารถสรุปได้จาก บทบาทของพระสงฆ์ที่มีมาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่บทบาทที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านและท้องถิ่น ๕ ด้าน คือ ๑) บทบาทของพระสงฆ์ด้านการศึกษา ๒) บทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรม ๓) บทบาท ของพระสงฆ์ด้านสังคมสงเคราะห์ ๔) บทบาทของพระสงฆ์ด้านพัฒนาจิตวิญญาณ และ ๕) บทบาทของ พระสงฆ์ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเข้าไป เกี่ยวข้องกับประชาชน เช่น การอบรมคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาหมู่บ้านการพัฒนาตำบล การช่วย จัดหาทุนการสงเคราะห์ การช่วยเหลือสถานที่ที่เป็นสาธารณสมบัติ การช่วยเหลือประชาชนในโอกาสที่ควร

<sup>๖๒</sup> พระครูพนมทวมงคลวิศิษฐ์, พระสงฆ์กับบทบาทการพัฒนาสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย, วารสาร มจร การพัฒนา, สังคมปีที่ ๑, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙): ๒๐.

<sup>๖๓</sup> พระรัตนมุนี (ปุ่นณมี วิสารโท/ราชดี), บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน, วารสาร มจร การพัฒนา, สังคมปีที่ ๑, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙): ๕๗.

ช่วย การจัดกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น จึงทำให้พระสงฆ์เองซึ่งเดิมเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือแล้ว ยิ่งเพิ่มความเคารพยำเกรง ยกย่องให้เป็นผู้นำจิตวิญญาณขึ้นไปอีก และเป็นปูชนียบุคคลที่ดีของผู้คน ชุมชน และสังคมสืบไป<sup>๖๔</sup>

**พระครูสมุห์วรวิทย์ ฝาสุโก** วิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนวัดสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน มีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยความสามัคคีชุมชนสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ พัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นชุมชนสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออกนั้น นับว่ามีความเข้มแข็งเป็นอย่างยิ่งคนในชุมชนมีความรักสามัคคีในการอนุรักษ์ตลาดร้อยปี ซึ่งเป็นศูนย์รวมวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชน เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เข้มแข็ง และได้พัฒนาต้นกล้า หรือเยาวชนของชุมชนเป็นคนดีศรีสุพรรณ ซึ่งนับว่าพระสงฆ์นอกจากส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณสามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป<sup>๖๕</sup>

**พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรสี)** ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ประการแรก ปัญหาการดำเนินงานของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ คือ การขาดความชัดเจนในการวางแผนและเตรียมงาน ความเข้าใจไม่ตรงกันของพระสงฆ์ในการทำงาน ขาดการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ขาดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และขาดการติดตามประเมินผลการทำงาน นอกจากนี้ยังพบปัญหาด้านความคิดที่แตกต่างระหว่างวัดกับชุมชน ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ การดำเนินงานแทนบทบาทคณะสงฆ์ขององค์กรต่าง ๆ และการไม่ดำเนินงานเชิงรุก ประการที่สอง แนวคิดและนโยบายของพระสงฆ์ในการดำเนินงาน พระสงฆ์มีความพร้อมและมุ่งมั่นในการสร้างบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน แต่การวางแผนและกำหนดนโยบายไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ตำบลอุโมงค์ แต่เกิดจากรอบนโยบายของมหาเถรสมาคม 8 ด้าน และเป็นการดำเนินงานช่วงเทศกาลประจำปี การดำเนินงานจึงไม่มีความชัดเจน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของพระสงฆ์

<sup>๖๔</sup> พระครูปลัดเถรานุวัตร (สุเทพ สุเทวมณี), พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน, วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ปีที่ ๑๔, ฉบับที่ ๓, (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๑) : ๑๒๗.

<sup>๖๕</sup> พระครูสมุห์วรวิทย์ ฝาสุโก, พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน :กรณีศึกษาชุมชนวัดสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๔, (ฉบับพิเศษ ๒๕๕๙) : ๒๓๑.

ประการที่สาม บทบาทการดำเนินงานของพระสงฆ์ได้สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคม ๘ ด้านมาโดยตลอด เพียงแต่การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมีเพียงบางด้าน เพราะชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคมครบทั้ง ๘ ด้าน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงทำหน้าที่แทนบทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงแสดงบทบาทเพียงการมีส่วนร่วมการดำเนินงานในชุมชนและเป็นเพียงผู้สนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนเท่านั้น<sup>๖๖</sup>

**พระราชวรมณี (พล อากาศโร) และปรีวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์** วิจัยเรื่อง พระธรรมทายาท: เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม พบว่า แนวทางการทำงานของเครือข่ายอดีตพระธรรมทายาทว่า ส่วนหนึ่งมีบทบาทสำคัญเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาสังคม โดยมุ่งเน้นการทำงานที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาควบคู่กับการใช้หลักการพัฒนาชุมชน เพื่อการประยุกต์ให้ชุมชนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ต่างๆ ของสังคมไทยสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้บนหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวทางการทำงานดังกล่าวมีการรวบรวมและแบ่งแยก การจัดการพัฒนาหลักสูตรออกเป็นหลักสูตรสำหรับการอบรมพระสงฆ์ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลักสูตรอบรมสำหรับสามเณร หลักสูตรอบรมสำหรับพระสงฆ์ทั่วไป และหลักสูตรอบรมเกี่ยวกับการทำงานอย่างมีความสุขสำหรับประชาชน โดยแต่ละหลักสูตรได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักการสำคัญสำหรับการต่อยอดองค์ความรู้ เพื่อวัตถุประสงค์หลักของแต่ละหลักสูตรต่อไป<sup>๖๗</sup>

#### ตารางที่ ๒.๘ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
โสภา ชานะมูล, (๒๕๓๔).	พบว่า การอธิบายถึงมูลเหตุการณที่เกิดกรณีครูบาศรีวิชัยมีประเด็นหลักประเด็นแรกคือ สภาพพื้นฐานทางสังคมของล้านนา ประเด็นที่ สองคือ ผลของการจัดการปฏิรูปองค์กรสงฆ์ของรัฐบาลสยามนับตั้งแต่ การตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๖
สมบูรณ์ สุขสำราญ (๒๕๓๐).	พระพุทธศาสนากับสังคมไทย พระสงฆ์ในกระบวนการพัฒนาแนวคิด หลักการ และประสบการณ์ในการพัฒนากิจกรรม พัฒนาและกลยุทธ์

<sup>๖๖</sup> พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน, วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, ปีที่ ๑, ฉบับที่ ๑, (มกราคม – มิถุนายน-๒๕๕๙) : ๑-๒.

<sup>๖๗</sup> พระราชวรมณี (พล อากาศโรและปรีวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์, พระธรรมทายาท: เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑๘, (มกราคม-ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๑๑๖.



ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
	การพัฒนา พระสงฆ์มีฐานะที่เป็นปัจจัยหนึ่ง ในกระบวนการพัฒนาสถาบันสงฆ์
พรชัย พันธุ์ธาดาพร, (๒๕๕๘ หน้า ๖๒๑)	บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้ คือ ด้านการศึกษา ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และ ด้านการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน
สีบพงษ์ ธรรมชาติ และพระครูอรุณสิงหธรรม, (๒๕๕๘ หน้า ๙๑)	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาเน้นที่การพัฒนาคน เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม
ชรินทร์ ห่วงมิตร นเรศน์ ฐิตินันท์ วัฒน์ และอมรรัตน์ กล้าทัพ (๒๕๖๐, หน้า ก).	การนำหลัก ๖ ร. ๒ส.และ๑๐ อ. มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเสริมสุขภาพให้กับพระภิกษุสงฆ์ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ ควบคู่ไปกับการมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองที่เหมาะสมซึ่งไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
สุชาติ พิมพ์พันธ์ (๒๕๕๔, หน้า ก)	พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้ ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ การกราบไหว้บูชา การปิดทองตามความเชื่อศรัทธา และผ่านกิจกรรม ทางสังคม เช่น การจัดกิจกรรมทำความสะอาดโบราณสถานในวันแม่ วันพ่อ วันเข้าพรรษา เป็นต้น
พระครูนทมงคลวิศิษฐ์, (๒๕๕๙ หน้า ๒๐)	สภาวะปัจจุบันการดำเนินชีวิตของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมากเนื่องจากความซับซ้อนทางเหตุปัจจัยของสังคม ทำให้การดำรงชีวิตต้องต่อสู้ดิ้นรนมากยิ่งขึ้น
พระรัตนมณี (บุญณมี วิสารโท/ราชดี) (๒๕๕๙, หน้า ๕๗)	บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เริ่มขึ้นเมื่อพระพุทธองค์ได้ส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกจำนวน ๖๐ รูป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มขึ้นซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญ
พระครูปลัดเถรานุวัตร (สุเทพ สุเทวมณี) (๒๕๖๑ หน้า ๑๒๗)	ปัจจุบันพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีชาวบ้าน หรือคนในชุมชนนั้น ๆ เนื่องด้วยพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณที่

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
	สำคัญที่จะชักนำให้ประชาชนหรือชาวบ้าน เจริญรอยไปด้วยความเจริญมีความสุข
พระครูสมุห์วรวิทย์ ผาสุโก (๒๕๕๙ หน้า ๒๗๑)	พระสงฆ์นอกจากส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณสามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป
พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทร์สี) (๒๕๕๙ หน้า ๑-๒)	แนวคิดและนโยบายของพระสงฆ์ในการดำเนินงาน พระสงฆ์มีความพร้อมและมุ่งมั่นในการสร้างบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน แต่การวางแผนและกำหนดนโยบายไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ตำบลอุโมงค์
พระราชวรมนี (พล อากาศโร) และปริวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์	แนวทางการทำงานของเครือข่ายอดีตพระธรรมทายาทว่า ส่วนหนึ่งมีบทบาทสำคัญเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาสังคม โดยมุ่งเน้นการทำงานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาควบคู่กับการใช้หลักการพัฒนาชุมชน

### ๒.๘.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

วันฮารงค์ บินอิสริส วิจัยเรื่อง ปัญหาการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของรัฐในพื้นที่ชาวไทยมุสลิม เชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๗ พบว่า ค่าความเป็นไปได้มากที่สุดสู่ปัจจัยที่ลำดับค่าความเป็นไปได้น้อยสุดมีดังนี้คือ ลำดับที่ ๑) การปฏิบัติการทางทหารและตำรวจมีค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๖๑.๗ ลำดับที่ ๒) อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๕๙.๖ ลำดับที่ ๓) ความเคร่งครัดในศาสนา ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๕๙.๖ ลำดับที่ ๔) การหวงแหนในอัตลักษณ์ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๕๘.๐ ลำดับที่ ๕) สถานภาพต่อทางการศึกษา ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๕๗.๔ ลำดับที่ ๖) การเลือกปฏิบัติในการพัฒนาพื้นที่ ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๕๓.๒ และลำดับที่ ๗) ทศนคติเปลี่ยนแปลงด้านลบ ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๔๙.๐<sup>๖๘</sup>

ขวัญกมล ดอนขวา และคณะ วิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มี ผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมใน

<sup>๖๘</sup> วันฮารงค์ บินอิสริส, ปัญหาการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของรัฐในพื้นที่ชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๗, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา), ๒๕๕๙.

กระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายมากที่สุดโดยมีขนาด ของผลกระทบเท่ากับ ๐.๕๑๓ ส่วน กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขาย มี ผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกิน ของชุมชนในด้านการให้ความอนุเคราะห์ชุมชนมาก ที่สุดโดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๔๑๗ ทาง ด้านปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนด้านการพัฒนา พื้นฐานทางกายภาพมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรร กำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๔๓๔ นอกจากนี้ปัจจัยผลักดัน เศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางอ้อมต่อ การจัดสรรกำไร ส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้การศึกษามากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๓๐๒ ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านการพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสมาชิกกลุ่ม และการพัฒนาเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีผลต่อการเพิ่มยอดขายจากการ ขาย สินค้าภายในชุมชน โดยรายได้จากการขายจะมีผลต่อขนาดของการจัดสรรกำไรไปช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมในชุมชนที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะ อย่างยิ่งช่วยในด้านการ ให้การศึกษามากที่สุด<sup>๖๙</sup>

**ภิศักดิ์ กัลยาณมิตร** ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง พบว่า แนวทางการพัฒนาของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง โดยมีเงื่อนไขสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บน พื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทาง สังคมและการขัดเกลาทางสังคม ๒. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชน แบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน และ๓. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้ บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือศักยภาพของชุมชน ในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์<sup>๗๐</sup>

**ขวัญกมล ดอนขวา** วิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มี ผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมใน กระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายมากที่สุดโดยมีขนาด ของผลกระทบเท่ากับ ๐.๕๑๓ ส่วน กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขาย มี ผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกิน

<sup>๖๙</sup> ขวัญกมล ดอนขวา และคณะ, การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี), ๒๕๕๕.

<sup>๗๐</sup> ภิศักดิ์ กัลยาณมิตร, การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, วารสารวิจัย และพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๑๑, ฉบับที่ ๓, (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๙); ๓๐๕.

ของชุมชนในด้านการให้ความอนุเคราะห์ชุมชนมากที่สุดโดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๔๑๗ ทางด้านปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนด้านการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๔๓๔ นอกจากนี้ปัจจัยผลักดัน เศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดสรรกำไร ส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้การศึกษามากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๓๐๒ ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านการพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสมาชิกกลุ่ม และการพัฒนาเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีผลต่อการเพิ่มยอดขายจากการ ขายสินค้าภายในชุมชน โดยรายได้จากการขายจะมีผลต่อขนาดของการจัดสรรกำไรไปช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมในชุมชนที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยในด้านการให้การศึกษามากที่สุด<sup>๗๑</sup>

**สุปราณี จันทร์ส่ง บุญทัน ดอกโรตง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ** ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ๑. สภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยรวมอยู่ระดับมาก โดยที่ด้านภูมิคุ้มกันให้ชุมชนของการพัฒนาทุนทางสังคมที่อยู่ในระดับสูงสุดนั้นเนื่องจาก ผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคมทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง ส่วนด้านระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่อยู่ในระดับต่ำสุดนั้นเนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังขาดความรู้ที่จะอบรมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนได้อย่างเหมาะสม ๒. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง ภาพรวมตัวแปรส่วนใหญ่อยู่ระดับมาก ๓. แนวทางการปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสรุปจากข้อค้นพบประกอบด้วยปัจจัย ๖ ประการที่สำคัญ คือ ๑. การดำเนินงานต้องเป็นไปในลักษณะแบบองค์รวมโดยมีเป้าหมายหลักคือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ๒. การดำเนินงานมีลักษณะการสร้างเครือข่ายต้องสร้างและพัฒนาเครือข่ายของสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ๓. ทุกกระบวนการควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน ๔. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ควรมีการศึกษาดูงานชุมชนที่เป็นต้นแบบและมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง ๕. การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการ

<sup>๗๑</sup> ขวัญกมล ดอนขวา, การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๔).

มุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ ๖. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วย ตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน<sup>๗๒</sup>

### ตารางที่ ๒.๙ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
วันฮารงค์ บินอิสริส, (๒๕๕๙).	ค่าความเป็นไปได้มากที่สุดสู่ปัจจัยที่ลำดับค่าความเป็นไปได้น้อยสุดมีดังนี้คือ การปฏิบัติการทางทหารและตำรวจมีค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๖๑.๗ และทัศนคติเปลี่ยนแปลงด้านลบ ค่าความเป็นไปได้ร้อยละ ๔๙.๐
ขวัญกมล ดอนขวา และคณะ, (๒๕๕๕).	ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายมากที่สุดโดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ ๐.๕๑๓
ภิกษุศักดิ์ กัลยาณมิตร(๒๕๕๙ หน้า ๓๐๕)	แนวทางการพัฒนาของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเงื่อนไขสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน ๒. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน และ ๓. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลง
ขวัญกมล ดอนขวา(๒๕๕๔).	การพัฒนาสมาชิกกลุ่ม และการพัฒนาเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีผลต่อการเพิ่มยอดขายจากการ ขายสินค้าภายในชุมชน โดยรายได้จากการขายจะมีผลต่อขนาดของการจัดสรรกำไรไปช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ
สุปราณี จันทร์สง บุษุทัน ดอกไธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุณยเรือง ศรีเหรียญ (๒๕๕๘ หน้า ๒๗๓-๒๗๔)	ผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคมทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำและร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง

<sup>๗๒</sup> สุปราณี จันทร์สง บุษุทัน ดอกไธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุณยเรือง ศรีเหรียญ, การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง, วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๓, (เดือนกันยายน – เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘) : ๒๗๓-๒๗๔.

## ๒.๘.๔ งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

**ประจวบ หนูเลี้ยง เด่น ชะเนตียัง และนวลพรรณ วรรณสุธ** วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง พบว่า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมและเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง ดำเนินการวิจัย ๓ ขั้นตอน คือ ๑) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อกำหนด เป็นกรอบการวิจัย ๒) การพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคเดลฟาย ๓) ประเมินรูปแบบที่พัฒนา จากการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ที่เกี่ยวข้อง และ ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มและแบบสอบถาม สรุปผลการวิจัย พบว่า ผู้เชี่ยวชาญ มีความเห็นตรงกันว่า การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมควรมีองค์ประกอบ ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) การร่วมคิด ๒) การร่วมวางแผน ๓) การร่วมดำเนินงาน ๔) การร่วมติดตาม ๕) การร่วมประเมินผล และ ๖) การร่วมในผลประโยชน์ ผลของการพัฒนารูปแบบเป็นรูปแบบ ที่ต้องดำเนินการเป็นกระบวนการขั้นตอนตาม องค์ประกอบ ๖ ด้าน แต่ละด้านมีขั้นตอน กระบวนการ ด้านละ ๖ ขั้นตอนย่อย การประเมินรูปแบบ ที่พัฒนาขึ้นจากผลการสนทนากลุ่มของผู้เชี่ยวชาญ มีความเห็นด้วยกับองค์ประกอบของการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ทุกองค์ประกอบ และจากผลการประเมินความคิดเห็นผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยแบบสอบถาม พบว่า มีระดับความคิดเห็นด้วยกับองค์ประกอบในรูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุด<sup>๗๓</sup>

**พินสุดา สิริธรงค์** วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมกับขนาดและความพร้อม แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม มีจำนวน ๑๐ รูปแบบ ดังนี้ (๑) กลุ่มบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นจากการบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม แบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อย คือ (๑.๑) กลุ่มรูปแบบมีส่วนร่วมและเครือข่าย มี ๔ รูปแบบ ได้แก่รูปแบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบการบริหารจัดการแบบเครือข่าย รูปแบบการบริหารจัดการแบบพี่เลี้ยง และรูปแบบการบริหารจัดการแบบแม่ข่ายและลูกข่าย (๑.๒) กลุ่มรูปแบบการบริหารจัดการแบบอิสระและในกำกับของรัฐ มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการบริหารจัดการแบบอิสระ และรูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาในกำกับของรัฐ (๒) กลุ่มบริหารจัดการที่กำหนดขึ้นใหม่มี ๓ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการบริหารจัดการแบบหุ้นส่วน รูปแบบการบริหารจัดการโดยการจ้างองค์กรภายนอก และรูปแบบการบริหารจัดการแบบยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง (๓) กลุ่มรูปแบบบริหารจัดการแบบผสมผสาน มี ๑ รูปแบบ คือ รูปแบบการบริหาร

<sup>๗๓</sup> ประจวบ หนูเลี้ยง เด่น ชะเนตียัง และนวลพรรณ วรรณสุธ, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง, วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๕๘-มีนาคม ๒๕๕๙) : ๒๓๓.

จัดการแบบผสมผสานที่ใช้การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นฐานในการบริหารจัดการในทุกรูปแบบ ซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดในการนำไปใช้กับสถานศึกษาทุกขนาดตามความพร้อม<sup>๗๔</sup>

**คมกฤษ จันทรวง** วิจัยเรื่อง การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต พบว่า แนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าสอดคล้องและผู้บริหารเห็นว่าเป็นไปได้ปฏิบัติได้ประกอบไปด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ ๑) หลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย ปรัชญา นิยาม ความหมาย การเรียนรู้ลักษณะ การจัด และผู้จัด ๒) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบด้วยโปรแกรมส่งเสริมการเรียนรู้และ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๓) การจัดปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบด้วย การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้การจัดการความรู้และเทคโนโลยีการศึกษา และการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ๔) การ เรียนรู้จากประสบการณ์ ประกอบด้วย ประเภทของประสบการณ์วิธีการ หลักการ และจุดมุ่งหมาย ของการประเมินความรู้จากประสบการณ์<sup>๗๕</sup>

**ณรงค์ อภัยใจ**<sup>๗๖</sup> วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพสำหรับเด็กด้อยโอกาสโรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ พบว่า สภาพและแนวทางในการบริหารจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพสำหรับเด็กด้อยโอกาส โรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ ได้แก่ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและสภาพแวดล้อม ผลการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการศึกษา ประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วยการบริหารสถานศึกษา ๔ ด้าน คือด้านวิชาการ ด้านบริหารงานบุคคล ด้านงบประมาณ และด้านบริหารทั่วไป ๒) ด้านกระบวนการประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือการวางแผน การดำเนินงาน การตรวจสอบ การปรับปรุงและการรายงานผลมีการประสานงานเป็นกลไกการขับเคลื่อน ๓) ด้านผลผลิต ได้แก่คุณภาพผู้เรียน และประสิทธิภาพการบริหารจัดการ เงื่อนไขความสำเร็จ ๒ เงื่อนไขได้แก่ ๑) หน่วยงานต้นสังกัดมีนโยบายสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและ

<sup>๗๔</sup> พิณสุตา สิริธรรังศรี, รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๖).

<sup>๗๕</sup> คมกฤษ จันทรวง, การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, **หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๑).

<sup>๗๖</sup> ณรงค์ อภัยใจ, รูปแบบการบริหารจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพสำหรับเด็กด้อยโอกาสโรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ, **หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐).

๒) มีองค์กรภายนอกให้การสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอและผลการประเมินรูปแบบมีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติอยู่ในระดับมากและมีประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด

#### ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
ประจวบ หนูเลี้ยง เด่น ชะเนติยง และนวลพรรณ วรรณสุข (๒๕๕๙)	ผู้เชี่ยวชาญ มีความเห็นตรงกันว่าจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ควรมีองค์ประกอบ ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) การร่วมคิด ๒) การร่วมวางแผน ๓) การร่วมดำเนินงาน ๔) การร่วมติดตาม ๕) การร่วมประเมินผล และ ๖) การร่วมในผลประโยชน์
พิณสุตา สิริธรรังกร (๒๕๕๖).	รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมกับขนาดและความพร้อม แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นจากการบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม กลุ่มบริหารจัดการที่กำหนดขึ้นใหม่ และกลุ่มรูปแบบบริหารจัดการแบบผสมผสาน
คมกฤษ จันทรวง(๒๕๖๑).	แนวทางการจัดการศึกษาตามอัยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าสอดคล้องและผู้บริหารเห็นว่านำไปปฏิบัติได้ ประกอบไปด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ ๑) หลักการจัดการศึกษาตามอัยาศัย ๒) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๓) การจัดปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้และ ๔) การ เรียนรู้จากประสบการณ์
ณรงค์ อภัยใจ (๒๕๖๐).	สภาพและแนวทางในการบริหารจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพสำหรับเด็กด้อยโอกาส โรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ ได้แก่ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและสภาพแวดล้อม

#### ๒.๘.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมคุณค่าของมนุษย์

**ปรีชา รัตนบุรี** ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการทำงานและ ความรู้สึกการเห็นคุณค่าในตนเองกับผลการปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้าง โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๘๙ คน พบว่า พนักงานในบริษัทอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้างมีระดับ ทัศนคติในการทำงานอยู่ในระดับมาก ระดับความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับมาก และผลการ ปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทอุตสาหกรรมก่อสร้าง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ความสัมพันธ์ ระหว่างทัศนคติในการทำงานกับผล



การปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทอุตสาหกรรมมีความสัมพันธ์เชิงบวก และความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง กับผลการปฏิบัติงานมีความสัมพันธ์เชิงบวก<sup>๗๗</sup>

**Mihaela** ได้ศึกษาเรื่อง การเห็นคุณค่าในตนเองและความฉลาดทางอารมณ์มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในการเจริญเติบโตของวัยรุ่น (The Effects of the Growth Environment on The Adolescents' Self-Esteem, General Intelligence and Emotional Intelligence) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเห็นคุณค่าในตนเองและความฉลาดทางอารมณ์ของวัยรุ่น ที่เติบโตจากการอุปการะเลี้ยงดู เมื่อเทียบกับกลุ่มวัยรุ่นที่เติบโตมาจากครอบครัวปกติ โดยกลุ่ม ตัวอย่างมี ๗๐ คน โดย ๓๕ คน มาจากครอบครัวปกติ และ ๓๕ คน มาจากสถาบันการอุปการะเลี้ยงดู เพื่อทดสอบความแตกต่างระหว่าง ๒ กลุ่ม สำหรับการทดสอบความฉลาดทางอารมณ์และสติปัญญาทั่วไป ผลการวิจัยพบว่า ความแตกต่างระหว่าง ๒ ประเภท วัยรุ่นที่มาจากครอบครัวปกติมีการเห็น คุณค่าในตนเองและความฉลาดทางอารมณ์สูงกว่าวัยรุ่นที่มาจากสถาบันการอุปการะเลี้ยงดู<sup>๗๘</sup>

**ัญญภัทร์ ศิริธัชชราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข** วิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ของความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี พบว่า ระดับความภาคภูมิใจในตนเอง และความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรีอยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบความแตกต่างพบว่า นักศึกษาระดับปริญญาตรีจำแนกตามเพศ มีความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ เปรียบเทียบตามระดับชั้นปี พบว่า นักศึกษาระดับชั้นปีต่างกันมีความภาคภูมิใจและความหย่นตัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ความภาคภูมิใจในตนเอง มีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลางกับความหย่นตัว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๗๖<sup>๗๙</sup>

**ัญญภัทร์ ศิริธัชชราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข** วิจัยเรื่อง ความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี พบว่า การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของความภูมิใจ

<sup>๗๗</sup> ปรีชา รัตนบุรี, ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการทำงานและความรู้สึกการเห็นคุณค่าใน ตนเองกับผลการปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้าง. วารสารเทคโนโลยีภาคใต้, ปีที่ ๖. ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน , ๒๕๕๖) : ๔๓-๔๙.

<sup>๗๘</sup> Mihaela, S, The Effects of the growth environment on the adolescents' Selfesteem, general intelligence and emotional intelligence, Retrieved from www.sciencedirect.com, ๒๐๑๔.

<sup>๗๙</sup> ัญญภัทร์ ศิริธัชชราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข, การศึกษาความสัมพันธ์ของความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี, Veridian E-Journal, Silpakorn University,ปีที่ ๙, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙) ; ๗๑๖.

ในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี พบว่า โดยรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวกระดับมากที่สุดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ความภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ทุกด้าน ความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มีความสัมพันธ์กันทางบวกคิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕๖<sup>๘๐</sup>

**ดวงพร ภาคหาญ**วิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเห็นคุณค่าในตนเองกับระดับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ เขตรับผิดชอบศูนย์สุขภาพชุมชนเขตเมือง รพ.แพร่ (รองข้อ) พบว่า จากการศึกษาผู้สูงอายุจำนวน ๖๐ ราย พบว่า ผู้สูงอายุมีการเห็นคุณค่าในตนเองภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการเห็นคุณค่าในตนเองจากองค์ประกอบภายในภาพรวม อยู่ในระดับมาก และการเห็นคุณค่าในตนเองจากองค์ประกอบภายนอกภาพรวมอยู่ระดับมาก ผลการวัดระดับสุขภาพจิตพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับสุขภาพจิตเท่ากับคนทั่วไป (Fair) มีค่าเฉลี่ย ๔๖.๖๔ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๑.๘๒ รองลงมาระดับสุขภาพจิตมากกว่าคนทั่วไปมีค่าเฉลี่ย ๕๖.๔๓ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๒.๙๓ และระดับสุขภาพจิตต่ำกว่าคนทั่วไปมีค่าเฉลี่ย ๔๑.๑๕ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ๒.๑๙ และผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเห็นคุณค่าในตนเองกับระดับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ พบว่า การเห็นคุณค่าในตนเองจากทั้งองค์ประกอบภายในองค์ประกอบภายนอก และการเห็นคุณค่าในตนเองภาพรวม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับสุขภาพจิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ การดำเนินกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ ควรดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องและสร้างความยั่งยืนของการดำเนินกิจกรรมด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้ผู้สูงอายุมีการเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้นและมีสุขภาพจิตที่ดีมากขึ้นตามไปด้วย<sup>๘๑</sup>

**ธนารัฐ มีสวย อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ณะชานันท์** วิจัยเรื่อง การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล:กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พบว่า ลักษณะของนักศึกษาที่มีการเห็นคุณค่าแท้ในตนเอง มีทั้งหมด ๗ ลักษณะ ได้แก่ 1) ให้ความเคารพในตัวเองบุคคลที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน ๒) ยอมรับในความสามารถและสถานภาพของตนตามความเป็นจริง ๓) กล้าคิดกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ๔) สามารถพูดถึง

<sup>๘๐</sup> อัญญภัทร์ ศิริธันราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข,ความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี, *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๓, (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๐) ; ๕๑๓.

<sup>๘๑</sup> ดวงพร ภาคหาญ, การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเห็นคุณค่าในตนเองกับระดับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ เขตรับผิดชอบศูนย์สุขภาพชุมชนเขตเมือง รพ.แพร่ (รองข้อ), *Journal of the Phrae Hospital*, ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๑, (กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๕๙) : ๑๓.

ข้อผิดพลาดหรือปมด้อยของตนเองได้อย่างตรงไปตรงมา ๕) ชอบสั่งสมประสบการณ์ที่ท้าทายความสามารถ ๖) พยายามพิสูจน์ความสามารถของตนเมื่อถูกตำหนิ ๗) สามารถประนีประนอมเอาความต้องการของผู้อื่นและของตนเองไว้ร่วมกันได้ ในส่วนของลักษณะสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เป็นสาเหตุของการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษา พบว่า มี ๓ สาเหตุหลัก ได้แก่ ๑) การถ่ายทอดทางสังคม ๒) อิทธิพลกลุ่มอ้างอิง ๓) การสนับสนุนทางสังคม กล่าวคือ ในการถ่ายทอดทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) การถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันครอบครัว ๒) การถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันศาสนา ๓) การถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันการศึกษา โดยในการถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันครอบครัว คือ การได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลและรักสนับสนุนมาก และมีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว<sup>๘๒</sup>

**สุมาลี ขำอิน** วิจัยเรื่อง ผลของการใช้โปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้นระดับประถมศึกษา โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา พบว่า ๑. นักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้น ระดับประถมศึกษาโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา ที่เข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเอง มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงขึ้นกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ๒. นักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้น ระดับประถมศึกษาโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา ที่เข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเอง มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑<sup>๘๓</sup>

**สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต พัฒผล วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา** วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน พบว่า ๑) รูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐานมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ๒) การประเมินประสิทธิผลของรูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และความแตกต่างของความแปรปรวนของค่าเฉลี่ย

<sup>๘๒</sup> ธนารัฐ มีสวย อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ณะชานันท์, การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล:กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, ปีที่ ๒, ฉบับที่ ๑, (มกราคม ๒๕๕๓) : ๖๕-๖๖.

<sup>๘๓</sup> สุมาลี ขำอิน, ผลของการใช้โปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้นระดับประถมศึกษา โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา, วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๓๐, ฉบับที่ ๓, (กันยายน - ธันวาคม, ๒๕๖๒) : ๑.

คะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในช่วงเวลา(Period) ที่ต่างกัน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ อย่างน้อย ๑ คู่<sup>๘๔</sup>

**ตารางที่ ๒.๑๑** สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมคุณค่าของมนุษย์

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
ปรีชา รัตนบุรี (๒๕๕๖),	พนักงานในบริษัทอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้างมีระดับ ทศนคติในการทำงานอยู่ในระดับมาก ระดับความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับมาก
Mihaela (2014).	ความแตกต่างระหว่าง ๒ ประเภท วัยรุ่นที่มาจากครอบครัวปกติมีการเห็นคุณค่าในตนเองและความฉลาดทางอารมณ์สูงกว่าวัยรุ่นที่มาจากสถาบันการอุปการะเลี้ยงดู
ธัญญภัทร์ ศิรธัชชนราโรจน์ สกลวรเจริญศรีและปริญญา มีสุข (๒๕๕๙ หน้า ๗๑๖)	การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของความภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี โดยรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวก ระดับมากที่สุดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑
ดวงพร ภาคหาญ (๒๕๕๙ หน้า ๑๓)	การเห็นคุณค่าในตนเองจากทั้งองค์ประกอบภายในองค์ประกอบภายนอก และการเห็นคุณค่าในตนเองภาพรวม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับสุขภาพจิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕
ธนารัฐ มีสวຍ อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ธนะชานันท์ (๒๕๕๓ หน้า ๖๕-๖๖)	การเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษา พบว่า มี ๓ สาเหตุหลักได้แก่ ๑)การถ่ายทอดทางสังคม ๒) อิทธิพลกลุ่มอ้างอิง ๓) การสนับสนุนทางสังคม
สุมาลี ขำอิน (๒๕๖๒ หน้า ๑)	นักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้น ระดับประถมศึกษาโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา ที่เข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเอง มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงขึ้นกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑
สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต	รูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้

<sup>๘๔</sup> สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต พัฒนา วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา, การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน, วารสารแพทยนาวิ, ปีที่ ๔๖, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม-สิงหาคม, ๒๕๖๑) : ๓๔๙.

ชื่อนักวิจัย	ข้อค้นพบ
พัฒนา วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา (๒๕๖๑ หน้า ๓๔๙)	กิจกรรมเป็นฐานมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

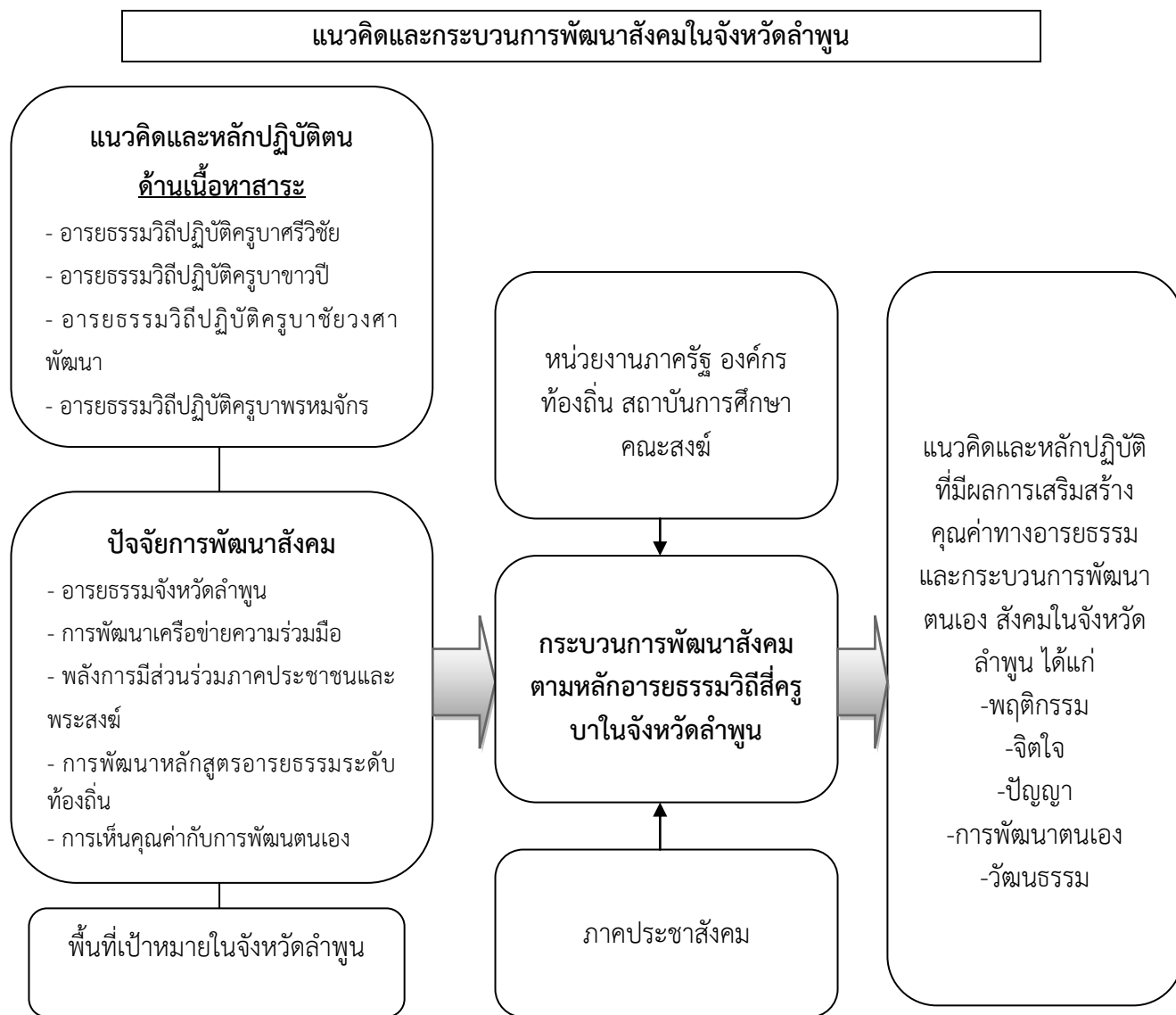
## ๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้เป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองและองค์กรในฐานะที่เป็นระบบสังคม เชื่อว่ากระบวนการพัฒนาถือเป็นระบบ ๆ หนึ่งของสังคมประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์รวมระบบใหญ่ และระบบนี้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมภายใน มีสภาพเป็นพลวัตรคือมีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยถือว่ากระบวนการพัฒนาตนเองและสังคมเป็นระบบหลักของทุกสังคมย่อมมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ และมีความสัมพันธ์กับระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคมอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการพัฒนาตนเองและกระบวนการพัฒนาจำเป็นต้องต้องตระหนักเกี่ยวกับอารยธรรมวิถีสี่ครูบาที่มีอิทธิพลต่อประชาชนและสังคมในจังหวัดและใกล้เคียงทั้งในระดับบุคคล สถาบัน และสังคม ประเทศชาติให้สามารถดำรงตนภายใต้เงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ดั่งงามซึ่งตกทอดมาสู่ชาวพุทธในยุคปัจจุบัน

ดังนั้น อารยธรรมวิถีสี่ครูบา คณะผู้วิจัยจึงนำประวัติ แนวคิดและหลักปฏิบัติของสี่ครูบา ได้แก่ ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาชัยวงศาพัฒนา และครูบาพรหมจักร มาเป็นแนวคิดหลักเพื่อกำหนดกระบวนการพัฒนาสังคม เสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเอง รวมทั้งบูรณาการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ทั้งนี้โดยได้คำนึงถึงบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นนโยบายและหลักการพัฒนาตนเองและสังคมที่เกี่ยวข้องจากการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม, ความต้องการทางการของประชาชน องค์กรท้องถิ่น โรงเรียน คณะสงฆ์ ตลอดจนองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัด ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาตนเองและสังคม เป็นแนวคิดในการบูรณาการการพัฒนาเข้าด้วยกันกับกรอบคิดทางด้านหลักปฏิบัติและอารยธรรมที่ตกทอดมาสู่พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน อารยธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อกระบวนการพัฒนาสังคมของหน่วยงานรัฐ การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของประชาชน และการบูรณาหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนและพัฒนาสังคม คณะผู้วิจัยเชื่อว่า จะเป็นแนวทางการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับประชาชน องค์กรระดับท้องถิ่น คณะสงฆ์ โรงเรียนที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการพัฒนาคน พัฒนาชุมชนให้สามารถดำรงตนภายใต้อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติการพัฒนาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ดังกรอบแนวคิดการพัฒนาตนเองและสังคมและเป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่

๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) และฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) และกรอบการบูรณาการอารยธรรมวิถีสี่ครูกับโรงเรียนที่สังกัดในจังหวัดลำพูนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ซึ่งสามารถอธิบายตามแผนภาพดังต่อไปนี้

**อารยธรรมวิถีสี่ครู : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน**



แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง อารยธรรมวิถีสี่ครู : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

## บทที่ ๓

### วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เรื่อง “อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” ซึ่งหัวหน้าแผนวิจัยได้กำหนดกระบวนการวิจัย(Methodology)โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ไปตามกรอบชุดแต่ละโครงการที่แตกต่างกันออกไปเพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทเนื้อหา ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนของระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย

#### ๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) โดยได้คัดเลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และหลักปฏิบัติของอารยธรรมวิถีสี่ครูบาตามแนวพระพุทธศาสนา รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และนโยบาย และกลไกการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยเฉพาะการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นนำกลุ่มเป้าหมายลงพื้นที่การวิจัยเพื่อการวางกรอบการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนที่จะใช้ในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมซึ่งมีรูปแบบการวิจัยดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ รูปแบบการวิจัยแบบวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย ตำรา เอกสารประกอบการสอน ที่

ปรากฏในรูปของหลักการ แนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมสี่ครูบา และหลักธรรมคำสอนของสี่ครูบาทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ปฏิบัติธรรมตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน และทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์โดยทั่วไปซึ่งได้รับการยอมรับและมีชื่อเสียงในจังหวัดลำพูน ได้แก่ ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาพรหมา (พระสุพรหมยานเถร) และครูบาวงศ์ (พระครูพัฒนากิจจานุรักษ์)

**๓.๑.๒ รูปแบบการวิจัยแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในประเด็นที่ต้องการจะศึกษา ได้แก่ แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน และการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน** การคัดเลือกผู้ทรงเชี่ยวชาญต้องมีความตรงต่อความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นแบบที่ไม่มีโครงสร้างคำถาม อีกทั้งการกระตุ้นการตอบคำถามในลักษณะเป็นธรรมชาติมากที่สุดซึ่งไม่พยายามกดดันผู้ตอบให้ฟันความรู้สึกรู้สึกต่อประเด็นคำถามนั้นๆ และการสัมภาษณ์ดังกล่าวจะอาศัยการสนทนาตัวต่อตัวเป็นหลักซึ่งอาศัยความเป็นกันเองและใช้ทักษะของนักวิจัยเข้าร่วมรับรู้ถึงเป้าหมายของการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้คำตอบอย่างสมบูรณ์มากที่สุดโดยมีลำดับขั้นตอนการสัมภาษณ์ดังนี้ ๑.การสร้างบรรยากาศการสนทนากลุ่มให้รู้เป็นกันเองก่อนลงเนื้อหาคำถาม ๒.การแนะนำตัวที่มาที่ไปของวัตถุประสงค์และแนวคำถามการวิจัย ๓.การตั้งคำถามที่ผู้ตอบสามารถจะให้คำตอบได้ไม่ยากจนเกินไป ๔.การให้ความสำคัญกับผู้ตอบอย่างเข้าใจในคำตอบดังกล่าว ๕.หากยังไม่เข้าใจในประเด็นใดจึงขออนุญาตสอบถามเพิ่มเติม ๖.หากผู้ตอบไม่สามารถจะตอบได้หรือมีความรู้ไม่ปลอดภัยในการตอบผู้วิจัยจะหลีกเลี่ยงคำถามดังกล่าว ๗.ในขณะที่สัมภาษณ์มีการกระตุ้นความรู้เป็นกันเองตลอดเวลาเพื่อลดกระแสต้านของผู้ตอบให้มากและแสดงการยอมรับในการสนทนา และ ๘.จบการสัมภาษณ์ซึ่งสามารถสร้างความรู้เป็นมิตรและความปลอดภัยในข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้สร้างความไว้วางใจให้กับผู้เชี่ยวชาญในการปกปิดข้อมูลไว้เฉพาะการวิจัยเท่านั้น

**๓.๑.๓ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)** ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ทรงคุณวุฒิการสนทนากลุ่ม ได้แก่ หัวหน้าส่วนงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานด้านการพัฒนาสังคมตามโครงการวิถี ครูบา งานหน้าหมู่บ้าน และประเมินผล ตรวจสอบกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

**๓.๑.๔ รูปแบบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)** ได้แก่ โดยมีเครื่องมือในการวิจัยคือ การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบกลุ่มเป็นการถอดบทเรียนกับพระนิสิตเพื่อสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ และรูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบาในจังหวัดลำพูน



### ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์จำนวน ๓๕ รูป กลุ่มผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๖ ท่าน กลุ่มผู้นำชุมชนจำนวน ๘ ท่าน และกลุ่มการศึกษาจำนวน ๒๖ ท่าน รวมทั้งหมด ๘๕ รูป/คนดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๑ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา-นามสกุล	ตำแหน่ง-สังกัด
<b>กลุ่มพระสงฆ์จำนวน ๓๕ รูป</b>		
๑	พระเทพสิทธินายก(จรรย์ส ทตตสิริ)	เจ้าคณะจังหวัดลำพูน
๒	พระโสภณกิตติธาดา	รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
๓	พระครูสิริสุตาทิมนต์	เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง
๔	พระครูอินทวุฒิกุล	เจ้าคณะอำเภอลี้
๕	พระพุทธรบาทพิทักษ์	เจ้าคณะอำเภอป่าซาง
๖	พระครูพินิจสารธรรม (หลวงปู่ครูบาพรณ)	เจ้าอาวาสวัดพระบาทห้วยต้ม
๗	พระครูสิริสุตานุยุต ผศ. ดร.	ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
๘	พระครูพุทธิธรรมสุนทร	รองเจ้าคณะอำเภอลี้
๙	พระครูกิตติปริยัตินิเวศน์	เลขาเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
๑๐	พระครูอุปัถมภ์สังฆกิจ	เจ้าคณะตำบลนาทรายเขต ๒ อำเภอลี้
๑๑	พระครูอุดมคุณวัฒน์	เจ้าคณะตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้
๑๒	พระครูสาทรธรรมพิเนต	ผู้อำนวยการโรงเรียนพรหมจักรสังวร อำเภอป่าซาง
๑๓	พระอธิการอาร์ักษ์ ญาณธัมโม	เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม อำเภอลี้
๑๔	พระสงกรานต์ ปณญาวชิโร	ผู้อำนวยการโรงเรียนพระชัยยวงค์ษา พัฒนา
๑๕	พระพิทักษ์ พิทักษ์ชลธี	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๑๖	พระชนสรณ์ ใจดี	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน

๑๗	พระมหาดิชาติ มหะคะวรรณ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๑๘	พระยงยุทธ์ สุขแก้ว	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๑๙	พระกัมพล อินต๊ะนน	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๐	พระสุวัฒน์ คำดี	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๑	พระภานุทัต โปทาศรี	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๒	พระदारณ สมส่งกุล	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๓	พระจาย ลุงตา	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๔	พระเตชชนะ เรทะ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๕	พระวีระทะ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๖	พระศิริ ตูวัฒนะ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๗	พระนันทอ บาทะ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๘	พระโชน ฮุกวิระเดช	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๒๙	พระนาสิงตะ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๓๐	พระหนันตาสิริ แสงดี	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๓๑	พระจกัตราวุฒิ จันทะวัง	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๓๒	พระอิทธิกร ปรางนอก	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย

		สงฆ์ลำพูน
๓๓	พระทีระวาระ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๓๔	พระทีระวาระ	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
๓๕	พระสุพจน์ ครองเมือง	พระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัย สงฆ์ลำพูน
<b>กลุ่มผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๖ ท่าน</b>		
๑	ดร.นิรันดร์ ด่านไพบูลย์	นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน
๒	นายกอชาญ นาทRAYกานต์	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย
๓	นายสมยศ กันทะวัง	นายกเทศมนตรีตำบลศรีวิชัย
๔	นายรัชชัย นาทRAYกานต์	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย อำเภอเถิน
๕	นายอัครเดช คัมภีระมนต์	นายกเทศมนตรีตำบลป่าไผ่ อำเภอเถิน
๖	ดร.มัชฌการ ยะอนันต์	รักษาการในตำแหน่ง หัวหน้าฝ่าย งบประมาณ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ลำพูน
๗	นายสมพร เตชะอุ๊ด	ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัด ลำพูน
๘	นายนรวัฒน์ ต่อพิทักษ์พงษ์	ผู้อำนวยการกองช่าง องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดลำพูน
๙	นางสาวดาวเรือง อินตาทาศ	ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรม เทศบาลตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง
๑๐	นายประยุทธ เภาส่อง	ผู้อำนวยการกองช่าง เทศบาลตำบลศรี วิชัย อำเภอเถิน
๑๑	นางเกษร แก้วรัตน์	ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม เทศบาลตำบลป่าไผ่
๑๒	นางสาวณันท์ เคลื่อนแก้ว	ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรมองค์การบริหารส่วนตำบลนา

		ทราย
๑๓	นางสาวกนกกาญจน์ มะลา	ผู้อำนวยการกองสวัสดิการและสังคม องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย
๑๔	นายศุภวิชญ์ แสนคำมูล	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนา ทราย
๑๕	นางสาวมาลัยวรรณ จันทร์ผง	หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาบุคลากร องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน
๑๖	นายกฤษฎา ประไพพานิช	หัวหน้าฝ่ายตรวจติดตามแผนงานและ โครงการองค์การบริหารส่วนจังหวัด ลำพูน
<b>กลุ่มผู้นำชุมชนจำนวน ๘ ท่าน</b>		
๑	นายนคร แก้วอ้าย	กำนันตำบลศรีวิชัย หมู่ที่ ๑๓ อ.ลี้
๒	นายสถิตธนากร เมืองคำ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑
๓	นายณัฐพล สุภาธง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๙ ต.ศรีวิชัย
๔	นายพงษ์ศักดิ์ ก่อเกื้อตระกูล	ผู้นำชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้ม หมู่ ๘
๕	นายสุพจน์ เมธิ์ลีเลิศ	ผู้นำชุมชนบ้านหนองบอน หมู่ ๑๑
๖	นายมนตรี คงคารื่นฤดี	ผู้นำชุมชนบ้านพระบาทพัฒนา หมู่ ๒๓
๗	นายสมคิด บัวตอง	กำนันตำบลนาทราย อ.ลี้
๘	นายนิมิต มือผอ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ บ้านห้วยต้ม
<b>กลุ่มฝ่ายการจัดการศึกษาจำนวน ๒๖ ท่าน</b>		
๑	นางสาวอาภากร ปัญโญ	คหบดีบัณฑิต มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
๒	นายประทีป ประทีปยุวัฒน์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะ วงศาอุปถัมภ์อำเภอลี้
๓	นายณัฐวุฒิ หลวงธิดา	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้
๔	นายสงบ พุทธพฤษ์	ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะ วงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๕	นางสุภาพร นพบุรี	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสักงาม อำเภอลี้
๖	นางสมศรี ทองขาว	ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้
๗	นางพรรณณี ธรรมหมื่นยอง	ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้
๘	นายเสรี ซอเพี้ย	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศา

		อุปถัมภ์ อำเภอลี้
๙	นายสงบ พุทธพฤษ์	ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๐	นางสาวจินดาบุษ คำภีระ	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๑	นางสาวพรธิดา อินใจ	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๒	นางสาวสายหยุด หล้าแปง	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้
๑๓	นายกฤษดา ยะกาวิณ	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้
๑๔	นายคมกฤษ บัญป้อ	มัคคทายกวัดพระพุทธบาทผาหนามอำเภอลี้
๑๕	นางพรวิณัส วัชระกาวิณ	ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๖	นายอุทาน ประสงค์ทรัพย์	ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๗	นางดวงพร คงเมือง	ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ อำเภอลี้
๑๘	นางสาวอัจฉราภรณ์ รินทา	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านดงสักงาม อำเภอลี้
๑๙	นางทานตะวัน กามะแพ	ครูโรงเรียนบ้านวงศ์ษาพัฒนา อำเภอลี้
๒๐	นางสาวชมพูนุช เส้าเสนา	ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านดงสักงาม อำเภอลี้
๒๒	นายเกรียงศักดิ์ วงษ์จี	ครูสอนโรงเรียนพรหมจักรสังวร อำเภอป่าซาง
๒๓	เด็กชายอนุวัฒน์ นาทรายกนก	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
๒๔	เด็กหญิงชญาณี ทะนุ้อครศิลป์	นักเรียนชั้นประถมศึกษา ๖
๒๕	นายอดุลย์ มโนรมณ์ชื่น	กรรมการสถานศึกษา
๒๖	นายจันทร์ดี กิจวิทยาารกุล	กรรมการสถานศึกษา

### ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย (Research Instrument)

การวิจัยชุดโครงการ “แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน” ทางคณะผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบตามวัตถุประสงค์แต่ละ

โครงการย่อยทั้ง ๔ โครงการผ่านการร่วมกันวิเคราะห์ วิพากษ์และวิจารณ์เครื่องมือแต่ละโครงการ เพื่อให้มีคุณภาพตามที่กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

### ๓.๓.๑ เครื่องมือการรวบรวมและวิเคราะห์เอกสาร

การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย ตาราง หลักการ แนวคิด และกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนดังนี้

๑. ศึกษา ค้นคว้า รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆในประเด็นแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๒. การศึกษาวิเคราะห์เอกสารจากตำรา หนังสือ รายงานการวิจัย วารสารทางวิชาการและเอกสารอื่นๆ ในประเด็นแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบา กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา และการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน

๓. ลักษณะประเด็นการศึกษาจะมุ่งสร้างความชัดเจนในกรอบการศึกษาสามารถจำแนกได้ ๓ ตอน ได้แก่ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของชนิดเอกสารแต่ละประเภทที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ตอนที่ ๒ คำถามการวิเคราะห์เอกสาร ได้แก่ วิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบา วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วิเคราะห์การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา และบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนในจังหวัดลำพูนเป็นอย่างไรตอนที่ ๓ ประเด็นการวิเคราะห์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา

๔. การตรวจสอบเครื่องมือการวิเคราะห์จะอาศัยประธานที่ปรึกษาโครงการวิจัย และผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยจำนวน ๓ รูป/คน ได้แก่ ๑.พระครูสิริสุตตานุยุต,ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ๒.พระมหาไกรสร โชติปัญโญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประธานศูนย์วิจัย ตรีภุชชัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน และ๓.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสนห์ ใจสิทธิ์ ประธานแผนโครงการวิจัย ให้ช่วยตรวจสอบประเด็นที่ศึกษาว่ามีความสอดคล้องกับกรอบการวิจัยหรือ อย่างไร พร้อมทั้งการปรับแก้ไขตามคำแนะนำ พร้อมกับลงพื้นที่วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ต่อไป

### ๓.๓.๒ เครื่องมือแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย ซึ่งการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นหลักในการศึกษาแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่

ครูบาในจังหวัดลำพูนโดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ การสัมภาษณ์ ซึ่งคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด ๘๕ รูป/คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการวิจัยมีพื้นที่ ครอบคลุมทั้งจังหวัดลำพูน ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านธิ อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอลี้ และอำเภอบ้านโฮ่ง โดยมีกระบวนการสร้างเครื่องมือการวิจัยดังนี้

### ๑. การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) การศึกษาหลักการ แนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๒) ร่างคำถามการวิจัยที่สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือวิจัยตามประเด็นแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๓) นำร่างเครื่องมือการวิจัยไปขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ รูป/คน พร้อมกับปรับแก้ไขเพื่อให้สอดคล้องกับโจทย์การวิจัยที่ชัดเจน

๔) สร้างเครื่องมือวิจัย โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured interview) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้ ๑) แนวคิดและหลักการปฏิบัติตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนเป็นอย่างไร ๒) กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างไร ๓) การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาควรเป็นอย่างไรและ ๔) การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูนควรเป็นอย่างไร

### การตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

การตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยจะอาศัยประธานที่ปรึกษาโครงการวิจัย และผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยจำนวน ๓ รูป/คน ได้แก่ ๑. พระครูสิริสุตตานุกฤต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ๒. พระมหาไกรสร โชติปัญญา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประธานศูนย์วิจัยหรือศูนย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน และ ๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เสน่ห์ ใจสิทธิ์ ประธานแผนโครงการวิจัยให้ช่วยตรวจสอบประเด็นที่ศึกษาว่ามีความสอดคล้องกับกรอบการวิจัยหรือ อย่างไร พร้อมทั้งการรายงานการวิจัยก้าวหน้าเพื่อขอคำแนะนำต่อ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ให้ช่วยในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยอีกครั้ง พร้อมนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

### ลักษณะเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือการวิจัยทั้งแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิจัยเชิงปฏิบัติโดยมีลักษณะเครื่องมือแต่ละชนิดเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของประเด็นกรอบการวิจัยประกอบด้วย ๓ ตอนดังต่อไปนี้

**ตอนที่ ๑** ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

**ตอนที่ ๒** คำถามการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ๑) วิเคราะห์แนวคิดและหลักการปฏิบัติตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ประกอบด้วยคำถาม ได้แก่ แนวคิดและหลักปฏิบัติของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนเป็นอย่างไร ๒) กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนประกอบด้วยคำถาม ได้แก่ (๑)แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา เป็นอย่างไร (๒) กระบวนการในการนำเอาแนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา มากำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาสังคม มีวิธีการอย่างไร (๓) กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา เป็นอย่างไรและ(๔) แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา เป็นอย่างไร ๓) การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ประกอบด้วยคำถาม ได้แก่ แนวคิดและวิธีการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ และรูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบาในจังหวัดลำพูน เป็นอย่างไร และ๕) การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูนประกอบด้วยคำถาม ได้แก่ (๑)โรงเรียน มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตร หรือ เนื้อหาสาระรายวิชาเกี่ยวกับวิถีครูบาเจ้าศรีวิชัย อย่างเป็นบ้าง (๒) โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน โดยนำแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัย มาเสริมนักเรียนอย่างไรบ้าง (๓)ท่านมีการวางแผนการเรียนการสอน โดยมีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัย มาประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง (๔)ท่านมีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์การศึกษาที่เกี่ยวกับครูบาเจ้าศรีวิชัย อย่างเป็นบ้าง (๕)ท่านมีการวัดผล ประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัย มาประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง

**ตอนที่ ๓** ประเด็นการวิเคราะห์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา

### ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Gathering)

การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วิธีการศึกษา รวมทั้งข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ โดยแบ่งแหล่งข้อมูล ดังนี้ (๑) แหล่งปฐมภูมิ (Primary Source) ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๙ และ(๒) แหล่งทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาข้อมูลจากงานวิจัย หนังสือ เอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง กับประเด็นที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

ระยะที่ ๑. การทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย ตาราง หลักการ แนวคิด และทฤษฎีแนวคิด หลักคำสอน หลักปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน



ระยะที่ ๒ นำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการต่างๆมาบูรณาการเพื่อกำหนดและสร้างเครื่องมือการวิจัยสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสร้างและตรวจสอบแบบสอบถาม และการกำหนดเป้าหมายการลงพื้นที่สำหรับการจัดเวทีเสวนาเชิงปฏิบัติการร่วมกับหน่วยงานเป้าหมายที่กำหนดไว้ในพื้นที่จังหวัดลำพูน

ระยะที่ ๓ การตรวจสอบ ปรับปรุงและประเมินเครื่องมือการวิจัยทุกรูปแบบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ รูป/คน พร้อมทั้งการประชุมคณะผู้วิจัยทั้งหมดเพื่อการเตรียมการวางแผนลงพื้นที่เป้าหมายตามระยะเวลาที่กำหนด

ระยะที่ ๔ การลงพื้นที่เป้าหมายเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด พร้อมทั้งการถอดรายละเอียดข้อมูลจัดข้อมูลไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยแต่ละโครงการเพื่อตรวจความถูกต้อง ความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งหมดพร้อมทั้งนำมาร่างเป็นแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

ระยะที่ ๕ นำร่างแนวคิด หลักปฏิบัติ และกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนมาวิเคราะห์แนวคิด หลักการ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และนำมากำหนดเป็นอารยธรรมวิถี ๔ ครุบาสำหรับการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนแต่ละองค์ประกอบพร้อมกำหนดเนื้อหา วัตถุประสงค์ วิธีการตรวจสอบ การประเมินผล และรายละเอียดตามกระบวนการของรูปแบบด้วยกระบวนการสนทนากลุ่มของผู้ทรงคุณวุฒิตามจำนวนที่กำหนด

ระยะที่ ๖ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับอารยธรรมวิถี ๔ ครุบาเพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

ระยะที่ ๗ คืบความรู้อิงไปสู่ชุมชนตามพื้นที่เป้าหมาย และสรุปผลและการจัดทำรายงานการวิจัยนำไปสู่กระบวนการเผยแพร่องค์ความรู้การวิจัยในระดับชาติและนานาชาติต่อไป

### ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

การเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่อง “อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” ซึ่งหัวหน้าแผนวิจัยได้กำหนดกระบวนการวิธีการวิจัย(Methodology)โดยการใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ไปตามกรอบชุดแต่ละโครงการที่แตกต่างกันออกไปเพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทเนื้อหาซึ่งเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทำการสรุปประเด็นไปนำไปแยกแยะ จัดกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์ว่าตรงกับความเป็นจริงมีความสอดคล้องมากน้อยเพียงใด รวมทั้งการวิเคราะห์ วิจัยกรณีในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการจำแนก จัดระเบียบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และการสนทนา จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดบุคคล

### ๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย

## สรุปขั้นตอนการวิจัย

### เรื่อง

“อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน”

Four Ways of Kruba Civilization : Concept and Social Development Process in Lamphun Province

ตารางที่ ๓.๒ สรุปขั้นตอนการวิจัย

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ผลลัพธ์ที่ได้
๑. ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	มี ๒ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาเอกสาร ๒. การสัมภาษณ์	๑. วิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีการปฏิบัติตนของครูบา	พระไตรปิฎก,หนังสือ, ตำรา, บทความ, วารสาร, งานวิจัย, ข้อมูลสารสนเทศออนไลน์	แบบการศึกษาเอกสาร (Document Study)	-การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	- กรอบแนวคิดการวิจัย -ได้หลักธรรมเกี่ยวกับอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา
		๒. วิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับหลักคำสอนหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติตนของครูบาในจังหวัดลำพูน	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง ด้วยการออกสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (In-depth Interview)	แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Semi structural interview)	-การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) -พรรณนาความ	ได้หลักคำสอนหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติตนของครูบาในจังหวัดลำพูน
		๓. วิเคราะห์หลักแนวคิดหลักคำสอนและหลักปฏิบัติของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	กลุ่มพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดลำพูนและเชียงใหม่จำนวน ๒๐		การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้หลักแนวคิดหลักและคำสอนและหลักปฏิบัติของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ผลลัพธ์ที่ได้
			รูป/คน			
๒. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน	มี ๒ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาเอกสาร ๒. การสัมภาษณ์ ๓. สันทนากลุ่ม	๑. วิเคราะห์นโยบายและกลไกการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	๑. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ข้อมูลแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา แผนพัฒนา ๓ ปี ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน	-แบบวิเคราะห์ - เอกสาร -แบบสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง (Semi structural interview) -แบบการสนทนากลุ่ม	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้ทราบนโยบายและกลไกการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน
		๒. วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง ด้วยการออกสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๐ รูป/คน ได้แก่ ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน		การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน
		๓. วิเคราะห์กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	๓. การสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบและให้คำแนะนำจำนวน ๗ รูป/คน		การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้องค์ความรู้ด้านกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ผลลัพธ์ที่ได้
๓. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	มี ๒ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาเอกสาร ๒. การประชุมเชิงปฏิบัติการ	๑.แนวคิดและวิธีการพัฒนาของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน	๑.วิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับคุณค่าและการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา ๒.วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ผู้ให้ข้อมูล ที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ จำนวน ๒๐ รูป	-วิเคราะห์เอกสาร -การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Action Research)	- การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้ทราบแนวคิดและวิธีการพัฒนาของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน
		๒.การพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน			ได้พัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	
		๓.รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน			ได้รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน	
๔. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน	มี ๔ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาเอกสาร ๒.การสัมภาษณ์เชิงลึก	๑.บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน	๑.ศึกษาวิจัยศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย และเอกสารข่าวสารต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ และ	แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interviews )	- การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	ได้บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน
		๒.พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา				ได้รูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ผลลัพธ์ที่ได้
		ในโรงเรียน จังหวัดลำพูน	อธิบายหรือวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัย ๒.พระสงฆ์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โรงเรียนพระชัยยะวงศาพัฒนา โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ โรงเรียนบ้านดงสักงาม โรงเรียนบ้านปาง และโรงเรียนพรหมจักรสังวร จังหวัดลำพูน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งหมด ๓๐ รูป/คน			ในโรงเรียน จังหวัดลำพูน
		วิเคราะห์การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน				ได้บูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา กับ การจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

## บทที่ ๔

### ผลการวิจัย

บทนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน ศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน และศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูนโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Study) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ทั้งเอกสาร และบุคคลสำคัญในจังหวัดลำพูนที่สามารถตอบโจทย์ต่อแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนซึ่งผู้วิจัยได้ลำดับประเด็นนำเสนอต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

๔.๓ ผลวิเคราะห์การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

๔.๔ ผลการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

๔.๕ องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย

#### ๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

คำว่า "ครูบา" เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า "ครุปี อาจารย์โย" แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า "ครุปา" และเพี้ยนเป็น "ครูบา" ในที่สุด เป็นคำที่พบว่า ใช้กันเฉพาะในวัฒนธรรมล้านนา เท่านั้น เป็นตำแหน่งทางสังคมของสงฆ์ หมายถึง การยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ผู้ได้รับ การยกย่องและนับถือศรัทธา จากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน<sup>๑</sup> โดยจะใช้คำว่า ครูบา นี้ เป็นสรรพนาม นำหน้า ภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ พระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตัวเองเป็นครูบาหรือต้องมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน ในด้านการก่อสร้างบูรณาปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม หรือสิ่งสาธารณประโยชน์ ครูบา หมายถึง พระที่บวชนานๆ ตั้งแต่สามเณร จนถึงบวชเป็นพระภิกษุ มีการปฏิบัติตนที่น่าเคารพนับถือไม่ต่างพร้อย มีผู้ให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก มีบทบาทด้านการเผยแผ่ และการปฏิบัติที่ดี

<sup>๑</sup> สัมภาษณ์ พระครูพุทธธรรมสุนทร, รองเจ้าคณะอำเภอเถิน, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

งาม<sup>๒</sup> ลักษณะบทบาทนักบุญซึ่งแตกต่างจากการให้ทานทั่วไป อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของบทบาทแต่ละท่าน นั่นก็คือ ลักษณะของการบำเพ็ญบารมี คือ การสร้างประโยชน์ให้แก่คนหรือสัตว์ ให้อภัยจิตใจที่เสียสละแท้จริงโดยไม่หวังผลตอบแทน การให้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวไปในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีปัญญาเจริญสมบูรณ์เพื่อจะได้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ได้บริบูรณ์ ส่วนใหญ่แล้วก็จะเรียกพระสงฆ์ที่ท่านบวชนานๆ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บางครั้งเรียกว่า “นักบุญ” ส่วนใหญ่จะเรียกกันทางภาคเหนือ<sup>๓</sup>

แนวคิดและหลักคำสอนของสี่ครูบา ซึ่งแต่ละครูบาก็มีหลักคำสอนและการปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์ แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถ้อยมั่นอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมะปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักการะทั่วไปในหมู่ชาวล้านนา

#### ๔.๑.๑ แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาเจ้าศรีวิชัย

แนวคิดของอารยธรรมของครูบาทั้ง ๔ ที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเราทักจะได้ยินและเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ตนบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่ามีเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย พระครูบา ศรีวิชัย ครูบาศีลธรรม หรือ ทูเจ้าสิริ (อ่าน"ตุ้เจ้าสิริ") แต่พบว่าท่านมักเรียกตนเองเป็น พระชัยยาภิกขุ หรือ พระศรีวิชัยชนะภิกขุ ซึ่งในสมัยที่ครูบาศรีวิชัยหรือนายอินท์เพื่อนยังเป็นเด็กอยู่นั้น หมู่บ้านดังกล่าวยังกันดารมากมีชน กลุ่มน้อยอาศัยอยู่มากโดยเฉพาะชาว ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในช่วงนั้นบ้านปางยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน

ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการเสพ หมากรู เมียงบุหรี โดยสิ้นเชิง ท่านงดฉันเนื้อสัตว์ตั้งแต่เมื่ออายุได้ ๒๖ ปี และฉันอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมักเป็นผักต้มใส่เกลือกับพริกไทเล็กน้อย บางทีก็ไม่ฉันข้าวทั้ง ๕ เดือน คงฉันเฉพาะลูกไม้ห้วมันเท่านั้น นอกจากนี้ท่านยังงดฉันผักตามวันทั้ง ๗ คือ วันอาทิตย์ ไม่ฉันผักแพง, วันจันทร์ ไม่ฉันแตงโมและแตงกวา, วันอังคาร ไม่ฉันมะเขือ, วันพุธ ไม่ฉันใบแมงลัก, วันพฤหัสบดี ไม่ฉันกล้วย, วันศุกร์ ไม่ฉันเทา (อ่าน"เตา"-สาหร่ายน้ำจืดคล้ายเส้นผมสีเขียวชนิดหนึ่ง), วันเสาร์ ไม่ฉันบอน นอกจากนี้ผักที่ท่านจะไม่ฉันเลยคือ ผักบุง ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากซึก้า ผักจิก และผักเหือด-ผักฮู้(ใบไม้เลียบอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดได้ การบำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิวพรรณจะเปล่งปลั่ง ธาตุทั้ง ๔ จะเป็นปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้นแล้วจะทำให้การถือคาถาอาคมดีนัก ครูบาศรีวิชัยมี

<sup>๒</sup> สัมภาษณ์ พระโสภณกิตติธาดา, รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

<sup>๓</sup> สัมภาษณ์ พระครูสิริสุตาภิรมณ์, เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า “...ตั้งปรารถนาขอหื้อได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว...”

หลักคำสอนที่ปรากฏของครูบาเจ้าศรีวิชัยมีมากมายแต่ท่านจะเน้นย้ำให้ชาวบ้านได้ระลึกไว้ตลอดเวลาในการถนอมความลุ่มในลุ่มของ **โลกธรรมแปด** ประการที่เด่นชัดท่านสอนว่า “**เครื่องประดับ** ขัตติยะนารีทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทอง เป็นตัณหากามคุณ เหมือนดั่งน้ำผึ้ง แซ่ยาพิษ สำหรับนำความทุกข์มาใส่ตัวผู้มีประโยชน์สิ่งใดเลย” นอกจากนี้ยังมีคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ง่ายที่เน้นว่า “เมื่อเวลายังอยู่สบายนี้ ไม่ควรจะถือว่ายังเป็นเด็กหนุ่มน้อย ถ้าแก่มาแล้วจึงค่อยทำบุญนั้น เป็นผู้มีควมประมาทคิดผิด” และท่านเตือนอีกว่า “**ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติ** บำเพ็ญความดีตั้งรูปปั้นให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณะบรมครัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรมปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศตณหาสิ่งแวดล้อม ทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ นานาไปตามอารมณ์อันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จงพยายามสั่งสอนบรมครัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเถิด”<sup>๔</sup> อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ครูบาเจ้าพยายามเชื่อมโยงให้เป็นคาถา ให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นความสำคัญของพระรัตนตรัย นอกจากนี้ยังมีคำสอนที่เกี่ยวกับสังคัม เช่น **หลักสังคหวัตถุ ๔** คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกมิตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหลักธรรมในข้อนี้ครูบาศรีวิชัยจะเน้น ท่านจะสอนให้คนรักและสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นจากที่ท่านได้สร้างทางขึ้นดอยสุเทพมีผู้คนจากหลายองค์การเข้ามาช่วยเหลือท่านอย่างพร้อมเพรียงกัน แสดงถึงมีความกลมเกลียวกัน **หลักศีลธรรม** คือ หลักแห่งการงดเว้นจากการสร้างความเดือดร้อนและขัดแย้งให้แก่ผู้อื่น พร้อมทั้งสร้างคุณประโยชน์แก่สังคัมมากมาย และหลักการระลึกถึงบารมี ๓๐ ทศโดยให้ชาวบ้านได้จดจำและท่องจำคาถา ซึ่งก็เป็นเรื่องของการท่องจำให้ขึ้นใจเกี่ยวกับบารมีของพระพุทธเจ้านั่นเอง พุดง่าย ๆ ว่าให้เห็นความสำคัญของคุณของ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ซึ่งเมื่อใครได้ยึดถือปฏิบัติ ท่องจำก็อาจจะทำให้แคล้วคลาดจากสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย โดยยึดเอาคุณ พระรัตนตรัยมาเป็นแนวทางยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

เพราะฉะนั้น แนวคิด หลักการ และคำสอนของครูบาเจ้าศรีวิชัยอันเป็นต้นแบบของการทำตนเองและพัฒนาให้เป็นภาชนะแห่งบุญอย่างแท้จริงที่มองว่า หากพระสงฆ์สามารถพัฒนาตนเองและสร้างคุณค่าในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านจะช่วยให้เกิดเป็นอารยธรรมวิถีที่ถ่ายทอดไปยังสังคัมในภาพรวมที่ช่วยกันจรโลงพระพุทธศาสนาและสังคัมให้เกิดความสุขดังที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นคำสอนเรื่องศีลธรรม คำสอนเรื่องสังคหวัตถุ คำสอนเรื่องการละโลกธรรม คำสอนเรื่องบุญบาป คำสอนเรื่องความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเมื่อสรุปลงโดยภาพรวมเกี่ยวกับ

<sup>๔</sup> สัมภาษณ์ พระครูอินทวิชิต, เจ้าคณะอำเภอเถิน, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.



คำสอนและหลักปฏิบัติจะพบว่าอารยธรรมที่เด่นชัดมากที่สุดกล่าวคือ ความมีจิตสาธารณะ (Public Mind) เป็นผู้ที่มีจิตอาสาพัฒนาทุกพื้นที่ที่ชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือและมีความทุกข์อย่างไม่เลือกปฏิบัติอันนับเนื่องจนมาถึงปัจจุบันจนกลายเป็นอารยธรรมหลักของครูบาเจ้าศรีวิชัย

#### ๔.๑.๒ แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาภิชัยขาวปี

อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดครูบาภิชัยขาวปีในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวคิด คือ ๑. แนวคิดจาก ครูบาศรีวิชัย ๒. แนวคิดการครองผ้าขาว ๓. แนวคิดต้นบุญพระโพธิสัตว์ จากทั้งสามแนวคิดได้สร้างอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนรูปแบบใหม่ให้กับครูบาภายใต้กรอบพระพุทธศาสนาฐานะนักเคลื่อนไหวทางสังคมในล้านนาที่ยังยึดการ ปฏิบัติจารีตดั้งเดิมโดยในทางกลับกันเสมือนครูบาภิชัยขาวปีมีลักษณะทวี ลักษณะเป็นทั้งนักอนุรักษ์นิยมและนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา กระบวนการ โครงสร้างแนวคิดที่มีความซับซ้อนทำให้ครูบาภิชัยขาวปีมีความแตกต่างจาก นักเผยแผ่ศาสนาทั่วไป การทำงานที่เน้นผลสัมฤทธิ์ตัวบุคคลเป็นสำคัญกับ ประโยชน์ที่พึงจะได้รับ ด้วยการมองข้ามความห่างของชนชั้นทางชาติพันธุ์และ ทางศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี การเข้าถึงตัวบุคคลได้กลายเป็นรูปแบบการ เผยแผ่ที่ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดดังกล่าว และรูปแบบการครองผ้าขาวกับภาพ ลักษณะทางสังคมที่ให้ค่าสงฆ์ผู้นำทางศาสนาจำกัดไว้แต่เพียงชายผ้าเหลืองเท่านั้น ขณะเดียวกันภาพลักษณ์ผ้าขาวได้ถูกขึ้นมาแทนที่ทางสังคมได้สร้างมิติใหม่ฐานะ ผู้นำทางจิตวิญญาณทางศาสนา ประโยชน์ที่เกิดกับสังคมได้เป็นเครื่องสนับสนุน แนวคิดที่สืบทอดมา หากมองประวัติและหลักคำสอน รวมทั้งปฏิบัติของท่านก็เจริญรอยตามอาจารย์ คือ ครูบาศรีวิชัยทุกๆ ประการเท่าที่ได้ศึกษาประวัติมา คือ จะเน้นในด้านการรักษาศีล ๕ เน้นหลักปฏิบัติ ซึ่งท่านโดยกระทำให้ต้องลาสิกขาทั้งที่โดยบังคับและในที่สุดท่านก็มองว่า "ไม่ว่าจะห่มเหลืองหรือห่มขาว ขอให้ยึดมั่นต่อคุณงามความดีเท่านั้น ความเป็นพระอยู่ที่ใจมิใช่อยู่ออยู่ที่สีของจีวร" จากนั้นท่านได้ตั้งสัจจะวาจาว่าไม่ขอกลับคืนสู่ผ้าเหลืองชั่ววันวินทร์<sup>๖</sup>

การทำงานเพื่อสังคมและศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี เป็นขบวนการ โดยมีครูบาภิชัยขาวปี อยู่ในฐานะผู้นำเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนพลังศรัทธาของ พุทธชนในการทำงานโดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ อนึ่ง ความศรัทธาของพุทธชนที่มอบให้ย่อมมาจากการยอมรับอุดมการณ์อันเป็น แนวคิดที่สืบทอดมาผ่านการปฏิบัติ ซึ่งอิทธิพลที่มีต่อ แนวคิดของครูบาภิชัยขาวปี มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ครูบาภิชัยขาวปีได้รับมาโดยตรง ได้สืบทอด แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งพระนักพัฒนา ในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และ ครูบาภิชัยขาวปีก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการจาริกไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคมและการปฏิบัติตนโดยมี **หลักขันติธรรม** หมายถึงหลักคำสอนที่

<sup>๕</sup> สัมภาษณ์พระครูสิริสุตาทิณณ์, เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

<sup>๖</sup> สัมภาษณ์พระครูสิริสุตาทิณณ์, เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ หมายถึง ความอดทนออกถื่น ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักชั้นศีลธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน ออกถื่น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ซึ่งคณะศรัทธาในวัดพระบาทผาหนาม และประชาชนทั่วอำเภอลี้จะรู้จักกันดี

เพราะฉะนั้น แนวคิด หลักการ และคำสอนของครูบาภิชัยชาวปีที่ได้อิทธิพลอย่างน้อย ๓ เรื่องที่สร้างอัตลักษณ์ที่โดดเด่นในฐานะผู้สร้างคุณประโยชน์ให้กับสังคมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑. มากจากแนวคิดจากครูบาศรีวิชัยในฐานะลูกศิษย์ที่มีความศรัทธาอย่างสูงต่อผู้มีคุณต่อตนเองอีกทั้งได้รับกระแสทางความคิดในการพัฒนาสังคมที่ท่านเฝ้าติดตามครูอาจารย์อย่างใกล้ชิด ๒. แนวคิดการครองผ้าขาวด้วยความรักและความกตัญญูในครูบาอาจารย์จนต้องสละเพศบรรพชิตแต่ไม่ละเว้นการออกบวชด้วยใจของตนเองเพราะมองว่าการนุ่งห่มผ้าเหลืองเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น หากนุ่งห่มด้วยอย่างอื่นก็สามารถบรรลุเป้าหมายได้ด้วยเช่นกันจึงไม่ยึดติดต่อผ้าเหลืองจนกลายเป็นอารยธรรมจนถึงปัจจุบันว่าหากพระสงฆ์ไม่ยินยอมหรือโดนบังคับให้สละเพศบรรพชิตจะไม่ยอมกล่าวคำลาสิกขาด้วยใจ และจะกลายเป็นการเปลี่ยนสัญลักษณ์เท่านั้นแต่ได้หาลาสิกขาไม่ ๓. แนวคิดต้นบุญพระโพธิสัตว์ ด้วยความที่ท่านมีเจตจำนงอย่างชัดเจนว่าในเรื่องของต้นบุญที่ชาวบ้านจะได้อาศัยภาชนะใบนี้เป็นสะพานบุญไปยังเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาและเห็นความทุกข์ของประชาราษฎร์จะสละตนเองเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านอย่างสูงสุดด้วยการอธิฐานจิตเพื่อการเป็นพระโพธิสัตว์หนึ่งในบวรพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะไม่บรรลุเป้าหมายในปัจจุบันชาติก็ตาม ดังนั้น อารยธรรมที่เด่นชัดของครูบาภิชัยชาวปีจึงถูกจารึกในฐานะผู้ที่มีความศรัทธาอย่างสูงสุดต่อครูบาอาจารย์ ต่อพระพุทธศาสนา และต่อตนเองในการเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคตกาลอย่างผู้มีความอดทนออกถื่น

#### ๔.๑.๓ แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา

ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ท่านเจริญรอยตามครูบาอาจารย์ที่ท่านเข้ารับการศึกษามาตั้งแต่ครั้งยังเป็นเด็กวัดบรรพชาเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามประวัติกล่าวไว้ว่าเมื่อท่านยังเป็นเด็กวัดอยู่นั้นได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของพระอาจารย์พุทธิมา ผู้มีศักดิ์เป็นน้าของท่าน เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรนั้น ได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของครูบาชัยลังกาผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุครั้งแรกก็มีพระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมา พรหมจกโก) วัดพระพุทธบาทตากผ้า เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์สอนข้อวัตรปฏิบัติตามแนวของพระสงฆ์ฝ่าย อรัญญวาสี ที่ยึดถือการปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิธรรมฐานมาโดยตลอด<sup>๗</sup> เป็นเหตุให้พระคุณท่านประพฤติปฏิบัติตามแนวที่ครูบาอาจารย์อบรมสั่งสอนมาต่อมาเมื่อท่านเจริญด้วยอายุโสฬสพรรษามีกุลบุตรที่บรรพชาอุปสมบทเข้ามาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่าน ก็ยึดหลักปฏิบัติตามท่านมาตลอด โดยเฉพาะการสมาทาน

<sup>๗</sup> สัมภาษณ์ พระครูพินิจสารธรรม (หลวงปู่ครูบาพรหม), เจ้าอาวาสวัดพระบาทห้วยต้ม, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

มังสวิริติ งดเว้นจากการฉันเนื้อสัตว์ทุกชนิด บรรดาศิษย์ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ ถือปฏิบัติตาม ท่านด้วยความสมัครใจไม่มีใครบังคับ<sup>๘</sup> แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ พระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม และประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบวัด พระพุทธรบาทห้วยต้มจำนวน ๑๐ หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยต้ม บ้านเด่นยางมูล บ้านหนอง บ้านหนองนา บ้านเด่นทราย บ้านหนองเกียง บ้านชัยวงศา บ้านพระบาทพัฒนา บ้านศรีเวียงชัย และบ้านหนองปู ก็ไม่รับประทานเนื้อสัตว์มาจนถึงบัดนี้ โดยเฉพาะบริเวณพระเจดีย์ศรีเวียงชัย วัดหนองวัวเฒ่า เมื่อเราเดินทางจะเข้าไปนมัสการพระเจดีย์ จะมีป้อมยามของเจ้าหน้าที่ในหมู่บ้านคอยสอบถามและตรวจตราดู ยานพาหนะของเรา เพื่อป้องกันการนำเนื้อสัตว์เข้าไปภายในบริเวณดังกล่าว ซึ่งชาวกระเหรี่ยง ถือเป็นดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ของเขาโดยตลอด<sup>๙</sup>

การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่างการปฏิบัติธรรมของครูบาชัยวงศาพัฒนา นั้นท่านเจริญรอยตามครูบาอาจารย์ที่ท่านเข้ารับการศึกษามาตั้งแต่ครั้งยังเป็นเด็กวัด บรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ตามประวัติกล่าวไว้ว่าเมื่อท่านยังเป็นเด็กวัดอยู่นั้น ได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของพระอาจารย์พุทธิมา ผู้มีศักดิ์เป็นน้าของท่าน เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรนั้น ได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของครูบาชัยลังกา ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุครั้งแรกก็มีพระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมา พรหมจกโก) วัดพระพุทธรบาทตากผ้า เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์สอนข้อวัตรปฏิบัติตามแนวของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ที่ยึดถือการปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิกรรมฐานมาโดยตลอด เป็นเหตุให้พระคุณท่านประพฤติปฏิบัติตามแนวที่ครูบาอาจารย์อบรมสั่งสอนมา ต่อมาเมื่อท่านเจริญด้วยอายุโสพรรณษา มีกุลบุตรที่บรรพชาอุปสมบทเข้ามาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่าน ก็ยึดหลักปฏิบัติตามท่านมาตลอด โดยเฉพาะการสมาทานมังสวิริติ งดเว้นจากการฉันเนื้อสัตว์ทุกชนิด บรรดาศิษย์ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ ถือปฏิบัติตามท่านด้วยความสมัครใจไม่มีใครบังคับ แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ พระภิกษุสามเณรวัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม และประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบวัดพระพุทธรบาทห้วยต้มจำนวน ๑๐ หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยต้ม บ้านเด่นยางมูล บ้านหนอง บ้านหนองนา บ้านเด่นทราย บ้านหนองเกียง บ้านชัยวงศา บ้านพระบาทพัฒนา บ้านศรีเวียงชัย และบ้านหนองปู เพราะฉะนั้น ครูบาชัยวงศาพัฒนา พยายามที่จะสอนชาวเขาให้เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้กุศโลบายต่างๆ เช่น ความเชื่อการนับถือผี ปู่ย่า ความเชื่อเรื่องใจบ้าน ความเชื่อเรื่องการแต่งกาย เป็นความเชื่อที่ท่านเป็นผู้แสดงธรรมะ เพื่อให้ชาวกระเหรี่ยงเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติตาม คือ หลังจากฟังธรรมะแล้ว ทำให้ชาวกระเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการรักษาศีล ๕ มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย สร้างความสามัคคีในชุมชน

<sup>๘</sup> สัมภาษณ์ พระครูอินทวิชิตคุณ, เจ้าคณะอำเภอเถิน, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

<sup>๙</sup> สัมภาษณ์ พระครูพุทธิธรรมสุนทร, รองเจ้าคณะอำเภอเถิน, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

การใช้หลักศีล ๕ ในการพัฒนาด้านความเชื่อโดยเฉพาะหลักศีลธรรมที่ท่านเน้นย้ำจนทำให้ชาวกระเหรี่ยงยึดถือการปฏิบัติหลักศีลธรรมอย่างเคร่งครัดตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น แนวคิด หลักการ และคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนาแม้ว่าท่านจะสอนชาวบ้านไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การรักษาศีลธรรม การงดการบริโภคเนื้อ และข้อวัตรปฏิบัติของท่านเป็นที่ยอมรับของชนชาวกระเหรี่ยงอย่างมากจนได้รับฉายาว่า “เทพเจ้าแห่งชาวกระเหรี่ยง” เป็นเพราะท่านเน้นการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมาก แม้ว่าจะพัฒนาอารามมากมายก็ตามแต่จะไม่ทิ้งเรื่องการพัฒนาจิตใจให้กับชาวบ้านที่เป็นอารยธรรมหลักให้กับชุมชนเกิดความสามัคคีกันให้กลุ่มชนเผ่ากระเหรี่ยง นอกจากนี้การถ่ายทอดและเผยแผ่ธรรมะทางพระพุทธศาสนาจากที่ชนเผ่ากระเหรี่ยงนับถือเรื่องผีสาร สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ท่านสามารถชี้แนะให้ชาวบ้านหันกลับมาใช้ปัญญาของตนเองในการครองตนเพื่อการปฏิบัติสิ่งที่ตั้งมทั้งหลาย ดังนั้น ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาจึงได้รับการยกย่องจากสังคมเป็นอย่างดีในฐานะนักการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาสังคมในพื้นที่แห่งบ้านห้วยต้มไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาถาวรวัตถุ การพัฒนาศักยภาพของคน การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาตนเอง เป็นต้น พร้อมทั้งจะเป็นภาระแห่งบุญตามแนวทางวัฒนธรรมของคำว่า ต้นบุญแห่งล้านนาตามรอยครูบาเจ้าศรีวิชัยอันเป็นต้นกำเนิดอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปัจจุบันพระสงฆ์ในภาคเหนือต่างก็ยึดค่านิยมไว้เป็นรูปแบบของการปฏิบัติตนสำหรับการเดินตามรอยแห่งครูบาอาจารย์ตั้งสมัยก่อน

#### ๔.๑.๔ แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาพรหมา พรหมจกโก

คำสอนหลักของครูบาพรหมา พรหมจกโก ท่านเน้นย้ำว่า "ทุกๆคน จึงควรรีบชวนชวาย ซึ่งความงามความดี ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เป็นเด็กก็อย่าได้เกียจคร้านในการเรียนหนังสือ จงตั้งใจตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ให้มีความรู้ ความเฉลียวฉลาดความสามารถ เป็นผู้ใหญ่แล้วก็จงตั้งตัวตั้งตนให้ดี ให้มีความขยัน มีความประหยัด ให้คบแต่คนดี ให้รู้จักประมาณในการใช้จ่าย ถ้าเป็นผู้เฒ่าผู้แก่แล้ว ก็เตรียมตัวเพื่อคุณงามความดีให้ยิ่งๆกว่าเด็กและคนหนุ่มทั้งหลาย"... คนเราทุกคนมีความปรารถนาดี ปรารถนาหาความสุข ความปรารถนาหาที่พึ่งในวิภวภูมิต่างๆ ท่านเปรียบเหมือนเราที่ตกอยู่ในกลางทะเลอันเว้งว่างกว้างไกล ทุกคนก็มีความใฝ่ฝันหาที่พึ่ง เพื่อที่จะได้อาศัยพักพิงไปยังฝั่งเบื้องหน้า ... และ"... การทำบาปหรือการทำบุญ จะทำในที่ลับหรือในที่แจ้ง หรือใครไม่รู้ไม่เห็น ก็ตัวของเรา ใจของเรา รู้เห็นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็กล่าวได้ว่าที่ลับไม่มีในโลกนี้ แม้ว่าจะลับตาลับหูคนอื่น แต่เรารู้ เราก็คือเห็นคนเดียว ..."นอกจากนี้ท่านยังสอนเรื่องของ**หลักธรรมพรหมวิหาร ๔** เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่น พรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

เพราะฉะนั้น แนวคิด หลักการ และคำสอนของครูบาพรหมา พรหมจกโก เป็นพระสงฆ์ที่ยึดแนวทางการพัฒนาสังคม ชุมชน พัฒนาวัดและการพัฒนาชาวพุทธให้ดำรงตนเป็นคนดีของสังคมเป็นคนดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา ท่านเตือนพุทธศาสนิกชนอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ไม่

ผิดไปจากหลักธรรม การพัฒนาวัดจำนวนมากทำให้เกิดแรงศรัทธาจากประชาชนจนกลายเป็น ประเพณีของการทำบุญอันเป็นแบบอย่างของชาวพุทธที่ดี การส่งเสริมเรื่องการศึกษาและการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาซึ่งตลอดชีวิตของท่านได้มีคำสอนมากมายเกิดจากการศึกษาจากครูอาจารย์รุ่นก่อนไม่ว่า ทั้งสายปริยัติและสายปฏิบัติ รวมทั้งการผลิตหนังสือต่างๆไว้จำนวนมาก อีกทั้งการส่งเสริม การศึกษาให้กับพระภิกษุและสามเณรภายในวัดและในพระพุทธศาสนาให้ได้รับการศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรมไปพร้อมๆกันนับเป็นตัวของพระสงฆ์ที่มีคุณค่าอนันต์ในฐานะต้นบุญแห่งล้านนาสมัยใหม่ ดังนั้น ครูพรหมาจึงเป็นพระสงฆ์ที่มีศักยภาพรอบตัวไม่ว่าจะการเผยแผ่ การศึกษา การปฏิบัติธรรม และการพัฒนาชุมชนได้อย่างน่าอัศจรรย์ต่อคนจังหวัดลำพูนจนกลายเป็นอารยธรรมน้อมนำเป็น แบบอย่างให้กับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

กล่าวได้ว่า แนวคิดและหลักปฏิบัติตามอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนได้สะท้อนมุมมอง ของความเป็นพระสงฆ์ในชั้นอารยะที่สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นแหล่งของต้นบุญหรือแหล่งสำหรับการ ทำบุญได้อย่างน่าชื่นชมยินดีทั้งข้อวัตรปฏิบัติหรือปฏิบัติทาในฐานะพระสงฆ์โดยปฏิบัติหน้าที่ได้อย่าง สมบูรณ์และเป็นต้นแบบแห่งความเลื่อมใสในหมู่ชนที่ยังไม่เลื่อมใสด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน ตามแนวพระพุทธศาสนาได้นำอัครจริยเจจจนชนบ้านเลื่อมใสศรัทธาก้เพราะทั้งคำสอนและการปฏิบัติ เป็นไปในทิศทางเดียวกันซึ่งพระสงฆ์ในยุคหลังได้ยึดแนวทางการปฏิบัติเหล่านี้และช่วยกันสืบทอด เจตนาธรรมร่วมสมัยจวบจนปัจจุบัน เพราะอารยธรรมวิถีที่เริ่มต้นด้วยเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัท และพระเณรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักกะลา ทั่วไปในหมู่ชาวล้านนา ทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันธธุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ มีสีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิ ฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกทั้งการปฏิบัติธรรม ให้ดูเป็นตัวอย่างการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ครูบาจะครองผ้าอยู่ตลอดเวลาจะ ปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเมตตา และคอยช่วยเหลืองานบุญต่างๆของชาวบ้านท่านไม่เคยปฏิเสธ และ ท่านไม่เคยเรียกร้องอะไร เวลาจากการว่างงานท่านจะนั่งสมาธิ เมื่อชุมชนเห็นการประพฤติปฏิบัติของ ครูบาจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้า และการเผยแผ่ธรรมะของครูบา พระสงฆ์ต้องเป็น แบบอย่างที่ดีของการดำเนินชีวิต สังคมสงฆ์ต้องเป็นสังคมจำลอง สังคมแบบอย่างหรือสังคมต้นแบบ ของสังคม

ในส่วนของชุมชนและสังคมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาคนให้เป็นบุคคลที่มี คุณภาพทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ใช้คุณธรรมและสติปัญญาในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนา ตนเองและร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชน พัฒนาสังคม และพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่ง ครูบาทั้ง ๔ ท่านมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชนพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของ สังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็น

คนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติไทย คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ คือ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่งที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่วยวนภายนอก ครุบาทั้ง ๔ ท่านจึงได้ให้หลักปฏิบัติเพื่อป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชน ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิตซึ่งสามารถที่จะสร้าง**ความสามัคคีในชุมชน** หลักการปฏิบัติของทั้ง ๔ ครุบา ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของเพื่อนบ้านและของชุมชน ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ **เปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิต** เป็นหลักปฏิบัติที่ครุบาทำให้ชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตที่ยึดหลักพุทธธรรมเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน และ**การสร้างสาธารณะประโยชน์ให้ชุมชน** คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วยความสมัครใจ กระตือรือร้นโดยไม่หวังผลตอบแทน ผู้มีจิตสาธารณะคือผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้ให้และช่วยเหลือผู้อื่นแบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคม ด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดในชุมชนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพัตินสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น ครุบาศรีวิชัยได้พัฒนาและสร้างวัดมากมายสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุคอกสุเทพ เป็นต้น ซึ่งครุบาทั้ง ๔ ท่านปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเมตตา และคอยช่วยเหลืองานบุญต่างๆของชาวบ้านท่านไม่เคยปฏิเสธ และท่านไม่เคยเรียกร้องอะไร เพราะฉะนั้นครุบาทั้ง ๔ ครุบามีหลักสำคัญที่ชี้ชัดถึงปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกกล่าวอ้างถึงครุบาเจ้าศรีวิชัย ครุบาอภิชัย ขาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครุบาวงศ์) และครุบาพรหมมาพรหมจักโก ครุบานับเป็นพระอรียสงฆ์ของ พระคุณท่านที่สู้รบได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนาในด้านต่างๆ

กล่าวได้ว่า คำว่า ครุบาในทางภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนาจะมีความหมายที่เน้นไปในเรื่องของบุญเป็นสาระสำคัญของการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นภารกิจใดๆจะเกี่ยวกับข้อบุญเป็นหลัก ทั้งระดับการพัฒนาตนเอง การพัฒนาสังคม รวมไปถึงการพัฒนาประเทศจะมีแนวคิดที่ไม่แตกต่างกันมากนักสำหรับครุบาในทางสังคมภาคเหนือ อีกทั้งการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับคำว่า พระสงฆ์อย่างสมบูรณ์แบบมากที่สุดสำหรับเป็นภษษณะรองรับไว้ซึ่งคนมาทำบุญหรือที่เรียกตนบุญนั่นเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เอกลักษณะของคำสั่งสอนและการปฏิบัติตนของครุบาที่เห็นประจักษ์สายตาของคนทั่วไป คือ การไม่ฉันทนื้อหรือฉันทนึ่งสวิริติ งดเว้นจากการฉันทนื้อทุกประเภทมิใช่ว่าจะทำตัวให้มีข้อแม้แต่เป็นตัวอย่างในการงดเว้นและสั่งสอนชาวบ้านไม่ให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอันเป็นการรักษาศีลข้อที่หนึ่งไปในตัว

เพราะคำสั่งสอนนอกจากเรื่องบุญยังเน้นหนักไปในส่วนของการรักษาศีลทำให้ครบถ้วนบริบูรณ์อีกด้วย เพราะฉะนั้น คุรุบาททั้ง ๔ คุรุบาทมีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกล่าวอ้างถึงคุรุบาเจ้าศรีวิชัย คุรุบาอภิชัยชาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (คุรุบาวงศ์) และคุรุบาพรหมมาพรมจักโก คุรุบานับเป็นพระอรียสงฆ์ของพระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่คุรุบาในส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นตั้ง เข้มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่คุรุบาซึ่งสามารถสรุปดังตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครุบาในจังหวัดลำพูน

ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครุบาในจังหวัดลำพูน			
ชื่อครุบา	แนวคิด	หลักคำสอน	หลักปฏิบัติตน
ครุบาศรีวิชัย	-ต้นบุญหรือนักบุญ -นักสร้างคน/สร้างวัด/สร้างสังคมแห่งสุข -ดำรงตนให้น่าเลื่อมใสศรัทธา	-หลักบุญกิริยาวัตถุ -ยึดมั่นในพระธรรมวินัย -หลักไตรสิกขา -หลักสังคหวัตถุ -บารมี ๓๐ ทิศ -ไม่ประมาทในชีวิต	-งดการฉันทนื้อ -งดหมาก เมียง บุหรี -งดฉันทักตามกำลังวัน -ยึดพระนิพพานเป็นหลักชัย
ครุบาอภิชัยชาวปื	-แนวคิดจาก ครุบาศรีวิชัย -แนวคิดการครองผ้าขาว -แนวคิดต้นบุญพระโพธิสัตว์	-ศีลธรรม -หลักขันติธรรม	-นุ่งขาวห่มขาว -กตเวทิตาธรรม -พระนักก่อสร้างพระ นักพัฒนา -หลักปฏิบัติแบบจารีตนิยม -การสงเคราะห์สังคม
ครุบาชัยยะวงศาพัฒนา	-รูปแบบการเผยแพร่ธรรมแบบบูรณาการ -การพัฒนาจิตใจ -เป็นที่รักของชาวบ้าน	-ศีลธรรม	-ยึดถือการปฏิบัติธรรมเจริญ สมาธิกรรมฐาน -งดการฉันทนื้อ



## ผลการวิเคราะห์แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสุครูบาในจังหวัดลำพูน

ชื่อครูบา	แนวคิด	หลักคำสอน	หลักปฏิบัติตน
	-เปลี่ยนกระเบื้องที่นับถือผีมานับถือพุทธ -พระนักพัฒนา		-งดเว้นจากการฉ้อเนื้อสัตว์ทุกชนิด -ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง
ครูบาพรหมา พรหมจกโก	-การจัดการศึกษา -การปฏิบัติธรรม -นักเทศน์ -นักเขียน -นักสร้าง	-เร่งสร้างความดี -อดทน-ขยัน -ปาฏิโมกข์สังวรศีล -หลักบุญกิริยาวัตถุ -หลักพรหมวิหารธรรม	-การพัฒนาร่างกายอยู่ตลอดเวลา -การปฏิบัติที่บริสุทธิ์ทั้งกายใจและทั้งต่อและลับหลัง -การศึกษาตลอดชีวิต

## ตารางที่ ๔.๒ แสดงอารยธรรมวิถีและแนวทางในการปฏิบัติตน

ครุบา	อารยธรรมวิถี(แนวทางในการปฏิบัติตน)
ครุบาเจ้าศรีวิชัย	<p>๑) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการครุบาเจ้าศรีวิชัย โดยพุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมด กอปรด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม มณฑปปรอยพระบาทและเสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนมากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียรบารมีอย่างหนึ่งของครุบาเจ้าศรีวิชัย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “หน้าหมู่”</p> <p>๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน</p> <p>๓) การอบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ซึ่งเป็นเป็นอริยทรัพย์ เป็นต้นเหตุแห่งความบริสุทธิ์</p> <p>๔) การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร ไปตามพื้นที่ป่าเขาทुरกันดาร คือจุดเริ่มต้นของกิจกรรมการบวชให้แก่กุลบุตรตามเส้นทางที่ท่านได้จาริกผ่านไป</p>
ครุบาอภิชัยชาวปี	<p>๑) ครุบาอภิชัยชาวปีได้แกะรอยเส้นทางจาริกบุญของครุบาเจ้าศรีวิชัย และสานต่อแนวทางที่ได้วางไว้ทุกประการ นับแต่ยุคเริ่มบวชใหม่ๆ หรือแม้กระทั่งการถูกจับสึกหลายครั้งหลายครา แต่ครุบาอภิชัยชาวปีก็มีเคยย่อท้อหยุดงานก่อสร้างด้าน "สาธารณกุศล"</p> <p>๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน</p> <p>๓) การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร ไปตามพื้นที่ป่าเขาทुरกันดาร</p>
ครุบาวงศ์ษาพัฒนา	<p>๑. อบรมสั่งสอนให้ชาวเขาเคารพนับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยให้ยึดถือการปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต</p> <p>๒. การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่าง</p> <p>๓. สร้างอาชีพให้ชาวกะเหรี่ยง (ผ้าทอ เครื่องเงิน) พร้อมทั้งดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย</p> <p>๔. สร้างผังเมืองของชุมชนอย่างเป็นระเบียบ ทั้งระบบน้ำ ระบบไฟฟ้า สาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน</p>

	<p>๕. พัฒนาองค์กร โดยใช้หลักธรรมสังคหะวัตถุ ๔ เป็นบรรทัดฐาน เช่น สร้างโรงเรียน บูรณปฏิสังขรณ์วัดวา อาราม สถานือนามัย โรงพยาบาล และสาธารณูปการต่างๆ ให้แต่ละองค์กร เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและเสริมสร้างในองค์กรให้มีการพัฒนาให้ทันสมัยในทุกๆ ด้าน</p> <p>๖. การฉันทมือเดียวและการฉันทมังสวิริติ</p>
<p><b>ครูบาพรหมา</b> (พระสุพรหมยานเถร)</p>	<p>๑. การอบรมสั่งสอนเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การเจริญจิตภาวนา และการถือสมათานธุดงค์วัตร เช่น การบิณฑบาตเป็นวัตร การฉันทมือเดียวเป็นวัตร (ฉันทตามปัจจัยบังเกิด คือถ้าเป็นอาหารที่บริสุทธิ์สะอาด ชอบธาตุ ชอบธรรม ไม่ผิดวินัย ท่านก็ฉันทไปอย่างนั้น ไม่เรื่องมาก) การอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นต้น</p> <p>๒. การอบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕</p> <p>๓. การศึกษาและการเผยแผ่ จัดตั้งสำนักศาสนศึกษา เปิดสอนนักธรรมบาลี จัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่ายเป็นธรรมทานอีกจำนวนมาก</p> <p>๔. การสาธารณสงเคราะห์ ครูบาพรหมาได้มีเมตตาไปช่วยก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โรงเรียน หรือช่วยเหลือชุมชนต่างๆ จัดประปาบาดาล ไฟฟ้าให้กับชุมชนชาวพระบาทด้วย</p> <p>๕. การเป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอเยือกเย็น ชอบความสงบสงัด ไม่เคยทะเลาะเบาะแว้งกับใครและไม่เคยติฉินนินทาใคร แม้ใครจะติฉินนินทาว่าร้ายอย่างไร ท่านก็เฉยไม่โกรธ ยิ่งกว่านั้น ท่านยังอำนวยการให้แก่วัดที่ติฉินนินทาท่าน อันเป็นการให้อภัยท่าน</p>

#### ๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีศีลครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

อารยธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ครูบาทั้งสี่มีได้ทอดทิ้งภาวะกิจที่จำเป็นสำหรับตนเองและชาวบ้าน ก็คือ การพัฒนาจิตใจก็จำเป็นที่จะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านวัตถุด้วย แบบอย่างแห่งวิถีปฏิบัติคือ การปฏิบัติกรรมฐานของครูบาพรหมา ซึ่งท่านได้มีวัตรปฏิบัติที่เรียบง่ายและสมถะจนแทบไม่มีผลงานในด้านก่อสร้างปรากฏมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม อารยธรรมวิถีของสี่ครูบาก็จะมุ่งเน้นไปที่ความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาสังคมของคนในทุกภาคส่วน ใช้ทั้งหลักธรรม ภูมิปัญญา และวิถีปฏิบัติเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน จนในที่สุด ภาคราชการก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของวิถีครูบาดังกล่าว จึงนำมาเป็นนโยบายหนึ่งในการพัฒนาสังคมภายใต้โครงการ

“วิถีครูบา งานหน้าหมู่” ซึ่งดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ผู้นำชุมชน และประชาชนชาวลำพูนทุกหมู่เหล่า ในการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อที่จะพัฒนาสังคมจังหวัดลำพูนให้เจริญเติบโตได้อย่างยั่งยืนภายใต้แนวคิด “อารยธรรมวิถีสี่ครูบา” ซึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีสี่ครูบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะในบางพื้นที่จะมีความหย่อนยานในเรื่องของวิถีปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ก็ยังเชื่อได้ว่าการยึดถือปฏิบัติกันอย่างเข้มแข็งในบางหมู่บ้านของอำเภอเถิน เช่น หมู่บ้านห้วยต้ม หมู่บ้านศรีเวียงชัย เป็นต้น ที่ยังคงยึดถือแนวปฏิบัติในเรื่องของการรักษาศีล ๕ ตั้งแต่สมัยที่ครูบายังมีชีวิตอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา มีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการสร้างการเรียนรู้และการสร้างการมีส่วนร่วม และนำไปสู่กระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด ดังที่จะสรุปต่อไป

#### ๔.๒.๑ การสร้างกระบวนการเรียนรู้

เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของสี่ครูบาในการปฏิบัติตน ซึ่งการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการสังเกต การปฏิบัติตาม และการทำความเข้าใจเพื่อให้สามารถปฏิบัติตาม รวมทั้งยังมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างการเรียนรู้ด้วย อาทิ การใช้นิทานเรื่องเล่า การเทศนาธรรมะ การปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้ต่างๆ นั้นเกิดขึ้นทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน อีกทั้งยังเกิดพลังศรัทธาอันนำมาสู่การร่วมแรงร่วมใจในการปฏิบัติงานต่างๆ ตามแนวทางของสี่ครูบา ให้เป็นผลสำเร็จ ผลงานต่างๆ ของทั้งสี่ครูบาเกิดขึ้นเป็นประจักษ์พยานถึงความเชื่อความศรัทธาในตัวของสี่ครูบา จนเกิดเป็นการเรียนรู้ในวัตรปฏิบัติของท่านและมีการปฏิบัติเลียนแบบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ประการสำคัญคือ “ความสามัคคี” ที่นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีการเรียนรู้จากวิถีปฏิบัติและกุศโลบายของสี่ครูบา ซึ่งนับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีที่เกิดขึ้นจากสี่ครูบานั่นเอง

#### ๔.๒.๒ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการที่เกิดขึ้นจากความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อตัวตนของสี่ครูบา ถึงแม้ว่าครูบาบางรูปจะต้องอธิกรณ์นานปการก็ตาม แต่นั่นกลับเป็นแรงผลักดันให้เกิดความศรัทธาที่ล้นหลามมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างกรณีของครูบาศรีวิชัยและครูบาอริชัยชาวปี ที่ถึงแม้ว่าจะถูกจับกุมคุมขังหลายครั้งหลายครา และครูบาอริชัยชาวปีก็ถึงขั้นถูกจับสึกจนต้องนุ่งห่มผ้าขาวก็ตาม แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้ความศรัทธาที่มีต่อตัวครูบาทั้งสองรูปหาได้ลดลงไม่ กลับยิ่งเพิ่มความศรัทธาให้เกิดขึ้นมากกว่าเดิม จากกรณีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นสิ่งสนับสนุนให้เกิดกระบวนการ “สามัคคีธรรม” ขึ้น ครูบาได้ไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม สาธารณะประโยชน์ต่างๆ ก็ได้รับความร่วมมือร่วมแรง ร่วมใจจากผู้คนจากทั่วทุกสารทิศ แม้แต่ข้าราชการเองก็ยังให้ความร่วมมือในการพัฒนาสังคมร่วมกับครูบา ผลงานสำคัญคือการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ ที่แรกเริ่มนั้นมีผู้คนเพียงหลักร้อยมาร่วมกัน

สร้าง เมื่อข่าวการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพได้แพร่สะพัดไปยังจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ ชาวพุทธผู้เลื่อมใสในศาสนาคริสต์ ต่างทยอยกันมาจากทั่วสารทิศจนเต็มบริเวณเชิงดอยหมด เพื่อมาร่วมสละแรงงานช่วยสร้างถนน โดยไม่มีค่าจ้างใดๆ ทั้งสิ้น วันๆ หนึ่งจะมีประชาชนมาร่วมสร้างถนนประมาณ ๓-๔ พันคนจากทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ รวมไปถึงอุตรดิตถ์-พิษณุโลก ปริมาณคนงานที่มาช่วยมีมากเกินความต้องการ ครุบาคริสต์จึงได้กำหนดให้สร้างถนนหมู่บ้านละ ๑๐ วาเท่านั้น และต่อมายังได้ลดลงอีกเหลือประมาณหมู่บ้านละ ๒ วา ๓ วา เพราะมีคนมาขอร่วมแรงงานสร้างมากขึ้นเรื่อยๆ นับเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์มากที่การสร้างถนนบนภูเขายาวถึง ๑๑ กิโลเมตร ใช้เวลาเพียง ๕ เดือนกับอีก ๒๒ วัน ทั้งๆ ที่อุปกรณ์การสร้างทางมีเพียงจอบ และเสียมเท่านั้น ไม่ได้มีอุปกรณ์ทันสมัยเช่นในปัจจุบัน ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้ก็ด้วย “การมีส่วนร่วม” ของทุกภาคส่วน และได้กลายเป็นอารยธรรมวิถีที่นำมาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบา ภายใต้โครงการ “วิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้าน” ของจังหวัดลำพูน

กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน เป็นกระบวนการที่เป็นเอกลักษณ์ในเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อสี่ครุบา คือ ครุบาคริสต์ ครุบาชาวนา ครุบาชัชวยะวงศาพัฒนา และครุบาพรหมา ซึ่งทั้งสี่ครุบานี้ได้มีร่องรอยทางอารยธรรมในการพัฒนาสังคมอยู่มากมายที่เป็นผลสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

การขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครุบานี้มุ่งเน้นการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรมที่ครุบาได้นำมาเป็นตัวช่วยในการดำเนินการต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งสี่ครุบาจะเน้นในเรื่องของการสร้างความสามัคคีเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมโดยที่ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการโฆษณาประชาสัมพันธ์เช่นในปัจจุบัน แต่จะใช้การบอกต่อแบบปากต่อปากในการกระจายข่าวสารต่างๆ เพื่อให้สาธารณชนได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ซึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นก็ยังมีหลักวิถีพุทธอยู่ด้วย ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิต การทำกิจกรรมใดๆ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ ซึ่งการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมโดยวิถีพุทธนั้นก็คือการที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวช่วยในขับเคลื่อน ในกรณีของกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครุบานี้ มุ่งเน้นที่การใช้หลักสังคหวัตถุธรรม หลักพรหมวิหารธรรม และหลักสามัคคีธรรม คือการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในการพัฒนาสังคม ซึ่งการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมโดยวิถีพุทธนั้นได้มีการขับเคลื่อนมาตั้งแต่สมัยที่ครุบายังมีชีวิตอยู่ แต่อาจไม่ได้เป็นกิจจะลักษณะเท่าที่ควร เพราะครุบาได้มุ่งเน้นในการสั่งสอนหลักธรรมเป็นสำคัญ แต่เน้นในการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างมากกว่า ซึ่งในกระบวนการพัฒนาสังคมก็ปรากฏมีหลักธรรมเหล่านี้ในตัวของการพัฒนาสังคมหรือการดำเนินงานอยู่แล้ว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ครูบาท่านได้ใช้ความเป็นวิสุทธิพุทธเข้ามาจับกับการพัฒนาของท่าน คือท่านใช้หลักธรรมทั่วไป คือ สังคหวัตถุธรรม พรหมวิหารธรรม ให้มีความเมตตาต่อกันเป็นหลัก โดยมีหลักสามัคคีธรรมเป็น ต้นแบบ”<sup>๑๐</sup>

จากคำสัมภาษณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา นั้นได้มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการขับเคลื่อน อันได้แก่

**๑) หลักสังคหวัตถุธรรม** โดยเฉพาะในข้อการให้ทาน ที่มุ่งเน้นให้ผู้คนรู้จักการให้ทานโดยการ สละทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะวัดวาอาราม สาธารณประโยชน์ต่างๆ จะเห็น ได้จากการก่อสร้างต่างๆ ของครูบา นั้นจะมีการสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา ซึ่งก็นับ ได้ว่าเป็นการให้ทานประเภทหนึ่งเช่นกัน หากผู้ใดไม่มีกำลังทรัพย์ก็จะช่วยเป็นกำลังกาย กำลังแรงงาน ในการก่อสร้าง หากเป็นคนหอบตาก็จะบริจาคทรัพย์เพื่อซื้อวัสดุอุปกรณ์การก่อสร้างต่างๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วการดำเนินการก่อสร้างของครูบาจะไม่ใช้งบประมาณจากภาครัฐ แต่จะเป็นงบประมาณที่มาจาก การบริจาคทั้งเงินทอง สิ่งของ ข้าวปลาอาหาร รวมทั้งไม่ได้มีการจ่ายสินจ้างรางวัลใดๆ ให้แก่ผู้ ที่มาร่วมทำงาน เพราะทุกคนล้วนมาด้วยจิตอันเป็นความศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีต่อตัวครูบา

**๒) หลักพรหมวิหารธรรม** ครูบาได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรมอย่างมากในการดำรงชีพในสมณ พุทศ โดยเฉพาะครูบาศรีวิชัยและครูบาขาวปี ครูบาทั้งสองรูปถือได้ว่าเป็น “ต้นเมตตา” (พระผู้เมตตา) อย่างแท้จริง ครูบาท่านได้เสียสละกำลังแรงกายแรงใจต่างๆ ในการเป็นประธานก่อสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังก่อสร้างสาธารณประโยชน์ต่างๆ มากมายใน ดินแดนล้านนา แต่ด้วยเคราะห์กรรมหรือสิ่งใดมิทราบได้ ครูบาทั้งสองรูปกลับถูกกลั่นแกล้งจากทั้ง คณะสงฆ์ด้วยกันเองและจากภาคราชการที่กลั่นแกล้งโดยการใส่ร้ายข้อหาต่างๆ การจับกุมคุมขัง และ ที่ร้ายที่สุดคือการ “จับสึก” พระอภิขัยขาวปี จนต้องนุ่งผ้าขาว และได้กลายมาเป็นสมัญญานามของ ครูบาอภิขัยว่า “ครูบาอภิขัยขาวปี” ด้วยเหตุที่ต้องนุ่งผ้าขาวนั้นเอง แต่ครูบาทั้งสองรูปก็ได้หัวนไหว ต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวท่าน ปรากฏการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแม้ครูบาจะถูกกลั่นแกล้งด้วยเหตุ ใดๆ ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้โกรธเคือง กลับปฏิบัติตนด้วยความสงบ ไม่เดือดร้อนโวยวาย ไม่กล่าวร้ายผู้ที่ คิดร้ายต่อท่าน แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตากรุณาเป็นล้นพ้น และยังเป็นผู้ที่มีความอุเบกขาเป็นอย่าง ยิ่ง คือวางเฉยต่อโลกธรรมที่เกิดขึ้น วางเฉยต่อการกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสี ไม่ยินดียินร้ายในคำครหา ต่างๆ นับได้ว่าท่านเป็นผู้ที่มีความอุเบกขาเป็นอย่างยิ่ง

กระบวนการในการกำหนดและประกาศใช้นโยบายแล้วนั้น จึงนำมาสู่กระบวนการในการ ขับเคลื่อนนโยบายด้วยการดำเนินการตามแผนงานกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในส่วนนี้จะเป็น บทบาทสำคัญของท้องถิ่น อันได้แก่ นายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปลัดองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ซึ่งการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ผ่านโครงการ

<sup>๑๐</sup> สัมภาษณ์ พระครูพุทธธรรมสุนทร, รองเจ้าคณะอำเภอ ลี้ วัดแม่ตืน, วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

วิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน นั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากกระบวนการในการคิดของชาวบ้านในชุมชน ที่จะต้องช่วยกันคิดหาความต้องการเร่งด่วนของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่นับได้ว่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในชุมชน “ชาวบ้านจะต้องคิดว่าในหมู่บ้านของตนเองมีปัญหาอะไรบ้างที่เป็นกรณีเร่งด่วนที่สามารถใช้งบเล็กๆ น้อยๆ ทำ ซ่อม จากนั้นเสนอโครงการผ่านไปทาง อบต. ในพื้นที่ ให้เขาส่งช่างมาเขียนแบบ ออกแบบ หลังจากนั้นก็ส่งให้ทาง อบจ. อบจ.ก็จะตรวจดูว่าที่เขาก่อแบบมามันเป็นไปตามหลักวิชาช่างหรือไม่ มันคงแข็งแรงหรือไม่ จะใช้เงินเท่าไร อบจ. ก็จะจัดซื้อวัสดุให้ แล้วนำไปมอบให้กับหมู่บ้าน หลังจากนั้นนัดหมายมอบวัสดุเสร็จ ทางหมู่บ้านก็จะต้องหาแรงงานมาดำเนินการก่อสร้าง หลังจากนั้นก็ต้องช่วยกันดูแล เพราะฉะนั้นมันจะเป็นลักษณะของ ๓ ประสาน คือ ชาวบ้านคิด ชาวบ้านใช้ประโยชน์ ชาวบ้านดูแลรักษา อบต. ในพื้นที่ก็จะเป็นคนออกแบควบคุมงาน อบจ. ในฐานะหน่วยงานที่อยู่ด้านบนก็จะเป็นผู้จัดซื้อวัสดุให้ ส่วนใหญ่วิถีครูบาจะเน้นในเรื่องของการปรับปรุงซ่อมแซมสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน เช่น ถนน อาคาร...”<sup>๑๑</sup>

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงภาพการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมในเบื้องต้นว่าชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ที่ริเริ่มคิดหาความต้องการเร่งด่วนของชุมชนเป็นอันดับแรก ซึ่งสามารถที่จะใช้งบประมาณไม่สูงมากนักในการดำเนินการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเน้นไปที่การซ่อมแซมมากกว่าการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ เพราะงบประมาณของโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน นั้นมีจำนวนที่จำกัด (หมู่บ้านละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท) ซึ่งเป้าหมายของโครงการดังกล่าวนี้ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่จำนวนงบประมาณแต่มุ่งเน้นไปที่การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้มีความสามัคคีกัน ซึ่งหากงบประมาณที่ อบจ. จัดสรรให้ไม่เพียงพอ ก็สามารถที่จะนำงบประมาณจากกองทุนต่างๆ ในชุมชนมาสมทบเพิ่มเติมได้ จากนั้นจึงเสนอผ่านไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบในพื้นที่เพื่อให้ส่งช่างมาออกแบบแปลนเบื้องต้น และส่งแบบแปลนดังกล่าวให้กับ อบจ. เพื่อพิจารณาว่าถูกต้องเป็นไปตามหลักของงานช่างและการโยธา หรืองานวิศวกรรมหรือไม่ และเพื่อระเมินงบประมาณเบื้องต้นที่จะใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ จากนั้น อบจ. จะเป็นผู้จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และนำไปมอบให้กับหมู่บ้าน ซึ่งทางหมู่บ้านหรือชุมชนจะเป็นผู้รับผิดชอบเองว่าจะลงมือทำเมื่อใด โดยทาง อบจ. พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนในเรื่องของการควบคุมดูแลให้เป็นไปตามหลักวิศวกรรมและการโยธา เมื่อก่อสร้างเสร็จสิ้นแล้วก็จะป็นหน้าที่ของคนในชุมชนในการที่จะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

กระบวนการในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมโดยส่วนใหญ่แล้วจะเกิดขึ้นหลังจากขั้นตอนในการกำหนดนโยบาย ในการกำหนดนโยบายส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการที่จะนำเอานโยบายต่างๆ มาบรรจุไว้ในแผนพัฒนาหรือเทศบัญญัติ รวมถึงข้อบัญญัติต่างๆ เพื่อให้ันโยบายดังกล่าวสามารถขับเคลื่อนไปได้ และนำไปสู่ผลสำเร็จหรือผลลัพธ์ของการดำเนิน

<sup>๑๑</sup> สัมภาษณ์ นายรวิวัฒน์ ต่อกิตติพงษ์พงษ์, ผู้อำนวยการกองช่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

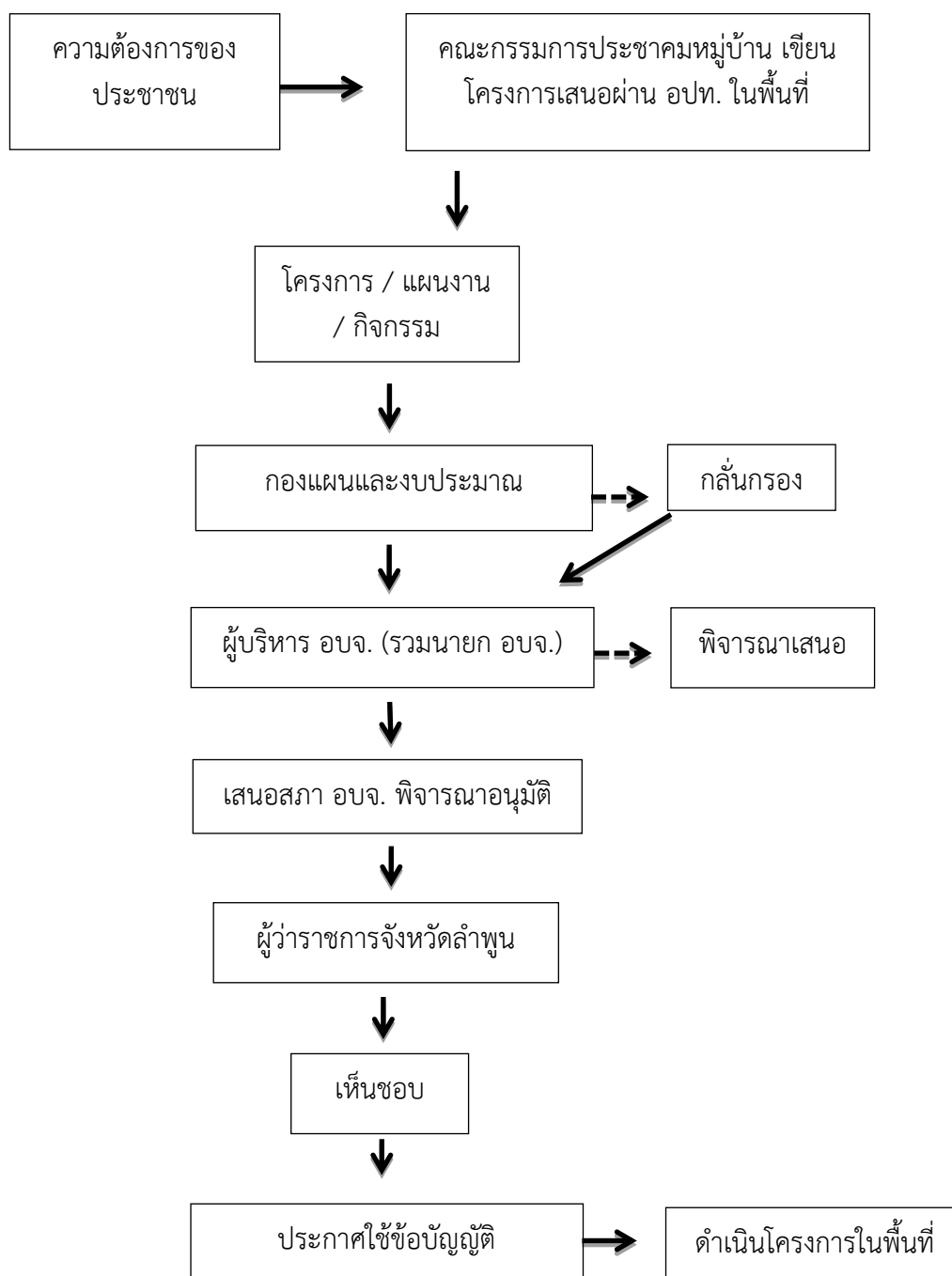
นโยบายในที่สุด ซึ่งการขับเคลื่อนนโยบายวิถีครูบา งานหน้าหมู่นั้น “จะเป็นลักษณะของการกระตุ้นภาคีของ อบจ. (องค์การบริหารส่วนจังหวัด) คือ เทศบาล อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ใช้รูปแบบภาคีความร่วมมือผ่าน อบท. (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) เพราะลำพังเพียง อบจ. ทำเองไม่ได้ทั้งหมด ... เริ่มจากความต้องการของประชาชน เขียนเป็นโครงการผ่าน อบท. เพื่อบรรจุในแผนพัฒนา ๔ ปีของ อบจ. หากมีเพิ่มเติมเข้ามาจะเป็นในเรื่องของเงินอุดหนุนตามระเบียบและอำนาจหน้าที่ของ อบจ. ต้องเข้าเงื่อนไขก่อนถึงจะให้เงินอุดหนุนได้ ผลลัพธ์ที่ได้คือ คุณได้เข้ามาบรรจุในแผน ประกาศเป็นข้อบัญญัติ จะผ่านได้ก็ต่อเมื่อมีการประชุมสภา อบจ. ยกมือว่าโครงการนี้ผ่าน/ไม่ผ่าน เมื่อผ่านการพิจารณาเรียบร้อยแล้วก็จะผ่านการวิเคราะห์กลั่นกรองจากกองแผนเพื่อเสนอโครงการ...”<sup>๑๒</sup>

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการในการพิจารณาเพื่อทำให้นโยบายการพัฒนาสังคมสามารถที่จะขับเคลื่อนไปได้นั้นจะต้องผ่านกระบวนการขั้นตอนหลายๆ ขั้นตอน อันดับแรกได้แก่การค้นหาความต้องการของประชาชนหรือชุมชน ผ่านการจัดทำเวทีประชาคม ซึ่งเป็นจุดเด่นของโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู “โดยให้ชาวบ้านร่วมกันคิด จะมีคณะกรรมการประชาคมหมู่บ้านจำนวน ๑๐ คน มีผู้ใหญ่บ้าน ประธาน อสม.หมู่บ้าน แกนนำชุมชน พระสงฆ์ ร่วมกันคิดว่าปัญหาความต้องการเร่งด่วนในชุมชนคืออะไร แล้วจึงเสนอผ่าน อบท.”<sup>๑๓</sup> จากนั้นจึงนำไปบรรจุในแผนพัฒนา ๔ ปีขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อที่จะสามารถนำเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อพิจารณาของสภา อบจ. และเมื่อได้บรรจุในแผนพัฒนา ๔ ปีแล้วก็จะประกาศเป็นข้อบัญญัติเพิ่มเติม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็จะต้องเป็นไปตามระเบียบของทางราชการด้วย และจะผ่านการพิจารณาได้ก็ต่อเมื่อที่ประชุมสภา อบจ. มีมติให้อุดหนุนโครงการดังกล่าวได้ ซึ่งสามารถกำหนดกระบวนการต่างๆ ตามแผนภาพที่ ๔.๒ ได้ดังนี้

<sup>๑๒</sup> สัมภาษณ์ ดร.มัชการ ยะอนันต์, รักษาการในตำแหน่ง หัวหน้าฝ่ายงบประมาณ องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

<sup>๑๓</sup> สัมภาษณ์ นายณรวิทย์ ต่อพิทักษ์พงษ์, ผู้อำนวยการกองช่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.



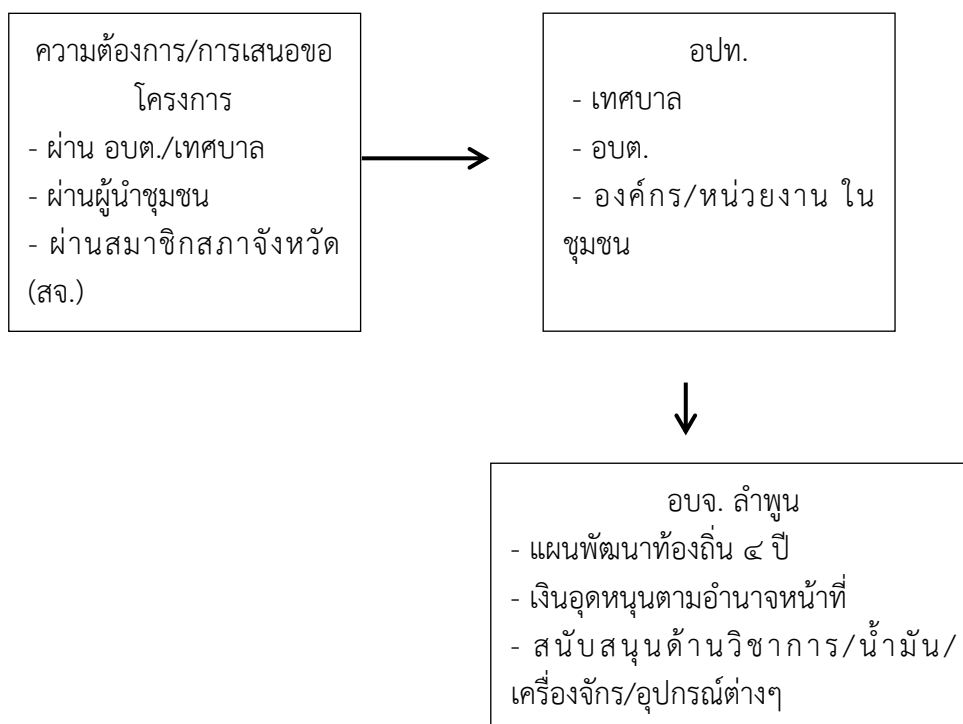


**แผนภาพที่ ๔.๑** กระบวนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาสังคม (โครงการวิถีครูบา)

จากแผนภาพที่ ๔.๑ สามารถอธิบายได้ว่า กระบวนการในการประกาศใช้ข้อบัญญัติเพื่อสนับสนุนโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านต่างๆ นั้น เบื้องต้นเป็นหน้าที่ของชุมชนในการสะท้อนปัญหาอันเป็นการร่วมกันคิดเป็นลำดับแรก ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมในการคิดนั้นจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสะท้อนปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน จากนั้นคณะกรรมการประชาคมของหมู่บ้านจำนวน ๑๐ คน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้าน ประธาน อสม.หมู่บ้าน แกนนำชุมชน พระสงฆ์ เป็นต้น ก็จะ

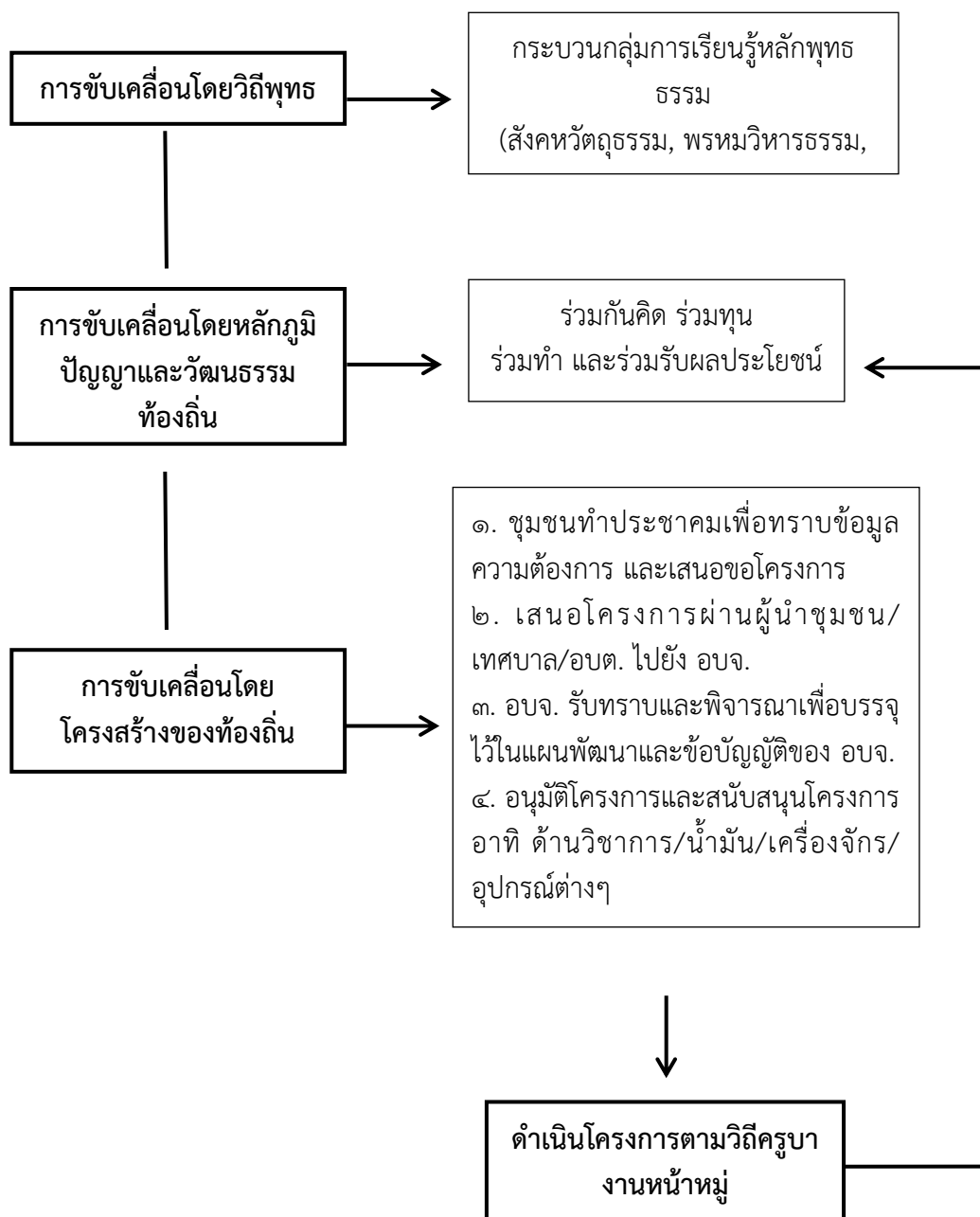
เขียนเป็นโครงการเพื่อเสนอผ่านไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อเสนอต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน จากนั้น กองแผนและงบประมาณจะเป็นหน่วยในการทำหน้าที่คัดกรองและพิจารณาถ่วงน้ำหนักโครงการต่างๆ เพื่อเสนอให้กับผู้บริหารของ อบจ. ในการพิจารณาเพื่อเสนอต่อสภา อบจ. จากนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่ของสภา อบจ. ในการพิจารณาและเสนอญัตติเพื่อประกอบการพิจารณาโครงการต่างๆ ก่อนที่จะเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ลงนามเห็นชอบโครงการ จากนั้นจึงประกาศใช้ข้อบัญญัติ ซึ่งโครงการวิถึศรึบา งานหน้าห่มู่อยู่ในข้อบัญญัติของ อบจ. ด้วย อันเป็นการเสร็จสิ้นกระบวนการในการประกาศใช้ข้อบัญญัติเพื่อให้สามารถนำโครงการต่างๆ ไปปฏิบัติต่อไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ศรึบา ผ่านโครงสร้างของท้องถิ่นนั้น จะเป็นลักษณะการกระตุ้นภาคีความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกับภาคประชาชน หลายโครงการที่ปรากฏในร่มใหญ่คือ “วิถึศรึบา งานหน้าห่มู่” นั้น จะมาจากความต้องการของประชาชน แต่องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงใหญ่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ ก็มีข้อจำกัดด้านอำนาจหน้าที่อยู่บ้าง สิ่งไหนที่สามารถทำได้ สิ่งไหนที่ไม่สามารถทำได้ ก็จำเป็นต้องยึดกฎระเบียบ กฎหมาย ประกาศ ของทางราชการไว้ก่อน แต่ในขณะเดียวกัน โครงการต่างๆ ก็ได้ส่งผลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ (เทศบาล, อบต.) ที่ร้องขอรับการอุดหนุนมาที่ อบจ. ซึ่ง อบจ. ก็ให้การสนับสนุนไปตามกรอบของโครงการวิถึศรึบา งานหน้าห่มู่ ซึ่งพอจะสรุปการขับเคลื่อนโครงการต่างๆ ของวิถึศรึบา งานหน้าห่มู่ ได้ดังแผนภาพที่ ๔.๓ ดังนี้



แผนภาพที่ ๔.๒ การไหลของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมฯ

กล่าวโดยสรุปแล้ว กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา มีกระบวนการขับเคลื่อนโดยใช้หลักวิถีพุทธ หลักภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และโครงสร้างของท้องถิ่น ซึ่งสามารถสรุปเป็นกระบวนการได้ดังนี้



แผนภาพที่ ๔.๓ กระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา

จากแผนภาพดังกล่าวสามารถสรุปกระบวนการขับเคลื่อนได้ดังนี้

๑. การขับเคลื่อนโดยวิถีพุทธ ซึ่งขับเคลื่อนโดยการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรม หลักพรหมวิหารธรรม และหลักสามัคคีธรรม

๒. การขับเคลื่อนโดยหลักภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งขับเคลื่อนโดยการอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์

๓. การขับเคลื่อนผ่านโครงสร้างของท้องถิ่น เป็นการขับเคลื่อนเชิงนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และชาวบ้าน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมคือ ร่วมคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์

เพราะฉะนั้น แนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจนำมาเป็นหลักคิดในการกำหนดนโยบายการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีคือ หลักความศรัทธา ความศรัทธาเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีต่อบุคคล สถานที่ หรือพิธีกรรม ความศรัทธาตามหลักอารยธรรมวิถีของครูบาเป็นความศรัทธาที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากตัวบุคคล ส่งผลให้เกิดกระบวนการต่างๆ เกี่ยวกับความศรัทธาขึ้น โดยเฉพาะความศรัทธาในตัวของ “ครูบา” ที่ยุคสมัยก่อนหน้าครูบาศรีวิชัยนั้นกลับไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีความศรัทธาเกี่ยวกับครูบาเกิดขึ้น ความศรัทธาในตัวครูบาศรีวิชัยจึงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของความศรัทธาในตัวพระสงฆ์ที่ชาวบ้านยกย่องว่าเป็นผู้มีบุญ หรือ “ต้นบุญ” ตามคำเรียกของชาวล้านนาภาคเหนือ ความศรัทธาดังกล่าวส่งผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมโดยภาคประชาชนให้เกิดขึ้น หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนคือการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพของครูบาศรีวิชัยและคณะ เป็นปรากฏการณ์ความศรัทธาที่แม้กระทั่งทางการเองก็ยังให้การยอมรับและแทบจะไม่เชื่อด้วยซ้ำไปว่าครูบาศรีวิชัยจะทำได้สำเร็จ แต่ครูบาศรีวิชัยก็อาศัยความศรัทธาของชาวบ้านในการใช้เป็นใบเบิกทางการสร้างทางขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ และกลายมาเป็นกระบวนการต่อเนื่องในการพัฒนาศาสนสถาน สาธารณประโยชน์อื่นๆ ต่อมา อีกทั้งยังมีการประพาศผู้คนที่นับถือในตัวครูบาศรีวิชัยอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น ครูบาขาวปี ที่ถือได้ว่าเป็นศิษย์เอกรูปหนึ่งของครูบาศรีวิชัยที่ได้เจริญรอยตามอารยวิถีของครูบาศรีวิชัยในการพัฒนาสังคมตามแบบอย่างของครูบา แนวคิดดังกล่าวเป็นการอาศัยความศรัทธาของชาวบ้านเป็นตัวขับเคลื่อนให้กระบวนการพัฒนาสังคมของครูบาต่างๆ ประสบความสำเร็จ จากแนวคิดดังกล่าว องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนจึงได้นำแนวคิดนี้มาเป็นหลักคิดในการกำหนดนโยบายการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของครูบาศรีวิชัย โดยประยุกต์เข้ากับหลักพุทธธรรมคือ หลักสามัคคีธรรม อันเป็นหลักชัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคีเครือข่ายอื่นๆ ประสบความสำเร็จในการพัฒนาสังคมโดยยึดตามหลักอารยธรรมวิถีของครูบาศรีวิชัยเป็นต้นแบบ พร้อมกันนั้นก็ยึดเอาหลักคิดของครูบาขาวปี ที่เจริญรอยตามครูบาศรีวิชัย และครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ที่ได้เจริญรอยตามครูบาอภิชัยขาวปี และครูบาพรหมา ที่ได้มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจด้วยหลักกรรมฐานเพื่อพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม จึงเกิดเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา

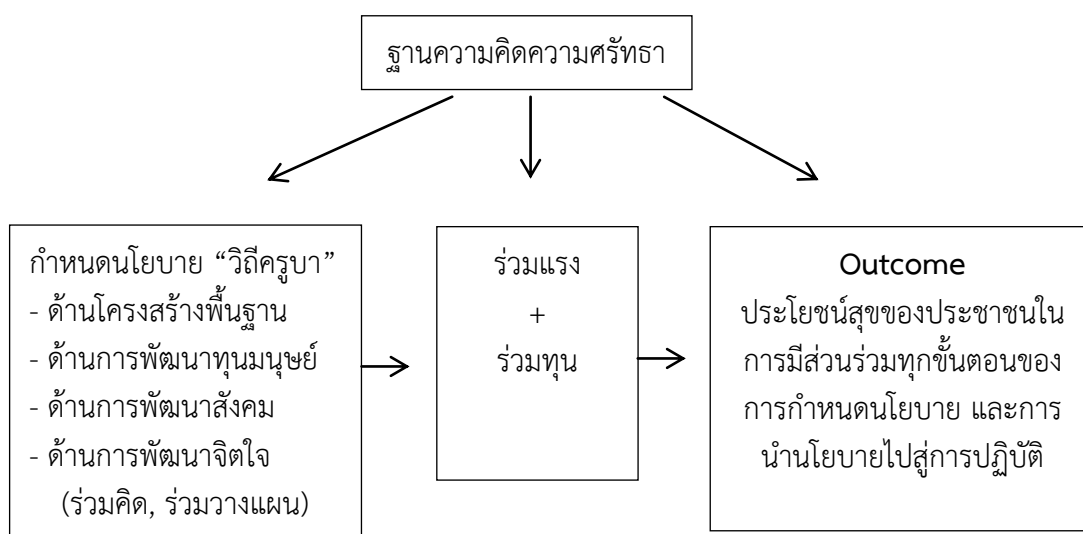
ขึ้น พร้อมกับนำหลักสามัคคีธรรมมาประยุกต์ใช้ ดังคำกล่าวที่ว่า “หลักคิดของ อบจ. คนก็พอจะรู้อย่างว่ามันต้องร่วมแบบวิถีครูบา ก็คือใช้ศรัทธา นำ ใช้หลักสามัคคีธรรมของครูบา หลักสามัคคีธรรมของครูบาใครก็ไม่กล้าปฏิเสธ ครูบาท่านใช้มาแบบนี้แล้วสำเร็จ เราก็เอามาใช้บ้าง สมัยก่อนเขาทำแล้วมันโอเคหมด ทำอะไรก็สำเร็จ”<sup>๑๔</sup> และ “ครูบาจะทำอะไรก็จะเอาศรัทธามาก่อน ครูบาเป็นตัวกลาง ทุกคนก็ออกมาช่วยกันออกหัวคิด ช่วยกันวางแผน ช่วยกันลงมือทำ...”<sup>๑๕</sup>

จากหลักคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านจะมุ่งเน้นในเรื่องของการอาศัยหลักศรัทธาเป็นต้นคิด แล้วจึงนำไปสู่กระบวนการในการกำหนดนโยบายโดยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ซึ่งองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นจะเป็นแกนหลักสำคัญในการกำหนดนโยบาย พร้อมทั้งขับเคลื่อนนโยบายไปสู่ความสำเร็จ เพราะลำพังเพียงนโยบายวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน ไม่อาจจะสำเร็จได้ด้วยตัวของนโยบายเองหากปราศจากการขับเคลื่อน

กล่าวโดยสรุปแล้ว การกำหนดนโยบายการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบามีจุดเริ่มต้นมาจาก Policy Makers (ผู้บริหารของ อบจ.) ที่ได้เริ่มนำเอานโยบายทุนทางวัฒนธรรมชุมชนเพื่อค้นหาแหล่งวัฒนธรรม ของดีของชุมชน เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา สืบสาน ต่อยอด โดย “ทุน” ซึ่งทุนวัฒนธรรมดังกล่าวมีหลายรูปแบบ เช่น วัฒนธรรมประเพณี ทัศนคติ ทัศนคติ ความเชื่อความศรัทธาที่สืบๆ กันมา และทาง อบจ. ลำพูน ได้นำเอาความเชื่อความศรัทธาของคนลำพูนมาเป็นฐานและนำความต้องการของประชาชนชาวลำพูน เสนอปัญหาในรูปแบบของวิธีร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมแรง ร่วมทุน ฯ ตามวิถีของครูบา ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการต่างๆ ได้ตามแผนภาพที่ ๔.๔

<sup>๑๔</sup> สัมภาษณ์ ดร.นิรันดร์ ด้านไพบุลย์, นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

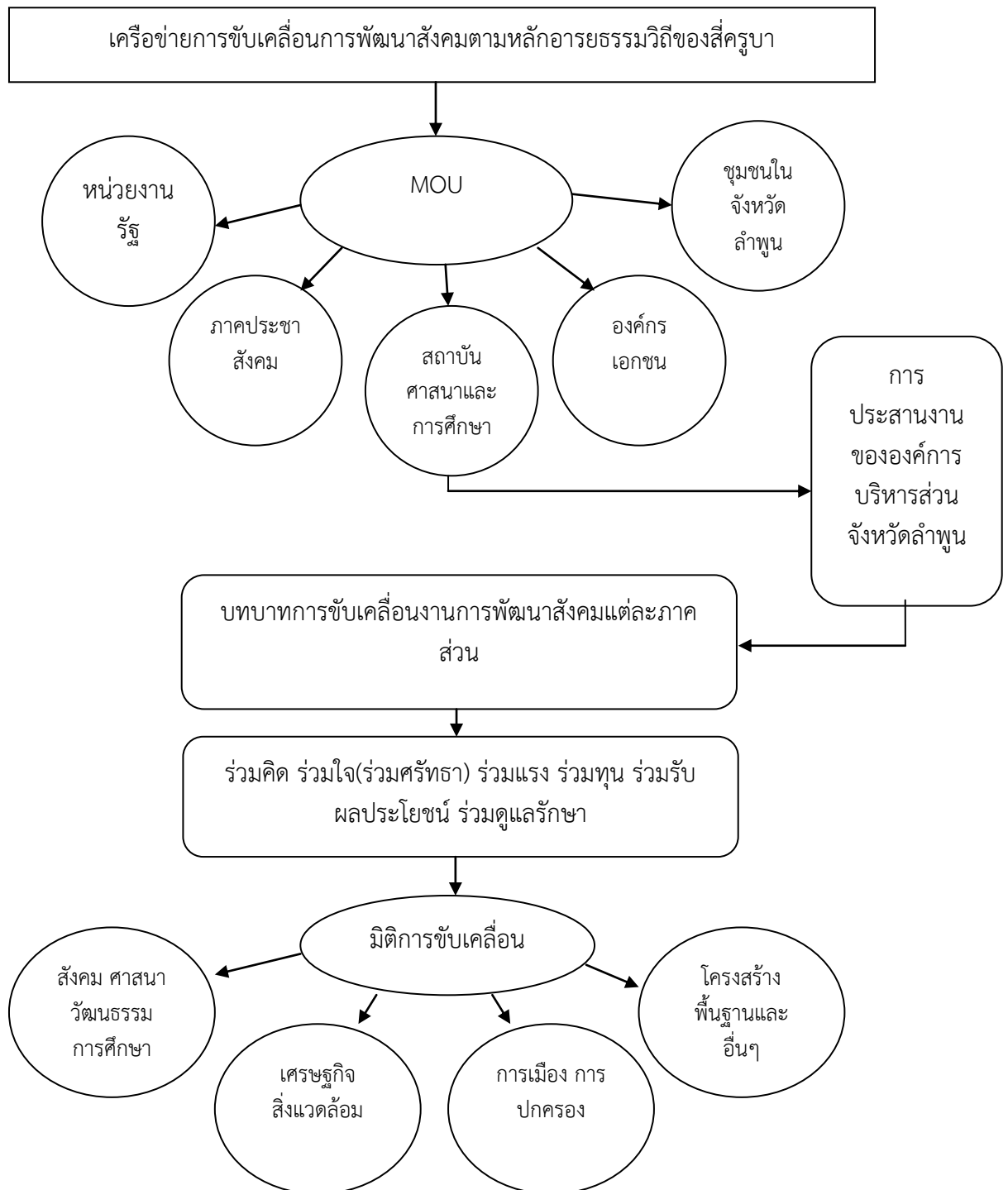
<sup>๑๕</sup> สัมภาษณ์ นายสมพร เตชะอู๊ด, ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.



#### แผนภาพที่ ๔.๔ กระบวนการกำหนดนโยบาย "วิถีศรูบา"

การพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ศรูบา เป็นกระบวนการหนึ่งในการที่จะนำเอา นโยบาย "วิถีศรูบา งานหน้าหมู่บ้าน" ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม โดยอาศัยการขับเคลื่อนของทุกภาค ส่วนในการที่จะประสานความร่วมมือต่างๆ เพื่อให้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพและสามารถที่จะพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นได้ ผลสำเร็จของการพัฒนาสังคมนั้น ผู้วิจัยมองว่า ไม่ได้วัดค่าที่การมีความเจริญของวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างต่างๆ แต่เป็นความพึงพอใจของประชาชน มากกว่าว่าเขามีความพึงพอใจหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ซึ่งหากประชาชนในพื้นที่ที่มีความพึงพอใจต่อ กระบวนการพัฒนาสังคมดังกล่าวแล้วก็นับได้ว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมนั้นประสบความสำเร็จ ในเรื่องของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ศรูบานั้นมีจุดเริ่มต้น มาจาก "เราประกาศแนวทางการทำงานโดยใช้วิถีศรูบา งานหน้าหมู่บ้านต่อสภา เอาวิธีนี้มาปฏิบัติเป็น หมู่บ้านละแสน มีกระบวนการทำงานโดยให้ อบท. เป็นผู้ประสาน ชาวบ้านคิด ออก. เป็นสิ่งของมีการ ทำ MOU ร่วมกัน... วิถีศรูบา งานหน้าหมู่บ้านนี้จะเริ่มด้วยคำว่า ร่วมคิด ร่วมใจ(ร่วมศรัทธา) ร่วมแรง ร่วม ทุน ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมดูแลรักษา นี่เป็นหลักวิถีศรูบา"<sup>๑๖</sup> เพราะฉะนั้น การทำงานจะลักษณะของ เครือข่ายความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา องค์กรเอกชน ชุมชน ภาคประชาสังคมโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งหมดที่เป็นพันธมิตรร่วมกันซึ่ง สามารถเขียนเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

<sup>๑๖</sup> สัมภาษณ์ ดร.นิรันดร์ ต่านไพบูลย์, นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.



#### แผนภาพที่ ๔.๕ เครื่องมือช่วยการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา

แนวคิดการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบานั้นมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชนที่จะต้องเป็นผู้ที่เริ่มในการคิด คือการคิดหาปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาและค้นหาสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน แล้วจึงสะท้อนให้กับผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งก็คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ จากนั้นจึง

เป็นการร่วมใจ หรือร่วมศรัทธา อันเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากที่สุดในกระบวนการขับเคลื่อนนี้ เพราะความศรัทธาจะเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นและนำไปสู่ผลสำเร็จในที่สุด จากนั้นจึงเป็นการร่วมแรง โดยชาวบ้านจะเป็นส่วนสำคัญในเรื่องของแรงงาน เพราะโครงการวิถีครูบานี้จะอาศัยกำลังแรงงานหลักจากชาวบ้านในชุมชน จะไม่มีการจ้างผู้รับเหมาหรือแม้แต่กำลังคนจาก อบจ. แต่จะให้คนในชุมชนได้เป็นผู้ร่วมทำ คือร่วมลงมือก่อสร้าง บูรณะซ่อมแซมเอง โดยมี อบท. ในพื้นที่ และ อบจ. เป็นเสมือนพี่เลี้ยงคอยควบคุมดูแล กระบวนการในการร่วมแรงนี้เป็นลักษณะเด่นตามแนวคิดวิถีครูบา เพราะเป็นการอาศัยแรงงานจากคนในชุมชนเป็นแรงงานสำคัญ เฉกเช่นเดียวกับอารยวิถีปฏิบัติของครูบาทั้งสี่รูปในการอาศัยกำลังแรงงานจากชาวบ้านผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาเป็นกำลังหลักสำคัญ จากนั้นจึงเป็นการร่วมรับผลประโยชน์ คือการร่วมรับสิ่งที่เกิดขึ้นจากผลการร่วมแรงดังกล่าว ซึ่งก็คือได้อาคารสถานที่ ถนนหนทาง หรือสิ่งก่อสร้างอื่นที่ได้ร่วมแรงกันทำ และท้ายที่สุดคือการร่วมดูแลรักษา เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของคนในชุมชนเองที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาสิ่งสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ของชุมชน จะเห็นได้ว่า กระบวนการต่างๆ เหล่านี้มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด และเป็นการขับเคลื่อนโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมใจ(ร่วมศรัทธา) ร่วมแรงร่วมทุน ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมดูแลรักษา สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดวิถีครูบาที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการช่วยกันพัฒนาสังคม

๓) หลักสามัคคีธรรม ครูบาได้ใช้หลักสามัคคีธรรมมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมของท่าน ซึ่งกระบวนการต่างๆ เกิดขึ้นจากความศรัทธาในตัวของคุณครูบาแทบทั้งสิ้น เมื่อความเชื่อความศรัทธาเกิดขึ้น ผู้คนก็พร้อมที่จะสามัคคีกันในการดำเนินการใดๆ ก็ตามที่ครูบาได้ดำริไว้ ซึ่งผลงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจักษ์พยานแห่งความสำเร็จของการดำเนินการด้วยหลักสามัคคีธรรมแทบทั้งสิ้น อาทิ การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าเกิดขึ้นจากความสามัคคีธรรมเป็นสำคัญ หากไม่มีความสามัคคีเกิดขึ้นแล้วนั้น การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพในสมัยนั้นคงไม่สำเร็จลงในระยะเวลาเพียง ๕ เดือน กับ ๒๒ วัน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่า เกิดขึ้นจากแรงศรัทธาเป็นตัวนำ คอยเป็นกลไกในการขับเคลื่อนวิถีครูบาตามแบบอย่างของครูบาวงศ์ให้กลายเป็นอารยธรรมวิถีที่ชาวบ้านยังคงยึดถือปฏิบัติเรื่อยมา แม้จะสิ้นครูบาไปแล้วหลายปี แต่วิถีดังกล่าวก็ยังคงอยู่และได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาสังคมที่นำเอาวิถีครูบามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งแนวคิดส่วนใหญ่ก็จะมุ่งเน้นไปที่ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นต้นแบบของครูบายุคต่อมา โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมก็มีการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาเป็นตัวกำหนดนโยบาย และกำหนดกระบวนการในการขับเคลื่อนนโยบายไปสู่ความสำเร็จ กลไกหนึ่งที่จะสร้างความสำเร็จได้ก็คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม โดยอาศัยวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน *“วิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน”* อธิบายว่า *วิถีครูบาเป็นวิถีที่ใช้ศรัทธานำ ใช้หลักสามัคคีธรรมในการหลอมใจหลักสามัคคี*



ธรรมของครูบาณีแหละ หน้าหมู่นี้คือ ทำให้คนรู้จัก เป็นเจ้าของร่วมกัน มีส่วนร่วม ไม่ใช่ร่วมเฉยๆ แต่ร่วมแบบเป็นเจ้าของด้วย นี่แหละแบบหน้าหมู่นี้พอเราเอามาบอก ก็เลยกลายเป็นพลัง”<sup>๑๗</sup>

แนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมได้คือการประสานความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เพราะถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ “นายกเอาแนวคิดนี้ไปพูดคุยกับ อบท. ในพื้นที่ มีการประชุมปรึกษาหารือและทำ MOU ร่วมกัน ระหว่างนายก อบจ. นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เอามาตกลงร่วมกันในการขับเคลื่อน...”<sup>๑๘</sup> ซึ่งแนวทางนี้ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาสังคมนี้ได้ ทั้งนี้เพราะความร่วมมือจากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงผู้นำชุมชนต่างๆ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการที่จะไปสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านในพื้นที่ให้รับรู้และเข้าใจว่า วิถีครูบา งานหน้าหมู่นี้คืออะไร ใครคือผู้รับผิดชอบหลัก ใครคือผู้รับผิดชอบรอง มีกระบวนการในการดำเนินการอย่างไรบ้าง และผลลัพธ์สุดท้าย ใครจะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์ ซึ่งแน่นอนว่า กระบวนการต่างๆ เหล่านี้ย่อมที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ในการสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ปัญหาหนึ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มพบว่า ชาวบ้านยังไม่เข้าใจถึงกระบวนการในการจัดสรรงบประมาณ ซึ่งโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่นี้ จะสามารถจัดสรรงบประมาณให้ได้หมู่บ้าน ๑ แสนบาทเท่านั้น หากโครงการใดที่จำเป็นจะต้องใช้งบประมาณที่มากกว่านี้ ชุมชนเองก็ต้องจัดสรรงบประมาณที่มีอยู่ในชุมชนมาบวกเพิ่มในโครงการ ซึ่งความเข้าใจของชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่า โครงการต่างๆ ที่รัฐจัดสรรมานั้นเป็นโครงการที่มีวงเงินงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินการอยู่แล้ว แต่ว่าโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่นี้ ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่งบประมาณในการดำเนินการ วัตถุประสงค์หลักของโครงการคือการสร้างการมีส่วนร่วมด้วยหลักศรัทธา โดยนำเอาแนวคิดของครูบาศรีวิชัยที่กลายเป็นอารยธรรมวิถีนี้นามาเป็นแนวคิดในการดำเนินนโยบาย จากปัญหาดังกล่าวนี้จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ในการประสานความเข้าใจระหว่างชาวบ้าน ชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้รับรู้และเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการดังกล่าว “เบื้องต้นก็จะให้ชาวบ้านรู้ว่าการทำงานให้สำเร็จก็ต้องมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมกับ อบจ. เนี่ย ทุกฝ่ายจะต้องมีส่วนร่วมร่วมกัน เพราะฉะนั้น ๖ ข้อนั้น (ร่วมคิด ร่วมใจ(ร่วมศรัทธา) ร่วมแรง ร่วมทุน ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมดูแลรักษา) จะต้องมียันใดอันหนึ่ง ถ้าเริ่มต้นก็ร่วมคิดด้วยกัน มาประชุมร่วมกัน คิดกันเองแล้วทำหนังสือมา หรือไม่ก็ต้องมาร่วมแรง ร่วมทุน เขาก็ต้องเป็นค่าอาหาร ค่าก่อสร้างเพิ่มเติม บางทีเงินไม่พอ จะเอากองทุนหมู่บ้านมาเพิ่ม

<sup>๑๗</sup> สัมภาษณ์ ดร.นิรันดร์ ด่านไพบูลย์, นายกองการบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

<sup>๑๘</sup> สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ ต่อพิทักษ์พงษ์, ผู้อำนวยการกองช่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

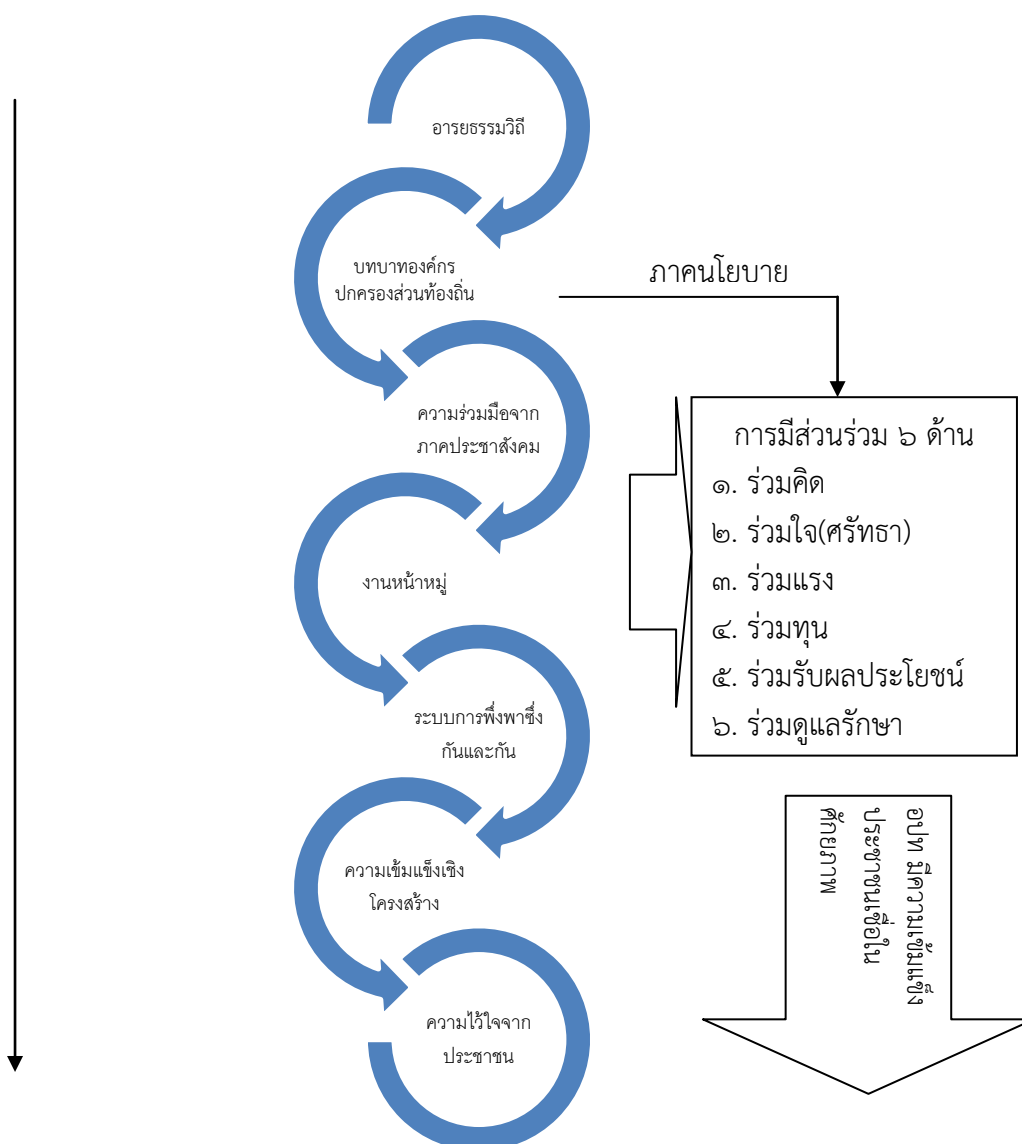
ก็ได้... ..ใช้หลักการเผยแพร่เรื่องของการสร้างการมีส่วนร่วมโดยใช้เครือข่าย ทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคส่วนต่างๆ มาร่วมขับเคลื่อน มาร่วมกันคิด”<sup>๑๙</sup>

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างการมีส่วนร่วมนี้เป็นแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการขับเคลื่อนได้ เพราะการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจะเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญที่จะช่วยกันผลักดันให้วิถึศรฐบง กงนหน้บหมุประสบคควมส้บเร้จได้ “ผลัฟ้ร้ส้ดท้บยค้คควมเข้มแข็งของพหุภคค้ ค้ค ๑. มีหลายหน่วยงานมบเก้ยวข้อง ๒. หลกภหลยชวงอายุ หลกภหลยเจเนอเรชั่น ๓. เศรษฐกิจชุมชนค้ช้ช้”<sup>๒๐</sup> ซึ่งจากผลการดำเนินงานวิถึศรฐบง กงนหน้บหมุในหลยภค โครงการพบว้ส่วใหญ่แล้วประสบผลส้บเร้จ ซึ่งจากการศึภควิจยของมหาวิทยาลัยแม่จ้จ้งหวัดเชียงใหม่ พบว้บอยู่ในระดับมากที่สุด (ค้เฉล้ย ๔.๕๙) และขอยกตัวอย่างโครงการที่ด้บเนนการตามหลักวิถึศรฐบง กงนหน้บหมุที่ประสบคควมส้บเร้จอันเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนค้ค โครงการปรับปรุงฝิวจรจรณนห็นคลุก หมุ ๓ บ้บช้ให้ล้ก ต้บลบ้บงลาง อ้บเกอเม้อง จ้งหวัดล้บพูน ป้บประมณ ๒๕๖๐ ที่ผ่านมบ

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถึของส้ศรฐบง จะเป็นการให้เสริมสร้างให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันโดยการเข้ามามีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมทำ เพื่อให้เกิดความหวงแหนนในส้บที่ด้บมาเกิดควมรู้สึภเป็นเจ้บของร่วมกันของคคนในชุมชน เพราะเม้องล้บพูนเป็นเม้องเอกล้ภภคของนักบญท้บงล้บบนา การน้บมน้บเอววิถึศรฐบงมาเป็นแนวทงในการพัฒนาสังคมจ้บเป็นวิถึการหน้บที่จะสร้างควมเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมทงสังคมให้ภบเม้องล้บพูนได้ การเสริมสร้างควมเข้มแข็งด้บกล่าวจะเป็นการให้ประชาชนเป็นจุดเร้บต้นของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาและเพิ่มช้ดควมสามารถของประชาชนบนรากฐนทุนทงวัฒนธรรมชุมชน ด้บนั้น ควมเข้มแข็งจ้บเกิดเป็นวงกว้บภยในชุมชน และขยบไปย้งชุมชนอ้บภค เกิดการต่อยอดในเร้บของรายได้ อ้บช้ภ การพัฒนาสินค้บ และการช้บซ้บเออควมศรัทธบ ควมเช้บเข้าภบแ่งป้บจกชุมชนสู่ชุมชน เป็นการขยบฐนควมศรัทธบต่อบอยย้งย้บ ด้บแผนภบต่อบน้

<sup>๑๙</sup> สัมภาษณ์ ดร.นิรันดร์ ด่านไพบูลย์, นายกองค้บการบรหิการส่วจ้งหวัดล้บพูน, วันท้ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

<sup>๒๐</sup> สัมภาษณ์ ดร.ม้ชการ ยะอนันต์, ร้ภคการในด้บแทนภค ห้วหน้าฝ้บยงบประมณ องค้บการบรหิการส่วจ้งหวัดล้บพูน, วันท้ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.



**แผนภาพที่ ๔.๖** กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน เป็นการกระตุ้นความเคารพรักในอารยธรรมของครูบาจังหวัดลำพูนที่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคมไปทุกๆด้านพร้อมๆกันผ่านการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมไปถึงเครือข่าย สถาบัน องค์กรภาคประชาสังคมให้ร่วมกันคิดและทำเพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวประกอบด้วย ๖ ร่วม ได้แก่

**๑. การร่วมคิด** สิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำมาสร้างเป็นตัวแบบในการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนที่สอดคล้องกับการบริหารตามหลักธรรมบาลีนั่นก็คือ การส่งเสริมความคิดเห็นหรือการวางแผนการทำงานร่วมกันในทุกๆ พื้นที่อันเป็นอารยธรรมหลักของชุมชนในจังหวัดลำพูนอันเป็น

ตัวแบบที่โดดเด่นอย่างมากหากมีกิจกรรม โครงการพัฒนา จิตอาสาทำความดีหรือประเพณีนิยมต่างๆ ในจังหวัดลำพูนจะเห็นมิติของความคิดเห็นเพื่อการวางแผนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องอีกทั้งการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังสามารถเปิดการรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำไปประกอบเป็นเป้าหมายหลักของโครงการต่างๆ สำหรับการพัฒนาต่อยอดกิจกรรมการปฏิบัติร่วมกันอย่างมีคุณภาพ เพราะฉะนั้นระหว่างประชาชนกับนักการเมืองในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีความใกล้ชิดในฐานะผู้ที่ได้รับอารยธรรมจากครุบูรร่วมกัน

**๒. การร่วมใจ (ศรัทธา)** เป็นจุดเน้นที่สำคัญในการลงมือปฏิบัติงานซึ่งอารยธรรมหลักของครูบาทั้งสี่สามารถพัฒนาตนเองให้กลายเป็นต้นแบบแห่งความศรัทธาให้กับประชาชน ซึ่งประชาชนเมื่อได้สัมผัสกับสิ่งที่เห็นในฐานะพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามแบบอย่างองค์พระศาสดาทำให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใส ศรัทธาต่อแนวปฏิบัติตนจนกลายเป็นไว้อย่างสนิทใจจนเป็นความเคารพรัก ร่วมกันในครุบาทั้งหลาย หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการบริหารเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลอย่างแท้จริงแล้วก็จะสามารถสร้างความไว้วางใจ สร้างความเชื่อถือ เชื่อมมั่นในการดำเนินอย่างโปร่งใส ยุติธรรม คุ่มค่า รับผิดชอบต่อสังคม เป็นต้น เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคิดอ่านสิ่งใดก็จะสามารถสำเร็จได้โดยง่ายก็เพราะความรัก ความเคารพ และเชื่อในศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะทำงานที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนในจังหวัดลำพูนโดยไม่เลือกข้างปฏิบัติสำหรับผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องจึงจะสามารถทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธาได้

**๓. การร่วมแรง** เป็นอารยธรรมตามความคิดของครูบาทั้งสี่ที่ส่งเสริมการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น แม้ผู้อื่นจะไม่มีทรัพย์สินเงินทองมากมายก็ตามแต่ด้วยอารยธรรมการเสียสละแรงกายเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นก็เป็นการสร้างบุญสร้างบารมีให้กับตนเองได้จึงเรียกว่า ผู้นั้นได้ร่วมแรงในการสร้างประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่เพื่อประชาชนดังที่ครูบาศรีวิชัยได้อาศัยแรงกายจากประชาชนในการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพก็เพราะแรงกายจากความศรัทธาจากประชาชนโดยไม่หวังผลตอบแทนจากการลงแรงกายไปทำให้การทำงานลดการสูญเสียบประมาณได้อย่างมหาศาล เพราะฉะนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนในบางพื้นที่จะมีงบประมาณเพียงน้อยนิดซึ่งยากต่อการคิดค้นโครงการพัฒนาได้อย่างสำเร็จแต่หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมองเห็นคุณค่าของประชาชน คิดทำงานเพื่อประชาชน นำเสนอสิ่งที่ประชาชนต้องการได้ตรงเป้าหมายจะสามารถลดงบประมาณตามโครงการได้อย่างมากต้องไม่สร้างความคิด ความรู้ให้กับประชาชนที่กำลังโดนหลอกจากโครงการต่างๆ ซึ่งเมื่อความรู้สูญเสียไปแล้วจะเรียกว่าความเคารพรักนั้นยากกว่ามาก ดังนั้น อารยธรรมการร่วมแรงเคยบรรลุวัตถุประสงค์มาแล้วตั้งอดีตที่ผ่านมาหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องสร้างความสุขให้เกิดขึ้นก็ขึ้นอยู่กับปฏิบัติตนของผู้นำและบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะสามารถเป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาสังคมได้หรือไม่ อย่างไร

**๔. การร่วมทุน** ภายใต้แนวคิดอารยธรรมวิถีครูบาในจังหวัดลำพูนที่ระบุไว้ว่า หากท่านไม่เงินท่าจจะใช้แรงกายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม หากท่านมีทุนจจะใช้ทุนเพื่อสร้างประโยชน์

สุขให้เกิดขึ้นซึ่งทำให้ทุกคนสามารถสร้างประโยชน์สุขได้เท่าๆกัน ซึ่งแนวคิดนี้ใช้กันโดยทั่วไปในกลุ่มชาวพุทธที่รักเคารพพระสงฆ์องค์พระศาสนามาจนถึงปัจจุบัน แต่ด้วยข้อจำกัดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นหน่วยรัฐทำให้การคิดโครงการต่างๆ ย่อมมีข้อคิดต่างและข้อคิดเห็นในเชิงงบประมาณเข้ามาเกี่ยวข้องหากท้องถิ่นใดไม่มีงบประมาณและสามารถแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์อย่างแรงกล้าที่สร้างประโยชน์การพัฒนาชุมชนและสังคมก็ต้องอารยธรรมนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในเชิงการบริหารองค์กรให้มีประสิทธิภาพผ่านการร่วมทุนจากภาคีเครือข่ายทางสังคมให้มากที่สุดซึ่งในบางโครงการอาจจะไม่ต้องใช้งบประมาณสักบาทก็เป็นไปได้ก็เพราะประชาชนที่มีกำลังทรัพย์อาจจะเข้ามาช่วยในลักษณะการกุศลก็ได้แต่ข้อจำกัดอย่างหนึ่งก็คือ การสร้างความบริสุทธิ์ ยุติธรรม โปร่งใส และความคุ้มของงบประมาณที่ได้รับไปว่าคุ้มค่าและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนรวมหรือไม่อย่างไร เพราะฉะนั้น การร่วมทุนจึงเป็นแนวคิดการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่ายโดยไม่เลือกปฏิบัติว่าใครจะได้รับประโยชน์มากกว่ากันแต่ทุกคนมีสิทธิ์เพื่อการรับประโยชน์ที่ปราศจากข้อยกเว้นใดๆ

**๕. การร่วมรับผลประโยชน์** ในจังหวัดลำพูนได้รับประโยชน์อย่างยิ่งต่ออารยธรรมที่เกี่ยวกับแนวคิดครุบาเพราะการร่วมกันสร้างความสุข และวิถีการดำเนินชีวิตอย่างปกติ รวมไปถึงผู้บริหารผู้นำทางการเมืองเล็งเห็นความสำคัญต่อแนวคิดดังกล่าวทำให้การขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาต่างๆ บรรลุผลไปด้วยดีเสมอมา ซึ่งนั่นก็คือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นประชาชนจะได้รับด้วยกันทั้งหมด เพราะร่วมกันรับผลประโยชน์ที่เกิดองคาพยพการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายย่อมทำให้สังคมและชุมชนมีระบบการป้องกันตนเองจากการดำเนินชีวิตที่ผิดไปจากความถูกต้องทำให้สังคมในจังหวัดลำพูนจะมีความปลอดภัยอยู่มากหากเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ก็เพราะความจริงของหน่วยงานรัฐที่พยายามใช้แนวคิดของครุบาทั้งหลาย

**๖. การร่วมดูแลรักษา** กระบวนการสุดท้ายที่เห็นภาพของอนุรักษ์และต่อยอดความรู้ที่สืบเนื่องมาจากครุบาในจังหวัดลำพูนทำให้คนในจังหวัดลำพูนปฏิบัติตามคำสั่งสอนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคำสั่งสอนเรื่อง ศีลธรรม พรหมวิหารธรรม ขันติธรรม สังคมวัตรธรรม และเกี่ยวกับดวงมั่งสวิริติไม่ทานเนื้อในบางชุมชนตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น การร่วมกันดูแลรักษาจึงเป็นการสืบทอดแนวคิดครุบาทั้งหลาย การร่วมกันปฏิบัติตามคำสั่งสอน และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสำหรับคนในชุมชนอย่างพร้อมเพรียงกัน นอกจากนี้ในส่วนของชุมชนคนในจังหวัดลำพูนจะมีลักษณะของจิตอาสาทำความดีซึ่งสามารถประจักษ์ในสายตาแก่ตมทั่วไปในการร่วมกันเป็นยามเฝ้าชุมชนให้เกิดความปลอดภัยมากที่สุดหากสิ่งใดที่ต้องแก้ไข ซ่อมแซมเกี่ยวเนื่องกับกายภาพทั่วไปจะเห็นมิติของความร่วมมือเป็นอย่างดี

### ๔.๓ ผลวิเคราะห์การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

จากการลงพื้นที่การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน” ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๒ โดยมีกำหนดการประชุมเชิงปฏิบัติการโครงการวิจัย

- 5.30 - 7.30 น.            เดินทาง/รับเอกสารประกอบการถอดบทเรียน/เดินทางถึง.....
- 7.30 - 8.00 น.            ฉันทภัตตาหาร/รับประทานอาหาร
- 8.00 - 8.10 น.            กล่าวรายงาน/ชี้แจงเหตุผลต่อเจ้าอาวาสหรือบุคคลสำคัญ  
โดย นายภราดร สุขพันธ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
- 8.10 - 8.40 น.            ฟังบรรยายเรื่องแนวคิดและวิธีการพัฒนาตนเองและวัดของครูบาชัยย  
วังศา(วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม) โดยนายวิมล สุขแดง, หัวหน้านำท่องเที่ยว  
วัดพระพุทธรบาทห้วยต้มและพระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการ  
โรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา
- 8.40 - 9.00 น.            เยี่ยมชมวัด/เก็บถ่ายภาพร่วมกัน
- 9.00 - 9.30 น.            เดินทางไปวัดพระพุทธรบาทผ่าหนาม อ.ลี้
- 9.30 - 9.40 น.            กล่าวรายงาน/ชี้แจงเหตุผลต่อพระครูสุนทรธรรการ เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท  
ผ่าหนาม โดย นายภราดร สุขพันธ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
- 9.40 - 10.10 น.           ฟังบรรยายเรื่องแนวคิดและวิธีการพัฒนาตนเองภายในวัดของครูขาวปี(วัดผ่า  
หนาม อ.ลี้ โดยพระครูสุนทรธรรการ เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทผ่าหนาม
- 10.10 - 10.30 น.           เยี่ยมชมวัด/เก็บถ่ายภาพร่วมกัน
- 10.30 - 12.30 น.           เดินทาง/ฉันทภัตตาหาร/รับประทานอาหาร
- 12.30 - 12.40 น.           กล่าวรายงาน/ชี้แจงเหตุผลต่อเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง
- 12.40 - 13.10 น.           ฟังบรรยายเรื่องแนวคิดและวิธีการพัฒนาตนเองและวัดของครูบาศรีวิชัย อ.ลี้  
โดยมีพระอธิการสกล ฐานวโรและ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครู  
บาศรีวิชัยนางบุญเนื่อง เตชะอุ๊บ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย
- 13.10 - 13.30 น.           เยี่ยมชมวัด/เก็บถ่ายภาพร่วมกัน
- 13.30 - 15.30 น.           เดินทาง
- 15.30 - 15.40 น.           กล่าวรายงาน/ชี้แจงเหตุผลต่อเจ้าอาวาสหรือบุคคลสำคัญในวัดวัดพระพุทธรบาท  
ตากผ้าโดย นายภราดร สุขพันธ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
- 15.40 - 16.10 น.           ฟังบรรยายเรื่องแนวคิดและวิธีการพัฒนาตนเอง โดยวัดของพระพุทธรบาทพิทักษ์  
(พระมหาชวลิต จารุณโณ)

16.10 – 16.30 น. เยี่ยมชมวัด/เก็บถ่ายภาพร่วมกัน

16.30 – 17.30 น. เดินทางกลับ/วิทยาลัย/วัด

จากการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบ รับฟังข้อมูลผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์ร่วมกันคณะผู้เข้าร่วมเรียนรู้ และศึกษาทั้งหมดซึ่งพระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ ลำพูน จำนวน ๒๐ รูป ได้รับความรู้ แนวคิด และหลักปฏิบัติของครูบาในจังหวัดลำพูนสามารถสรุป ดังต่อไปนี้

#### ๔.๓.๑ แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา

อารยธรรมวิถี เป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอารยทางธรรมและวิถีแห่งการปฏิบัติของ พระสงฆ์ในล้านนา ในการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นที่ ๔ ครูบาในจังหวัดลำพูน วิถีแห่งการปฏิบัติของทั้งสี่ครู บานั้นเป็นวิถีธรรมที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างด้านการสังคมสงเคราะห์ กล่าวคือ การช่วยเหลือสังคมใน ด้านต่างๆ ที่ปรากฏเป็นผลงานเด่นชัดคือการก่อสร้างและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยทั้งสี่ครูบา นั้นต่างมีแนววัตรปฏิบัติที่มีความสอดคล้องกัน โดยได้เป็นครูอาจารย์และศิษย์ต่อกัน วัตรปฏิบัติของ ทั้งสี่ครูบาดังกล่าวถือได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีที่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะได้ กล่าวถึงแนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา มีประเด็นสำคัญดังนี้

#### ๑. แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ครูบาศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ตนบุญ" หรือ "นัคนบุญ" อันมี ความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่าการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย พระครูบาศรีวิชัย ครูบาศีลธรรม หรือ ทูเจ้าสิริ (อ่าน"ตุ้เจ้าสิริ") ซึ่งแต่ละครูบาก็มีแนวคิดในการสอน และการปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์ แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถือนั่นอยู่ใน วิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมะปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธ บริษัทและพระเถรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสัก กะลาทั่วไปในหมู่ชาวล้านนา ดังนั้นผลการศึกษาเรื่องแนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ครูบา ศรีวิชัยใน ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ที่เคารพและศรัทธาใน ตัวของครูบาศรีวิชัย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับครูบาศรีวิชัยโดยเป็นทายาททางธรรมของครูบานั่นเองผู้ ศึกษาวิจัยได้วิเคราะห์ผลการศึกษาในประเด็นแนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ครูบาศรีวิชัยสามารถ แยกเป็นวิธีการต่างๆ ดังนี้

๑) การรักษาศีล ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีจริยวัตรทั้งดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการ เสพ หมากรู เมื่อมีคำสอนที่ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดียึดมั่นในพระวินัย ให้ มีเมตตากรุณาต่อประชาชน<sup>๒๑</sup> โดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ สาธารณะอบรมศรัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้าง

<sup>๒๑</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

แผนภาพที่ ๔.๗ แสดงภาพ  
การดูงานภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน



น้อยบ้างไม่เสมอกัน กิเลสตัณหาสิ่งแวดล้อม ทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ นานาไปตามอารมณ์อันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ควรจะพากันรักษาศีล ทำบุญให้ทานเป็นที่พึ่งแก่ตนไว้เสียเมื่อก่อนแต่มา เพื่อไม่ให้เสียที่ที่ใดเกิดมาพบพระพุทธศาสนาที่ดีแล้ว<sup>๒๒</sup> ข้อปฏิบัติที่จะให้พ้นทุกข์ได้ ก็คือรักษาศีลบริสุทธิ์เสียก่อน ความตั้งมั่นก็จะมีขึ้น



แผนภาพที่ ๔.๘ แสดงภาพการรับฟังบรรยาย  
ภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน

เพราะฉะนั้น ปุถุชนทั้งหลาย ผู้แสวงหาความสุขใส่ตัว จงพากันรักษาศีลให้บริสุทธิ์เถิด เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว สมาธิความตั้งมั่นก็จักเกิดมีมาแล้ว ให้ปลุกปัญญาๆ ก็หากจักเกิดมีขึ้น ให้หมั่นระลึกถึงตนอยู่บ่อยๆ ว่ามิใช่ตัวตน ครุบาศรีวิชัยท่านยังได้ย้ำบอกพระสงฆ์ที่เป็นลูกศิษย์ของท่านว่า จงพยายามสั่งสอนอบรมศรัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเถิด<sup>๒๓</sup> อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ครูบาเจ้าพยายามเชื่อมโยงให้เป็นคาถา ให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นความสำคัญของพระรัตนตรัย

**๒) ความอดทน** ท่านมีความอดทนต่อความทุกข์ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ อดทนต่อความทุกข์ อดทนต่อคำด่า คำดูหมิ่น และอดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นคือ ความอดทน อดทน อดกลั้น ต่อความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกาย และจิตใจ การที่ท่านมีความอดทนต่อสิ่งต่างๆ

<sup>๒๒</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๒๓</sup> สัมภาษณ์ นางบุญเนือง เตชะอุ๊, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.





แผนภาพที่ ๔.๙ แสดงภาพการดำเนินงาน  
ภายในวันบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน

จะเห็นได้จากการที่ ท่านต้องอธิกรณ์ท่านต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างมากในระหว่างที่ครูบาศรีวิชัยถูกควบคุมอยู่ที่วัดป่ากล้วย ซึ่งในระหว่างนั้นผู้คนทั้งในเชียงใหม่และใกล้เคียงต่างก็เดินทางมานมัสการครูบาศรีวิชัยเป็นจำนวนมาก ทางฝ่ายผู้ดูแลต่างเกรงว่าเรื่องจะลุกลามไปกันใหญ่เนื่องจากแรงศรัทธาของชาวเมืองเหล่านี้ เจ้าคณะเมืองเชียงใหม่และเจ้าคณะมณฑลพายัพจึงส่งครูบาศรีวิชัยไปรับการไต่สวนพิจารณาที่กรุงเทพมหานคร จนถึงเวลาที่มีผลการพิจารณาไม่พบว่าครูบาศรีวิชัยมีความผิดและให้ครูบาศรีวิชัยเลือกเป็นเจ้าอาวาสหรืออาศัยอยู่ในวัดอื่นก็ได้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าท่านได้พ้นจากข้อกล่าวหาตนเอง

๓) **ความมุ่งมั่น** ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า "ตั้งปรารถนาขอให้อู่ได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว"<sup>๒๔</sup> ท่านจึงปฏิบัติตามหลักพระวินัยอย่างเคร่งครัด อีกอย่างที่ท่านมีความมุ่งมั่นคือการสร้างและบูรณะศาสนสถาน การปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียวัตถุทางพุทธศาสนากับการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ ครูบาศรีวิชัยได้ชื่อว่าเป็นผู้ถือปฏิบัติเคร่งมาตั้งแต่เป็นสามเณร<sup>๒๕</sup> ดั้งเดิมที่ท่านเป็นผู้ที่มักน้อย ถือสันโดษ และเว้นอาหารที่มีเนื้อสัตว์เจือปน ตลอดจนงดกระทั้งหมาก เมียง และบุหรี ทำให้คนทั่วไปเห็นว่าครูบาเป็นผู้บริสุทธิ์ที่มีลักษณะเป็น "ตนบุญ" คนทั้งปวงต่างก็ประสงค์จะทำบุญกับครูบาเพราะเชื่อว่าการถวายทานกับภิกษุผู้บริสุทธิ์เช่นนั้นจะทำให้ผู้ถวายทานได้รับอานิสงส์มาก เงินที่ประชาชนนำมาทำบุญก็นำไปใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์และบูรณะศาสนสถานและศาสนวัตถุ

๔) **การวางเฉย** ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นผู้ที่วางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้าง เพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว ไม่ได้ฝักใฝ่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นคนหนักแน่นมีสติอยู่

<sup>๒๔</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๒๕</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

เสมอ<sup>๒๖</sup> ไม่ดีใจไม่เสียใจจนเกินเหตุ เป็นคนยุติธรรม ยึดหลักความถูกต้อง รักษาความเป็นกลางไว้ได้ มั่นคงไม่เอนเอียงเข้าข้าง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลถูกต้องคลองธรรม และเป็นผู้วางเฉย ครูบาศรีวิชัย ยังตั้งอยู่ในปณิธานเดิม ไม่ว่าจะเกินอะไรขึ้นก็ไม่เอาใจไปผูกติดจนทำให้เสียความตั้งใจเดิม<sup>๒๗</sup> คือมุ่งที่จะดำรงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นล้านนาแบบดั้งเดิมอยู่ แม้จะเป็นในเฉพาะด้านธรรมวินัยของพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ท่านจะต้องอธิกรณ์หลายครั้ง จากการตีความตามวินัยสงฆ์ของภาคกลาง และถึงแม้ว่าอิทธิพลของส่วนกลางจะเข้ามามีอำนาจควบคุมสงฆ์ในล้านนา จนเกิดการแบ่งก๊กแบ่งเหล่าในหมู่สงฆ์ล้านนา ก็ไม่ทำให้ท่านสะทกสะท้านต่ออำนาจรัฐจากส่วนกลาง



แผนภาพที่ ๔.๑๐ แสดงภาพการดูงานภายในวัดบ้านปาง อ.ลี้ จ.ลำพูน

**๕) การปฏิบัติภาวนา** ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นนักปฏิบัติภาวนาอยู่เสมอ ซึ่งในการปฏิบัติของท่านมีทั้งการรุดงค์เพื่อขจัดกิเลสของตน การสวดมนต์เพื่อเป็นการเข้าถึงความเพียร การทำสมาธิเพื่อพิจารณาจนเกิดเป็นปัญญา<sup>๒๘</sup> ท่านได้เดินเข้าไปดู ท่านได้พบกระดาษสาแผ่นหนึ่งซึ่งเขียนเป็นภาษาล้านนา เขียนว่า คาถาบารมีเก้าจันท์ท่านจึงเกิดอัศจรรย์ใจ ท่านจึงได้นำมาใช้กับตัวท่านตลอดมา คาถาบารมีเก้าจันท์หรือคาถาเรียกบารมี ๓๐ ทศ ปกป้องรักษาเวลากลางค้ำกลางคืนรวมถึงเรียกคุณพระแม่ธรณีและคุณทั้งปวงมาปกป้องรักษาให้รอดพ้นจากภัยพิบัติอันตรายทั้งปวง<sup>๒๙</sup> นี่ก็เป็นคาถาอีกบทหนึ่งที่นิยมใช้กันทางภาคเหนือ ปัจจุบันค่อยเลือนหายไปน้อยคนนักที่จะรู้จัก ส่วนมากจะพากันไปสวดไปท่อง คาถาบารมี ๓๐ ทศซึ่งเป็นคาถาประจำท่านครูบาศรีวิชัยเจ้าอีกบทหนึ่งเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าครูบาศรีวิชัยท่านมีแนวคิดและวิธีการในการพัฒนาพระสงฆ์ที่มีความโดดเด่นในความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นพระอริยะสงฆ์ที่พัฒนาตนเองอยู่ตลอด ท่านมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งเผยแผ่พระพุทธศาสนา ฟืนฟูกและสร้างวัดอันเป็นพุทธสถานที่สำคัญเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

<sup>๒๖</sup> สัมภาษณ์ นางบุญเนื่อง เตชะอุ๊ป, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๒๗</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๒๘</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๒๙</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

แผนภาพที่ ๔.๑๑ แสดงภาพการดำเนินงาน  
ภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.  
ลำพูน



## ๒.แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของครูบาศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัยชาวปี เป็นบุตรของนายเฒ่า และนางจันทา หล้าแก้ว เป็นชาวบ้านเชื้อสายลัวะ ชาวแม่เทย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ถือกำเนิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ เหนือ ปีกัดเป่า (ปีฉลู) ซึ่งตรงกับ วันที่ ๑๗ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๓๑ อันเป็นวันมหาสงกรานต์ หรือวันปากปี เพื่อให้เป็นมงคลตามวัน จึงมีชื่อว่า "จำปี"<sup>๓๐</sup> ท่านเป็นลูกศิษย์เอกของครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งกล่าวกันว่า ครูบาเจ้าวิชัย (ชาวปี) จะเป็นผู้สืบต่องานพัฒนาจากครูบาศรีวิชัย อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดครูบาศรีวิชัยในการขับเคลื่อน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถจำแนกออกเป็น ๓ แนวคิด คือ ๑. แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ๒. แนวคิดการครองผ้าขาว ๓. แนวคิดตันบุญพระโพธิสัตว์ จากทั้งสามแนวคิดได้สร้างอัตลักษณ์ความเป็น ตัวตนรูปแบบใหม่ให้กับครูบาภายใต้กรอบพระพุทธศาสนาฐานะนักเคลื่อนไหวทางสังคมใน ล้านนาที่ยังยึดการปฏิบัติจารีตดั้งเดิม เป็นนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีแนวคิดที่มีความซับซ้อนทำให้ ครูบาศรีวิชัยชาวปีมีความแตกต่างจากนักเผยแผ่ศาสนาทั่วไป ซึ่งมีวิธีการในการพัฒนาพระสงฆ์ตาม แนวทางครูบาชาวปีดังนี้

๑) การถือสังฆะ ท่านเป็นผู้ที่ยึดถือคำพูดหรือสังฆะเป็นใหญ่ เมื่อได้ลั่นวาจาคำใดออกไป ท่านก็จะปฏิบัติตามนั้น<sup>๓๑</sup> อย่างตอนที่ครูบาศรีวิชัยเดินทางไปต่อสู้อุคที่กรุงเทพมหานครท่านก็โดนคู่ ว่าถ้าไม่สึกทางการจะเอาเรื่องครูบาศรีวิชัย ด้วยจิตใจที่เป็นห่วงในตัวอาจารย์ ท่านจึงเสียสละผ้ากา สาวพัสดุ ยอมสึกเป็นชีปะขาวอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตัดวงจรแห่งมารผจญ นับเป็นครั้งสุดท้ายแห่งการ ครองผ้าไตรจีวร ในที่สุดครูบาศรีวิชัยชาวปีก็มองเห็นสังฆธรรมว่า "ไม่ว่าจะหม่อมหลวงหรือหม่อมขาว ขอให้ ยึดมั่นต่อคุณงามความดีเท่านั้น ความเป็นพระอยู่ที่ใจมิใช่อายุที่สีของจีวร" จากนั้นท่านได้ตั้งสังฆะวาจา ว่าไม่ขอกลับคืนสู่วาเหลืองชั่ววินรินทร์

<sup>๓๐</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรณการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๑</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.



**แผนภาพที่ ๔.๑๒** แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.ลำพูน

**๒) การสร้างสาธารณะประโยชน์**  
การทำงานเพื่อสังคมและศาสนาของครูบาภิชัยขาวปี เป็นการเคลื่อนพลังศรัทธาของคนใน

ชุมชน<sup>๓๒</sup> ความศรัทธาของชาวบ้านที่มอบให้ย่อมมาจากการยอมรับอุดมการณ์อันเป็นแนวคิดที่สืบมาผ่านการปฏิบัติ ซึ่งอิทธิพลที่มีต่อแนวคิดของครูบาภิชัยขาวปี มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ได้รับ



สืบทอดมาโดยตรงจากแนวคิดของครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งพระนักพัฒนาในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และครูบาภิชัยขาวปีก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคม และการปฏิบัติตน

**แผนภาพที่ ๔.๑๓** แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทผาหนาม อ.ลี้ จ.ลำพูน

**๓) การเผยแผ่พุทธศาสนา** เป็นการสร้างพื้นที่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของครูบาภิชัยขาวปีได้เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธาได้ง่ายมากขึ้น อาจเนื่องด้วยมีสิ่งการจับต้องได้และทรงคุณค่าต่อการพบเห็น สร้างความเชื่อ การเดินทางไปสร้างศาสนสถานในแต่ละถิ่นจะมีผู้คน หลั่งไหลกันมาทำบุญ การช่วยเหลือผ่านการรับนิมนต์ไปในสถานที่ห่างไกลความ เจริญทำให้บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสัญลักษณ์มีการขยายเป็น วงกว้างมากยิ่งขึ้น นอกจากศาสนสถานอันเป็นสัญลักษณ์ ผู้คนในถิ่นห่างไกลความ เจริญต่างมองถึงการให้ความสำคัญการเอาใจใส่ของครูบาภิชัยขาวปีที่มีต่อเขา ในทางกลับกันเป็นการเชื่อมโยงระหว่างตัวพุทธศาสนาสู่ตัวสังคม การสร้างเครือข่ายชาวพุทธของ

<sup>๓๒</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ครูบาอภิชัยชาวปี มีการโยกย้ายถิ่นฐาน มาขออาศัยอยู่กับครูบาอภิชัยชาวปีและการเดินทางจากต่างจังหวัดเข้ามาช่วยครูบาในการก่อสร้าง<sup>๓๓</sup>



แผนภาพที่ ๔.๑๔ แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน

๔) ความอดทนอดกลั้น อันเป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวในการที่ครูบาชาวปีได้นำมาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชน ในบ้านผาหมาม เพราะท่านได้จำพรรษาอยู่ที่นั่น ท่านเคยมีคดีในทางราชการ ที่เอาผิดท่าน จากการเล่าขานมันมานานทั้งคณะสงฆ์ ศรัทธาประชาชน ได้ทราบกันดี จนท่านต้องออกมาบวชใหม่ ท่านจึงเรียกชื่อท่านว่า “ครูบาชาวปี” แต่ไม่ว่าพระสงฆ์ และศรัทธาประชาชนนั้นได้ให้ความเคารพนับถือท่าน ยังมีความศรัทธาในคำสั่งสอน และวัตรปฏิบัติที่ดีงามของท่าน จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องในแนวปฏิบัติของท่านคือ หลักขันติธรรม ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักขันติธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิตการระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข<sup>๓๔</sup> ซึ่งคณะศรัทธาในวัดพระบาทผาหมาม และ ประชาชนทั่วอำเภอลี้จะรู้จักกันดี

จะเห็นได้ว่า ครูบาเจ้าอภิชัย เป็นผู้สืบต่องานพัฒนาจากครูบาศรีวิชัย อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดครูบาอภิชัยชาวปีในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวิธีการหลักในการเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมพุทธศาสนาที่มีการแผ่ขยายขึ้น ในแถบภาคเหนือตอนบนของขบวนการครูบาอภิชัยชาวปี จากการนิมนต์เดิน ทางไปนั่งหนัก เทศนาสั่งสอนและการสร้างศาสนสถานงานสาธารณประโยชน์ ให้กับสังคม ท่านเป็นผู้ที่ยึดถือคำพูดหรือสัจจะเป็นใหญ่ ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักขันติธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

### ๓. แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา

ครูบาชัยยะวงศาพัฒนานั้น ท่านเจริญรอยตามครูบาอาจารย์ที่ท่านเข้ารับการศึกษามาตั้งแต่ครั้งยังเป็นเด็กวัด บรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามประวัติกล่าวไว้ว่าเมื่อท่านยังเป็นเด็กวัดอยู่นั้น ได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของพระอาจารย์พุทธิมา ผู้มีศักดิ์เป็นน้าของท่าน

<sup>๓๓</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทผาหมาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๔</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.



แผนภาพที่ ๔.๑๕ แสดงภาพการดำเนินงานภายใน  
วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน

เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรนั้น ได้รับ  
การศึกษาอบรมจากสำนักของครูบาชัยลังกา  
ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุครั้งแรกก็มีพระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมา  
พรหมจโก) วัดพระพุทธบาทตากผ้า เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์สอนข้อวัตรปฏิบัติตามแนวของ  
พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ที่ยึดถือการปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิกรรมฐานมาโดยตลอด<sup>๓๕</sup> ท่านมีแนวคิด  
ในการยึดถือปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล๔ ศีล๕ การปฏิบัติธรรมของครูบาชัยยะวงศาพัฒนาที่ท่าน  
เจริญรอยตามครูบาอาจารย์ที่ท่านเข้ารับการศึกษา โดยมีวิธีการในการพัฒนาดังนี้

๑) การเดินธุดงค์ ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา เริ่มงานเผยแผ่พระพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งที่  
ท่านอุปสมบทใหม่ๆ โดยการเดินธุดงค์ไปตามป่าเขาผ่านหมู่ชาวกระเหรี่ยง<sup>๓๖</sup> ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา  
เผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ตาก แม่ฮ่องสอน และชายแดนประเทศพม่า  
ท่านได้อบรมสั่งสอนให้ชาวเขาเคารพนับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระ  
สัมมาสัมพุทธเจ้า จนกระทั่งท่านได้มาจำพรรษาเป็นการถาวร ณ วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม ท่านก็  
ได้ดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดย ทั้งในด้านการเทศนา การอบรมศีลธรรม<sup>๓๗</sup>

๒) การเล่านิทานสอน ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ท่านจึงได้เล่านิทานให้ชาวบ้านฟังในวัน  
พระ เพราะชาวบ้านหยุดการทำงานเพื่อเข้าวัดฟังธรรม เป็นการมารวมตัวทำบุญพร้อมกันอย่างพร้อม  
เพรียง รวมไปถึงในวันนั้นจะเป็นวันตักบาตรผัก ไม่กินเนื้อสัตว์ นี่เป็นเอกลักษณ์จุดเด่นของชุมชนบ้าน  
ห้วยต้ม ดังผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวไว้ว่า งานด้านการเผยแผ่ ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาท่านไม่พูดมาก ท่าน  
เผยแผ่ธรรมะโดยการเล่านิทาน ปฏิบัติตนให้ดูเป็นแบบอย่างจึงทำให้ชาวบ้าน เกิดความศรัทธา<sup>๓๘</sup>  
นิทานเรื่อง “สีหุห้าตา”<sup>๓๙</sup> ห้าตา คือ จุดรับรู้การมองเห็นของตัวพระสงฆ์เอง มันจะสอดคล้องกับศีล  
๕ ศีลข้อ ๑-๕ เปรียบเสมือนดวงตาทั้งห้าดวง หู คือ พรหมวิหาร ๔ ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาหารของศีล  
การที่ได้ยินอะไรมา แล้วนำมาประสมกับตา คนตัวพระสงฆ์เองจะมีชีวิตอยู่ได้เพราะมีหูกับตา ถ้ามีแต่

<sup>๓๕</sup> สัมภาษณ์ นายวิมล สุขแดง, หัวหน้าท่าอึ่งเที่ยววัดพระพุทธบาทห้วยต้ม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๖</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๐  
สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๗</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๘</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๓๙</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

หุไม่มีตาก็เหมือนคนที่ ได้ยินมาแต่ไม่รู้ไม่ชี้ ได้ยินได้รู้แต่จับประเด็นไม่ได้ก็เหมือนคนพิการ คนตัว พระสงฆ์เองต้องมีทั้งหูและตา ดังนั้น ดวงตาทั้งห้า อยู่ในศีล ๕ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นการแสดงออกของตัว พระสงฆ์เองเพื่อให้คนอื่นเขาเห็นว่า ตัวพระสงฆ์เองอยู่ในศีล และคนตัวพระสงฆ์เองควรปฏิบัติอยู่ใน ศีล ๕ ตลอดเวลา ส่วนหู คือ พรหมวิหาร ๔ ตัวพระสงฆ์เองได้ยินอะไรมา ควรมีความเมตตา กลับกรอง ทั้งศีล ๕ และพรหมวิหาร ๔ ต้องใช้ประกอบพิจารณาด้วยกันจะแยกจากกันไม่ได้

๓) การพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน การพัฒนาผู้นำชุมชน ให้เป็นผู้นำชุมชนในการ พัฒนาในด้านต่างๆ คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้คือ การมีจิตใจที่ เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่งที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่วยวนภายนอก ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา จึงได้ ฉีควัคชินป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชนบ้านห้วยต้ม ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต อยู่อย่างไรให้มี สุข ไม่สร้างทุกข์ให้ผู้อื่น<sup>๔๐</sup>

๔) การปฏิบัติเป็นแบบอย่าง แม้ว่าท่านจะไม่นักเทศน์ที่มีความชำนาญเรื่อง การ เทศนาวิธี แต่พระคุณท่านก็ใช้วิธีการเผยแผ่แบบบูรณาการ คือการแสดงออกทางข้อวัตรปฏิบัติที่สงบ เรียบร้อย ตามหลักของพระสงฆ์ผู้เป็นสุปฏิปันโนบุคคล คือ พระผู้ประพตติดี ปฏิบัติชอบ อากัปกริยาที่ สงบเรียบร้อยของท่าน เจริญรอยตามพระอริยบุคคลผู้เป็นครูบาอาจารย์ คือ ครูบาชัยลังกา ครูบา พรหมา ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ ครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาอภิชัยชาวปืผู้เป็นอาจารย์ ก็ทำให้ผู้ที่ได้พบเห็น ท่านเกิดความศรัทธาเลื่อมใส ถวายความเคารพนับถือท่าน<sup>๔๑</sup> โดยเฉพาะชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงที่ยก ย่องท่านว่าเป็น “เทพเจ้าแห่งชาวกระเหรี่ยง” ซึ่งก็ไม่ผิดไปจากความเป็นจริงนัก เพราะบ่อยครั้ง ที่ตัว พระสงฆ์เองได้เห็นภาพชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงนอนราบลงกับพื้น ให้ท่านเดินไปบนหลังของเขาด้วยความ เชื่อว่าการกระทำดังกล่าว จะส่งผลให้ เขาหายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ และเป็นสิริ มงคลแก่ตัวเขาด้วย อาศัยความศรัทธาของ หมู่ชน และกิตติศัพท์แห่งการประพตติดี ปฏิบัติชอบของท่าน



แผนภาพที่ ๔.๑๖ แสดงภาพการดูงานภายในวัดพระพุทธรูปห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน

<sup>๔๐</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรณการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปผาหาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๑</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

**แผนภาพที่ ๔.๑๗** แสดงภาพ  
การดูงานภายในวัดพระพุทธรูปห้วยต้ม  
อ.ลี้ จ.ลำพูน



**๕) การพัฒนาด้านความเชื่อ** ครู  
บาชัยยะวงศาพัฒนา พยายามที่จะสอน  
ชาวเขาให้เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอน  
ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้กุศโล

บายต่างๆ เช่น ความเชื่อการนับถือผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องใจบ้าน ความเชื่อเรื่องการแต่งกาย เป็นความ  
เชื่อที่ท่านเป็นผู้แสดงธรรมะ เพื่อให้ชาวกะเหรี่ยงเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติตาม คือ  
หลังจากฟังธรรมะแล้ว ทำให้ชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็น  
ได้ชัด มีการรักษาศีล ๕ มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอ  
ต้นเสมอปลาย สร้างความสามัคคีในชุมชน การใช้หลักศีล ๕ ในการพัฒนาด้านความเชื่อ

สรุปได้ว่าครูบาชัยยะวงศาพัฒนานั้น ท่านมีแนวคิดในการยึดถือปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล ๔  
ศีล ๕ การปฏิบัติธรรมของครูบาชัยยะวงศาพัฒนานั้นท่านเจริญรอยตามครูบาอาจารย์ ท่านมีการเผย  
แผ่หลักพุทธธรรมให้กับประชาชนทั่วไป ผ่านวิธีการมากมายดังนี้ การเดินธุดงค์ การเล่านิทาน พัฒนา  
จิตใจ ปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และการพัฒนาความเชื่อ ซึ่งทำให้ชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถี  
ชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการรักษาศีล ๕ มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ  
ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย

### ๓. แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของครูบาพรหมา พรหมจุกโก

ครูบาพรหมานั้นท่านเป็นนักปฏิบัติ ที่ชาวพุทธทั่วไปรู้จักดี และคำสอนของท่านก็เป็นแนวทาง  
ให้พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตาม ซึ่งจากแนวคิดส่งผลให้เกิดการปฏิบัติของครูบาพรหมามี  
วิธีการดังต่อไปนี้

**๑) การปฏิบัติธรรม** ท่านออกไปอยู่ป่าบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อดำเนินตามครรลองแห่ง  
พระสาวกทั้งหลายที่เป็นมาแล้วแต่ในอดีต เมื่อคิดพิจารณาแล้วก็ได้เดินทางตรงไปดอยน้อย ซึ่งตั้งอยู่  
ปากแม่น้ำปิง เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่<sup>๔๒</sup> ท่านครูบาได้อยู่พักจำพรรษาที่นี้ ๑ พรรษา  
ออกพรรษาแล้วก็เดินทางต่อไปในสารทิศต่างๆ ตามป่าเขาถ้ำเนาป่าจนทะลุถึงเขตแดนพม่า-ลาว-  
อีสาน และบริเวณเขตไทยตามหมู่บ้านยางกะเหรี่ยง จนพูดภาษาชาวเขาเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ระหว่าง  
ที่จำพรรษาอยู่แต่ละแห่งท่านครูบาจะประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ นานา เช่น อาหารการกินบ้าง ผจญ

<sup>๔๒</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๐  
สิงหาคม ๒๕๖๒.



กับเสื่อ ข้างป่า มาร ยักษ์ ฝึนางงไม้ สารพัดอย่าง อยู่อาศัยตามป่าเป็นเวลานานปี จนกระทั่งชีวิตของท่านได้อย่างเข้าสู่วัยชรา จึงได้ย้อนมาพักอยู่ที่วัดป่าหนองเจดีย์ ตำบลท่าตุ้ม อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ได้อยู่จำพรรษาที่นี้ ๔ พรรษา และได้ย้ายไปอยู่ที่วัดพระพุทธรบาทตากผ้า ๑ พรรษา แล้วย้อนกลับไปวัดป่าหนองเจดีย์อีก ๒ พรรษา ท่านได้พบพระแก้วมรกตกับพระบรมธาตุที่นี้ ท่านกลัว



จะมีเหตุภัยในอนาคตจึงได้นำพระแก้วมรกตและพระบรมธาตุไปบรรจุไว้ที่วัดหนองเจือก<sup>๔๓</sup>

แผนภาพที่ ๔.๑๘ แสดงภาพการดูงานภายในวัดพระพุทธรบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน

๒) ส่งเสริมการศึกษา ท่านครูบาก็ได้เริ่มบูรณะสิ่งต่างๆ ในบริเวณวัดทีละนิดทีละหน่อยไปเรื่อยๆ จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนมากขึ้นทุกวัน<sup>๔๔</sup> ท่านครูบาก็ได้เริ่มบทบาทจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม-บาลีที่วัดพระพุทธรบาทฯ เกือบทุกปีท่านครูบาตั้งใจพัฒนาด้านธรรมะและถาวรวัตถุควบคู่กันไป จนเป็นที่โด่งดังทั่วพม่าเมืองไทย ท่านครูบาสนับสนุนการศึกษานักธรรม-บาลีอย่างเต็มที่<sup>๔๕</sup> ครูบาท่านจะเน้นด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคู่กับสำนักเรียนปริยัติสามัญเพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมา เป็นพระนักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ<sup>๔๖</sup> ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ครูบาพรหมาได้กลับมาจำพรรษา ณ วัดพระพุทธรบาทตากผ้า และได้จำพรรษาอยู่วัดนี้เรื่อยมาจนมรณภาพ ท่านได้เป็นประธานอำนวยการบูรณะวัดพระพุทธรบาทตากผ้า เช่น ต่อเติมยอดมณฑปวิหารครอบรอยพระพุทธรบาทที่ครูบาศรีวิชัยได้มาบูรณะไว้ สร้างพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ ศาลาพระปริยัติธรรม นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม “พรหมจักรสังวรกิตติขจรประชาสรรค์”

๓) การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคู่กับสำนักเรียนปริยัติสามัญเพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมา เป็นพระนักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ<sup>๔๗</sup>

<sup>๔๓</sup> สัมภาษณ์ พระพุทธรบาทพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทตากผ้า, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๔</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๕</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรณการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๖</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรณการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๗</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.



**แผนภาพที่ ๔.๑๙** แสดงภาพการดำเนินงานภายในวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน

ในปีพ.ศ. ๒๕๙๑ ครูบาพรหมาได้กลับมาจำพรรษา ณ วัดพระพุทธบาทตากผ้า และได้จำพรรษาอยู่วัดนี้เรื่อยมาจนมรณภาพ ท่านได้เป็นประธานอำนวยการบูรณะ

วัดพระพุทธบาทตากผ้า เช่น ต่อเติมยอดมณฑปวิหารครอบรอยพระพุทธบาทที่ครูบาศรีวิชัยได้มาบูรณะไว้ สร้างพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ ศาลาพระปริยัติธรรม นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม “พรหมจักรสังวรกิตติขจรประชาสรรค์” ชีวิตของตัวพระสงฆ์เองทั้งหลายนั้นมันไหลไปตามกระแสแห่งความอยาก คือ ตัณหา มันจึงดิ้นรน วุ่นวาย เป็นทุกข์ทรมาน เพราะว่าตัวพระสงฆ์เอง ไม่มีสติมากันกระแสแห่งตัณหา คือ ความอยาก ตัวพระสงฆ์เองมาปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐานจุดมุ่งหมายก็เพื่อที่จะชำระจิตใจของตัวพระสงฆ์เอง ให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด หรือมาปิดกั้นเสียซึ่งกระแสแห่งตัณหา คือ ความอยาก จำเป็นที่จะต้องปลุกสติ สร้างสติขึ้นให้แก่กล้าจึงจะสามารถปิดกั้นเสีย ซึ่งกระแสแห่งตัณหาได้

**๔) มีเมตตา** คือ ครูบาพรหมา หลวงพ่อมีความเมตตาทุกรูณาและพรหมวิหารสี่มาแต่เยาว์วัยอย่างหาที่เปรียบมิได้<sup>๔๘</sup> ท่านเป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก มีความรักใคร่ สั่งสอนผู้นำชุมชน ให้ธรรมะแก่ชาวบ้านด้วยความเมตตา ปรรณาดิอยากให้ชุมชนมีความสุข มีจิตอันแผ่เมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์โลกทั่วหน้า

**๕) การวางเฉย** ครูบาพรหมา พรหมจักโก ท่านมีความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง เช่น ในการเลือกผู้นำเพื่อพัฒนาชุมชน ท่านไม่เข้าข้างใคร แต่จะชี้แนะให้ชุมชนรู้จักการพิจารณา การเลือกผู้นำชุมชนไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง<sup>๔๙</sup> พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขา

<sup>๔๘</sup> สัมภาษณ์ พระพุทธบาทพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๔๙</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน จะเห็นได้ว่าครูบาพรหมาในระหว่างที่เป็นพระภิกษุท่านครูบาก็ได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ตามพระอาจารย์ตามวัดต่างๆ เช่นวัดฉวางข้าวน้อยเหนือ ก็ได้มาอยู่ศึกษาเล่าเรียน ต่อมาท่านครูบาก็รู้สึกสังเวชในชีวิตของตนเองเนื่องด้วยชีวิตเป็นของไม่แน่นอน ความตายเป็นของแน่นอน ก่อนยังไม่ถึงความตายนี้ขอให้ได้บำเพ็ญสมณะธรรมไว้ให้เต็มความสามารถ

เมื่อกิจกรรมการถอดบทเรียนของพระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน จำนวน ๒๐ รูป ได้แก่ ๑) พระพิทักษ์ พิทักษ์ชลธิ ๒) พระชนสรณ์ ใจดี ๓) พระมหาอดิชาติ มะคะวรรณ ๔) พระยงยุทธ์ สุขแก้ว ๕) พระกัมพล อินต๊ะนน ๖) พระสุวัฒน์ คำดี ๗) พระภานุทัต โปทาศรี ๘) พระดาร์ณ สมสังกุล ๙) พระจาย ลุงตา ๑๐) พระเตชณะเรทะ ๑๑) พระวีระทะ ๑๒) พระศิริตุวันณะ ๑๓) พระนันทอบาทะ ๑๔) พระโชน ฮุกวิระเดช ๑๕) พระนาสิงตะ ๑๖) พระสัตตะวะนะ ๑๗) พระหนันตาสิริ แสงดี ๑๘) พระจักตราวุฒิ จันทะวัง ๑๙) พระอิทธิกร ปรานนอก และ๒๐) พระสุพจน์ ครงเมือง โดยมีกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อระดมสมองการพัฒนาศักยภาพ การเสริมคุณค่า และการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนโดยกำหนดวันอาทิตย์ที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๒ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนซึ่งกิจกรรมดังต่อไปนี้

- |                  |   |
|------------------|---|
| 7.00 – 8.00 น.   | ลงทะเบียน   |
| 8.00 – 8.30 น.   | ชี้แจงโครงการ วัตถุประสงค์การวิจัย/สร้างข้อตกลงร่วมกัน  |
| 8.30 – 9.30 น.   | จัดกลุ่ม/ละ 4 (ร่วมรูปถอดบทเรียนจากที่ไปฟังและศึกษาทั้ง 4 แห่ง)<br>-แนวคิดการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ในจังหวัดควรเป็นอย่างไร<br>-วิธีการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ในจังหวัดควรเป็นอย่างไร<br>ถอดบทเรียนให้ได้แนวคิดแต่ละแห่งอย่างน้อย ๑ หลักและวิธีการพัฒนาอย่างน้อยในรูปแบบของวิธีการพัฒนาอย่างไร  |
| 9.30 – 11.00 น.  | จัดกลุ่ม/ละ 4 (ร่วมรูปถอดบทเรียนและเสนอความคิดจากที่ไปฟังและศึกษาทั้ง 4 แห่ง) การเสริมคุณค่าของบทบาทพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนควรเป็นอย่างไร การพัฒนาตนของพระสงฆ์ของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนควร เป็นอย่างไรและการปรับบทบาทและวิธีการพัฒนาตนเองในปัจจุบันต่อการพัฒนาสังคมในอนาคตควรเป็นอย่างไร |
| 11.00 - 12.30 น. | ฉันภัตตาหาร/รับประทานอาหาร  |
| 12.30 – 15.30 น. | นำเสนอแต่ละกลุ่มได้อะไรจากการระดมความคิด  |
| 15.30 – 15.40 น. | กล่าวสรุปรายงาน/กราบขอบพระคุณพระนิสิต/ถ่ายภาพร่วมกัน  |
| 15.40 น.         | เดินทางกลับ   |



แผนภาพที่ ๔.๒๐ แสดงภาพการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

#### ๔.๓.๒ การพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ภาคเหนือและในเขตพม่าบางส่วน ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ สงเคราะห์สร้างโรงพยาบาล สถานีอนามัย ที่ว่าการอำเภอ และงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งจะแยกออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑. การพัฒนาทางกาย เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเถรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักกะลาทั่วไปในหมู่ชาวล้านนาทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันธธุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีสีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา<sup>๕๐</sup> การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่างการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ครูบาจะครองผ้าอยู่ตลอดเวลาจะปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเมตตา และคอยช่วยเหลืองานบุญต่างๆ ของชาวบ้านท่านไม่เคยปฏิเสธ และท่านไม่เคยเรียกร้องอะไร



แผนภาพที่ ๔.๒๑ แสดงภาพการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

<sup>๕๐</sup> สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัยวงศาพัฒนา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

เวลาจากการว่างงานท่านจะนั่งสมาธิ เมื่อชุมชนเห็นการประพฤติปฏิบัติของครูบาจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้า และการเผยแผ่ธรรมะของครูบา พระสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินชีวิต สังคมสงฆ์ต้องเป็นสังคมจำลอง สังคมแบบอย่างหรือสังคมต้นแบบของสังคมชาวบ้านที่ดีให้ได้ สังคมสงฆ์ต้องเป็นระเบียบ ต้องมีการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้ดี<sup>๕๑</sup> โดยทั้ง ๔ ครูบาได้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาทางกายที่จะเป็นต้นแบบให้กับพระสงฆ์ในการปฏิบัติหลักพุทธธรรมดังกล่าวได้แก่ หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่น พรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น



แผนภาพที่ ๔.๒๒ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

๒. การพัฒนาศาสนสถาน การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน และส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาเพื่อเป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นใหม่ ให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่ตัวพระสงฆ์เองมีอยู่ ครูบาทั้ง ๔ ครูบาจะมีปฏิปทาจริยาวัตรเป็นที่ศรัทธาของมหาชนในมณฑลพายัพ ครูบาทั้ง ๔ ครูบาได้สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานสำคัญเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนในภาคเหนือและผู้คนทั่วประเทศ ตลอดจนเป็นสถานที่อันน่าภาคภูมิใจและเป็นมรดกทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมมาตราบนานทุกวันนี้<sup>๕๒</sup>

จึงเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคมยุคปัจจุบัน ท้ายที่สุดแล้วคงไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าการที่คนไทยเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ พระสงฆ์ควรร่วมมือกันพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ชาวพุทธได้ร่วมกันปลูกจิตสำนึกในด้านการบำรุงรักษาวัดและพุทธสถานให้เกิดประโยชน์ดังกล่าวแล้ว วัดก็จะได้ชื่อว่าได้ดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นอยู่อย่างแท้จริง ได้แก่ สะอาด สงบ และสว่าง ร่มรื่น ร่มเย็น สร้างความรู้สึกเป็นที่ประทับใจแก่พุทธศาสนิกชน การบูรณะพุทธสถานเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่งที่จะทำให้พระสงฆ์เกิดการพัฒนาในด้านของการพัฒนาศาสนสถานให้มีความสวยงามเหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมและเรียนรู้หลักพุทธธรรม

<sup>๕๑</sup> สัมภาษณ์ พระพุทธบาทพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๕๒</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

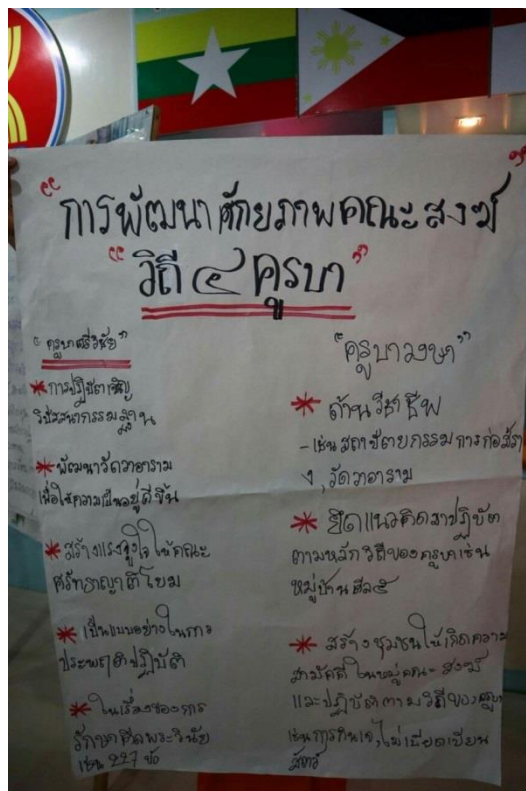
แผนภาพที่ ๔.๒๓ แสดงภาพการสังเคราะห์  
หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์  
ลำพูน

### ๓. การพัฒนาสาธารณประโยชน์

คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมใน  
กิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่  
ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วยความสมัครใจ  
กระตือรือร้นโดยไม่หวังผลตอบแทน ผู้มีจิต  
สาธารณะคือผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้ให้และช่วยเหลือ  
ผู้อื่น แบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่  
ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสา  
ช่วยเหลือสังคม ด้วยร่างกาย สติปัญญา ลงมือ  
ปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

ให้เกิดในชุมชนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน การสังเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพจน์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์  
แก่ผู้อื่น เช่น ครูบาศรีวิชัยได้พัฒนาและสร้างวัดมากมายสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ เป็นต้น  
ซึ่งครูบาทั้ง ๔ ท่านปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเมตตา และคอยช่วยเหลืองานบุญต่างๆของชาวบ้านท่าน  
ไม่เคยปฏิเสธ และท่านไม่เคยเรียกร้องอะไร ในการสร้างสาธารณะประโยชน์ก็ได้นำหลักพุทธธรรมมา  
ใช้ในการเป็นพื้นฐานที่พระสงฆ์

๔. การพัฒนาจิตใจ ข้อปฏิบัติที่จะให้พ้นทุกข์ได้ ก็คือรักษาศีลบริสุทธิ์เสียก่อน<sup>๕๓</sup> ความตั้ง  
มั่นก็จะมีขึ้น เพราะฉะนั้น ปุถุชนทั้งหลาย ผู้แสวงหาความสุขใส่ตัว จงพากันรักษาศีลให้บริสุทธิ์เถิด  
เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว สมาธิความตั้งมั่นก็จักเกิดมีมาแล้วให้ปลูกปัญญา พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอย  
ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กั้งงานพระพุทธศาสนา สังเคราะห์ชุมชนมา  
ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน<sup>๕๔</sup> ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำ  
สอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครูบาเหล่านั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน  
เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก ท่านเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยนคิดถึงผู้อื่นก่อนเสมอ มีความยินดีใน  
เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข<sup>๕๕</sup> ท่านมีความวางใจเป็นกลางพิจารณาเห็นด้วยปัญญา นั่นเอง รวมทั้งรู้จักวางเฉย

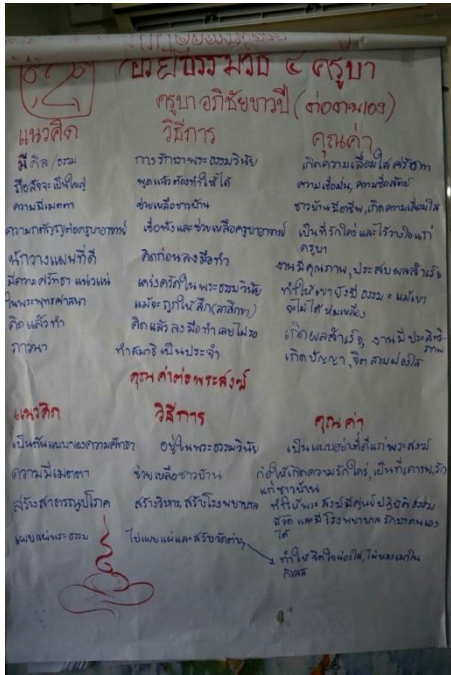


<sup>๕๓</sup> สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิณ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๕๔</sup> สัมภาษณ์ นายวิมล สุขแดง, หัวหน้าห้องที่วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

<sup>๕๕</sup> สัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทผาหนาม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

สงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา



และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแล และนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจยิ่งกว่านั้น ปัญญา จะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้น ไม่ท้อถอย ยิ่งเรื่องที่เกิดหรือพิจารณา นั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

แผนภาพที่ ๔.๒๔ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

ตั้งที่ครูบาแต่ละท่านได้นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการฝึกจิต ซึ่งหลักพุทธธรรมดังกล่าวก็คือหลักไตรสิกขาเป็นฐานในการฝึกจิตเพื่อให้เกิดเป็นปัญญาประกอบไปด้วย

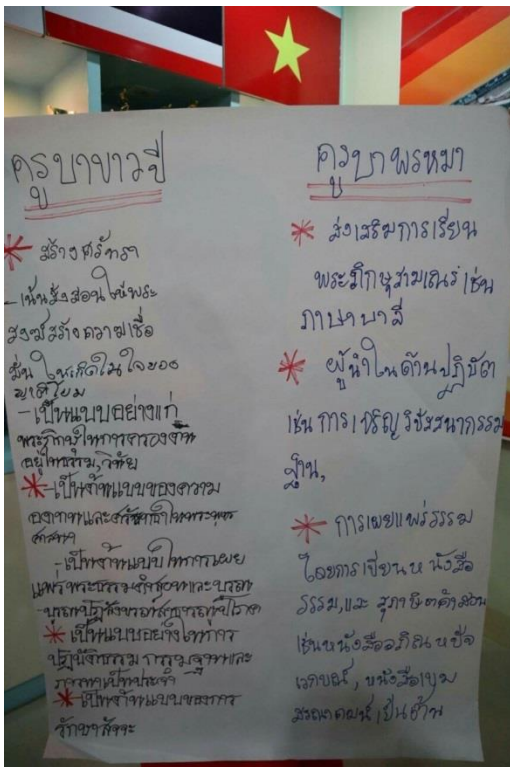
ขั้นศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศีล

ขั้นสมาธิ (จิต) ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกรู้ตัวทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา เป็นขั้นจิต

ขั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง การฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความหลุดสังเวชเบื่อหน่ายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริง ๆ การฝึกฝนเช่นนี้เรียกว่า ปัญญาสิกขา เป็นขั้นปัญญา<sup>๕๖</sup>

<sup>๕๖</sup> สัมภาษณ์ พระพุทธบาทพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

สรุปได้ว่าจากการศึกษาการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครูบาแต่ละท่านสามารถสรุปได้ว่ามี หลักสำคัญอยู่ ๕ ข้อหลัก โดยแต่ละข้อครูบาท่านก็นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานในการฝึกดังนี้ ๑) การพัฒนาทางกายใช้หลักหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อให้เกิดจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส ๒) การพัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การพัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ดังที่



กล่าวมาทุกข้อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนา ศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา

แผนภาพที่ ๔.๒๕ แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจาก การระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

### ๔.๓.๓ รูปแบบการเสริมคุณค่าและการ พัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา

พระสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่บทบาทสำคัญ ทางด้านการศึกษา นับมาแต่โบราณกาล โดยเฉพาะใน ส่วนของการพัฒนาการศึกษาด้านธรรม และต่อมายังมี ส่วนสำคัญในการพัฒนา การศึกษาครอบคลุมไปจนถึง การศึกษาในระดับ โรงเรียนที่ขยายโอกาสให้กับชุมชน

โดยรอบที่ เรียกว่า บวร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน จึงเห็นได้ว่าบ้านมีความเชื่อมโยงกับวัด และ โรงเรียน โดยที่วัดเป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา จะเห็น ได้ว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการมี อยู่ ของชุมชนในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในเชิง เครือญาติ และชุมชนแห่งการศึกษาเรียนรู้ ซึ่ง พระสังฆาธิการถือได้ว่าเป็นผู้นำในการเรียนรู้ สำหรับชุมชนเป็นเวลานาน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา มีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

**๑. การปฏิบัติดี** วิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่งที่ดี พระสงฆ์ที่ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล สมบูรณ์ไปด้วยคุณธรรม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ศรัทธาใน ความหมายโดยทั่วไปไว้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคล สำคัญ ในการสร้างศรัทธา ของพระสงฆ์ในปัจจุบันแต่ละรูปจะแตกต่างกันตามบริบทของการ เผยแผ่โดยการให้การอบรมการ สอนการแสดงธรรมและการเขียนตำราและการปฏิบัติธรรมผ่าน สื่อต่างๆ ในยุคสมัยปัจจุบันนี้มีความ



เกี่ยวเนื่องทางด้านสังคมเป็นอย่างมาก ด้วยปัจจัยหลายๆ ด้านโดยเฉพาะความเกี่ยวเนื่องทางด้านจิตวิญญาณ ฉะนั้น การบริหารวัดจึงต้องปรับเปลี่ยน ระบบ รูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย ทันกับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แม้แต่การนำเสนอหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ต้อง เปลี่ยนรูปแบบ และวิธีการเพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะเป็นยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่ ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การร่วมกันทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา การมีศาสนทายาทเพื่อสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรมคำ สอนทาง พระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน การเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณของพระสงฆ์จะใช้ วิธีการแสดงธรรมสั่งสอนพุทธบริษัทโดย ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรืออภิปกประวัติในสมัย พุทธกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ขึ้นมาบรรยายแสดงให้เห็นชัดถึงหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้กับ การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ เด็กและเยาวชนรวมถึงประชาชนทั่วไปได้นำไปใช้ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมี บทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่สืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง การสร้าง บุคลากรไว้สืบทอดพระพุทธศาสนานั้นเปรียบได้ดังตระกูลที่ไม่มีทายาทสืบทอด แม้จะมีมั่งคั่งมั่นคง เพียงใดในเบื้องต้น ที่สุดก็จะอยู่ไม่ได้ เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา แม้จะมีคำสอนที่พิเศษเพียงใด ถ้า ขาดผู้สืบทอดต่อกันมา ก็สูญสลายไปเช่นกัน จึงต้องพยายามสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพ ไว้สืบทอด พระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไป

**๒. เป็นผู้ที่มีปัญญา** การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม จากเดิมพระสงฆ์จะเรียนแต่ ภาษาบาลี พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบันเปรียบเสมือนดอกบัวสดตบงกชที่มีก้านใบ ดอกชูช่อแบ่งบานอยู่เหนือน้ำ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานที่ต้องอาศัยความรู้ที่แตกฉานในพระ ธรรม และความสามารถในการสื่อสาร ต้องมีวิสัยทัศน์ รู้วิธีการสร้างแรงบันดาลใจ มีคุณสมบัติที่ เหมาะสม และมีอุดมคติที่ถูกต้อง พร้อมกันนั้นก็มีการเผยแผ่ด้วยจะทำให้คณะสงฆ์สามารถ ประกาศหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ไม่ได้เจาะจง เฉพาะการศึกษาเล่าเรียนในตำรับตำราเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างครบถ้วนกระบวนการ ความทั้งด้านกาย วาจา ใจ โดยผ่านกระบวนการศึกษาพัฒนา มีการเล่าเรียนเป็นจุดเริ่มต้น แล้วนำมา ลงมือปฏิบัติ จนเกิดเป็นผลของการปฏิบัติตนเอง แล้วผลที่ได้รับจากการศึกษาพัฒนาตนก็จะเป็นผล ย้อนกลับเป็นข้อมูลอันเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อเป็นกัลยาณมิตรในการศึกษาพัฒนาต่อไป ให้ความสำคัญ กับการฝึกฝนตนเอง อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการเรียนรู้ต่อไป เพราะมนุษย์นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่ สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ดีกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ พระสงฆ์ไทยในยุค ๔.๐ นั้นจึงต้องเป็นผู้ถ่ายทอด การศึกษาเรียนรู้ในระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อแรกเริ่มการฝึก การฝึกส่วน หยาบภายนอกในขั้นศีล ช่วยเป็นฐานแก่การฝึกส่วนละเอียดภายใน ทำให้พร้อมและสะดวกที่จะฝึกใน ขั้นจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญา ผลก็ส่งกลับออกมา

ช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติสุจริตมั่นคง คิดแก้ปัญหาและทำกิจต่างๆ ด้วยปัญญา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้ง วิธีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรมและจริยธรรม รวมถึงการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีพบนพื้นฐานของคุณธรรมและจริยธรรม บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้ ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญ เรียนรู้จึงมีความหมายคือการเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์ที่ได้รับการเรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจมีความชำนาญที่ได้จากการฝึกฝนนั่นเอง

แผนภาพที่ ๔.๒๖ แสดงภาพการนำเสนอ หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ ลำพูน



๓. หมั่นขัดเกลาจิตใจ การที่คนเห็นต่างเข้ามาแนะนำ ดิชม คำว่า เหน็บแนม ประชดคุณก ฯลฯ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากในการปฏิบัติธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนดียิ่งขึ้นได้ เพื่อให้ตัวพระสงฆ์เองได้นำสิ่งกระทบเหล่านั้นเข้ามาตรวจสอบว่า ตัวพระสงฆ์เองโกรธหรือไม่ ตัวพระสงฆ์เองไม่ชอบใจหรือไม่ ตัวพระสงฆ์เองขุ่นใจหรือไม่ ใจตัวพระสงฆ์เองสั้นไหวหรือไม่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอะไร แล้วจะกำจัดอาการเหล่านั้นได้อย่างไร การชมเชย และการให้กำลังใจก็เช่นกัน ตัวพระสงฆ์เองอิมใจ พูขึ้นในใจหรือไม่ ตัวพระสงฆ์เองลอยหรือไม่ ตัวพระสงฆ์เองหลงหรือไม่ ตัวพระสงฆ์เองหลงไปในคำชมเหล่านั้นหรือไม่ ทั้งนินทาและสรรเสริญนี้เองจะเป็นสิ่งที่เข้ามาเป็นวัตถุในการขัดเกลาจิตใจของตัวพระสงฆ์เอง เป้าหมายของการขัดเกลาจิตใจคือการทำดีด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าจะต้องเกิดผลดี ซึ่งจะต้องเกิดจากการทำดีอย่างเต็มที่เท่าที่จะมีกำลังพอจะทำได้ แล้ววางผลที่จะเกิดขึ้นนั้นให้ได้ ตัวพระสงฆ์เองมุ่งเน้นการทำดี แต่ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ผล เพราะผลเป็นเรื่องที่คาดเดาได้ยาก การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นที่ยากที่สุดคือการปล่อยวางการยึดในบทบาทและหน้าที่ เพราะตัวพระสงฆ์เองนั้นไม่ได้อยู่ค้ำฟ้า ตัวพระสงฆ์เองช่วยทุกคนไม่ได้ หากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจากทุกข์

**๔. สร้างพื้นที่เรียนรู้** การจัดสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่ที่กว้างใหญ่ มีทั้งศาลา ห้องสมุด กุฏิ วิหารต่างๆ ถ้าตัวพระสงฆ์เองสามารถจัดสถานที่ที่จะรวบรวมเอกสารต่างๆไว้ อย่างเช่น รวบรวมหนังสือ เอกสาร รูปภาพจัดเป็นสัดส่วนเพื่อเอาไว้ให้ประชาชนทุกคนได้ศึกษา การสร้างแรงบันดาลใจที่เกิดผลที่ดีนั้น คือ การจัดให้มีการส่งเสริมความรู้การพูดจูงใจเพื่อให้การงานสำเร็จ ผูกอบรมถวายความรู้ในการแสดงพระธรรมเทศนา โดยจัดเป็นรูปแบบโครงการเพื่อให้เกิดความเป็นรูปธรรมของการทำงาน จะช่วยให้การดำเนินงานด้านการเผยแผ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เป็นการจัดเตรียมบุคลากรด้านการเผยแผ่อย่างเป็นระบบ เพราะในสภาพการณ์ปัจจุบัน บริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความซับซ้อน ความต้องการของสังคมที่จะให้พระสงฆ์เป็นผู้ชี้แนะอบรมสั่งสอน เช่น การสอนศีลธรรม การเผยแผ่โดยการแสดงพระธรรมเทศนาในสถานที่ภายนอกวัด เป็นต้น จึงเป็นความสอดคล้องที่ลงตัว ในการที่จะเตรียมบุคลากรไว้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผล จำเป็นต้องมีการเตรียมบุคลากรให้เหมาะสมทั้งในส่วนปัจจุบันและอนาคต และวิธีการสร้างแรงบันดาลใจโดยวิธีการพูดเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการและลีลาในการพูดซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายจึงต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการที่แตกต่างกัน คณะสงฆ์ต้องศึกษาวิเคราะห์ถึงวิธีการนำธรรมะเพื่อให้เข้าถึงบุคคล และในชุมชนที่มีคุณภาพต่างกัน ซึ่งจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้งาน



ด้านเผยแผ่เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

**แผนภาพที่ ๔.๒๗** แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

**๕. ทำเพื่อส่วนรวม** การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม จากเดิมพระสงฆ์จะเรียนแต่ภาษาบาลี พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบันเปรียบเสมือนดอกบัวสัตตบงกชที่มีก้านใบดอกชูช่อแบ่งบานอยู่เหนือน้ำ ความเจริญทางด้านวัตถุปัจจุบัน ทำให้สังคมมีค่านิยม ให้ความสำคัญและแสวงหาเงินทองอำนาจ มากกว่าให้ความสำคัญด้านจิตใจ สังคมจึงกลับเสื่อมโทรมลง ปัญหามากมาย การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมจึงควรเกิดขึ้นในสังคมจิตสาธารณะเป็นความรับผิดชอบที่เกิดจากภายใน คือ ความรู้สึกรู้จักคิด จิตใต้สำนึกตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งอยู่ในจิตใจและส่งผลมาสู่การกระทำภายนอก ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตย รู้ถึงขอบเขตของสิทธิ เสรีภาพ

หน้าที่ ความรับผิดชอบ ต่อกันเองและสังคม ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ตระหนักเสมอว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของสังคมที่ต้องมีความรับผิดชอบในการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวม ทั้งต่อประเทศชาติ และโลกใบนี้ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการปลูกฝังให้เกิดจิตสาธารณะกับบุคคลมากขึ้น เพื่อประโยชน์ที่จะเป็นแนวคิดต่อกันเอง อันจะสร้างประโยชน์ ก่อให้เกิดการพัฒนาแก่สังคม ดังนั้นปัจจุบันพระสงฆ์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เป็นการสร้างคุณธรรมจริยธรรมซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดจากภายใน จิตสาธารณะ เป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญในการปลูกจิตสำนึกให้คนรู้จักเสียสละ ร่วมแรงร่วมใจ มีความร่วมมือในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ช่วยกันพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ช่วยแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม การสร้างจิตสาธารณะในสังคมไทยให้เจริญงอกงามต้องอาศัยระยะเวลาและความต่อเนื่องในการดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกภาคส่วนในสังคม เพื่อร่วมกันผลักดันให้มีผลเกิดขึ้นทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติ เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้ก้าวสู่การเป็นสังคมที่มีจิตสาธารณะอย่างแท้จริง เป็นผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งสภาวะความเป็นปัจเจกภาวะ แต่มีชีวิตเพื่อสังคมภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญาณเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกที่เป็นชุมชน เพราะชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้อง มีการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา ยิ่งในสมัยโบราณด้วยแล้ว วัดหรือ



พระสงฆ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย เผื่อแผ่ พุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป

**แผนภาพที่ ๔.๒๘** แสดงภาพการสังเคราะห์หลังจากการระดมความคิดของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

เพราะฉะนั้น การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ศรubaในจังหวัดลำพูนที่เป็นแก่นสาระสำคัญของแนวคิดยังถูกนำมาเสริมสร้างคุณค่าให้กับสังคมปัจจุบันเพราะผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษาและภาคประชาสังคมยังคงตระหนักถึงความจำเป็นของการนำแนวคิดและอารยธรรมมาผนวกกับศาสตร์สมัยใหม่จนกลายเป็นอัตลักษณ์สำหรับจังหวัดลำพูนที่เป็นดังนั้นก็เพราะอารยธรรมดังกล่าวได้ปรากฏวิถีการปฏิบัติของ

ประชาชนในหลายพื้นที่มาถึงปัจจุบันอันเป็นสิ่งที่ตนทั่วไปสามารถพิสูจน์ประจักษ์สายตาได้และก่อให้เกิดความมั่นใจต่อแนวทางการพัฒนาสังคมในภาครวมของการนำอารยธรรมสี่ครูมาประกอบเป็นรูปของนโยบายการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยมีชุมชนเป็นฐานสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูสามารถมองมิติดังต่อไปนี้

๑. คุณค่าการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในระดับปัจเจกบุคคล จากต้นแบบของการประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแพร่พระพุทธศาสนานำมาสู่การร่างต้นแบบการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันในหลากหลายมิติโดยมิติที่เรียกว่าชาตนามว่า ครูบา ยังคงมีคุณค่าในเชิงความเคารพนับถืออย่างมาก อีกทั้งแนวทางการปฏิบัติตนเยี่ยงครูสมัยก่อนยังมีเห็นอยู่เนืองด้วยความดีและความเคารพรักในครูบาทั้งสี่รูปทำให้กระแสการปฏิบัติได้สืบทอดทั้งอัตลักษณ์เฉพาะและพฤติกรรมต่างๆ พระสงฆ์ในแถบภาคเหนือยังคงเพิ่มพูนและประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อพระสงฆ์หรือครูบาในปัจจุบันได้ปฏิบัติเฉกเช่นดังกล่าวก็ได้รับความเคารพศรัทธาดังปรากฏในหลายรูป เช่น ะครูบาบุญชุ่ม ญาณส่วโร แห่งวัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง รัฐฉาน ประเทศพม่า ครูบาบุญทอง แห่งวัดน้ำพาง อ.แม่จริม จ.น่าน ครูบาบุญตัน เตชธมโม วัดยาป่าย ต.บวักค่าง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ ครูบาน้อยเดชปัญญา เจ้าอาวาสวัดศรีดอนมูล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ครูบาอินแก้ว กาวีโร (พระครูวิจิตรวิธานวิธาน) วัดดอนมูล อ.แม่ระมาด จ.ตาก ครูบาอริยชาติ อริยจิตโต) เจ้าอาวาสวัดแสงแก้วโพธิญาณ ต.เจดีย์หลวง อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ครูบาวัง พรหมเสโน วัดบ้านเด่น จ.ตาก ครูบาสร้อย ชันติสาโร” หรือ “พระครูนิมมานการโสภณ” วัดมงคลคีรีเขตร์ อ.ท่าสองยาง จ.ตาก เป็นต้น ซึ่งครูบาทั้งหลายเหล่านี้ได้รับอิทธิพลแนวทางการปฏิบัติตนจากครูบาทั้งสี่ในจังหวัดแทบทั้งสิ้น แต่กระนั้นมิติของโลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการประยุกต์แนวปฏิบัติร่วมสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากก่อนบ้างแต่ทั้งนี้คุณค่าของการปฏิบัติตนตามแบบบูรพจารย์ยังคงสืบทอดและสืบสานกันต่อไปโดยเฉพาะการยึดถือความเคร่งครัดในศีลธรรม การฉันอาหารมังสวิรัต การช่วยเหลือสังคม การบูรณะวัด อารามและสร้างสาธารณประโยชน์อื่นๆ ทั้งในระดับของสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นจุดกำเนิดการปฏิบัติตนอย่างเข้มแข็งจนกลายเป็นอารยธรรมวิถีของครูในสังคมภาคเหนือเสมอมา

๒. คุณค่าการพัฒนาชุมชน องค์กร และสถาบันหลักทางสังคม จากภาพของครูบาทั้งสี่รูปทำให้สังคมภาคเหนือได้ตระหนักถึงภารกิจตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะจุดเริ่มต้นของหลักธรรมทั้งปวงนั่นก็คือ การให้และการเสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้มากที่สุด ดังสังเกตได้จากหากมีกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่เกี่ยวกับก่อสร้าง การช่วยเหลือสังคม ชุมชนไม่ว่าจะด้วยแรงหรือด้วยทรัพย์สินจะเกิดความสำเร็จได้โดยง่าย อีกทั้งระดับความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปที่มาพร้อมกับความเคารพศรัทธาจากผู้นำทางศาสนาที่คอยให้แนวทางและกำลังใจตลอดเวลา นับได้ว่า สังคมภาคเหนือหากมีครูบาเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้สานต่องานมักจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีอย่างกรณีการสร้างถนน

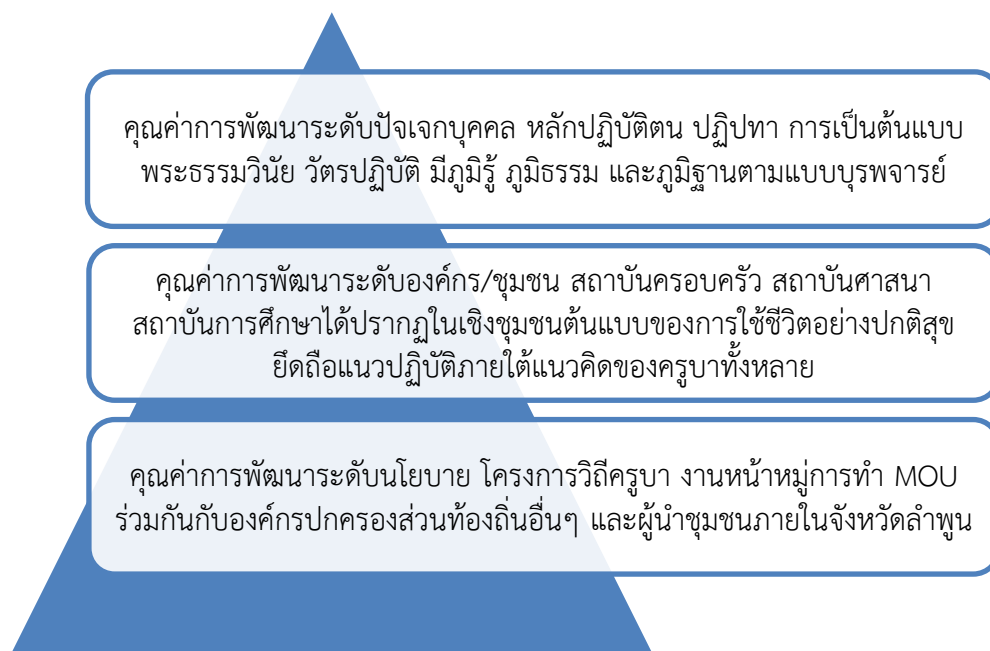
ขึ้นพระธาตุดอยสุเทพของครูบาเจ้าศรีวิชัยก็สำเร็จได้ภายในระยะเวลาอันสั้น นอกจากนี้เหตุผลหนึ่งที่อารยธรรมการร่วมกันสร้างร่วมกันต่อยอดผลงานก็เพราะหวังถึงสภาพทางสังคมที่ต้องการให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะของชุมชนภาคเหนือ อันเป็นการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของเพื่อนบ้านและของชุมชน ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ นอกจากนี้อารยธรรมยังมองไปถึงกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วยความสมัครใจ กระตือรือร้นโดยไม่หวังผลตอบแทน ผู้มีจิตสาธารณะคือผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้ให้และช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคม สำหรับการพัฒนาสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษาได้ปรากฏในเชิงชุมชนต้นแบบของการใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ยึดถือแนวปฏิบัติภายใต้แนวคิดของครูบาทั้งหลาย เช่น ชุมชนห้วยตมจะยึดถือและปฏิบัติศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ทานเนื้อ เข้าวัดในทุกๆวันพระทั้งเด็กผู้ใหญ่คนชราก็ปฏิบัติแนวเดียวกันทั้งหมดทำให้สถาบันครอบครัวมีความอบอุ่นและเข้มแข็งอย่างมาก สำหรับสถาบันศาสนาภายใต้การหลักปฏิบัติของครูบาทั้งสี่ที่ได้วางรากฐานสำคัญที่แนวทางการปฏิบัติทั้งตนเองและการปฏิบัติต่อสังคมชุมชนรอบข้างจะสามารถพัฒนาตนเองได้ และสถาบันการศึกษาอันเป็นผลในเชิงปัจจุบันที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างมาก นอกจากนี้การสร้างถาวรวัตถุไว้จำนวนมากแล้ว ยังสามารถศาสนบุคคลที่เป็นทายาทให้กับพระพุทธศาสนาโดยการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษา อาคารสถานที่ที่ใช้สำหรับการศึกษาของพระภิกษุสามเณรทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไปโดยเฉพาะวัดพระพุทธบาทห้วยตัน วัดพระพุทธบาทตากผ้า เป็นต้น ที่ได้รับอานิสงส์จากแนวคิดการพัฒนาของครูบาที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาให้กับศาสนทายาทจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งการสร้างคุณประโยชน์สาธารณะอื่นๆ อีกมากมาย เช่น สร้างโรงเรียน สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างฝาย ศาลาริมทาง เป็นต้น นับเป็นคุณค่าของอารยธรรมวิถี

๓. คุณค่าการพัฒนาระดับนโยบายการพัฒนาภาคจังหวัด ผ่านอารยธรรมวิถีที่ครูบาได้สะท้อนมุมมองเชิงสร้างสรรค์ผลงานเชิงประจักษ์ต่อสังคมตลอดมาโดยการขับเคลื่อนขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดที่ได้นำโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านใช้ในการพัฒนาสังคมระดับจังหวัดจัดเป็นนโยบายร่วมกับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่นต่างๆ และภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันการศึกษาซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ร่วมกันคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการระดมทรัพยากรสรรพกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และทันต่อปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ที่มีบทบาทหลัก ๆ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดลำพูน จะทำหน้าที่คอยกำหนดกิจกรรม/โครงการที่ได้รับการร้องขอ/ร้องเรียนจากประชาชน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างที่จำเป็นในการก่อสร้างตามโครงการที่ได้รับอนุมัติจากนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ สนับสนุนบุคลากรเครื่องจักรกลในกรณีที่มีการดำเนินงานตามโครงการมีปัญหาอุปสรรคหรือต้องการความช่วยเหลือ และ

ติดตามตรวจสอบผลการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ รับผิดชอบในพื้นที่ในการสำรวจตรวจสอบสถานที่ดำเนินโครงการ การสำรวจออกแบบและประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ การสมทบวัสดุน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้กับเครื่องจักรกลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน และบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน เป็นแกนหลักในการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่กับประชาชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักร่วมกับประชาชนในการดำเนินโครงการ การร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมสมทบทุน ร่วมแรงงาน ร่วมใจ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามตรวจสอบจนโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่นี้จะเห็นได้ว่าเป็นการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนในสังคมในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ในทุกขั้นตอนนั้นจะเน้นในเรื่องของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยที่ภาครัฐจะเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น เช่น สนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ เครื่องจักร วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพราะฉะนั้น กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบานั้นมีจุดเริ่มต้นมาจาก “เราประกาศแนวทางการทำงานโดยใช้วิถีครูบา งานหน้าหมู่อสงกา เอาวิถีนี้มาปฏิบัติเป็นหมู่บ้านละแสน มีกระบวนการทำงานโดยให้ อบท. เป็นผู้ประสานชาวบ้านคิด อบจ. เป็นสิ่งของมีการทำ MOU ร่วมกัน... วิถีครูบา งานหน้าหมู่นี้จะเริ่มด้วยคำว่า ร่วมคิด ร่วมใจ(ร่วมศรัทธา) ร่วมแรง ร่วมทุน ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมดูแลรักษา นี่เป็นหลักวิถีครูบา ดังนั้นคุณค่าการพัฒนาระดับนโยบายการพัฒนาภาคจังหวัดจะเป็นมองถึงองค์พระระดับความต้องการของพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมมากที่สุดทำให้จังหวัดลำพูนเป็นอีกจังหวัดที่มีผลคะแนนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการบริหารและการพัฒนาพื้นที่มากที่สุดเป็นผลมาจากการประกาศนโยบายตามโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมูขององค์การบริหารส่วนจังหวัด จะเป็นลักษณะของการกระตุ้นภาคีของ อบจ. (องค์การบริหารส่วนจังหวัด) คือ เทศบาล อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ใช้รูปแบบภาคีความร่วมมือผ่าน อบท. (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) เพราะลำพังเพียง อบจ. ทำเองไม่ได้ทั้งหมด... เริ่มจากความต้องการของประชาชน เขียนเป็นโครงการผ่าน อบท. เพื่อบรรจุในแผนพัฒนา ๔ ปีตามแผนการพัฒนาของท้องถิ่นนั้นๆ

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน สามารถจัดระดับของการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ รวมไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนได้ ๓ ระดับ ได้แก่ คุณค่าการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคลอันเป็นผลมาจากต้นแบบตามอารยธรรมวิถีของครูบาทั้งสี่ที่ได้วางแนวทางการปฏิบัติให้กับลูกศิษย์และประชาชนได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน คุณค่าการพัฒนาระดับของชุมชน องค์กรและสถาบันต่างๆ ภายในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียงโดยเฉพาะความสามารถในการสร้างความสามัคคีกันระดับครอบครัว ชุมชนจนสามารถนำไปความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมกันทั้งหมดอีกทั้งการปฏิบัติตามแบบอย่างที่ตั้งตามอารยธรรมของครูบาอันประจักษ์แก่สายตาของบุคคลทั้งหลาย และคุณค่าการพัฒนาระดับเชิงนโยบายของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่น้อมนำเอา

หลักคำสอนไปผนวกบูรณาการกับนโยบายและแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและตรงต่อความต้องการของประชาชนได้ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้



แผนภาพที่ ๔.๒๙ แสดงคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา

#### ๔.๔ ผลการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

##### ๔.๔.๑ ผลบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการศึกษา

การบูรณาการหลักพุทธธรรม ที่จะนำไปสู่จุดหมายของการศึกษาดังกล่าวได้ก็คือ มรรค ๘ ซึ่งย่อได้เป็น ศีล สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ (๑) ตนเอง (๒) สิ่งแวดล้อม และ (๓) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม โดยให้เรียนวิชาต่าง ๆ เพื่อจะได้พบว่าตนเองถนัดอะไร มีศักยภาพไปในทางใดและต้องมีการเรียน “จริยธรรมศึกษา” เพื่อควบคุมไม่ให้ปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นไปในทางเลวหรือไม่เหมาะสมไม่ควร ด้านกิตติพันธ์ รุจิรกุล ได้กล่าวว่าการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายได้นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องดำเนินการส่งเสริมการบริหารการจัดการงาน ๖ ด้าน คือ<sup>๕๗</sup>

<sup>๕๗</sup> กิตติพันธ์ รุจิรกุล, ทฤษฎีผู้นำทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๗๗.



## ๑. ด้านวิชาการ

ผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผน แบ่งกลุ่มนักเรียน จัดหลักสูตรการเรียน การจัดการศึกษา จัดห้องเรียน จัดห้องสมุด จัดการวัดและการประเมินผลการเรียน พัฒนาการเรียน การจัดการศึกษาด้วยการจัดทำ สื่อการเรียนการจัดการศึกษา จัดหาคู่มือครู บันทึกการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาซ่อมเสริม การนิเทศการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อ การจัดการเรียนการจัดการศึกษา การแนะแนว การจัดหาทุนการศึกษาทั้งหมดเป็นหน้าที่ของผู้บริหาร สถานศึกษาในด้านการเรียนการจัดการศึกษาจัดให้มีการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับวุฒิภาวะและวัย ของนักเรียนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๔ ไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาบาลียกเว้นพุทธศาสนา สุภาสิตเท่านั้น ในด้านกระบวนการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ส่งเสริมให้ใช้วิธีการจัด การศึกษาตามแบบอย่างทีพระพุทธองค์ทรงสอน สอนให้เกิดศรัทธา ความนิยมชมชื่นใช้สื่อการเรียน การจัดการศึกษาประกอบการจัดการศึกษา จัดหาสื่อ นวัตกรรม เช่น ภาพยนตร์ วิทยุทัศน์ เป็นต้นให้ นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการประพฤติที่ดีงาม ฝึกการปฏิบัติอย่าง ต่อเนื่องติดตามประเมินผล สนับสนุนให้กำลังใจครูผู้สอน อาราธนาพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ มาสอนหรือผู้ทรงคุณธรรมในชุมชนมาเป็นวิทยากรส่งเสริมให้มีการวิจัยในชั้นเรียน การประกวด แข่งขันการตอบปัญหาธรรมะ การแข่งขันการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ เป็นต้น

## ๒. ด้านงบประมาณ

งบประมาณ เป็นงานสนับสนุนให้งานของสถานศึกษาดำเนินไปสู่ความสำเร็จและบรรลุผล สมความประสงค์แบ่งออกเป็นด้านงบประมาณ มีการวางแผนที่จะใช้เงินงบประมาณและเงินนอก งบประมาณในการจัดซื้อและจัดจ้างเพื่อให้ได้มาซึ่งพัสดุ ครุภัณฑ์ ที่ดินและสิ่งก่อสร้างการจัดทำบัญชี งานพัสดุ งานทะเบียนและสถิติ งานสารบรรณ ซึ่งเป็นงานธุรการ ทำให้เกิดงานสำคัญขึ้น ๗ งานคือ การจัดทำแผนและบริหารงานงบประมาณการจัดทำแผนใช้เงินนอกงบประมาณการจัดซื้อและจัดจ้าง โดยวิธีการต่าง ๆ ตามระเบียบ งานการจัดทำ บัญชี งานพัสดุ งานทะเบียนสถิติและงานสารบรรณ

ในส่วนของส่งเสริมการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับด้านบริหาร จัดการงบประมาณนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถส่งเสริมได้ด้วยการจัดดำเนินการวางแผนงานใน การจัดซื้อ จัดหาหรือจัดทำโดยใช้งบประมาณ เพื่อผลิตสื่อและจัดอบรมการเรียนการจัดการศึกษาใน วิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งตามสภาพจริงผู้บริหารศึกษายังให้การส่งเสริมทางด้านนี้ในระดับน้อยบาง สถานศึกษาอาจไม่มีเลยโดยนำงบประมาณไปพัฒนาทางด้านอื่น ทำให้การเรียนการจัดการศึกษาวิชา พระพุทธศาสนาขาดประสิทธิภาพ รวมทั้งควรวางแผนจัดสรรเงินงบประมาณเป็นค่าตอบแทนแก่ พระภิกษุช่วยสอน ค่าตอบแทนวิทยากรที่มาสอน หรือค่าตอบแทนเป็นเงินล่วงเวลาให้กับครูจากการ ปฏิบัติงานนอกเวลาราชการ เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา เป็นต้น

### ๓. ด้านกิจกรรม

กิจกรรมเป็นงานให้บริการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้แก่นักเรียนในทุก ๆ ด้านนอกจากการจัดการเรียนการจัดการศึกษาตามปกติเพื่อช่วยให้นักเรียนเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ ลักษณะงานที่รับผิดชอบ คือ กำหนดนโยบาย การจัดกิจกรรม ให้การสนับสนุน มอบหมายงานให้บุคลากรรับไปดำเนินการ ออกนิเทศให้คำปรึกษาและควบคุมงาน จัดหางบประมาณให้ จัดให้มีการประเมินผล ส่วนขอบข่ายของงานกิจกรรมนักเรียนนั้นประกอบไปด้วยการให้บริการด้านสวัสดิการแก่นักเรียน จัดให้มีกิจกรรมร่วมหลักสูตรและควบคุมความประพฤติของนักเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียน เป็นบุคคลที่มีวินัยในตนเอง (Self-Disciplined) จากขอบข่ายงานดังกล่าว ทำให้เกิดงานสำคัญขึ้น ๓ งาน คือ การให้บริการหรือสวัสดิการ การจัดกิจกรรมร่วมหลักสูตรและการควบคุมด้านความประพฤติ ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในส่วนที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะส่งเสริมการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน คือ การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ให้ครูและนักเรียนได้ร่วมกันประกอบศาสนกิจโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จัดปฐกฐนธรรมนิทรศการ กิจกรรมประกวดส่งครูและนักเรียนเข้าประกวดในระดับต่างๆ ไม่เฉพาะเพียงภายในโรงเรียนแต่ยังมีหน่วยงานส่วนราชการ สถาบันทางศาสนาและภาคเอกชนที่ร่วมจัดการประกวดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การประกวดเรียงความ บทความ การตอบปัญหาธรรม เป็นต้น ให้การส่งเสริมสนับสนุนด้านการสรรหางบประมาณดำเนินการ ให้ขวัญและกำลังใจ แสดงความชื่นชมยินดีประกาศเกียรติคุณยกย่อง เป็นแบบอย่างแก่ครูและนักเรียนได้ ดำเนินรอยตาม จัดให้มีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาหลักธรรมและวัตรปฏิบัติกิจของบรรพชิตโดยตรงรวมทั้งทำการวิจัยการดำเนินงานตามโครงการเพื่อพัฒนาปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ให้ครูมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นการปฏิบัติงานวางแผนทำงานร่วมกัน วางตนเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อเป็นต้นแบบแก่ครู ร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกครั้ง รวมถึงการติดตามและประเมินผลโดยใกล้ชิด

### ๔. ด้านบุคลากร

งานบุคลากรเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การบริหารการศึกษาประสบความสำเร็จได้ ลักษณะการบริหารงานบุคคลนี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินการทุกอย่างเพื่อให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานเกิดความพึงพอใจ ตั้งใจปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามขอบข่ายของงาน ได้แก่ การวางแผน การออกกฎระเบียบข้อบังคับ กำหนดตำแหน่ง วางแผนกำลังคน สรรหาบรรจุแต่งตั้งสับเปลี่ยน โยกย้ายหรือเลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้นจัดทำทะเบียนประวัติ พัฒนาบุคลากร ประเมินผลผลการปฏิบัติงาน พิจารณาความดีความชอบให้มาตรการวินัย จัดสวัสดิการและให้ประโยชน์เกื้อกูล (Fringe benefits) แก่บุคลากร รวมไปถึงการพิจารณาให้ออกจากงาน จากขอบข่ายของงานดังกล่าวทำให้เกิดงานสำคัญ ๘ งาน คือ จัดประชุม พัฒนาบุคลากร สนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการบริหาร พิจารณาความดีความชอบ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ จัดสวัสดิการและสงเคราะห์ บำรุงขวัญและกำลังใจ ตลอดจนพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของบุคลากรในด้านการ

พัฒนาบุคลากรให้เป็นบุคคลที่มีความศรัทธา มีทักษะและวิธีการในการถ่ายทอดคุณธรรมและจริยธรรมสู่นักเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถส่งเสริมด้วยกระบวนการต่างๆ คือ จัดประชุมครูเพื่อปรึกษาหาแนวทางการจัดการเรียนการจัดการศึกษาที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการเป็นคนที่แก่นักเรียน โดยให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น นำเสนอแนวทางดำเนินงานแล้ววางแผนร่วมกันให้สามารถจัดแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม นำสู่ผลสำเร็จตามเป้าหมายส่งเสริมพัฒนาบุคลากร โดยการส่งเสริมให้การอบรมความรู้ทางศาสนาเพื่อให้เกิดศรัทธาอันเป็นที่ถูกต้อง มีเหตุผล สามารถอธิบายเหตุแห่งการกระทำและผลที่เกิดจากการกระทำ สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรด้วยการพิจารณาความดีความชอบเมื่อบุคลากรประกอบคุณงามความดีหรือประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา ตลอดจนปฏิบัติตามเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคลากร ติดตามสอบถามและประเมินผลตลอดเวลา

### ๕. ด้านอาคารสถานที่

งานด้านนี้เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับตัวอาคาร และบริเวณภายในโรงเรียน ลักษณะงานแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน การวางแผนเกี่ยวกับอาคารสถานที่ การบำรุงรักษาและซ่อมแซม การปรับปรุงห้องเรียน การปลูกและตัดแต่งต้นไม้ การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน จากขอบข่ายของงานดังกล่าว ทำให้เกิดงานสำคัญขึ้น ๕ งาน คือ การวางแผนด้านอาคารสถานที่โดยกำหนดว่าจะสร้างอาคารใด ไร่ที่ใดและใช้สถานที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างไร งานบำรุงรักษาและซ่อมแซม เพื่อให้อาคารสถานที่อยู่ในสภาพคงทนถาวรสวยงามอยู่เสมอ งานปรับปรุงห้องเรียนห้องประกอบให้ใช้งานได้ดี มีอุปกรณ์การเรียนการจัดการศึกษาครบครัน งานปลูกบำรุงรักษาต้นไม้ให้สวยงามเหมาะสมกับภูมิสถาปัตยกรรม รมรื่น ใช้ประโยชน์ทั้งร่มเงาและเป็นสื่อการเรียนการจัดการศึกษาได้ด้วยการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ให้สะอาด เป็นระเบียบสวยงาม และเป็นห้องเรียนภายใต้ร่มไม้ สร้างความสดชื่นเบิกบานให้กับผู้เรียน ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อการเรียนและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่จะตามมา

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่ ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถบริหารจัดการอาคารสถานที่เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาวิชาพุทธศาสนาได้ดังนี้ ประชุมปรึกษาหารือบุคลากรเพื่อวางแผนดำเนินการในการพัฒนาอาคารสถานที่ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการเรียนการจัดการศึกษารับฟังความคิดเห็น การจัดดำเนินการสนับสนุน สรรหางบประมาณดำเนินการพัฒนาห้องประกอบ การเรียนการจัดการศึกษา เป็นห้องพระพุทธรูป จัดหาจัดทำวัสดุอุปกรณ์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศึกษาหาความรู้ของนักเรียน สร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยลักษณะทางธรรมชาติและความงามจากศิลปวัฒนธรรม ของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบศาสนกิจ เช่น พระพุทธรูป ตู้พระธรรม ธรรมาสน์ ตาลปัตร คัมภีร์ใบลานหนังสือตำรา เป็นต้น สร้างบรรยากาศที่สงบ เป็นห้องเรียนและห้องฝึกปฏิบัติสมาธิ สร้างสรรค์ปัญญาให้เกิดขึ้นหรืออาจจัดเป็นมุมพระพุทธรูปในห้องเรียน ระเบียบอาคารเรียน จัดสวนหย่อมพระพุทธรูป หาดพระธรรมไม้ที่ปรากฏในพุทธประวัติ เช่น ต้นจิก ต้นโพธิ์ เป็นต้นนำมาปลูกไว้ในบริเวณโรงเรียน เพื่อใช้เป็นสถานที่ห้องเรียนภายใต้ร่มและสื่อการเรียนการจัดการศึกษาจากพรรณไม้ด้วย

## ๖. ด้านสัมพันธ์ชุมชน

โรงเรียนที่อยู่ในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เสมอดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีความใกล้ชิดกับชุมชน มีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมตามความมุ่งหมายและนโยบายของโรงเรียนร่วมมือกันพัฒนา การศึกษาให้กับโรงเรียน ขอบข่ายงานด้านนี้ประกอบด้วยการศึกษา รายละเอียดของชุมชน การเยี่ยม เยือนชุมชน การประชาสัมพันธ์ การให้การศึกษแก่ชุมชนการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ อันดีกับชุมชน การให้บริการแก่ชุมชนผู้บริหารสถานศึกษาต้องศึกษาหาข้อมูลพื้นฐานในด้านโครงสร้าง ทางวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ ประชาสัมพันธ์การเคลื่อนไหวให้ชุมชนได้ทราบในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ โรงเรียนจัดขึ้น เช่นการตั้งกรรมการโรงเรียนการจัดการศึกษานอกระบบ จัดสัปดาห์ทำความสะอาด จัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้อาคารสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยพัฒนาชุมชน เป็นกรรมการในงานกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

โรงเรียน มีความใกล้ชิดกับศาสนธรรมและศาสนวัตถุที่โรงเรียนพึงได้รับประโยชน์ในการ จัดการเรียนการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโยชนโดยใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างเต็มศักยภาพ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสร้างสมานฉันท์กับบุคลากรทางศาสนาเพื่อนำพาพุทธธรรมเข้าสู่สถานศึกษา โดยอาราธนานิมนต์พระภิกษุมาเป็นที่ปรึกษาการจัดการเรียนการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา การกำหนดข้อธรรมการปรับหลักสูตรและวิธีการจัดการศึกษาให้เป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติได้ บังเกิดผลดีต่อนักเรียน ร่วมจัดกิจกรรมทางศาสนาให้คณะครูและนักเรียนได้เข้าร่วมเป็นการจัดการ เรียนการจัดการศึกษาโดยการปฏิบัติจริง นักเรียนได้ประสบการณ์ตรงมีความเข้าใจขั้นต้น พิธีการ เกิดทักษะการปฏิบัติที่ถูกต้อง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี เกิดเป็นความ ศรัทธายึดมั่นในหลักปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนดี ประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทรงคุณค่า นอกจากนี้สามารถใช้ ศาสนวัตถุเป็นสื่อในการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ใช้อุโบสถ ศาลาการ เปรียญ วิหาร รั่มไม้ในบริเวณวัดเป็นห้องเรียนที่มีบรรยากาศที่สงบร่มเย็นก่อเกิดสมาธิอย่างมั่นคง นิมนต์พระภิกษุมาเป็นพระอาจารย์สอน เป็นวิทยากรบรรยายธรรม รวมทั้งการร่วมพัฒนาวัดที่เป็น ศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทยให้มีความมั่นคงถาวร เพื่อสืบสารพระพุทธศาสนาให้ถ่ายทอดต่อกันไป รวมทั้งติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นข้อมูลในส่งเสริม พัฒนา ปรับปรุง การดำเนินการให้มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

### ๔.๔.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการศึกษานั้น ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือพระสงฆ์ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่มิได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้อง รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม การปฏิบัติธรรม

เท่านั้น แต่ยักรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย โดย ทินพันธ์ นาคะตะ กล่าวไว้ว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระศาสนาที่อยู่คู่กับคนไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในทางสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้มาก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบได้ว่าพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของชาวไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้งด้านศีลธรรม จริยธรรม กิจกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถานที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบทนอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน นอกจากนี้วัตรยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เพียงแต่ศูนย์รวมจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จได้ง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้นพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรม ความรู้ด้านการพัฒนา และการสุខอนามัย ได้แบ่งบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

### ๑. บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชน

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนา ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานโดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นี้ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมีกิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำไม่ประสานกันอย่างเป็นขบวนการหรือองค์การ แนวทางดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ยังไม่เด่นชัดนัก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในพื้นฐานโครงสร้างสังคมแบบใด ถ้าเป็นเมืองพระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้น มีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ฉับไวในการชักนำประชาชนไปสู่ความเสื่อมในด้านศีลธรรมจรรยา การลดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่นๆ ส่วนในชนบทนั้นปัญหาที่ชุมชนประสบ คือ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่หรือปัญหาคุณภาพชีวิต การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวจะไม่เกิดประโยชน์อะไรในชุมชน หากแต่พระสงฆ์ต้องมีการพัฒนาความรู้สร้างความเข้าใจในชุมชนพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น โดยต้องพัฒนาควบคู่ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

### ๒. บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา

ในสมัยที่การศึกษายังไม่แพร่หลาย การศึกษามีอยู่แต่ในวังกับวัดเท่านั้น แต่วัดกับพระสงฆ์เป็นฝ่ายใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า จึงสามารถให้การศึกษาได้มากกว่าทั้งด้านความรู้ เช่น การอ่านเขียน การดำเนินชีวิต การครองเรือน เป็นต้น และด้านวิชาชีพ เช่น วิชาช่างต่างๆ และวิชาการต่อสู้มี

วิชาดาบ เป็นต้น ถึงสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบชาติตะวันตก วัดและพระสงฆ์ก็เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก เพราะมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรที่ตกทอดมากพระสงฆ์จึงยังเป็นผู้ให้การศึกษาก่อสังคม ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไปจนถึงเจ้านาย และพระมหากษัตริย์

### ๓. บทบาทในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น

พระสงฆ์เป็นสมาชิกของสังคมและอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนจากชาวบ้าน หากชาวบ้านลำบาก พระก็ลำบากเช่นกัน เพราะฉะนั้นการที่พระสงฆ์ดำเนินบทบาทในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ในการช่วยชาวบ้าน เป็นการนำชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ พระสงฆ์เองก็ผูกพันกับชุมชนจึงไม่สามารถเพิกเฉยกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดำเนินการไปตามวิจาร์ณญาณที่สามารถทำได้ตามพระธรรมวินัย และความต้องการของชุมชน

### ๔. บทบาททางการเผยแผ่ธรรม

จากการที่พระสงฆ์เป็นผู้งามด้วยศีลาจารวัตร ทำให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปในการดำเนินชีวิต ด้วยการยอมรับเช่นนั้น บทบาทในการเผยแผ่ธรรมจึงเป็นไปได้โดยง่าย บางครั้งก็ผ่านทางระบบการศึกษาที่ให้แก่ผู้เข้าศึกษาในวัดโดยตรง บางครั้งก็ผ่านทางประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาที่ประชาชนเข้าร่วมอย่างเป็นทางการ จนถึงผ่านทาง การพูดคุยและสนทนา เช่น ในโอกาสทำบุญ ตักบาตรตอนเช้า แม้เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป บทบาทด้านนี้ก็ยังคงมีอยู่ แต่อาจเปลี่ยนไปหรือเพิ่มขึ้นตามวิธีการ เช่น การใช้สื่อ ในการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย

### ๕. บทบาทการส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน

โดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังผู้ทรงศีลอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือพระสงฆ์เป็นอย่างมาก ชาวบ้านมองพระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างชาวบ้านจึงเต็มใจที่จะกราบไหว้พระ หากเกิดความไม่ตีสึกเกิดขึ้นพระก็เป็นผู้ประสานความเข้าใจให้กับชุมชนได้

### ๖. บทบาทที่เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ

ในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระก็ทำหน้าที่ช่วยแนะนำสั่งสอนและสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่างๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้<sup>๕๘</sup>

๑) พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

<sup>๕๘</sup> สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี , รายงานผลการเสวนาเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย , (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๓ ), หน้า ๓๖

๒) พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง

๓) พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

๔) พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่างๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

๕) พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้มีได้หมายความว่า เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่างๆ

๖) พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่างๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียนซึ่งน่าเลื่อมใส อย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้

๗) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ตีกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

๘) ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้

๙) พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมภูมิสามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

๑๐) พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน

๑๑) พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของสมควร ที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่างๆ ด้านปฏิบัติและปฏิเวธ

๑๒) พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณ

#### ๔.๔.๓ การจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีศรีบูรพาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน

##### ๑. ครูบาเจ้าศรีวิชัย

๑) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยพุทธสถาปत्यกรรมทั้งหมด กอปรด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม มณฑลปรอยพระบาทและเสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน

โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนมากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียรบารมีอย่างหนึ่งของครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “หน้าหมู่”

๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓) การอบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ซึ่งเป็นเป็นอริยทรัพย์ เป็นต้นเหตุแห่งความบริสุทธิ์

๔) การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร ไปตามพื้นที่ป่าเขาทุรกันดาร คือจุดเริ่มต้นของกิจกรรมการบวชให้แก่กุลบุตรตามเส้นทางที่ท่านได้จาริกผ่านไป

## ๒. ครูบาภิษยขาวปี

๑) ครูบาภิษยขาวปีได้แกะรอยเส้นทางจาริกบุญของครูบาเจ้าศรีวิชัย และสานต่อแนวทางที่ได้วางไว้ทุกประการ นับแต่ยุคเริ่มบวชใหม่ๆ หรือแม้กระทั่งการถูกจับสึกหลายครั้งหลายครา แต่ครูบาภิษยขาวปีก็มีเคຍย่อท้อหยุดงานก่อสร้างด้าน "สาธารณกุศล"

๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓) การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร ไปตามพื้นที่ป่าเขาทุรกันดาร

## ๓. ครูบาวงศ์ษาพัฒนา

๑. อบรมสั่งสอนให้ชาวเขาเคารพนับถือพระพุทธรูป ปฏิบัติตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยให้ยึดถือการปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๒. การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่าง

๓. สร้างอาชีพให้ชาวกะเหรี่ยง (ผ้าทอ เครื่องเงิน) พร้อมทั้งดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย

๔. สร้างผังเมืองของชุมชนอย่างเป็นระเบียบ ทั้งระบบน้ำ ระบบไฟฟ้า สาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

๕. พัฒนาองค์กร โดยใช้หลักธรรมสังคหะวัตถุ ๔ เป็นบรรทัดฐาน เช่น สร้างโรงเรียน บูรณปฏิสังขรณ์วัดวา อาราม สถานีนอนามัย โรงพยาบาล และสาธารณูปการต่างๆ ให้แต่ละองค์กรเกิดการพัฒนาร่วมกัน ปรับปรุงและเสริมสร้างในองค์กรให้มีการพัฒนาให้ทันสมัยในทุกๆ ด้าน

๖. การฉันทมือเดียวและการฉันทมังสวิรัต

## ๔. ครูบาพรหมา (พระสุพรหมยานเถร)

๑. การอบรมสั่งสอนเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การเจริญจิตภาวนา และการถือสมาทานธุดงค์วัตร เช่น การบิณฑบาตเป็นวัตร การฉันทมือเดียวเป็นวัตร (ฉันทตามปัจจัยบังเกิด คือถ้า



เป็นอาหารที่บริสุทธิ์สะอาด ขอบธาตุ ขอบธรรม ไม่ผิดวินัย ท่านก็ฉันไปอย่างนั้น ไม่เรื่องมาก) การอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นต้น

๒. การอบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕

๓. การศึกษาและการเผยแผ่ จัดตั้งสำนักศาสนศึกษา เปิดสอนนักธรรม บาลี จัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกจ่ายเป็นธรรมทานอีกจำนวนมาก

๔. การสาธารณสงเคราะห์ ครูปาพรหมาได้มีเมตตาไปช่วยก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โรงเรียน หรือช่วยเหลือชุมชนต่างๆ จัดประปาบาดาล ไฟฟ้าให้กับชุมชนชาวพระบาทด้วย

๕. การเป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอเยือกเย็น ชอบความสงบสงัด ไม่เคยทะเลาะเบาะแว้งกับใครและไม่เคยติฉินนินทาใคร แม้ใครจะติฉินนินทาว่าร้ายอย่างไร ท่านก็เฉยไม่โกรธ ยิ่งกว่านั้น ท่านยังอำนวยการให้แก่วัดที่ติฉินนินทาท่าน อันเป็นการให้อภัยทาน

#### ๔.๔.๔ การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

จากภาพรวมของนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ค่อนข้างจะเข้าใจเรื่องศีลห้า โดยเฉพาะนักเรียนในระดับมัธยมตอนต้นและชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ สังเกตจากเป็นโรงเรียนเดียวที่ในวันพระ พ่อแม่ของเด็กจะเข้าวัดและชวนลูกไปด้วย และส่วนใหญ่จะรับเอาศีลห้า ทำให้เด็กได้ซึมซับโดยอัตโนมัติ และการได้เข้ามาทำบุญในวันพระถือว่าเป็นการปฏิบัติตามศีลห้าไปในตัวอยู่แล้ว ถ้าไปดูความหมายของศีลแล้ว ศีลแปลว่าปกติ เด็กนักเรียน ครูได้มาทำกิจกรรม ในวันพระ ทำหน้าที่ของชาวพุทธ ซึ่งมีความหมาย ปกติ อยู่แล้ว และยังเป็น การได้สร้างบุญสร้างกุศลด้วย<sup>๕๙</sup> และอีกประการหนึ่งคือ ครูอาจารย์ที่สอนวิชาพระพุทธศาสนา ควรสอนเรื่องของคุณและโทษของการไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีลห้า และถ้าปฏิบัติศีลห้าแล้วจะมีประโยชน์อย่างไรบ้าง เช่น การรักษาศีลห้าจะทำให้มีสติปัญญาดี<sup>๖๐</sup>

จากการสนทนากลุ่ม ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาศีลห้าของนักเรียนโรงเรียน ว่าเด็กนักเรียนของโรงเรียนบ้านห้วยต้ม ชัยยะวงศาอุปถัมภ์ มีความรู้เกี่ยวกับศีลห้า เป็นส่วนมาก จากการศึกษาถึงแม้ว่านักเรียนจะไม่รู้จัก ในศีลแต่ละข้อ แต่ถ้าดูจากภาพรวมและวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติศีลห้า

ก็จะเห็นว่าเด็กนักเรียน มีความรู้ ความเข้าใจว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดีสิ่งไหนควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดเนื่องจากพื้นฐานของครอบครัว ชุมชน มีการประพฤติปฏิบัติและการสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ที่ได้สั่งสอนเกี่ยวกับคำ

<sup>๕๙</sup> สัมภาษณ์ พระอธิการอารักษ์ ญาณธัมโม, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทดอยถ้ำ, วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๐.

<sup>๖๐</sup> สัมภาษณ์ นายอัครชัย มโนรมณ์ชื่น, กรรมการสถานศึกษา วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สอนของครูบาวงค์ (พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์) ในการ ถือศีล กินเจ ชื่อสัตย์สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่พูดโกหกหลอกลวงใคร ไม่ดื่มสุราของเมา กล่าวคือ ถ่าศีล คือความปกติ นักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ จะมีศีลมากที่สุด เพราะการรู้จักปฏิบัติการทำทาน การรักษาศีล และการภาวนา ตั้งแต่เด็ก ทำให้เด็กนั้นบริสุทธิ์ทั้ง กาย ใจ ทั้งความรู้ และการกระทำ ผู้วิจัยสรุปอีกประการหนึ่งคือ นักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ รู้ว่าอะไรที่ไม่ดีจะไม่ทำโดยเด็ดขาด เพราะเกรง กลัวต่อบาปกรรม ที่จะเกิดขึ้นกับตัวเอง ครอบครัว จึงแสดงให้เห็นว่าเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ ตำบลนาทราย อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน มีความรู้เกี่ยวกับศีล ๕ เป็นอย่างดี เพราะได้เรียนในบทเรียนตั้งแต่เด็ก สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับศีล ๕ ได้ถูกต้อง ว่าศีล ๕ คือ ๑) ละเว้นการฆ่าสัตว์ ๒) ละเว้นจากการลักขโมยของคนอื่น ๓) การไม่ประพฤติผิดในกามผิดลูกผิดเมียคนอื่น ๔) การละเว้นจากการพูดโกหกหรือพูดไม่อยู่กับร่องกับรอย ๕) การละเว้นจากการดื่มสุราและเครื่องดองของมีเมาทุกชนิดนอกจากนั้นยังเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตามศีล ๕ ที่ได้เรียนรู้มาตั้งแต่เด็กมีความเชื่อเรื่องคุณและโทษของการไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีลห้า และถ้าปฏิบัติศีลห้าแล้วจะมีประโยชน์อย่างไรบ้าง เช่น การรักษาศีลห้าจะทำให้มีสติปัญญาดี ฉลาด เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และจากการสนทนากลุ่มของนักเรียน ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ศีลห้า เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ ว่าการปลูกฝังตั้งแต่ในวัยเยาว์สามารถทำให้ควบคุมพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ของเด็กนักเรียนออกไปได้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีของพ่อแม่ ครูอาจารย์ที่เป็นตัวอย่างในการปฏิบัติศีลห้า ก็เป็นการทำให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ จากการปฏิบัติที่ดี ดังคำกล่าวที่ว่า “ตัวอย่างที่ดีมีค่ายิ่ง กว่าคำสอน” นอกจากนั้นสถาบันครอบครัว ก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งที่ใกล้ชิดกับนักเรียน ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักศีลห้า ในการพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ พฤติกรรมบางพฤติกรรมเป็นการกระทำตามปกติ การพัฒนาพฤติกรรมอาจจะไม่ต้องเปลี่ยนแปลงมากเนื่องจากมีความปกติที่ติดอยู่แล้ว เพราะศีล คือ ปกติกาย วาจา ใจ และยั้งรวมถึงข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว

การบูรณาการแบบโยงโย (Webbed model) เป็นการบูรณาการที่กำหนดประเด็น (them) ขึ้นจากการวิเคราะห์บริบททางสังคม และชุมชน ของโรงเรียนที่อยู่ใกล้ครูบา แล้วโยงโยไปสู่การเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมต่างๆ แต่ส่วนนี้มีมิติที่สนใจที่สอดคล้องกับมิติที่สนใจในประเด็นที่ตั้งไว้ จากนั้นกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับประเด็นที่ตั้งไว้ แล้วคณะครูก็ทำการสอนเรื่องนั้น ๆ โดยต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานร่วมกัน และเลือกประเด็นที่เหมาะสมที่เกี่ยวกับชุมชน และแนวทางการปฏิบัติตนของครูบาตั้งแผนภาพต่อไปนี้

### การบูรณาการแบบโยงใย (Webbed model)



แผนภาพที่ ๔.๓๐ แสดงภาพการบูรณาการแบบโยงใย

#### การบูรณาการหลักสูตรอารยธรรมวิถีสี่ครูบาของสถานศึกษาในจังหวัดลำพูน

การศึกษา ถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ข้าราชการที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการศึกษาก็ได้ดำเนินงานพัฒนาการศึกษาอย่างเต็มที่ แต่บางครั้งงบประมาณในการก่อสร้างโรงเรียน อาคารเรียน พัฒนาวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของครูอาจารย์ และเด็กนักเรียน ที่นับวันจะเพิ่มขึ้นตามลำดับ นับเป็นงานหนึ่งที่คณะสงฆ์กำหนดไว้ในแนวทางการทำงาน และบางอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ ท่านครูบาเจ้าอภิชัย(ขาวปี) ผู้เป็นอาจารย์ของท่าน ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ได้ริเริ่มทำงานด้านนี้มาก่อนแล้ว ท่านจึงได้สืบสานปณิธานต่อ โดยได้เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนต่างๆ ตามปรากฏในประวัติของท่าน มีโรงเรียนที่ท่านได้ไปเป็นประธานดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนเป็นจำนวนมากถึง ๓๗ แห่ง และครูบาแต่ละท่าน ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทั้งสิ้น โรงเรียนพรหมจักรสังวร ก็เป็นสถานศึกษาจัดให้มีการประกันคุณภาพภายในอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการประกันการจัดการบริหารโรงเรียนให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามมาตรฐานของประเทศ และมีการบริหารแบบมีส่วนร่วม

นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีบทบาท ร่วมพัฒนาการศึกษาจัดระบบการนิเทศติดตาม การสรุปรายงานและการจัดทำโครงการ/กิจกรรมให้มีความชัดเจน

### ๑) เนื้อหาสาระที่เรียน

โรงเรียนบ้านปางมีการจัดการศึกษา โดยมีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบาศรีวิชัย ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบาเจ้าศรีวิชัย ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน<sup>๖๑</sup> หลักสูตร ที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบาศรีวิชัยมาจัดการเรียนการสอนให้กับ นักเรียนทุกชั้นเรียน<sup>๖๒</sup>

### ๒) การวางแผนการเรียนการสอน

โรงเรียนบ้านปาง ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาด้านการวางแผนการเรียนการสอน โดยได้ทำ แผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบาเจ้าศรีวิชัย ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบาเจ้า ศรีวิชัย ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดั่งามของครูบาเจ้าศรีวิชัย เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครู และของนักเรียน

โรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา ตั้งอยู่ ณ วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม โดย พระครูบาชัยยะวงศาพัฒนา เป็นองค์ประธานการก่อตั้ง ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา ในชื่อว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา” เปิดทำการสอน ในหลักสูตรต่างๆ ของคณะสงฆ์ไทยทำการสอนและเรียนควบคู่กันไป<sup>๖๓</sup> คือ ๑. หลักสูตรพระปริยัติ ธรรม แผนกธรรม เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาชั้นตรี มัธยมศึกษาชั้นโท และมัธยมศึกษาชั้นเอก เมื่อแรกสร้าง มีอาคารเรียน ๑ หลัง ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ คณะศิษย์ของท่านครูบาวงศ์ได้ร่วมกันสร้าง อาคารเรียน “โลกะวิทู” ขึ้นอีก ๑ หลัง ขนาด ๒ ชั้น ๖ ห้องเรียน จัดหารูปกรณ์การเรียนการสอน เช่น คอมพิวเตอร์ จานรับสัญญาณดาวเทียม ระบบอินเทอร์เน็ต พร้อมทั้งโสตทัศนูปกรณ์อื่นๆที่จำเป็น และได้รับอนุญาตให้ขยายโอกาสทางการศึกษาไปจนกระทั่งถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเมื่อปี การศึกษา ๒๕๕๐

พัฒนาระบบการบริหารงานที่มีความคล่องตัว ปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม โดยใช้ หลักการมีส่วนร่วมของบุคลากร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน และการนิเทศ ติดตาม ตรวจสอบ ถ่วงดุล เมื่อแรกก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้เป็นสาขาของโรงเรียนหออปริยัติศึกษา วัดพระธาตุ หริภุญชัย วรมหาวิหาร มีพระศรีธรรมโสภณ (บุญโชติ ปุณฺณโชติ ป.ธ.๙, พธ.ม.) เป็นครูใหญ่ ปัจจุบันโรงเรียน พระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา มีพระสงกรานต์ ปญฺญาวชิโร เป็นรักษาการผู้อำนวยการ

<sup>๖๑</sup> สัมภาษณ์นางสมศรี ทองขาว, ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอเถลิง, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

<sup>๖๒</sup> สัมภาษณ์นางพรรณิ ธรรมหมื่นยอง, ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอเถลิง, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

<sup>๖๓</sup> อากาศ ปญฺโญ. “การถือนั่งสมาธิของประชาชนในชุมชนห้วยต้ม อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน”, อ่าง แล้ว หน้า ๒๓.

โรงเรียนบ้านห้วยต้ม เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสู่ชนบทขนาดใหญ่ โรงเรียนหนึ่งซึ่งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๒ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนกล่าวไว้ว่า เมื่อวันที่ ๕ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงเยี่ยมราษฎรชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง ณ วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน

ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภ เรื่องการศึกษาของเยาวชนชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงในหมู่บ้านต่างๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม ครูบาชัยวงศาพัฒนา พร้อมด้วยหม่อมหลวงภคศุ กำภู ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน และประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้กราบบังคมทูลพระราชทานพระบรมราชานุญาต จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ บ้านห้วยต้ม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนแนวคิดนี้ ท่านครูบาวงศ์พร้อมด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงได้จัดหาที่ดินสำหรับสร้างโรงเรียนขึ้นมา โดยการสนับสนุนของผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน และองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ได้ที่ดินบริเวณติดกับ ศาสนสถานหนองวัวเฒ่า จึงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาตั้งชื่อว่า “โรงเรียนบ้านห้วยต้ม (ชัยวงศาอุปถัมภ์)” ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการถวายเกียรติคุณในครั้งนี้แต่ท่านครูบาวงศ์ องค์ปฐมผู้ก่อตั้งโรงเรียน พัฒนาการของโรงเรียนบ้านห้วยต้ม (ชัยวงศาอุปถัมภ์) ได้รับความเมตตาจาก ครูบาชัยวงศาพัฒนา มาโดยตลอด จนกระทั่งพระคุณท่านถึงแก่มรณภาพลงไป จากนั้น พระครูพินิจสารธรรม (ครูบาพรณ พรหมเสโน) เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม เจ้าคณะตำบลนาทราย เขต ๒ ผู้เป็นหลานของท่านครูบาชัยวงศาพัฒนาก็ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ต่อโรงเรียนมาด้วยดีโดยตลอด ทั้งนี้มีองค์การบริหารส่วนตำบลนาทรายให้การสนับสนุนงบประมาณเกี่ยวกับการศึกษาในบางส่วน โรงเรียนแห่งนี้ก็เหมือน กับโรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยวงศาพัฒนา คือมีการจัดการศึกษาโดยชุมชน มีส่วนร่วม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับความรู้ และทักษะตามหลักสูตรสถานศึกษาสืบสานประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น และได้รับการพัฒนาเรื่อยมาตามลำดับ รัฐบาลบุตรลูกหลานชาวบ้านทั้งที่เป็นกระเหรี่ยงและชาวพื้นเมืองเข้ามาเรียน เมื่อจบการศึกษาจากสถาบันแห่งนี้แล้วก็สามารถนำเอาวิชาความรู้ไปรับการศึกษา ต่อในระดับสูงต่อไป หรือนำเอาวิชาความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี นับเป็นการส่งเสริมชุมชนด้านการศึกษาของท่านครูบาวงศ์ที่โดดเด่นอีกงานหนึ่ง งานศึกษาพัฒนาของท่านครูบาวงศ์ในส่วนอื่นๆ จากการศึกษาข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมของผู้เขียน จากการศึกษาเอกสารประวัติของท่าน และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องพบว่า นอกเหนือจากการสร้างโรงเรียน และให้การอุปถัมภ์โรงเรียนต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วยังมีงานศึกษาพัฒนาอีกหลายด้าน เช่น

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญพบว่า การมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนในแต่ละปีนั้น ท่านครูบาวงศ์จัดให้มีพร้อมกับงานทำบุญอายุของพระคุณท่านเป็นประจำในวันที่ ๒๒ เมษายน

ของทุกปี ซึ่งผู้วิจัยเองก็มีโอกาสไปร่วมงานนี้เป็นประจำทุกปี มีพระภิกษุสามเณร และนักเรียนเข้ารับทุนการศึกษาทุนละ ๑,๐๐๐ บาทประมาณปีละ ๑๐๐ กว่าคน

การมอบอุปกรณ์การเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา นั้น ท่านครูบาวางค์จะทำการมอบอุปกรณ์การศึกษาให้แก่โรงเรียนต่างๆ ที่มาขอรับเมตตาจิตจากพระคุณท่าน สิ่งที่มีมอบให้ เช่น คอมพิวเตอร์ เสื้อผ้าชุดนักเรียน สมุด หนังสือปากกา ยางลบ ไม้บรรทัด อุปกรณ์การกีฬา ฟุตบอล วอลเลย์บอล บาสเกตบอล ปิงปอง ตะกร้อ ตาข่ายประกอบการเล่นกีฬา ยาสามัญประจำโรงเรียน โต๊ะทำงานของครู กระดานดำ โต๊ะ เก้าอี้ของนักเรียน หนังสือประจำห้องสมุด กองทุนอาหารกลางวัน กองทุนนมดื่มเพื่อสุขภาพ อุปกรณ์การเรียนการสอนทุกชนิด ฯลฯ

### ๓) ด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา

การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนบ้านปาง ซึ่งเป็นโรงเรียนถิ่นกำเนิดของครูบาเจ้าศรีวิชัยมีการให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อวีดีทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่นในวัดบ้านปาง บ้านของครูบาเจ้าศรีวิชัย สถานที่เกิดของครูบา พิพิธภัณฑสถานครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนำนักเรียนไปร่วมกิจกรรมในวันสำคัญของครูบาศรีวิชัย เช่นวันครบรอบชาตกกาลของครูบาศรีวิชัย

โรงเรียนพรหมจักรสังวรเป็นสถานศึกษาที่มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดพัฒนาสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดสรรทางงบประมาณปรับปรุงห้องสมุด การให้คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเทอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม และการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ สามารถสรุปสาระและเชื่อมโยงเพื่อนำมาวางแผนทำโครงการ หรือจัดทำแฟ้มสะสมงานแต่ละวิชาได้ เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เป็นต้น และเปิดโอกาสให้นักเรียนสามารถวิพากษ์วิจารณ์การจัดการเรียนการสอนของคณะครูได้อย่างมีเหตุผลและมีความคิดสร้างสรรค์

### ๔) ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน

โรงเรียนบ้านปางอำเภอเถิน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบาศรีวิชัย โดยมีการสวดบทบารมี ๓๐ ทัก ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ มีการนิมนต์พระจากวัดบ้านปางมารับบิณฑบาต เพื่อให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เพื่อแผ่ การรู้จักทำบุญด้วยการให้ทาน<sup>๖๔</sup> อีกทั้งทางโรงเรียนยังให้ความสำคัญในการนำเอาเรื่องราวของครูบาเจ้าศรีวิชัยมาเสริมในการจัดการเรียนการ

<sup>๖๔</sup> สัมภาษณ์นางสมศรี ทองขาว, ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอเถิน, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

สอน ผู้บริหารสถานศึกษาทุกท่านก็เอาใจใส่เป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรมเสริม และสนับสนุนงบประมาณมาช่วยในการดำเนินการ<sup>๖๕</sup>

โรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา จัดการศึกษาโดยชุมชนมีส่วนร่วม เน้นให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับความรู้และทักษะตามหลักสูตรสถานศึกษา นอกจากนี้ยังมุ่งสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปพร้อมกัน โรงเรียนนี้ได้รับการพัฒนาเรื่อยมาตามลำดับรับกุลบุตรลูกหลานชาวบ้านในเขตอำเภอ ลี้ อำเภอบึงสามพัน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และจากจังหวัดใกล้เคียง ทั้งที่เป็นกระเหรี่ยงและชาวพื้นเมืองเข้ามาขอเรียนปีละประมาณ ๕๐ รูป เมื่อจบการศึกษาจากสถาบันแห่งนี้แล้วพระภิกษุสามเณรดังกล่าว ก็สามารถนำเอาวิชาความรู้ไปรับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้ หรือหากมีโอกาสบวชอยู่ต่อไปก็เป็นศาสนทายาทที่ดีสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ตามกำลังความรู้ความสามารถ หากลาสิกขาบทก็สามารถนำเอาวิชาความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและไปประกอบสัมมาอาชีพได้ตามอัธยาศัย การเข้ารับการศึกษาจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา ณ วัดพระพุทธบาทห้วยต้มนี้ เป็นการรับนักเรียนพระภิกษุสามเณรมาอยู่ประจำที่วัดโดยทางวัดจะเป็นผู้สงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนแต่ประการใด จึงนับเป็นการสงเคราะห์ชุมชนด้านการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตาธรรมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ด้วยบริบทของโรงเรียนห้วยต้ม ซึ่งอยู่ในชุมชนบ้านห้วยต้มที่มีกิจกรรมทางศาสนาตลอดทั้งปี ทำให้นักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ ได้ร่วมกิจกรรมต่างๆของวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม เช่น ประเพณีเปลี่ยนผ้าครุบา งานกฐินประจำปีของวัด ที่มีการแห่ต้นศรัทธาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยแห่รอบชุมชนชุมชน ระยะทางประมาณ ๕ กิโลเมตร มีพุทธศาสนิกชนหลายพันคนร่วมแห่ ขบวนและมีเด็ก เยาวชนที่เป็นนักเรียนของโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ร่วมด้วยจำนวนมากทุกปี ซึ่งสังเกตจากการร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ และมีทำกิจกรรมร่วมกันกับเพื่อนๆและผู้ปกครอง ทำให้เด็กทำกิจกรรมอย่างมีความสุข อัมบุญได้อานิสงส์ในการทำกิจกรรมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเด็กนักเรียนจะให้ความสนใจเป็นอย่างมาก และยังมีเด็กนักเรียนอีกจำนวนหนึ่งจะรอบริการน้ำดื่มระหว่างร่วมกับเพื่อนๆและผู้ปกครองเป็นจุดๆตลอดทาง ซึ่งแสดงออกถึงการมีน้ำใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้บุคคลอื่น รู้จักการให้ และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน และจากการลงพื้นที่วิจัย พบว่า โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ ตำบลนาทราย อำเภอ ลี้ จังหวัดลำพูน เป็นโรงเรียนวิถีสัทธรรม<sup>๖๖</sup> และมีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้น

<sup>๖๕</sup> สัมภาษณ์นางพรรณิ ธรรมหมื่นของ,ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอ ลี้, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

<sup>๖๖</sup> สัมภาษณ์ นายสงบ พุทธพุกษ์, ครูโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม

มัธยมศึกษาปีที่ 3<sup>๖๗</sup> ซึ่งในการเรียนการสอนนั้น มีการสอน เรื่องในวิชาพระพุทธศาสนา นั้น นอกจากจะสอนเรื่องประวัติ และความเป็นมาของพระพุทธเจ้า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการสอนเรื่องศีลห้ารวมอยู่ด้วย และการเรียนการสอนก็มีการให้เด็กนักเรียนได้ท่องศีลห้าด้วย<sup>๖๘</sup>

ประกอบกับทางโรงเรียนได้มีกิจกรรมให้นักเรียนได้เข้าร่วม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของวัดในวันพระ<sup>๖๙</sup> สอดคล้องกับ นายประทีป ประทีปยุวพัฒน์ ที่ให้ข้อมูลว่า บ้าน วัด โรงเรียน พึ่งพาอาศัยกัน โดยใช้นักเรียนเป็นสื่อ เช่น วัดมีกิจกรรมต้องการกำลังในการจัดศาสนกิจพิธีต่างๆ โรงเรียนก็จะจัดเด็กลงไป<sup>๗๐</sup> สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เด็กได้ซึมซับไปในตัว และเมื่อถามเด็กนักเรียนเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ เด็กนักเรียนส่วนมากก็จะรู้ เช่น ถามว่าศีลคืออะไร เด็กก็จะตอบว่า ศีล คือการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิการ ไม่ดื่มสุราไม่โกหก<sup>๗๑</sup> ซึ่งสอดคล้องกับ**พระครูอุปถัมภ์สังฆกิจ** ที่ให้ข้อมูลไว้ว่า ศีลห้าส่วนมากเด็กจะรู้เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ แต่ลึกๆอาจไม่รู้ ว่าเจตนาหรือไม่เจตนา<sup>๗๒</sup> แต่อย่างไรก็ตาม การประพฤติกฎปฏิบัติที่ต้งามย่อหมายถึง ความเข้าใจที่ดีพอในเรื่องของศีลธรรม

ความรู้ ความเข้าใจ ของนักเรียนและในการตอบของผู้ให้ข้อมูลไม่ทราบแน่ชัดว่าถูกหรือผิด ซึ่งก็อาจถือได้ว่ามีความเข้าใจ ในระดับหนึ่ง พอสมควร และเมื่อถามว่าถ้าไม่ปฏิบัติแล้วจะเกิดผลอย่างไร เด็กก็ตอบว่าทำให้ขาดสติ ขาดความเมตตา<sup>๗๓</sup> ในการตอบอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กนักเรียนมีความเข้าใจศีลมาก ศีล คือ แนวทางในการปฏิบัติที่ชอบ เป็นสภาวะความประพฤติที่ถูกต้องทางกาย วาจาและใจ การมีระเบียบวินัยข้อปฏิบัติสำหรับตนเองและอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ด้วยดีเป็นกระบวนการเริ่มต้นสร้างปัญญาเพื่อกำจัดอาสวะกิเลสศีลจึงเป็นเบื้องต้นการปฏิบัติสมาธิเป็นไปในท่ามกลาง นอกจากนี้ยังตอบว่า ถ้าไม่ปฏิบัติศีลห้าแล้วทำให้ครอบครัว ชุมชน สังคมไม่สงบ เช่น ขโมยของผู้อื่น<sup>๗๔</sup>

<sup>๖๗</sup> สัมภาษณ์ นายประทีป ประทีปยุวพัฒน์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๖๘</sup> สัมภาษณ์ นายเสรี ขอเพี้ย, ครูผู้ช่วยโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๖๙</sup> สัมภาษณ์ พระอธิการอารักษ์ ญาณธัมโม, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตอยถ้ำ, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๐</sup> สัมภาษณ์ นายประทีป ประทีปยุวพัฒน์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๑</sup> สนทนากลุ่มเด็กชายอนุวัฒน์ นาทรายกนก, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๒</sup> สัมภาษณ์ พระครูอุปถัมภ์สังฆกิจ, เจ้าคณะตำบลนาทรายเขต ๒, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๓</sup> สนทนากลุ่มเด็กหญิงชญานิษฐ์ ทะนุอักษรศิลป์, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๔</sup> สนทนากลุ่มเด็กชายอนุวัฒน์ นาทรายกนก, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.



และจากพื้นฐาน ของชุมชนพระบาทห้วยต้ม ซึ่งพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ของเด็กจะเข้าวัด ซึ่งเป็นวิถีชีวิต ชีวิตจะผูกพันกับการเข้าวัด<sup>๗๕</sup> ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ พระอธิการอารักษ์ ญาณธัมโม ที่ให้ข้อมูลไว้ว่า วิถีชีวิตของผู้ปกครองอยู่ในศีลอยู่แล้ว<sup>๗๖</sup> นั่นก็คือหมายความว่า ความเป็นอยู่ การใช้ชีวิต การอยู่การกินของผู้ปกครองส่วนมากก็อยู่ในศีลอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอนในโรงเรียน กิจกรรมต่างๆ หรือการดำรงชีวิตของครอบครัว ที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พ่อแม่ ผู้ปกครอง ของนักเรียนมีความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธาหลวงปู่ครูบาวงศ์อยู่แล้ว และสิ่งที่ครูบาแนะนำล้วนเป็นเรื่อง ของศีลห้าที่เอามาปฏิบัติ สอดคล้องกับนายประทีป ประทีปยุวพัฒน์ ที่ให้ข้อมูลไว้ว่าชุมชนนี้ มีหลัก ในการพึ่งบารมีหลวงปู่ครูบาวงศ์ ครูบาวงศ์ได้ให้คำสอนที่ดี<sup>๗๗</sup> ให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ให้มีความ กตัญญูต่อพ่อ แม่ ครูอาจารย์<sup>๗๘</sup> หากไม่มีรู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณก็จะเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรกระทำ อย่างยิ่ง แต่โรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ ได้ปลูกฝังเรื่องความกตัญญู การมีสัมมาคารวะ การเคารพผู้ใหญ่และการรู้จักตอบแทนบุญคุณของผู้มีพระคุณตั้งแต่เด็ก แม้แต่โรงเรียนก็มีการ ประกาศประชาสัมพันธ์ ว่าโรงเรียนนี้ส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นเพราะว่า ครูบาให้ความสำคัญจะเห็นว่า ชื่อ โรงเรียนก็มีชื่อครูบาวงศ์ต่อท้าย คือโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์ เพราะฉะนั้นครูบาก็มีส่วน ในการสร้างโรงเรียนและมีส่วนในการพัฒนาโรงเรียน<sup>๗๙</sup> และการเรียนรู้ที่ดี พ่อ แม่ ควรเป็นแบบอย่าง ปลูกฝังตั้งแต่เด็กซึ่งสอดคล้องกับ ข้อมูลที่ว่าควรฝึกฝนตั้งแต่เด็ก เช่น เข้าวัด ฟังธรรม ถ้าใหญ่แล้ว สมองไม่ให้ นั่นหมายถึง การที่จะทำให้เด็กเชื่อฟัง เข้าใจและปฏิบัติ ควรเริ่มตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อเด็กได้ เห็น ได้สัมผัส ได้รับรู้ก็ได้เป็นการสอนที่ดี โดยไม่ต้องบังคับ หรือขู่เข็ญและครูก็เป็นบุคคลสำคัญอีกคน หนึ่งที่จะสั่งสอนให้เด็กนักเรียนได้มีความรู้ ความเข้าใจมากขึ้น และที่สำคัญครู อยู่ใกล้ชิดกับนักเรียน มากกว่าผู้ปกครอง ครูควรต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี หรือมีพฤติกรรมที่เป็นตัวอย่างให้ นักเรียน เนื่องจากความผูกพัน ความเคารพ ที่ศิษย์มีต่ออาจารย์

<sup>๗๕</sup> สัมภาษณ์ นายประทีป ประทีปยุวพัฒน์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๖</sup> สัมภาษณ์ พระอธิการอารักษ์ ญาณธัมโม, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตอยถ้ำ, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๗</sup> สัมภาษณ์ นายประทีป ประทีปยุวพัฒน์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยต้มชัยยะวงศาอุปถัมภ์, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๘</sup> สัมภาษณ์ นายอคุลย์ มโนรมณ์ชื่น, กรรมการสถานศึกษา, วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

<sup>๗๙</sup> สัมภาษณ์ พระอธิการอารักษ์ ญาณธัมโม, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตอยถ้ำ, วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

### ๕) ด้านการวัดผล ประเมินผลการเรียนรู้

ด้านการวัดผล ประเมินผล โรงเรียนบ้านปางครูมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัยมาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบาเจ้าศรีวิชัย<sup>๔๐</sup>

โรงเรียนพรหมจักรสังวรยังเป็นสถานศึกษามีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดพัฒนาสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดสรรหางบปรับปรุงห้องสมุด การให้คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเตอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม และการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ สามารถสรุปสาระและเชื่อมโยงเพื่อนำมาวางแผนทำโครงการ หรือจัดทำแฟ้มสะสมงานแต่ละวิชาได้ เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เป็นต้น และเปิดโอกาสให้นักเรียนสามารถวิพากษ์วิจารณ์การจัดการเรียนการสอนของคณะครูได้อย่างมีเหตุผล และมีความคิดสร้างสรรค์ จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแผนกสามัญศึกษา + คะแนนจากจิตอาสาพัฒนาสังคม + คะแนนจากความประพฤติเหมาะสมกับการเป็นศาสนทายาท ตามวัตถุประสงค์ของครูบาพรหมจักรสังวร

กล่าวได้ว่า การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน โรงเรียนที่มีบริบทอยู่ใกล้ชิดกับครูบาที่มีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา หลักพุทธธรรมที่มีการนำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา ประกอบไปด้วย หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักบุญกิริยวัตถุ ๓ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครูบาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนจนเป็นอาจารย์วัตร ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ทางคณะครูมีการจัดกิจกรรมแทรกเพื่อให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของหลักพุทธธรรม ในรูปแบบต่างๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวัน หน้าเสาธง แทรกเรื่องของบุคคลหรือนักเรียนผู้ประสบผลสำเร็จในการเรียน ได้คะแนนระดับดีเยี่ยม ได้รับรางวัลการแข่งขันต่างๆ นอกจากนี้ในการสอน ครู ก็แทรกคุณธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม

การปฏิบัติตนของครูบา ครูบาไม่ใช่พระภิกษุที่ครองผ้าคล้ายครูบา หรือมีเครื่องประกอบให้ดูเหมือนครูบาเพราะการสร้างรูปลักษณ์หรืออัตลักษณ์ภายนอก อาจจะถูกเหมือนแต่โดยเนื้อแท้แล้ว ขนบธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือนกันอารยธรรมวิถีของครูบา เป็นค่ายก้องอย่างสูงสุดด้วยความเคารพนับถือที่ประชาชนมอบให้หรือใช้เรียกพระภิกษุสงฆ์เถระผู้ทรงคุณ ทรงพระไตรปิฎก เชี่ยวชาญทั้งในด้านคันธธุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีสีลาจารย์วัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่ง

<sup>๔๐</sup> สัมภาษณ์นางสมศรี ทองขาว, ครูโรงเรียนบ้านปาง อำเภอลี้, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

สอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำพูนอารยธรรมวิถีของครูบาที่เกิดจากการศึกษาพระธรรมวินัย ในพระพุทธศาสนาแล้วยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติของครูบาในแต่ละรูป

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมี ๗ ขั้นตอน ประกอบด้วย ๑) สร้างศรัทธาเป็นการเตรียมนักเรียนเพื่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา เกิดจากความมั่นใจในเหตุและผล เห็นคุณค่าคุณค่าสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในกระบวนการเรียนรู้ ๒) ขั้นสังเกต นักเรียนจะต้องศึกษา เก็บรายละเอียดของสิ่งที่ตนเองสงสัย และนักเรียนร่วมกันอภิปราย และกำหนดหลักการวิธีการ กฎเกณฑ์ต่างๆในการจัดการเรียนการสอน การเตรียมกิจกรรม การแบ่งกลุ่มนักเรียนให้เหมาะสมกับกิจกรรม การจัดเตรียมสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ในการเรียนการสอน ๓) ขั้นสัมผัสเป็นขั้นที่นักเรียนใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ในการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด วิเคราะห์ ให้เกิดความรู้จริงแก่ตนเอง ๔) ขั้นสำรวจ ใช้กระบวนการคิดเพื่อมองหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัวเรา เพื่อพัฒนากระบวนการคิดไปสู่การเรียนรู้แบบองค์รวม ๕) ขั้นสืบค้น ใช้กระบวนการคิดโดยแยกคาย ในการพัฒนาผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การค้นคว้า การทดลอง การสืบเสาะแสวงหาความรู้ โดยใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ ๖) สังสมปัญญา เป็นขั้นที่นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมให้ชำนาญใช้กระบวนการคิด กระบวนการปฏิบัติเพื่อสังสมประสบการณ์และปัญญา นำไปสู่การสรุปองค์ความรู้เพื่อสะท้อนความเป็นจริงตามธรรมชาติ และ ๗) ประเมินผลและประยุกต์ใช้ นักเรียนได้ประเมินชิ้นงาน การทำแบบฝึก แบบทดสอบ หรือจัดเก็บผลงานในแฟ้มสะสมผลงาน และปรับปรุงพัฒนางาน เพื่อนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์จำลอง หรือสถานการณ์จริง

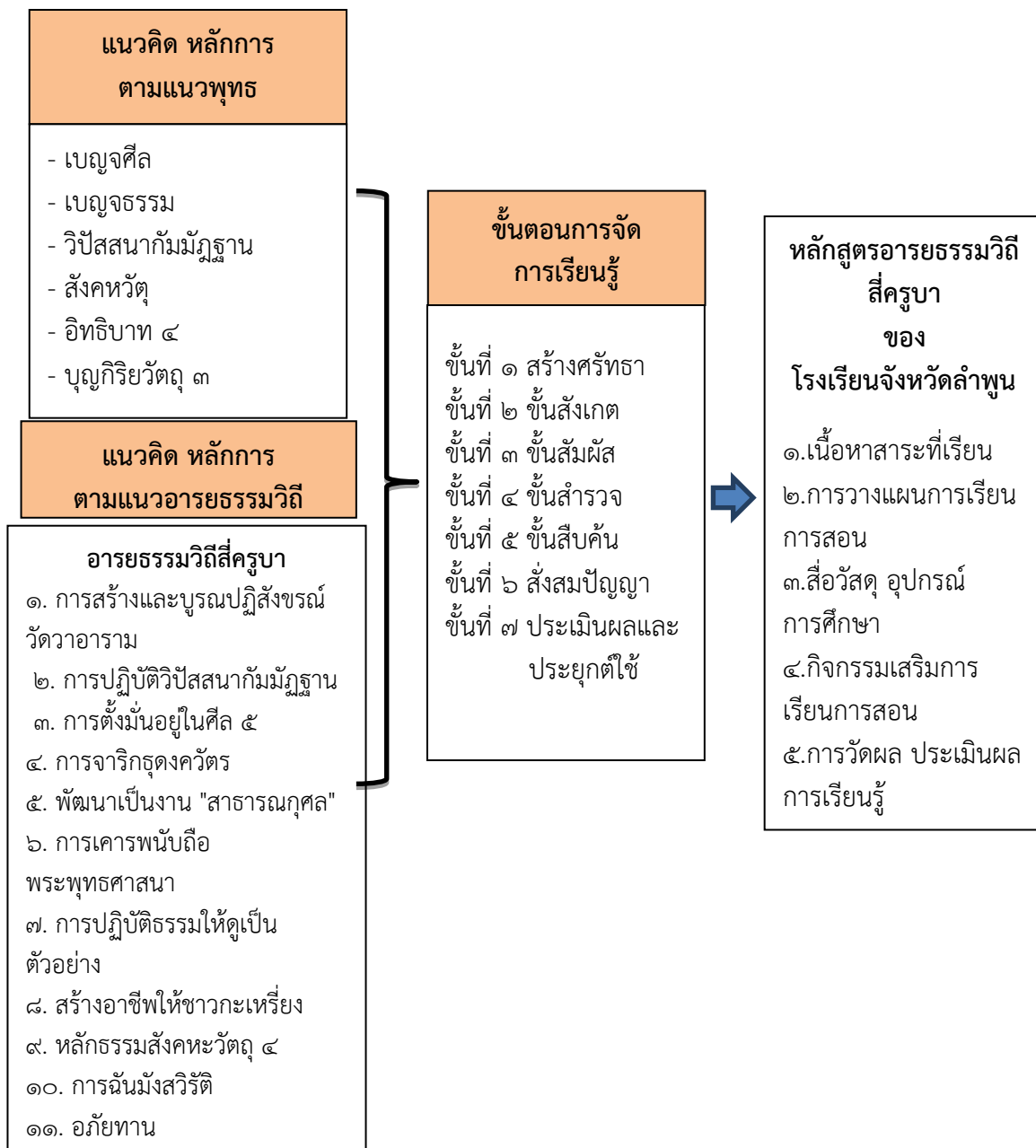
อารยธรรมวิถีศรีครูบาสู่การจัดการศึกษาโรงเรียนจังหวัดลำพูน เป็นการยกระดับความรู้และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ดำเนินงานพัฒนาการศึกษาอย่างเต็มที่ มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีบทบาท ร่วมพัฒนาการศึกษาจัดระบบการนิเทศติดตาม การสรุปรายงานและการจัดทำโครงการ/กิจกรรมให้มีความชัดเจนการบูรณาการด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การนำแนวคิดอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการจัดการศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เพราะเน้นในด้านคุณธรรมจริยธรรม จึงมีความเหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ด้านเนื้อหาสาระที่เรียน มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

ด้านการวางแผนการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาโดยวางแผนการเรียนการสอน ได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ติงามของครูบา เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครูและของนักเรียน

ด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อ วีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน พิพิธภัณฑสถานของครูบา เป็นต้น ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา โดยมีการสวดบทบารมี ๓๐ ทศ ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ เพื่อให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เพื่อแม่ และด้านการวัดผล ประเมินผลการเรียนรู้ มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบามาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบา

หลังจากการบูรณาการหลักอารยวิถีที่ครูบาใช้ในการเรียนการสอน และการบริหารจัดการโรงเรียนทำให้ นักเรียนได้พัฒนาตนเองจนเกิดการพัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้อริจักติดต่อกับเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอก และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้มีกุศลธรรมงอกงามในชีวิตการพัฒนาทางด้านสังคม ความประพฤติ การตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลช่วยเหลือกันและกันการพัฒนาทางด้านจิตใจให้มีความเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน และการ พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้อริจักเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ทางโรงเรียนเกิดการพัฒนาการวิสัยทัศน์ด้วยใช้หลักอารยธรรมวิถีมาช่วยกำหนดวิสัยทัศน์ของโรงเรียน เกิดการพัฒนาการศึกษา พัฒนาการครูบุคลากรที่อยู่ในโรงเรียน และพัฒนาการทางกายภาพซึ่งประกอบไปด้วยอาคารสถานที่ สื่อ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

จากการศึกษาวิเคราะห์การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน สามารถสรุปวิเคราะห์เป็นขั้นตอนนำเสนอในรูปแบบ ดังต่อไปนี้



แผนภาพที่ ๔.๓๑ สรุปวิเคราะห์ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรอารยธรรมวิถีสี่ครูบาของสถานศึกษาในจังหวัดลำพูน

**ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรอารยธรรมวิถีสี่ครูบาของสถานศึกษาในจังหวัด  
ลำพูนประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ได้แก่**

#### **ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา**

ขั้นนี้เป็นการเตรียมนักเรียนเพื่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา และความรู้สึกลึกซึ้งซึ่ง ที่เกิดจากความมั่นใจในเหตุและผล เท่าที่รู้เห็น มั่นใจว่าเป็นไปได้ มีคุณค่า และมั่นใจว่าสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยการฝึกสมาธิเบื้องต้น การสวดมนต์ และการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ ได้ทดลองปฏิบัติจนเกิดความรู้จริง ด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การสนทนา การอภิปราย การใช้คำถาม กิจกรรมบทบาทสมมติ เพื่อนำเข้าสู่บทเรียน พร้อมทั้งเตรียมความเป็นกันเอง การเป็นกัลยาณมิตร สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับนักเรียน

#### **ขั้นที่ ๒ ขั้นสังเกต**

เป็นขั้นที่นักเรียนจะต้องศึกษา เก็บรายละเอียดของสิ่งที่ตนเองสงสัย และนักเรียนร่วมกันอภิปราย และกำหนดหลักการวิธีการ กฎเกณฑ์ต่างๆในการจัดการเรียนการสอน การเตรียมกิจกรรม การแบ่งกลุ่มนักเรียนให้เหมาะสมกับกิจกรรม การจัดเตรียมสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ในการเรียนการสอน

#### **ขั้นที่ ๓ ขั้นสัมผัส**

เป็นขั้นที่นักเรียนใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด วิเคราะห์ ให้เกิดความรู้จริงแก่ตนเอง

#### **ขั้นที่ ๔ ขั้นสำรวจ**

เป็นขั้นที่นักเรียนใช้กระบวนการคิดเพื่อมองหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัวเรา เพื่อพัฒนากระบวนการคิดไปสู่การเรียนรู้แบบองค์รวม

#### **ขั้นที่ ๕ ขั้นสืบค้น**

เป็นขั้นที่นักเรียนใช้กระบวนการคิดโดยแยกกาย ในการพัฒนาผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การค้นคว้า การทดลอง การสืบเสาะแสวงหาความรู้ โดยใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ การใช้ทักษะกระบวนการกลุ่ม การศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดบันทึกข้อมูล การแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจสี่ การเรียนรู้อย่างมีความสุขและมีความหมาย พร้อมทั้งอภิปรายกลุ่มเกี่ยวกับความรู้ ข้อคิดเห็น ที่ได้จากการปฏิบัติกิจกรรม นักเรียนนำเสนอผลงานที่เกิดจากการทำกิจกรรม

### ขั้นที่ ๖ สังสมปัญญา

เป็นขั้นที่นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมให้ชำนาญใช้กระบวนการคิด กระบวนการปฏิบัติ เพื่อสังสมประสบการณ์และปัญญา นำไปสู่การสรุป องค์ความรู้เพื่อสะท้อนความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงผลงาน และปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งในเชิงเนื้อหาที่เรียน และในเชิงของการเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ แล้วสรุปบทเรียน อภิปราย สรุปผล หรือจัดทำแผนผังความคิด หรือทำโครงการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

### ขั้นที่ ๗ ประเมินผลและประยุกต์ใช้

เป็นขั้นที่นักเรียนได้ประเมินชิ้นงาน การทำแบบฝึก แบบทดสอบ หรือจัดเก็บผลงานในแฟ้มสะสมผลงาน และปรับปรุงพัฒนางาน เพื่อนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์จำลอง หรือสถานการณ์จริง เพื่อประเมินความสำเร็จด้วยความพึงพอใจ โดยมีความเพียรพยายาม การกระตือรือร้น จิตใจจดจ่อ และใช้ปัญญาพิจารณาใคร่อย่างรอบคอบจนเกิดความรู้ ความจริง

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมี ๗ ขั้นตอน ประกอบด้วย ๑) สร้างศรัทธาเป็นการเตรียมนักเรียนเพื่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา เกิดจากความมั่นใจในเหตุและผล เห็นคุณค่าคุณค่า สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในกระบวนการเรียนรู้ ๒) ขั้นสังเกต นักเรียนจะต้องศึกษา เก็บรายละเอียดของสิ่งที่ตนเองสงสัย และนักเรียนร่วมกันอภิปราย และกำหนดหลักการวิธีการ กฎเกณฑ์ต่างๆในการจัดการเรียนการสอน การเตรียมกิจกรรม การแบ่งกลุ่มนักเรียนให้เหมาะสมกับกิจกรรม การจัดเตรียมสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ในการเรียนการสอน ๓) ขั้นสัมผัสเป็นขั้นที่นักเรียนใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ในการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด วิเคราะห์ ให้เกิดความรู้จริงแก่ตนเอง ๔) ขั้นสำรวจ ใช้กระบวนการคิดเพื่อมองหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัวเรา เพื่อพัฒนากระบวนการคิดไปสู่การเรียนรู้แบบองค์รวม ๕) ขั้นสืบค้น ใช้กระบวนการคิดโดยแยกแยะ ในการพัฒนาผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การค้นคว้า การทดลอง การสืบเสาะแสวงหาความรู้ โดยใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ ๖) สังสมปัญญา เป็นขั้นที่นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมให้ชำนาญใช้กระบวนการคิด กระบวนการปฏิบัติเพื่อสังสมประสบการณ์และปัญญา นำไปสู่การสรุป องค์ความรู้เพื่อสะท้อนความเป็นจริงตามธรรมชาติ และ ๗) ประเมินผลและประยุกต์ใช้ นักเรียนได้ประเมินชิ้นงาน การทำแบบฝึก แบบทดสอบ หรือจัดเก็บผลงานในแฟ้มสะสมผลงาน และปรับปรุงพัฒนางาน เพื่อนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์จำลอง หรือสถานการณ์จริง

ด้านการวางแผนการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาโดยวางแผนการเรียนการสอน ได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดีงามของครูบา เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครูและของนักเรียนด้าน

สื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อ วีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน พิพิธภัณฑสถานของครูบา เป็นต้น ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา โดยมีการสวดบทบารมี ๓๐ ทัก ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ เพื่อให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เผื่อแผ่ และด้านการวัดผล ประเมินผลการเรียนรู้ มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบา มาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใส เจริญตามรอยของครูบา

#### ๔.๕ องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย

ครูบาทั้ง ๔ ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกกล่าวอ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาอภิชัยชาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) และครูบาพรหมมาพรหมจักโก ครูบานับเป็นพระอรียสงฆ์ของพระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครูบานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นดั้งเดิมทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา จะเป็นการให้เสริมสร้างให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันโดยการเข้ามามีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมทำ เพื่อให้เกิดความหวงแหนในสิ่งที่ได้มาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน เพราะเมืองลำพูนเป็นเมืองเอกลักษณะของนักบุญแห่งล้านนา การน้อมนำเอาวิถีครูบา มาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมทางสังคมให้กับเมืองลำพูนได้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งดังกล่าวจะเป็นการให้ประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น ความเข้มแข็งจึงจะเกิดเป็นวงกว้างภายในชุมชน และขยายไปยังชุมชนอื่นๆ เกิดการต่อยอดในเรื่องของรายได้ อาชีพ การพัฒนาสินค้า และการชิมช้อปเอาความศรัทธา ความเชื่อเข้าไปแบ่งปันจากชุมชนสู่ชุมชน เป็นการขยายฐานความศรัทธาต่อไปอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดความศรัทธาให้ความเคารพนับถือ การศึกษาและเรียนรู้อยู่เสมอเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดการยอมรับในความสามารถ



พัฒนาขีดความสามารถในการสร้างคุณค่าที่จะก่อให้เกิดคุณความดีขึ้นภายในจิตใจที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติตนตามมา พัฒนาพื้นที่เรียนรู้เป็นการสร้างคุณค่าที่เกิดการให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ประสานความร่วมมือเป็นการสร้างคุณค่าในการให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน โรงเรียนที่มีบริบทอยู่ใกล้ชิดกับครูบามีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมาเกี่ยวข้องกับจัดการศึกษา หลักพุทธธรรมที่มีการนำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา ประกอบไปด้วย หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสังฆวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักบุญ กิริยวัตถุ ๓ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครูบาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนจนเป็นอาจารย์วัตร ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ทางคณะครูมีการจัดกิจกรรมแทรกเพื่อให้ให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของหลักพุทธธรรม ในรูปแบบต่างๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวันหน้าเสาธง แทรกเรื่องของบุคคลหรือนักเรียนผู้ประสบผลสำเร็จในการเรียน ได้คะแนนระดับดีเยี่ยม ได้รับรางวัลการแข่งขันต่างๆ นอกจากนี้ในการสอน ครู ก็แทรกคุณธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม

การปฏิบัติตนของครูบา ครูบาไม่ใช่พระภิกษุที่ครองผ้าคล้ายครูบา หรือมีเครื่องประกอบให้ดูเหมือนครูบาเพราะการสร้างรูปลักษณ์หรืออัตลักษณ์ภายนอก อาจจะถูกเหมือนแต่โดยเนื้อแท้แล้ว ขนบธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือนกันอารยธรรมวิถีของครูบา เป็นค่ายก่องอย่างสูงสุดด้วยความเคารพนับถือที่ประชาชนมอบให้หรือใช้เรียกพระภิกษุสงฆ์เถระผู้ทรงคุณ ทรงพระไตรปิฎก เชี่ยวชาญทั้งในด้านคันถุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีสีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการ สอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำพูนอารยธรรมวิถีของครูบาก็เกิดจากการศึกษาพระธรรมวินัย ในพระพุทธศาสนาแล้วยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติของครูบาในแต่ละรูป

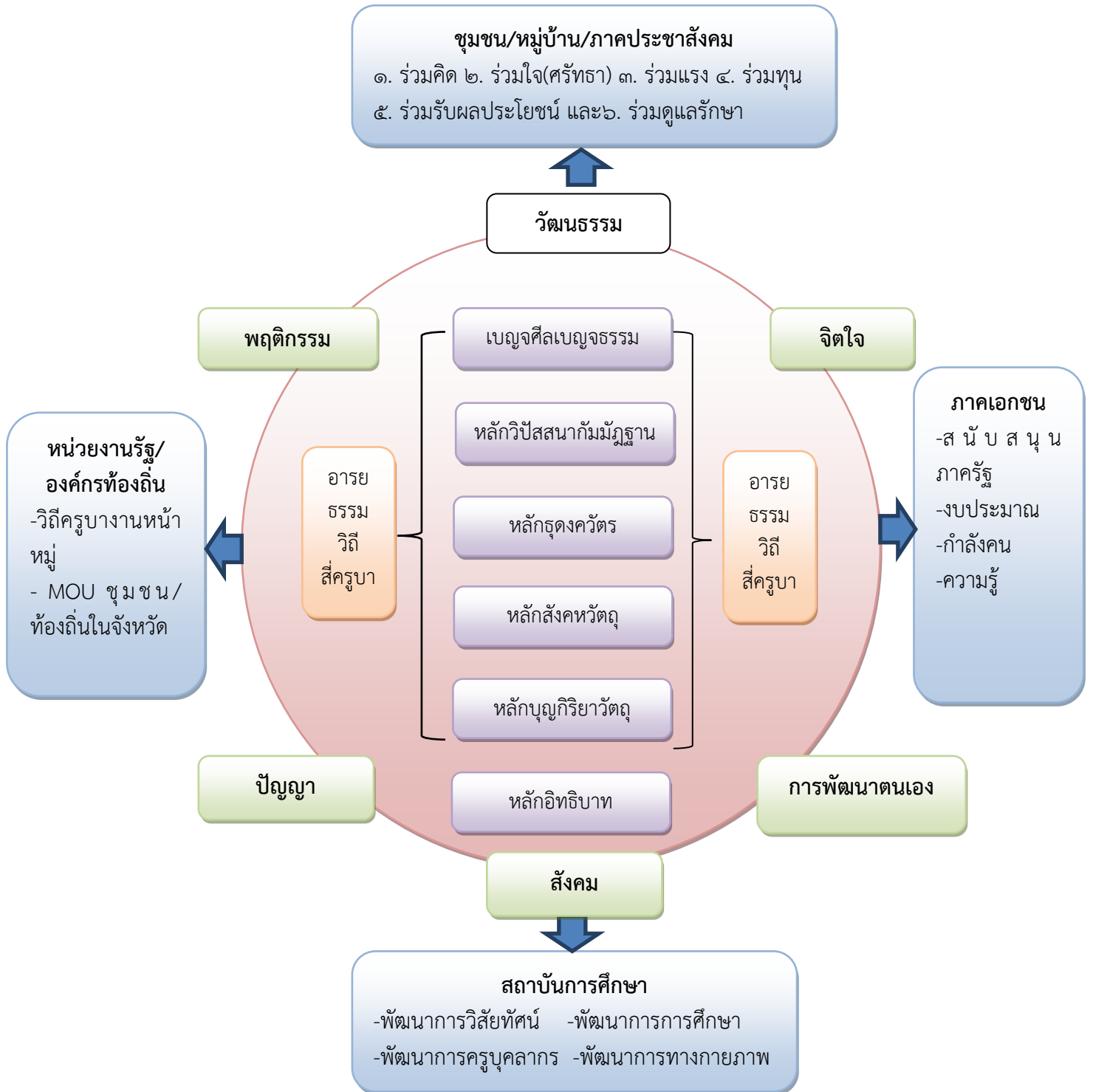
อารยธรรมวิถีสี่ครูบาสู่การจัดการศึกษาโรงเรียนจังหวัดลำพูน เป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ได้ดำเนินงานพัฒนาการศึกษาอย่างเต็มที่ มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีบทบาท ร่วมพัฒนาการศึกษาจัดระบบการนิเทศติดตาม การสรุปรายงานและการจัดทำโครงการ/กิจกรรมให้มีความชัดเจนการบูรณาการด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การนำแนวคิดอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการจัดการศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เพราะเน้นในด้านคุณธรรมจริยธรรม จึงมีความเหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ด้านเนื้อหาสาระที่เรียน มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่

เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

การจัดการเรียนตามหลักสูตรอารยวิถีสี่ครูบาของสถานศึกษาในจังหวัดลำพูนได้ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอน และการบริหารจัดการโรงเรียนทำให้ นักเรียนได้พัฒนาตนเองจนเกิดการพัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอก และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้มีกุศลธรรมงอกงามในชีวิต การพัฒนาทางด้านสังคม ความประพฤติ การตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลช่วยเหลือกันและกันการพัฒนาทางด้านจิตใจ ให้มีความเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน และการ พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า งานวิจัยเรื่องอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนเป็นอีกหนึ่งองค์ความรู้ที่ยังมีคงมีชีวิตบนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นแต่กระนั้น แนวคิด หลักปฏิบัติ รวมทั้งคำสอนยังคงมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนพัฒนาสังคมตามแบบฉบับของจังหวัดลำพูนโดยโครงการวิถีครู งานหน้าหมู่บ้านที่ขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเสมอมาให้ขยายฐานความร่วมมือไปยังประชาชน องค์กรท้องถิ่นอื่นๆ สถาบันการศึกษาภายในจังหวัดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่สอดคล้องกับบริบทอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล การพัฒนาระดับชุมชน องค์กรและสถาบันต่างๆ และการพัฒนาระดับนโยบายของหน่วยงานรัฐและองค์กรท้องถิ่นก็ให้ความร่วมมือเพราะเชื่อมั่นและศรัทธาต่อครูบาทั้งหลายโดยมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้ใช้หลักสูตรอารยธรรมไปประกอบการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดการพัฒนาตนเองจนกลายเป็นกระแสการพัฒนาหลักทางสังคมในจังหวัดลำพูนที่เห็นเป็นรูปธรรมจนจังหวัดลำพูนได้รับการยอมรับและสร้างชื่อเสียงในเรื่องความเข้มแข็งทางการมีส่วนร่วมของจังหวัดลำพูนและความโปร่งใสในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันซึ่งผู้วิจัยสามารถเขียนแนวคิดและหลักปฏิบัติที่มีผลการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ ด้านปัญญา ด้านการพัฒนาตนเอง และด้านวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนสามารถสรุปเป็น องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยดังนี้



แผนภาพที่ ๔.๓๓ แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

## บทที่ ๕

### สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน ๒. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ๓. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน และ ๔ เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) โดยได้คัดเลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และหลักปฏิบัติของอารยธรรมวิถีศรีครูตามแนวพระพุทธศาสนา รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และนโยบาย และกลไกการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยเฉพาะการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาที่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นนำกลุ่มเป้าหมายลงพื้นที่การวิจัยเพื่อการวางกรอบการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนที่จะใช้ในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม การวิเคราะห์ วิจัยข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการจำแนก จัดระเบียบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และการสนทนา จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดบุคคล

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

##### ๕.๑.๑ แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน

##### ๑.แนวคิดและหลักคำสอนศรีครูบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า จากการศึกษาวิจัยสามารถความได้ว่า หลักคำสอนและหลักปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติของศรีครูบาในจังหวัดลำพูนนั้น ถือเป็นอารยวิถีแห่งการที่ชาวพุทธในลำพูน รวมถึงล้านน่านำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตาม เพื่อเจริญรอยตามคำสั่งสอน และทางการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ถูกถ่ายทอด และเจริญรอยตาม จนเป็นอารยวิถีแห่งล้านนา ผ่านศรีครูบาที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงนับได้

ว่าเป็น อารยวิถีที่ทรงคุณค่าอย่างหาประมาณไม่ได้ที่ถูกหล่อหลอมทั้งด้านคำสั่งสอน และ วัตรปฏิบัติ ที่มีแก่พุทธศาสนิกชนในลำพูน และล้านนาจากอดีตจนตราบถึงปัจจุบัน

**๑) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาศรีวิชัย** ครูบาเจ้าศรีวิชัยท่านได้กล่าวสอนไว้ก่อนมรณภาพว่า "ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดีดังรูปปั้นนี้ให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณชน อบรมศรัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศต้นหาสิ่งแหวดล่อมทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ จงพยายามสั่งสอนอบรมศรัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเกิด" อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนา สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น ผูกมิตร เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหลักธรรมในข้อนี้ ครูบาศรีวิชัยจะเน้น ท่านจะสอนให้คนรักและสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ประกอบด้วย การเสียสละ พุดด้วยความจริงใจ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ

**๒) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาภิชัยชาวปี** หลักคำสอนของท่านก็เจริญรอยตามอาจารย์ คือ ครูบาศรีวิชัยทุกๆ ประการ แนวคิดของครูบาภิชัยชาวปี มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ครูบาภิชัยชาวปีได้รับมาโดยตรง ได้สืบทอด แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งพระนักพัฒนา ในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และ ครูบาภิชัยชาวปีก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการจาริกไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคม และการปฏิบัติตน **หลักขันติธรรม** หมายถึงหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ หมายถึง ความอดทนออกถ้อย อันเป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวในการที่ครูบาชาวปีได้นำมาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชน ในบ้านผาหมาม แนวปฏิบัติของท่านคือ หลักขันติธรรม ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักขันติธรรมมาโดยตลอดให้ความอดทน ออกถ้อย ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

**๓) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา** ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาพยายามที่จะสอนชาวเขาให้เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้กุศโลบายต่างๆ เช่น ความเชื่อการนับถือผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องใจบ้าน ความเชื่อเรื่องการแต่งกาย เป็นความเชื่อที่ท่านเป็นผู้แสดงธรรมะ เพื่อให้ชาวกะเหรี่ยงเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติตาม คือ หลังจากฟังธรรมะแล้ว ทำให้ชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการรักษาศีล ๕ มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย สร้างความสามัคคีในชุมชน การใช้หลักศีล ๕ ในการพัฒนาด้านความเชื่อ คือ ละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด ไม่มีการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประทุพผิตในกาม การละเว้นจากการพุดปดงดเท็จ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและเครื่องดองของมีเมาทุกชนิด นั่นเอง

๔) **แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาพรหมา พรหมจักรโก** ครูบาท่านจะเน้นด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคุมกับสำนักเรียนปริยัติสามัญ เพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมมาพรหมจักรโก ได้นำหลักพรหมวิหาร ๔ มาเป็นแนวคำสอน และหลักปฏิบัติมาโดยตลอด ได้แก่ เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก ท่านเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน คิดถึงผู้อื่นก่อนเสมอ มีความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ท่านมีความวางใจเป็นกลางพิจารณาเห็นด้วยปัญญา นั่นเอง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบต่อตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบต่อตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความสามารถรับผิดชอบของตน

## ๒. หลักการปฏิบัติของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

แนวทางการปฏิบัติ ระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันทนื้อสัตว์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้างศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ สามารถจะแยกออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) **พระสงฆ์** เป็นผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งสภาวะความเป็นปัจเจกภาวะ แต่มีชีวิตเพื่อสังคภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญานเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกที่เป็นชุมชน เพราะชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้อง มีการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา ยิ่งในสมัยโบราณด้วยแล้ว วัดหรือพระสงฆ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย เผยแผ่พุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป

๒) **วัด** วัดจะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริง แม้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามยุคสมัยวัดถุณนิยมแต่วัดจะต้องคงไว้ซึ่ง จิตนิยมบนหลักการ สะอาดสว่างสงบของไตรสิกขาวัตนอกจากจะทำดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริง การทำนุบำรุงรักษาและดูแลถาวรวัตถุพุทธสถานต่างๆ ก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธด้วยแนวทางการปลุกจิตสำนึกในด้านการบำรุงรักษาวัดและพุทธสถานให้เกิดประโยชน์ ซึ่งหลักปฏิบัติของครูบาทั้ง ๔ ท่านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดมีดังนี้ การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน และสร้างคุณค่าให้ศาสนสถาน

๓) **ชุมชน** วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติไทย คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้คือ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่ง ที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่ววนภายนอก ครูบาทั้ง ๔ ท่านจึงได้ให้หลักปฏิบัติเพื่อป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชน ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย สร้างความสามัคคีในชุมชน เปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิต และการสร้างสาธารณประโยชน์ให้ชุมชน

### ๕.๑.๒ กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

พบว่า จากการวิจัยพบว่า การสร้างการเรียนรู้ในอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นได้มีการเรียนรู้และยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันตลอดมาจนปัจจุบัน ถึงแม้ว่าแนวคิดและวิธีการจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา แต่ยังคงยึดถือวิถีครูบาแบบดั้งเดิมมาปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งในการกระบวนการพัฒนาสังคมที่มีการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติของคนในชุมชนอยู่แล้ว ดังตัวอย่างกรณีของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา หรือครูบาวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของวิถีครูบาวงศ์ให้เกิดขึ้น ทั้งในขณะที่ครูบาวงศ์มีชีวิตอยู่และมรณภาพไปแล้ว เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการชุมชน การแบ่งความรับผิดชอบในชุมชน การไม่ทานเนื้อสัตว์ตามแนวปฏิบัติของครูบาวงศ์ การสร้างตัวแทนครูบา หรือที่เรียกว่า ตะก๊ะ เพื่อเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณแทนครูบาวงศ์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้มที่ทุกคนในชุมชนจะต้องรับรู้และร่วมใจกันปฏิบัติตาม นำมาสู่การพัฒนาสังคมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

#### ๑. กระบวนการสร้างการเรียนรู้อารยธรรมวิถีของสี่ครูบา จากการวิจัยพบว่ามี การสร้างการเรียนรู้ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักสังคหัตถุธรรม หลักพรหมวิหารธรรม และหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะการสั่งสอนของสี่ครูบาจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการต่างๆ อาทิ การแสดงธรรม การปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างการใช้ทานเรื่องเล่า เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมต่างๆ นั้นก็มีการสอดแทรกเนื้อหาในการสั่งสอนของสี่ครูบาอยู่เสมอ ซึ่งการสร้างวิธีการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาของสี่ครูบานั้น ปรากฏให้เห็นจากคำสั่งสอนต่างๆ การใช้ปฏิภาณโวหารประเภทนิทาน เป็นต้น ซึ่งพบว่าทั้ง 4 ครูบานั้นต่างก็มีเทคนิควิธีการในการสร้างการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป แต่ส่วนใหญ่เน้นได้มุ่งเน้นในเรื่องของหลักสามัคคีธรรม เพราะหลักสามัคคีธรรมนั้นเป็นหลักธรรมสำคัญของการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ครูบาทั้งสี่รูปได้เน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมเจริญสติปัญญา 4 เป็นสำคัญ เพื่อเน้นการพัฒนาจิตใจของตนให้สูงก่อนที่จะไปสั่งสอนผู้อื่น

๒) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักภูมิปัญญา อารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติ เรียนรู้ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาต่างๆ ของสี่ครูบานั้นต่างก็มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามความถนัดและภูมิรัฐของแต่ละท่าน ส่วนใหญ่แล้วจะเน้นในเรื่องของการก่อสร้าง การพัฒนาสังคม การพัฒนาจิตใจ ซึ่งครูบาแต่ละท่านนั้นต่างก็มีภูมิปัญญา

ที่เน้นไปตามความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีทั้งหมดก็ตาม อย่างเช่น ครูบาศรีวิชัย ก็จะมีมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้าง ครูบาขาวปีจะมีมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้างและการศึกษา ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาจะมีมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต และครูบาพรหมา จะมีมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ ภูมิปัญญาหรือวิถีปฏิบัติที่ครูบาแต่ละท่านได้ยึดถือปฏิบัติกันต่างก็มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การสร้างการเรียนรู้สู่ชุมชนนั้นก็คือการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างและอาศัยพลังศรัทธาสามัคคีในการช่วยกันทำ ช่วยกันปฏิบัติ และร่วมกันเป็นเจ้าของ ซึ่งหลักการต่างๆ นั้นต่างก็มีความสำคัญในการพัฒนาสังคมแทบทั้งสิ้น

๓) ภูมิธรรม ภูมิปัญญา สู่วิถีปฏิบัติ วิถีครูบาจากการนำภูมิธรรม ภูมิปัญญา ไปสู่วิถีปฏิบัติ นั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับสังคมชุมชน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบหรือแบบแผนที่ชัดเจนมากนัก แต่ก็สามารถที่จะสังเกตและเรียนรู้เอาหลักปฏิบัติต่างๆ ของครูบามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมได้ การนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนา (หลักธรรม) มาประยุกต์เข้ากับภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา นั้นนับได้ว่าเป็นกุศโลบายสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎระเบียบใดๆ ของทางราชการมาบังคับ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาเป็นสำคัญ อันเกิดจากความเชื่อ ความเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของสี่ครูบาที่ท่านได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง และที่สำคัญ เป็นการสืบสานปณิธานของครูบาอาจารย์ทั้งหลายในอดีตที่มุ่งหวังให้เกิดพลังศรัทธานำพาพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งในยุคสมัยนั้นความสามารถในการพัฒนาสังคมก็ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ทั้งวัดวาอาราม โรงเรียน โรงพยาบาล ชุมชนต่างๆ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจควบคู่กันไป

## ๒. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้นในสังคม ซึ่งจากการศึกษาวิจัยโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๕ แห่ง พบว่า ทั้ง ๕ แห่งได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการมีส่วนร่วม ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการร่วมกับชุมชน ชาวบ้านในการดำเนินการในส่วนของการวางแผน ซึ่งในขั้นตอนนี้ทุกแห่งจะมีการประชุมหมู่บ้านหรือการประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อเป็นการพูดคุยหารือเบื้องต้นเพื่อสอบถามความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งการประชุมครั้งนั้นจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการแสดงความคิดเห็นของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่า การดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบของการดำเนินการของทางราชการมากกว่าที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วม เว้นเสียแต่ว่าเป็นโครงการที่ถูกบรรจุเข้าไว้ในโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการดำเนินการจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะเป็น



เจ้าภาพในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ ส่วนเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ จะเป็นกำลังหลักในเรื่องของแรงงานเป็นสำคัญ

๓) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๕ แห่งนั้น ได้เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลคือ ชาวบ้านได้มีการติดตามการดำเนินการโครงการของเจ้าหน้าที่อยู่เสมอ รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการติดตามประเมินผลด้วย และที่สำคัญคือ ทุกหมู่บ้านจะมีช่างฝีมือประจำหมู่บ้านอยู่แล้ว ก็จะอาศัยช่างฝีมือในชุมชนเหล่านี้เป็นผู้ติดตามประเมินผลด้วย แต่อาจไม่ได้เป็นการติดตามประเมินผลอย่างเป็นทางการมากนัก เพราะการตรวจสอบหรือการติดตามประเมินผลต่างๆ นั้นจะเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง เช่น กงช่างขององค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือเทศบาล เป็นต้น แต่ชาวบ้านในชุมชนจะทำหน้าที่ในการ "ตรวจสอบ" ว่าเป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่ หรือความต้องการต่างๆ ที่เสนอไว้ในคราวทำประชาคมหมู่บ้านนั้นได้รับการตอบสนองผ่านโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการในหมู่บ้านหรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการติดตามประเมินผลในส่วนนี้มากกว่าที่จะไปติดตามประเมินผลในส่วนของผลการดำเนินงานของโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์หรือรับผลประโยชน์ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในด้านนี้เป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ และชาวบ้านยังคงมีความรับรู้ในเรื่องของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งจากการลงพื้นที่ในการสังเกตการณ์การใช้ประโยชน์จากสาธารณูปการต่างๆ ที่ดำเนินการตามโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านพบว่าชาวบ้านได้มีการร่วมใช้ประโยชน์กันทุกฝ่าย เช่น ถนน อาคารเอนกประสงค์ ฼าปนสถาน ซึ่งมีการแผ้วถาง ทำความสะอาด และร่วมกันดูแลรักษาอยู่เสมอ โดยพบว่าในหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลนาทรายนั้นได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ ของหมู่บ้านอยู่เสมอ โดยยึดถือคติที่ว่า “ร่วมสร้าง ร่วมใช้ ร่วมดูแล” ซึ่งการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์นั้นก็คือร่วมกันใช้ประโยชน์และร่วมกันดูแลรักษา

### ๓. กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

จากการศึกษาวิจัย พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา นั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีที่สี่ครูบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสี่ครูบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติโยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งมีการเรียนรู้ผ่านการแสดงธรรม การเล่านิทานเปรียบเทียบ อีกทั้งยังมีการใช้หลักภูมิปัญญาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งการมีส่วน

ร่วมนั้นจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำงาน การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ วัตถุอาราม โรงพยาบาล โรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่นๆ และในปัจจุบันนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถี ครุบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครุบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ ผ่านโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน คือ ๑) ร่วมวางแผน ได้แก่ การประชุม/ประชาคม เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหาและสรุปเป็น โครงการเสนอกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านการประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ๒) ร่วมดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ นับได้ว่ามีความสำคัญมากตามอารยธรรมวิถีสี่ครุบา เพราะ เป้าหมายสำคัญคือให้ชาวบ้านได้ร่วมกัน *ลงแรง ลงทุน ลงงานร่วมกัน* ซึ่งในการมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้จึง ได้เกิดสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นคือ *จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตอาสา* ขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่งความมี จิตสาธารณะหรือจิตอาสาที่มีได้เป็นเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันใดๆ แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงศรัทธาที่มีต่อครุ บา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันจนเป็นผลสำเร็จในหลายๆ ประการ ๓) ร่วม ติดตามประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันของทั้งชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการ ร่วมกันตรวจสอบผลการดำเนินการว่าเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ในส่วนของชาวบ้านจะคอย ตรวจสอบว่าการดำเนินงานโครงการนั้นเป็นไปตามที่เสนอไว้ในคราวประชาคมหมู่บ้านหรือไม่ และ ๔) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจาก โครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษาภายใต้ความรู้สึ่ว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ อบจ. ก็จะต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า *จิตสำนึกความเป็นเจ้าของ ร่วม* ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้ทุกคนจะได้ช่วยกันใช้สอย ช่วยกันดูแลรักษา เสมือนหนึ่งว่าเป็นสมบัติ ของตนเอง

### ๕.๑.๓ การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรม วิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน พบว่า

๑. แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา พบว่า แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของสี่ครุบาอันจะนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติ แนวคิดและหลักคำสอน ของสี่ครุบานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นวิธีการที่คล้ายกันกล่าวคือ การรักษาศีล การเป็นแบบอย่าง มี เมตตา ความอดทน ส่งเสริมการศึกษา พัฒนาชุมชน เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการใน การปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการนำทางชีวิตสู่ความเจริญ ซึ่งครุบาแต่ละท่านก็จะมี เอกลักษณะในเรื่องของแนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์

๒. พัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบาในจังหวัดลำพูน พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครุบาแต่ละท่านสามารถสรุปได้ว่ามี หลักสำคัญ อยู่ ๕ ข้อหลัก โดยแต่ละข้อครุบาท่านก็ได้้นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานในการฝึกดังนี้ ๑) การ

พัฒนาทางกายใช้หลักหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อให้เกิดจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส ๒) การพัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การพัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ดังที่กล่าวมาทุกข้อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา

### ๓. รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี

**๔ ครุบาในจังหวัดลำพูน** พบว่า รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ **การปฏิบัติดี** เป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่งที่ดีด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล **เป็นผู้มีปัญญา** การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม **หมั่นขัดเกลาจิตใจ** หากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจากทุกข์ **สร้างพื้นที่เรียนรู้** การจัดการสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่กว้างใหญ่ถ้าตัวพระสงฆ์เองสามารถจัดการสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ **ทำเพื่อส่วนรวม** ต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อนตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

### ๕.๑.๔ การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน

**จังหวัดลำพูน** พบว่า การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายได้นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องดำเนินการส่งเสริมการบริหารจัดการงาน ๖ ด้าน ๑) ด้านวิชาการ ผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผน แบ่งกลุ่มนักเรียน จัดหลักสูตรการเรียนการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ในด้านกระบวนการจัดการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ส่งเสริมให้ใช้วิธีการจัดการศึกษาตามแบบอย่างพระพุทธองค์ทรงสอนสอนให้เกิดศรัทธา อารธนาพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถมาสอนหรือผู้ทรงคุณธรรมในชุมชนมาเป็นวิทยากร ๒) ด้านงบประมาณ มีการวางแผนที่จะใช้เงินงบประมาณและเงินนอกงบประมาณในการจัดซื้อและจัดจ้าง ให้ถูกต้องตามระเบียบ ในส่วนจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับด้านบริหารจัดการงบประมาณ การจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ควรวางแผนจัดสรรเงินงบประมาณให้สอดคล้องกับบริบทโดยอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม ๓) ด้านกิจกรรม เป็นงานให้บริการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้แก่นักเรียนในทุก ๆ ด้าน สถานศึกษาควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ให้ครูและนักเรียนได้ร่วมกันประกอบศาสนกิจโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จัดปาฐกถธรรมนิทรรศการ กิจกรรมประกวดส่งครูและนักเรียนเข้าประกวดในระดับต่างๆ ในสถาบันทางศาสนาและภาคเอกชนที่ร่วมจัดการประกวดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ๔) ด้านบุคลากร เป็นงานที่มีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การบริหารการศึกษาประสบความสำเร็จ ได้ การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้บุคลากรทำให้เป็นบุคคลที่มีความศรัทธา มีทักษะและวิธีการใน

การถ่ายทอดคุณธรรมและจริยธรรมสู่นักเรียน สถานศึกษาสามารถส่งเสริมด้วยกระบวนการจัดการศึกษาที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียน โดยการเข้ารับการอบรมความรู้ทางศาสนา เพื่อให้เกิดศรัทธาอันถ่องแท้อย่างถูกต้อง มีเหตุผล สามารถอธิบายเหตุแห่งการกระทำและผลที่เกิดจากการกระทำ สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรด้วยการพิจารณาความดีความชอบเมื่อบุคลากรประกอบคุณงามความดีหรือประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา ตลอดจนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคลากร ๕) ด้านอาคารสถานที่ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่ สถานศึกษาสามารถบริหารจัดการอาคารสถานที่เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาพุทธศาสนาได้ ทำการจัดการศึกษาเป็นห้องพระพุทธศาสนา จัดหาจัดทำวัสดุอุปกรณ์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการศึกษาหาความรู้ของนักเรียน สร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยลักษณะทางธรรมชาติและความงามจากศิลปวัฒนธรรม ของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบศาสนกิจ ทำให้การเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ นักเรียนได้เรียนรู้เข้าใจตรงวัตถุประสงค์เกิดสัมมาทิฐิและเกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น และ ๖. ด้านชุมชนสัมพันธ์ โรงเรียนที่อยู่ในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ การให้การศึกษาแก่ชุมชนการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน โรงเรียนมีความใกล้ชิดกับศาสนธรรมและศาสนวัตถุพึงได้รับประโยชน์ในการจัดการเรียนการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยใช้ทรัพยากรอย่างเต็มศักยภาพ โดยอาราธนา นิมนต์พระภิกษุมานะเป็นที่ปรึกษาการจัดการเรียนการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ปรับหลักสูตรและวิธีการจัดการศึกษาให้เป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติได้บังเกิดผลดีต่อนักเรียน

**รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา** ประกอบไปด้วย **ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน** ประกอบไปด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา ขั้นที่ ๒ ขั้นสังเกต ขั้นที่ ๓ ขั้นสัมผัส ขั้นที่ ๔ ขั้นสำรวจ ขั้นที่ ๕ ขั้นสืบค้น ขั้นที่ ๖ สังสมปัญญา และขั้นที่ ๗ ประเมินผลและประยุกต์ใช้ **หลักการตามแนวอารยธรรมวิถีสี่ครูบา** ประกอบด้วย ๑) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓) การตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ๔) การจาริกธุดงค์วัตร ๕) พัฒนาเป็นงานสาธารณกุศล ๖) การเคารพนับถือพระพุทธศาสนา ๗) การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่าง ๘) สร้างอาชีพให้ชาวกระเหรี่ยง ๙) หลักธรรมสังคหะวัตถุ ๔ ๑๐) การฉันมังสวิรัตติ และ ๑๑) อภัยทาน และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนมีความสอดคล้องกับแนวคิดหลักการตามแนวพุทธ คือ ๑) เบญจศีล ๒) เบญจธรรม ๓) วิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔) ธุดงค์วัตร ๕) สังคหวัตถุ และ ๖) บุญกิริยวัตถุ ๓

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย ท่านจึงได้สืบสานปณิธานโดยได้เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนต่างๆ และครูบาแต่ละท่าน ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทั้งสิ้น

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับหลักการจัดการศึกษาด้านเนื้อหาสาระที่เรียน**  
การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบา มาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับด้านการวางแผนการเรียนการสอน** ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาด้านการวางแผนการเรียนการสอน โดยได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดีงามของครูบา เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครูและของนักเรียน

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับการจัดการศึกษาด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา**  
การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบา มีการให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อวีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดพัฒนาสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับการจัดการศึกษาด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน** โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา โดยมีการสวดบทบารมี ๓๐ ทัก ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ มีการนิมนต์พระมารับบิณฑบาต เพื่อให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เพื่อแม่ การรู้จักทำบุญด้วยการให้ทาน อีกทั้งทางโรงเรียนยังให้ความสำคัญในการนำเอาเรื่องราวของครูบา มาเสริมในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษาทุกท่านก็เอาใจใส่เป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรมเสริม และสนับสนุนงบประมาณมาช่วยในการดำเนินการ ผู้ปกครองส่วนมากก็อยู่ในศีลอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอนในโรงเรียน กิจกรรมต่างๆ หรือการดำรงชีวิตของครอบครัว ที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนมีความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธา และสิ่งที่ครูบาแนะนำล้วนเป็นเรื่องของศีลห้าที่เอามาปฏิบัติ

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับหลักการจัดการศึกษาด้านการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้** ครูมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบา มาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบา คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเตอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม และการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ สามารถสรุปสาระและเชื่อมโยงเพื่อการนำมาวางแผนทำโครงการ หรือจัดทำแฟ้มสะสมงานแต่ละวิชาได้ จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแผนกสามัญศึกษา คະແນนจากจิตอาสาพัฒนาสังคม คະແນนจากความประพฤติเหมาะสมกับการเป็นศาสนทายาท ตามวัตถุประสงค์ของครูบา

**วิเคราะห์การบูรณาการการรักษาศิลปะในโรงเรียน** ในการพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน เป็นการประยุกต์ใช้หลักศิลปะเพื่อให้พัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน ครูอาจารย์สอนศิลปะหน้าเสาธง ในช่วงเช้า อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้ง ครั้งละ ๔-๕ นาทีเป็นอย่างน้อยและเชิญหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง มาสอนเรื่องศิลปะ นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องศิลปะบ่อยๆก็จะทำให้ซึมซับและเข้าใจเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่ การพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน

## ๕.๒. อภิปรายผลการวิจัย

### ๕.๒.๑ แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า ครูบาทั้ง ๔ ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกล่าวอ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบา อภิชัยขาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) และครูบาพรหมมาพรหมจักโก ครูบานับเป็นพระ อริยสงฆ์ของ พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละ ให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็น ประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครู บานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น เข้มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา พ.ศ.๒๔๒๑ – ๒๔๘๑” ผลการวิจัยพบว่า พระครูบาศรีวิชัย ตนบุญหรือนักบุญในล้านนา ในทางพระพุทธศาสนาเกิดจากความ เชื่อว่าพระพุทธศาสนาเสื่อมลงในรอบ ๕,๐๐๐ ปี ดังนั้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจะปรากฏ “ตนบุญ” ขึ้น เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา “ตนบุญ” ในที่นี้จึงหมายถึงพระสงฆ์ที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ เช่น เป็น บรรพชิตที่เคร่งครัดในศีลจรรย์วัตร ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่สาธุชนทั้งหลาย ฉะนั้น จะพบว่า จารีตความเชื่อเหล่านี้ยังคงสืบเนื่องอยู่ในสังคมล้านนาเพื่อเป็นการส่งเสริมแนวคิดการหลักคำสอนและ หลักปฏิบัติทาง แก่คณะสงฆ์รวมถึงพุทธศาสนิกชน หรือหน่วยงานองค์กรต่างสอดคล้องกับ การศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษา ศิล ๕ ในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัย พบว่า การ รักษา ศิล ๕ ในแง่ที่เป็นวินัย บุคคลสามารถนำขันติที่เป็นคุณธรรม สนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวัน บรรลุเป้าหมายมาสนับสนุนการรักษา ศิล ๕ เพื่อเพียรระวังไม่ให้โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในจิตใจ และขันติยอมสัดกันมิให้บุคคลลวงละเมิด ศิล ๕ อีกด้วย หลังจากนั้นบุคคลสามารถนำหลักธรรมอื่นมา สนับสนุนเพื่อเว้นจากการลวงละเมิด ศิล ๕ เช่น ปัญญา สติสัมปชัญญะ หิริโอตตปปะ ขันติโลสร้างจะ

<sup>๑</sup> โสภานะมุล “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา พ.ศ.๒๔๒๑ – ๒๔๘๑”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๔.

อนึ่งการรักษาศีล ๕ ในแง่ที่เป็นธรรม บุคคลสามารถนำขันติทั้งที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย และคุณธรรมส่งเสริมความประพฤติเพื่อการพัฒนาตนไปสู่ความดีงามมาส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ให้สมบูรณ์ทั้งวินัยและธรรม ยิ่งกว่านั้นบุคคลสามารถนำหลักธรรมอื่นมาส่งเสริมการรักษาศีล ๕ ให้สมบูรณ์ เช่น เบญจธรรม ขราวาสธรรม จนกระทั่งบุคคลสามารถนำขันติที่เป็นคุณธรรมส่งเสริมความประพฤติเพื่อการพัฒนาตนไปสู่ความดีงามมาส่งเสริมหลักธรรมอื่น เช่น ทศบารมี ไตรสิกขา เพื่อพัฒนาศีล ๕ ไปสู่ความประพฤติอย่างสูงสำหรับผู้รักษาศีล ๕ ในแง่ที่เป็นวินัย ในสังคมไทย บุคคลสามารถนำขันติมาประพฤติเพื่ออดทนอดกลั้นต่อกระแสแห่งโลกะ โทสะ โมหะ ที่เกิดขึ้นอันอาจทำให้ล่วงละเมิดศีล ๕ จากนั้นบุคคลจึงนำหลักธรรมอื่นมาสนับสนุนเพื่อเว้นจากการล่วงละเมิดศีล ๕ และสำหรับผู้รักษาศีล ๕ ในแง่ที่เป็นธรรมในสังคมไทย บุคคลสามารถนำขันติมาประพฤติเพื่ออดทนอดกลั้น ละทำลายโลกะ โทสะ โมหะ อันจะส่งผลให้บุคคลเว้นขาดจากการประพฤติล่วงละเมิด ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ พร้อมกับความดีงามของบุคคลที่เจริญขึ้นภายในจิตใจ ในที่สุดการรักษาศีล ๕ ย่อมสมบูรณ์ทั้งวินัย และธรรม<sup>๒</sup>

สำหรับแนวการปฏิบัติ ระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันเนื้อสัตว์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสงเคราะห์ และงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ สอดคล้องกับ การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” ผลการศึกษา พบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะทาง การเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดีขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ยึดถือธุดงค์วัตรเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและ วิปัสสนากรรมฐาน พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เจริญด้วยปฏิบัติภา มีอาจารย์วัตร อันงดงามอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด เป็นผู้มีโอกาสอันดีประจำตัวคือการสอนธรรมะ ที่เข้มงวดและจริงจัง ข้อวัตรปฏิบัติในแต่ละวันเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา บทบาทการพัฒนาสังคมของท่านในด้านการปกครอง การเผยแผ่ สาธารณ สงเคราะห์ การทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือสังคมและประเทศชาตินั้น ได้รับผลออกมา เป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง โดยสรุปการพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงามตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ๒)

<sup>๒</sup> ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔ .

ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่า ช่วยชาติ”<sup>๓</sup>

สอดคล้องกับ การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักมาใช้ทำ กิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ในการนำเอาหลักธรรมมาพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข โดยศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่ในการศึกษา คือ ชุมชนวัดโนนเมือง ที่พระครูศีลวราภรณ์เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนากิจการชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มี บทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลุกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึง ชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศนา บรรยาย ป้ายข้อความชื่อด้วย ซึ่งตั้งหมายไว้คือ ชุมชนปลอดจากอบายมุข โดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ประชาชนเห็นโทษของอบายมุข การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมุ่งให้มีการปฏิบัติจริง ส่งเสริมขบวนการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนได้ ดำเนินการฝ่ายกิจกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาปรากฏว่า บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ได้ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมมือทำกิจกรรมด้วยกัน เพื่อมุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนอยู่รอดและพึ่งพากันเองในชุมชน<sup>๔</sup>

### ๕.๒.๒ กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านั้นนับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีสี่ครูบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นทั้งสี่ครูบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติโยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งมีการเรียนรู้ผ่านการแสดงธรรม การเล่านิทานเปรียบเทียบ อีกทั้งยังมีการใช้หลักภูมิปัญญามาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งการมีส่วน

<sup>๓</sup> พระมหาบุญมี อธิปุลโญ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาลัษณ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔, หน้า ๙-๑๔.

<sup>๔</sup> พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนา ชุมชนเพื่อลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล), วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔, หน้า ๒๑.



ร่วมนั้นจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำงาน การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ วัตถุอาาราม โรงพยาบาล โรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่นๆ และในปัจจุบันนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถี ครุบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครุบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ ผ่านโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม 4 ด้าน คือ 1) ร่วมวางแผน ได้แก่ การประชุม/ประชาคม เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหา และสรุป เป็นโครงการเสนอกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านการประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ 2) ร่วมดำเนินการ ในขั้นตอนนี้พบว่ามีความสำคัญมากตามอารยธรรมวิถีสี่ครุบา เพราะ เป้าหมายสำคัญคือให้ชาวบ้านได้ร่วมกัน *ลงแรง ลงทุน ลงงานร่วมกัน* ซึ่งในการมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้จึง ได้เกิดสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นคือ *จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตอาสา* ขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่งความมี จิตสาธารณะหรือจิตอาสาที่มีได้เป็นเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันใดๆ แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงศรัทธาที่มีต่อครุ บา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันจนเป็นผลสำเร็จในหลายๆ ประการ 3) ร่วม ติดตามประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันของทั้งชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการ ร่วมกันตรวจสอบผลการดำเนินการว่าเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ในส่วนของชาวบ้านจะคอย ตรวจสอบว่าการดำเนินงานโครงการนั้นเป็นไปตามที่เสนอไว้ในคราวประชาคมหมู่บ้านหรือไม่ และ อปท. ในพื้นที่จะตรวจสอบในเรื่องของการก่อสร้างว่าเป็นไปตามมาตรฐานหรือแบบแปลนหรือไม่ และ 4) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจาก โครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษาภายใต้ความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ อบจ. ก็จะต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า *จิตสำนึกความเป็นเจ้าของ ร่วม* ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้ทุกคนจะได้ช่วยกันใช้สอย ช่วยกันดูแลรักษา เสมือนหนึ่งว่าเป็นสมบัติ ของตนเองและสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติของครุบาศรีวิชัยเมื่อครั้งที่ครุบาไปเป็นประธาน บูรณปฏิสังขรณ์ หรือก่อสร้างพุทธสถานต่างๆ จะมีแรงงานจากชาวบ้านที่ศรัทธาเลื่อมใสในตัวครุบา มา ช่วยทำการก่อสร้าง ส่วนพ่อค้า คหบดีจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนในเรื่องของทุนทรัพย์และอาหารการกิน ต่างๆ ซึ่งวิธีปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำมายึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ที่ได้ให้ความสำคัญกับโครงการดังกล่าวเป็นอย่างมาก และได้บรรจุไว้ เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาจังหวัดลำพูนด้วย

#### ๕.๒.๓ การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารย ธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครุบาแต่ละท่านสามารถสรุป ได้ว่ามี หลักสำคัญอยู่ ๕ ข้อหลัก โดยแต่ละข้อครุบาท่านก็ได้้นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานใน การฝึกดังนี้ ๑) การพัฒนาทางกายใช้หลักหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อให้เกิดจริยวัตรที่นำเลื่อมใส ๒) การ พัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การ

พัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ดังที่กล่าวมาทุกข้อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบาสอดคล้องกับ การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” ผลการศึกษา พบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะทาง การเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดีขณะเข้าสู่ ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุต ยึดถืออุดมคติตรเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและ วิปัสสนากรรมฐาน พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เจริญด้วยปฏิบัติ มีอาจารย์วัตร อันงดงามอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด เป็นผู้มีโอกาสพิเศษประจำตัวคือการ สอนธรรมะ ที่เข้มงวดและจริงจัง ข้อวัตรปฏิบัติในแต่ละวันเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่ง พระพุทธศาสนา บทบาทการพัฒนาสังคมของท่านในด้านการปกครอง การเผยแผ่ สาธารณ สงเคราะห์ การทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติ นั้น ได้รับผลออกมา เป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง โดยสรุปการพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการ นำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ๒) ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และ สาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ”<sup>๕</sup> สอดคล้องกับ บุญ เพลิน ยาวิชัย<sup>๖</sup> ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิถีครูบากับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ในชุมชนบ้านห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า วิถีครูบาในฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมวิถีครูบา ในฐานะเป็นทุนทาง วัฒนธรรม จากการศึกษาค้นคว้า วิถีครูบาในฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นพื้นฐานให้เกิด แนวความคิดในการนำเอาวัฒนธรรมที่ดึงมาพัฒนาให้เกิดคุณค่าและมูลค่า อันส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็น อยู่ที่ดีงาม ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา เผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านได้อบรมสั่งสอนให้ชาวเขาเคารพ นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การปฏิบัติธรรมให้ ดูเป็นตัวอย่าง สร้างอาชีพให้ชาวกะเหรี่ยง พร้อมทั้งดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ท่านจึงได้สร้างผู้นำชุมชน เพื่อให้ง่ายต่อปกครอง ท่านได้เมตตาสร้างฝัังเมืองของ ชุมชนอย่างเป็นระเบียบ ทั้งระบบน้ำ ระบบไฟฟ้า สาธารณูปโภคเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน มีการสนทนาธรรมกับผู้นำชุมชนและเผยแผ่ธรรมะให้แก่ชาวกะเหรี่ยงโดยการเล่านิทาน เพื่อให้

<sup>๕</sup> พระมหาบุญมี อธิปัญโญ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระธรรมวิสุทธิ มงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔**, หน้า ๙-๑๔.

<sup>๖</sup> บุญเพลิน ยาวิชัย, “วิถีครูบากับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ในชุมชนบ้านห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัด ลำพูน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘)**, บทคัดย่อ.

ชาวบ้านได้รู้จักพิจารณาด้วยตนเองและทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจหลักธรรมโดยวิธีธรรมชาติ เพราะธรรมะ คือธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรม ที่ตรงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การปฏิบัติดีเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่งที่ดีด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล เป็นผู้ที่มีปัญญาการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อสู่โลกุตระธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจหากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจากทุกข์ สร้างพื้นที่เรียนรู้การจัดสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่กว้างใหญ่ถ้าตัวพระสงฆ์เองสามารถจัดสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ ทำเพื่อส่วนรวมต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับ พระครูกัลยาณปริยัติกิจ (อำนาจ กลยาณธโร) ผลการศึกษาพบว่า พระสุพรหมยานเถร เป็นพระนักปฏิบัติธรรม ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความมักน้อยสันโดษ มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจริยวัตร สำรวมเรียบร้อยสงบเสงี่ยม อิทธิพลการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของพระสุพรหมยานเถร พบว่า ด้านการศึกษาของ สงฆ์ พระสุพรหมยานเถร เปิดสอนธรรมศึกษา พุทธศาสนาวินยาศาสตร์ จัดตั้งสำนักเรียนนักเรียน จัดตั้งสำนักเรียนบาลี จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมพรหมจักรสังวรภิกขุสงฆ์ประชาสรรค์ เพื่อส่งเสริม การศึกษาสงเคราะห์ทั้งพระภิกษุ สามเณร และนักเรียน มีลูกศิษย์ที่จบจากสำนักเรียนวัดพระบาทตากผ้า เป็นเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ช่วยงานคณะสงฆ์หลายรูป ส่วนคุณหัสถ์รับราชการ เป็นคนดีของ สังคมช่วยทำอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา<sup>๗</sup>

#### ๕.๒.๔ การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสู่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรม ที่จะนำไปสู่จุดหมายของการศึกษาได้ก็คือ มรรค ๘ ซึ่งย่อได้เป็น ศีล สมาธิ และปัญญา ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ ๑) ตนเอง ๒) สิ่งแวดล้อม และ ๓) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม กระบวนการตามหลักพุทธธรรมที่สามารถช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างเหมาะสม ได้แก่การสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ ซึ่งได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นขั้นตอนที่คล้ายกันกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สอดคล้องกับ

<sup>๗</sup> พระครูกัลยาณปริยัติกิจ (อำนาจ กลยาณธโร), ศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของพระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมา พรหมจกโก), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, ๒๕๖๑, บทคัดย่อ.

สุวิทย์ มูลคำและคณะ<sup>๕</sup> ที่ให้ความหมายของบูรณาการ คือการนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ ( Integrated Curriculum ) คือหลักสูตรที่นำเอาเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้อุณหภูมิของแต่ละรายวิชาหมดไป เช่นเดียวกัน การเรียนการสอนที่ดำเนินการด้วยวิธีบูรณาการเราเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ( Integrated Instruction ) คือเน้นที่องค์รวมของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา และเน้นที่การเรียนของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของครู

การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายได้นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องดำเนินการส่งเสริมการบริหารจัดการงาน ๖ ด้าน ๑) ด้านวิชาการ ผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผน แบ่งกลุ่มนักเรียน จัดหลักสูตรการเรียนการจัดการศึกษา ๒) ด้านงบประมาณ ในส่วนจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ควรวางแผนจัดสรรเงินงบประมาณให้สอดคล้องกับบริบทโดยอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม ๓) ด้านกิจกรรม สถานศึกษาควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ให้ครูและนักเรียนได้ร่วมกันประกอบศาสนกิจโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จัดปาฐกถธรรมนิเทศการ กิจกรรมประกวดส่งครูและนักเรียนเข้าประกวดในระดับต่างๆ ในสถาบันทางศาสนา ๔) ด้านบุคลากร สถานศึกษาสามารถส่งเสริมด้วยกระบวนการจัดการศึกษาที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียน โดยการเข้ารับการอบรมความรู้ทางศาสนาเพื่อให้เกิดศรัทธาอันถาวรอย่างถูกต้อง มีเหตุผล สามารถอธิบายเหตุแห่งการกระทำ และผลที่เกิดจากการกระทำ ๕) ด้านอาคารสถานที่ เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาพุทธศาสนาได้ ทำการจัดการศึกษาเป็นห้องพระพุทธศาสนา และ ๖. ด้านชุมชนสัมพันธ์ โรงเรียนมีความใกล้ชิดกับศาสนธรรมและศาสนวัตถุ ในการจัดการเรียนการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยใช้ทรัพยากรอย่างเต็มศักยภาพ สอดคล้องกับสมพร วงษ์ศรีแก้ว<sup>๖</sup> ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนบ้านโพหนอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๒ พบว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนบ้านโพหนอง ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็กก่อนการปรับปรุงพัฒนา มีปัญหาในการบริหารงานวิชาการอยู่ในระดับมากที่สุด กล่าวคือ ไม่มีกระบวนการปรับปรุงพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น ไม่มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หลังจากการปรับปรุงพัฒนาโดยใช้กลยุทธ์การประชุม

<sup>๕</sup> สุวิทย์ มูลคำและคณะ, Child center : Storyline method : การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง,(กรุงเทพมหานคร:ที.พี.พริน จำกัด ,๒๕๔๒)

<sup>๖</sup> สมพร วงษ์ศรีแก้ว, “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนบ้านโพหนอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๒”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๑).

เชิงปฏิบัติการและการปฏิบัติการจริงแล้ว มีผลให้ได้กระบวนการปฏิบัติงานที่ทำให้การบริหารงานวิชาการมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น คือ กระบวนการสำรวจสภาพปัญหาและกระบวนการหากลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาโดยยึดหลักความพอประมาณของเศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการปฏิบัติ กระบวนการสังเกต/ตรวจสอบ และกระบวนการประเมินผล จากการใช้กระบวนการพัฒนาดังกล่าว ทำให้การปฏิบัติงานการปรับปรุงพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมากที่สุด

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบา มาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน สอดคล้องกับสำนักงานวิจัยแห่งชาติ<sup>๑๐</sup> ที่ได้กล่าวถึงการวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการ งานวิจัยแบบบูรณาการ ว่างานวิจัยแบบบูรณาการ เป็นการวิจัยที่ผนวกสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน มีการรายงานผลงานวิจัยแบบปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับหน่วยงานบริหารนโยบายระดับชาติเพื่อนำไปสู่การดำเนินนโยบายที่เหมาะสมและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศการวิจัยแบบบูรณาการจะช่วยลดปัญหาความซ้ำซ้อนของงานวิจัย เนื่องจากมีการเชื่อมโยงหน่วยงานด้านการวิจัย เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการปฏิบัติงาน มีการกำหนดภารกิจต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยที่ทันต่อปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ การหาความรู้ ความจริง ด้วยกระบวนการที่เชื่อถือได้ในการศึกษาพื้นที่หรือเรื่องราวของกลุ่มคน โดยมีข้อสงสัยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เบื้องหลังเป็นอย่างไร มีการกำหนดโจทย์ปัญหาไว้ล่วงหน้า แล้วจึงดำเนินการค้นหาคำตอบ ซึ่งใช้กระบวนการในเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ถ้าเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ต้องมีการกำหนดโจทย์ปัญหาที่ชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในงานวิจัยเชิงคุณภาพจะกำหนดโจทย์เป็นลายลักษณ์อักษร<sup>๑๑</sup>

### ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ซึ่งจากการวิจัย พบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมนั้นจะเป็นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โดยการมีส่วนร่วม

<sup>๑๐</sup> สำนักงานวิจัยแห่งชาติ , การวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการ เอกสารแผนงานวิจัยแบบบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙)

<sup>๑๑</sup> สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน , (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ข้อจำกัดหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้คือ การรับรู้ อารยธรรมวิถีของสี่ครูบา พบว่า แม้แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังไม่ทราบถึงองค์ความรู้นี้ ผู้วิจัย และคณะจำเป็นต้องสกัดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาออกมา เพื่อที่จะนำไป อภิปราย พูดคุย และทำความเข้าใจให้กับผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับ กระบวนการพัฒนาสังคม ซึ่งในท้ายที่สุดก็เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ สามารถเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการ ในการกำหนดนโยบาย จนกระทั่งนำไปสู่การอนุมัติโครงการการพัฒนาสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอารย ธรรมวิถีของสี่ครูบา โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ที่ถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของแนวคิด และกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

### ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดลำพูน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ควรมีการสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติ ของสี่ครูบา และสกัดเป็นองค์ความรู้ที่แท้จริงออกมา เพราะการศึกษาอัตชีวประวัติของสี่ครูบา นั้น ส่วนมากจะเป็นการศึกษาในแง่เชิงประวัติบุคคลมากกว่า ซึ่งจะไม่สามารถมองเห็นได้ถึงวิถีปฏิบัติที่ แท้จริงของสี่ครูบาได้อย่างชัดเจน

๒) สถานศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ควรมีการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาที่อยู่ในแต่ละอำเภอมาประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างจริงจัง สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรภายในโรงเรียน แล้วกำหนดเป็นนโยบายในการนำมาใช้ในการจัดการศึกษา กำหนดแผนยุทธศาสตร์ด้านการดำเนินงานตามอารยธรรมวิถีของครูบาแต่ละท่านให้เห็นเป็นรูปธรรม และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และควรมีการส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักอารย ธรรมวิถี โดยการนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กนักเรียนในทุกระดับชั้นและ ให้กับบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากขึ้น

### ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรบูรณาการแนวคิด และหลักปฏิบัติเพื่อนำสู่การส่งเสริมการพัฒนาด้านบุคคล เป็นการฝึกอบรม อันเป็นกระบวนการในการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ ให้กับบุคคล สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เขาเหล่านั้นกลับมาพัฒนาองค์กร และส่งเสริมการ พัฒนาด้านการปกครอง เป็นการใช้อำนาจอธิปไตยตามหลักธรรมาภิบาลในแนวอารยวิถี เพื่อเป็นอัต ลักษณ์ และความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนขององค์กรสืบไป

๒) การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัย สำคัญในการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถี ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเกิดมาจากวิถีแห่งความ ศรัทธา เมื่อเกิดความศรัทธาแล้วก็จะเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มใจตามมา

๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีปฏิบัติของสี่ครูบา เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด การเรียนรู้เพื่อรับรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่จะสามารถนำไปต่อยอดเพื่อพัฒนาเป็นแนวนโยบาย

พื้นฐานในการพัฒนาสังคมได้ เพราะจากการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ

๔) บุคลากรโรงเรียนทั้งผู้บริหาร และคณะครู บุคลากรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำหลักอารยธรรมวิถีของครูบาที่โรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบา มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ ให้มากยิ่งขึ้น และควรพัฒนาพฤติกรรมตามหลักอารยธรรมวิถีให้เห็นเป็นรูปธรรม

#### ๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความศรัทธาในกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าทำไมผู้คนจึงมีความศรัทธาและพร้อมที่จะออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามวิถีปฏิบัติของครูบา และในปัจจุบัน จะมีปัจจัยหนุนเสริมใดบ้างที่จะทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมโดยยึดเอาแนวคิดของวิถีครูบาเป็นหลัก จะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนได้ อีกทั้ง ควรมีการวิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเฉพาะด้าน เพื่อติดตามและประเมินผลการปฏิบัติตนของบุคลากรในโรงเรียน หรือความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักอารยธรรมวิถี ของครูบาเพื่อให้เกิดผลการวิจัยที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและนักเรียน และควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการนำเอาหลักอารยธรรมวิถีของครูบาไปใช้ในการเรียนการสอน ก่อนและหลังใช้ เพื่อให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน

## บทที่ ๕

### สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน ๒. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ๓. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน และ ๔ เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีศรีครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) โดยได้คัดเลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และหลักปฏิบัติของอารยธรรมวิถีศรีครูตามแนวพระพุทธศาสนา รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และนโยบาย และกลไกการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยเฉพาะการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาที่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นนำกลุ่มเป้าหมายลงพื้นที่การวิจัยเพื่อการวางกรอบการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนที่จะใช้ในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม การวิเคราะห์ วิจัยข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการจำแนก จัดระเบียบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และการสนทนา จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดบุคคล

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

##### ๕.๑.๑ แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีศรีครูบาในจังหวัดลำพูน

##### ๑.แนวคิดและหลักคำสอนศรีครูบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า จากการศึกษาวิจัยสามารถความได้ว่า หลักคำสอนและหลักปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติของศรีครูบาในจังหวัดลำพูนนั้น ถือเป็นอารยวิถีแห่งการที่ชาวพุทธในลำพูน รวมถึงล้านน่านำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตาม เพื่อเจริญรอยตามคำสั่งสอน และทางการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ถูกถ่ายทอด และเจริญรอยตาม จนเป็นอารยวิถีแห่งล้านนา ผ่านศรีครูบาที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงนับได้



ว่าเป็น อารยวิถีที่ทรงคุณค่าอย่างหาประมาณไม่ได้ที่ถูกหล่อหลอมทั้งด้านคำสั่งสอน และ วัตรปฏิบัติ ที่มีแก่พุทธศาสนิกชนในลำพูน และล้านนาจากอดีตจนตราถึงปัจจุบัน

**๑) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาศรีวิชัย** ครูบาเจ้าศรีวิชัยท่านได้กล่าวสอนไว้ก่อนมรณภาพว่า "ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดีดังรูปปั้นนี้ให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณะ อบรมศรัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศต้นหาสิ่งแหวดล่อมทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ จงพยายามสั่งสอนอบรมศรัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเกิด" อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนา สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น ผูกมิตร เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหลักธรรมในข้อนี้ ครูบาศรีวิชัยจะเน้น ท่านจะสอนให้คนรักและสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ประกอบด้วย การเสียสละ พุดด้วยความจริงใจ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ

**๒) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาภิชัยขาวปี** หลักคำสอนของท่านก็เจริญรอยตามอาจารย์ คือ ครูบาศรีวิชัยทุกๆ ประการ แนวคิดของครูบาภิชัยขาวปี มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ครูบาภิชัยขาวปีได้รับมาโดยตรง ได้สืบทอด แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งพระนักพัฒนา ในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และ ครูบาภิชัยขาวปีก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการจาริกไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคม และการปฏิบัติตน **หลักขันติธรรม** หมายถึงหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ หมายถึง ความอดทนออกถ้อย อันเป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวในการที่ครูบาขาวปีได้นำมาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชน ในบ้านผาหมาม แนวปฏิบัติของท่านคือ หลักขันติธรรม ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักขันติธรรมมาโดยตลอดให้ความอดทน ออกถ้อย ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

**๓) แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา** ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาพยายามที่จะสอนชาวเขาให้เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้กุศโลบายต่างๆ เช่น ความเชื่อการนับถือผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องใจบ้าน ความเชื่อเรื่องการแต่งกาย เป็นความเชื่อที่ท่านเป็นผู้แสดงธรรมะ เพื่อให้ชาวกะเหรี่ยงเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติตาม คือ หลังจากฟังธรรมะแล้ว ทำให้ชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการรักษาศีล ๕ มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย สร้างความสามัคคีในชุมชน การใช้หลักศีล ๕ ในการพัฒนาด้านความเชื่อ คือ ละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด ไม่มีการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประทุพผิตในกาม การละเว้นจากการพุดปดงดเท็จ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและเครื่องดองของมีเมาทุกชนิด

๔) **แนวคิดและหลักคำสอนของครูบาพรหมา พรหมจักรโก** ครูบาท่านจะเน้นด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคุมกับสำนักเรียนปริยัติสามัญ เพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมมาพรหมจักรโก ได้นำหลักพรหมวิหาร ๔ มาเป็นแนวคำสอน และหลักปฏิบัติมาโดยตลอด ได้แก่ เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก ท่านเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน คิดถึงผู้อื่นก่อนเสมอ มีความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ท่านมีความวางใจเป็นกลางพิจารณาเห็นด้วยปัญญา นั่นเอง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบต่อตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบต่อตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความสามารถรับผิดชอบของตน

## ๒. หลักการปฏิบัติของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

แนวทางการปฏิบัติ ระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันทนื้อสัตว์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้างศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ สามารถจะแยกออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) **พระสงฆ์** เป็นผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งสภาวะความเป็นปัจเจกภาวะ แต่มีชีวิตเพื่อสังคภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญานเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกที่เป็นชุมชน เพราะชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้อง มีการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา ยิ่งในสมัยโบราณด้วยแล้ว วัดหรือพระสงฆ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย เผยแผ่พุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป

๒) **วัด** วัดจะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริงแม้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามยุคสมัยวัตถุนิยมแต่วัดจะต้องคงไว้ซึ่ง จิตนิยมบนหลักการสะอาดสว่างสงบของไตรสิกขาวัตนอกจากจะทำดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริง การทำนุบำรุงรักษาและดูแลถาวรวัตถุพุทธสถานต่างๆ ก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธด้วยแนวทางการปลุกจิตสำนึกในด้านการบำรุงรักษาวัดและพุทธสถานให้เกิดประโยชน์ ซึ่งหลักปฏิบัติของครูบาทั้ง ๔ ท่านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดมีดังนี้ การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน และสร้างคุณค่าให้ศาสนสถาน

๓) **ชุมชน** วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติไทย คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้คือ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่ง ที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่ววนภายนอก ครูบาทั้ง ๔ ท่านจึงได้ให้หลักปฏิบัติเพื่อป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชน ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย สร้างความสามัคคีในชุมชน เปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิต และการสร้างสาธารณประโยชน์ให้ชุมชน

### ๕.๑.๒ กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

พบว่า จากการวิจัยพบว่า การสร้างการเรียนรู้ในอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นได้มีการเรียนรู้และยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันตลอดมาจนปัจจุบัน ถึงแม้ว่าแนวคิดและวิธีการจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา แต่ยังคงยึดถือวิถีครูบาแบบดั้งเดิมมาปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งในการกระบวนการพัฒนาสังคมที่มีการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติของคนในชุมชนอยู่แล้ว ดังตัวอย่างกรณีของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา หรือครูบาวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของวิถีครูบาวงศ์ให้เกิดขึ้น ทั้งในขณะที่ครูบาวงศ์มีชีวิตอยู่และมรณภาพไปแล้ว เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการชุมชน การแบ่งความรับผิดชอบในชุมชน การไม่ทานเนื้อสัตว์ตามแนวปฏิบัติของครูบาวงศ์ การสร้างตัวแทนครูบา หรือที่เรียกว่า ตะเกี๊ยะ เพื่อเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณแทนครูบาวงศ์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้มที่ทุกคนในชุมชนจะต้องรับรู้และร่วมใจกันปฏิบัติตาม นำมาสู่การพัฒนาสังคมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

#### ๑. กระบวนการสร้างการเรียนรู้อารยธรรมวิถีของสี่ครูบา จากการวิจัยพบว่ามีกระบวนการเรียนรู้ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักสังคหวัตถุธรรม หลักพรหมวิหารธรรม และหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะการสั่งสอนของสี่ครูบาจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการต่างๆ อาทิ การแสดงธรรม การปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างการใช้ทานเรื่องเล่า เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมต่างๆ นั้นก็มีการสอดแทรกเนื้อหาในการสั่งสอนของสี่ครูบาอยู่เสมอ ซึ่งการสร้างวิธีการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาของสี่ครูบานั้น ปรากฏให้เห็นจากคำสั่งสอนต่างๆ การใช้ปฏิภาณโวหารประเภทนิทาน เป็นต้น ซึ่งพบว่าทั้ง ๔ ครูบานั้นต่างก็มีเทคนิควิธีการในการสร้างการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป แต่ส่วนใหญ่เน้นได้มุ่งเน้นในเรื่องของหลักสามัคคีธรรม เพราะหลักสามัคคีธรรมนั้นเป็นหลักธรรมสำคัญของการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนั้น ครูบาทั้งสี่รูปได้เน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมเจริญสติปัญญา ๔ เป็นสำคัญ เพื่อเน้นการพัฒนาจิตใจของตนให้สูงก่อนที่จะไปสั่งสอนผู้อื่น

๒) การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักภูมิปัญญา อารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติ เรียนรู้ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาต่างๆ ของสี่ครูบานั้นต่างก็มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามความถนัดและภูมิรู้ของแต่ละท่าน ส่วนใหญ่แล้วจะเน้นในเรื่องของการก่อสร้าง การพัฒนาสังคม การพัฒนาจิตใจ ซึ่งครูบาแต่ละท่านนั้นต่างก็มีภูมิปัญญาที่เน้นไปตามความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีทั้งหมดก็ตาม อย่างเช่น ครูบาศรีวิชัย ก็

มุ่งเน้นไปที่การก่อสร้าง ครูบาชาวปีจะมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้างและการศึกษา ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต และครูบาพรหมา จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ ภูมิปัญญาหรือวิถีปฏิบัติที่ครูบาแต่ละท่านได้ยึดถือปฏิบัติที่ต่างก็มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การสร้างการเรียนรู้สู่ชุมชนนั้นก็คือการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างและอาศัยพลังศรัทธาสามัคคีในการช่วยกันทำ ช่วยกันปฏิบัติ และร่วมกันเป็นเจ้าของ ซึ่งหลักการต่างๆ นั้นต่างก็มีความสำคัญในการพัฒนาสังคมแทบทั้งสิ้น

๓) ภูมิธรรม ภูมิปัญญา สุวิถีปฏิบัติ วิถีครูบาจากการนำภูมิธรรม ภูมิปัญญา ไปสู่วิถีการปฏิบัติ นั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับสังคมชุมชน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบหรือแบบแผนที่ชัดเจนมากนัก แต่ก็สามารถที่จะสังเกตและเรียนรู้เอาหลักปฏิบัติต่างๆ ของครูบามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมได้ การนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนา (หลักธรรม) มาประยุกต์เข้ากับภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาสังคมของสี่ครูบานี้ นับได้ว่าเป็นกุศโลบายสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎระเบียบใดๆ ของทางราชการมาบังคับ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาเป็นสำคัญ อันเกิดจากความเชื่อ ความเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของสี่ครูบาที่ท่านได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง และที่สำคัญ เป็นการสืบสานปณิธานของครูบาอาจารย์ทั้งหลายในอดีตที่มุ่งหวังให้เกิดพลังศรัทธานำพาพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งในยุคสมัยนั้นความสามารถในการพัฒนาสังคมก็ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ทั้งวัดวาอาราม โรงเรียน โรงพยาบาล ชุมชนต่างๆ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจควบคู่กันไป

## ๒. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้นในสังคม ซึ่งจากการศึกษาวิจัยโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๕ แห่ง พบว่า ทั้ง ๕ แห่งได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการมีส่วนร่วม ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการร่วมกับชุมชน ชาวบ้านในการดำเนินการในส่วนของการวางแผน ซึ่งในขั้นตอนนี้ทุกแห่งจะมีการประชุมหมู่บ้านหรือการประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อเป็นการพูดคุย ทารือเบื้องต้นเพื่อสอบถามความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งการประชุมคานั้นจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการแสดงความคิดเห็นของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่า การดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบของการดำเนินการของทางราชการมากกว่าที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วม เว้นเสียแต่ว่าเป็นโครงการที่ถูกบรรจุเข้าไว้ในโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการดำเนินการจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะเป็น

เจ้าภาพในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ ส่วนเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ จะเป็นกำลังหลักในเรื่องของแรงงานเป็นสำคัญ

๓) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๕ แห่งนั้น ได้เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลคือ ชาวบ้านได้มีการติดตามการดำเนินการโครงการของเจ้าหน้าที่อยู่เสมอ รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการติดตามประเมินผลด้วย และที่สำคัญคือ ทุกหมู่บ้านจะมีช่างฝีมือประจำหมู่บ้านอยู่แล้ว ก็จะอาศัยช่างฝีมือในชุมชนเหล่านี้เป็นผู้ติดตามประเมินผลด้วย แต่อาจไม่ได้เป็นการติดตามประเมินผลอย่างเป็นทางการมากนัก เพราะการตรวจสอบหรือการติดตามประเมินผลต่างๆ นั้นจะเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง เช่น กองช่างขององค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือเทศบาล เป็นต้น แต่ชาวบ้านในชุมชนจะทำหน้าที่ในการ "ตรวจสอบ" ว่าเป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่ หรือความต้องการต่างๆ ที่เสนอไว้ในคราวทำประชาคมหมู่บ้านนั้นได้รับการตอบสนองผ่านโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการในหมู่บ้านหรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการติดตามประเมินผลในส่วนนี้มากกว่าที่จะไปติดตามประเมินผลในส่วนของผลการดำเนินงานของโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์หรือรับผลประโยชน์ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในด้านนี้เป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ และชาวบ้านยังคงมีความรับรู้ในเรื่องของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งจากการลงพื้นที่ในการสังเกตการณ์การใช้ประโยชน์จากสาธารณูปการต่างๆ ที่ดำเนินการตามโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน พบว่าชาวบ้านได้มีการร่วมใช้ประโยชน์กันทุกฝ่าย เช่น ถนน อาคารเอนกประสงค์ ฼าปนสถาน ซึ่งมีการแผ้วถาง ทำความสะอาด และร่วมกันดูแลรักษาอยู่เสมอ โดยพบว่าในหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลนาทรายนั้นได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ ของหมู่บ้านอยู่เสมอ โดยยึดถือคติที่ว่า “ร่วมสร้าง ร่วมใช้ ร่วมดูแล” ซึ่งการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์นั้นก็คือร่วมกันใช้ประโยชน์และร่วมกันดูแลรักษา

### ๓. กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

จากการศึกษาวิจัย พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีที่สี่ครูบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสี่ครูบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติโยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งมีการเรียนรู้ผ่านการแสดงธรรม การเล่านิทานเปรียบเทียบ อีกทั้งยังมีการใช้หลักภูมิปัญญาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งการมีส่วน

ร่วมนั้นจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำงาน การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ วัตถุอาราม โรงพยาบาล โรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่นๆ และในปัจจุบันนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถี ครุบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครุบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ ผ่านโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน คือ ๑) ร่วมวางแผน ได้แก่ การประชุม/ประชาคม เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหาและสรุปเป็น โครงการเสนอกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านการประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ๒) ร่วมดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ นับได้ว่ามีความสำคัญมากตามอารยธรรมวิถีสี่ครุบา เพราะ เป้าหมายสำคัญคือให้ชาวบ้านได้ร่วมกัน *ลงแรง ลงทุน ลงงานร่วมกัน* ซึ่งในการมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้จึง ได้เกิดสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นคือ *จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตอาสา* ขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่งความมี จิตสาธารณะหรือจิตอาสาที่มีได้เป็นเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันใดๆ แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงศรัทธาที่มีต่อครุ บา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันจนเป็นผลสำเร็จในหลายๆ ประการ ๓) ร่วม ติดตามประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันของทั้งชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการ ร่วมกันตรวจสอบผลการดำเนินการว่าเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ในส่วนของชาวบ้านจะคอย ตรวจสอบว่าการดำเนินงานโครงการนั้นเป็นไปตามที่เสนอไว้ในคราวประชาคมหมู่บ้านหรือไม่ และ ๔) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจาก โครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษาภายใต้ความรู้สึ่ว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ อบจ. ก็จะต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า *จิตสำนึกความเป็นเจ้าของ ร่วม* ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้ทุกคนจะได้ช่วยกันใช้สอย ช่วยกันดูแลรักษา เสมือนหนึ่งว่าเป็นสมบัติ ของตนเอง

### ๕.๑.๓ การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรม วิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน พบว่า

๑. **แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา** พบว่า แนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ของสี่ครุบาอันจะนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติ แนวคิดและหลักคำสอน ของสี่ครุบานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นวิธีการที่คล้ายกันกล่าวคือ การรักษาศีล การเป็นแบบอย่าง มี เมตตา ความอดทน ส่งเสริมการศึกษา พัฒนาชุมชน เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการใน การปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการนำทางชีวิตสู่ความเจริญ ซึ่งครุบาแต่ละท่านก็จะมี เอกลักษณะในเรื่องของแนวคิดและวิธีการพัฒนาพระสงฆ์

๒. **พัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบาในจังหวัดลำพูน** พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครุบาแต่ละท่านสามารถสรุปได้ว่ามี หลักสำคัญ อยู่ ๕ ข้อหลัก โดยแต่ละข้อครุบาท่านก็ได้้นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานในการฝึกดังนี้ ๑) การ

พัฒนาทางกายใช้หลักหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อให้เกิดจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส ๒) การพัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การพัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ดังที่กล่าวมาทุกข้อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา

### ๓. รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี

**๔ ครุบาในจังหวัดลำพูน** พบว่า รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครุบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ **การปฏิบัติดี** เป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่งที่ดีด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล **เป็นผู้มีปัญญา** การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม **หมั่นขัดเกลาจิตใจ** หากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจากทุกข์ **สร้างพื้นที่เรียนรู้** การจัดการสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่กว้างใหญ่ถ้าตัวพระสงฆ์เองสามารถจัดการสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ **ทำเพื่อส่วนรวม** ต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อนตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

### ๕.๑.๔ การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน

**จังหวัดลำพูน** พบว่า การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายได้นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องดำเนินการส่งเสริมการบริหารจัดการงาน ๖ ด้าน ๑) ด้านวิชาการ ผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผน แบ่งกลุ่มนักเรียน จัดหลักสูตรการเรียนการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ในด้านกระบวนการจัดการจัดการเรียนการจัดการศึกษา ส่งเสริมให้ใช้วิธีการจัดการศึกษาตามแบบอย่างพระพุทธองค์ทรงสอนสอนให้เกิดศรัทธา อารธนาพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถมาสอนหรือผู้ทรงคุณธรรมในชุมชนมาเป็นวิทยากร ๒) ด้านงบประมาณ มีการวางแผนที่จะใช้เงินงบประมาณและเงินนอกงบประมาณในการจัดซื้อและจัดจ้าง ให้ถูกต้องตามระเบียบ ในส่วนจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับด้านบริหารจัดการงบประมาณ การจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ควรวางแผนจัดสรรเงินงบประมาณให้สอดคล้องกับบริบทโดยอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม ๓) ด้านกิจกรรม เป็นงานให้บริการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้แก่นักเรียนในทุก ๆ ด้าน สถานศึกษาควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ให้ครูและนักเรียนได้ร่วมกันประกอบศาสนกิจโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จัดปาฐกถธรรมนิทรรศการ กิจกรรมประกวดส่งครูและนักเรียนเข้าประกวดในระดับต่างๆ ในสถาบันทางศาสนาและภาคเอกชนที่ร่วมจัดการประกวดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ๔) ด้านบุคลากร เป็นงานที่มีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การบริหารการศึกษาประสบความสำเร็จ ได้ การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้บุคลากรทำให้เป็นบุคคลที่มีความศรัทธา มีทักษะและวิธีการใน

การถ่ายทอดคุณธรรมและจริยธรรมสู่นักเรียน สถานศึกษาสามารถส่งเสริมด้วยกระบวนการจัดการศึกษาที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียน โดยการเข้ารับการอบรมความรู้ทางศาสนา เพื่อให้เกิดศรัทธาอันถ่องแท้ถูกต้อง มีเหตุผล สามารถอธิบายเหตุแห่งการกระทำและผลที่เกิดจากการกระทำ สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรด้วยการพิจารณาความดีความชอบเมื่อบุคลากรประกอบคุณงามความดีหรือประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา ตลอดจนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคลากร ๕) ด้านอาคารสถานที่ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่ สถานศึกษาสามารถบริหารจัดการอาคารสถานที่เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาพุทธศาสนาได้ ทำการจัดการศึกษาเป็นห้องพระพุทธศาสนา จัดหาจัดทำวัสดุอุปกรณ์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการศึกษาหาความรู้ของนักเรียน สร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยลักษณะทางธรรมชาติและความงามจากศิลปวัฒนธรรม ของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบศาสนกิจ ทำให้การเรียนการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ นักเรียนได้เรียนรู้เข้าใจตรงวัตถุประสงค์เกิดสัมมาทิฐิและเกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น และ ๖. ด้านชุมชนสัมพันธ์ โรงเรียนที่อยู่ในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ การให้การศึกษาแก่ชุมชนการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน โรงเรียนมีความใกล้ชิดกับศาสนธรรมและศาสนวัตถุพึงได้รับประโยชน์ในการจัดการเรียนการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยใช้ทรัพยากรอย่างเต็มศักยภาพ โดยอาราธนา นิมนต์พระภิกษุมานั่งเป็นที่ปรึกษาการจัดการเรียนการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ปรับหลักสูตรและวิธีการจัดการศึกษาให้เป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติได้บังเกิดผลดีต่อนักเรียน

**รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา** ประกอบไปด้วย **ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน** ประกอบไปด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา ขั้นที่ ๒ ขั้นสังเกต ขั้นที่ ๓ ขั้นสัมผัส ขั้นที่ ๔ ขั้นสำรวจ ขั้นที่ ๕ ขั้นสืบค้น ขั้นที่ ๖ สังสมปัญญา และขั้นที่ ๗ ประเมินผลและประยุกต์ใช้ **หลักการตามแนวอารยธรรมวิถีสี่ครูบา** ประกอบด้วย ๑) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ๒) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓) การตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ๔) การจาริกธุดงค์วัตร ๕) พัฒนาเป็นงานสาธารณกุศล ๖) การเคารพนับถือพระพุทธศาสนา ๗) การปฏิบัติธรรมให้ดูเป็นตัวอย่าง ๘) สร้างอาชีพให้ชาวกระเหรี่ยง ๙) หลักธรรมสังคหะวัตถุ ๔ ๑๐) การฉันมังสวิรัตติ และ ๑๑) อภัยทาน และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนมีความสอดคล้องกับแนวคิดหลักการตามแนวพุทธ คือ ๑) เบญจศีล ๒) เบญจธรรม ๓) วิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔) ธุดงค์วัตร ๕) สังคหวัตถุ และ ๖) บุญกิริยวัตถุ ๓

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย ท่านจึงได้สืบสานปณิธานโดยได้เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนต่างๆ และครูบาแต่ละท่าน ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทั้งสิ้น



**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับหลักการจัดการศึกษาด้านเนื้อหาสาระที่เรียน**  
การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบา มาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับด้านการวางแผนการเรียนการสอน** ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาด้านการวางแผนการเรียนการสอน โดยได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดีงามของครูบา เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครูและของนักเรียน

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับการจัดการศึกษาด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา**  
การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบา มีการให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อวีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดพัฒนาสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับการจัดการศึกษาด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน** โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา โดยมีการสวดบทบารมี ๓๐ ทัก ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ มีการนิมนต์พระมารับบิณฑบาต เพื่อให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เพื่อแม่ การรู้จักทำบุญด้วยการให้ทาน อีกทั้งทางโรงเรียนยังให้ความสำคัญในการนำเอาเรื่องราวของครูบา มาเสริมในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษาทุกท่านก็เอาใจใส่เป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรมเสริม และสนับสนุนงบประมาณมาช่วยในการดำเนินการ ผู้ปกครองส่วนมากก็อยู่ในศีลอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอนในโรงเรียน กิจกรรมต่างๆ หรือการดำรงชีวิตของครอบครัว ที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนมีความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธา และสิ่งที่ครูบาแนะนำล้วนเป็นเรื่องของศีลห้าที่เอามาปฏิบัติ

**การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูกับหลักการจัดการศึกษาด้านการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้** ครูมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบา มาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบา คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเตอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม และการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ สามารถสรุปสาระและเชื่อมโยงเพื่อการนำมาวางแผนทำโครงการ หรือจัดทำแฟ้มสะสมงานแต่ละวิชาได้ จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแผนกสามัญศึกษา คະແນนจากจิตอาสาพัฒนาสังคม คະແນนจากความประพฤติเหมาะสมกับการเป็นศาสนทายาท ตามวัตถุประสงค์ของครูบา

**วิเคราะห์การบูรณาการการรักษาศีลห้าในโรงเรียน** ในการพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน เป็นการประยุกต์ใช้หลักศีลห้าเพื่อให้พัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน ครูอาจารย์สอนศีลห้าหน้าเสาธง ในช่วงเช้า อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้ง ครั้งละ ๔-๕ นาทีเป็นอย่างน้อยและเชิญหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง มาสอนเรื่องศีลห้า นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องศีลห้าบ่อยๆก็จะทำให้ซึมซับและเข้าใจเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่ การพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน

## ๕.๒. อภิปรายผลการวิจัย

### ๕.๒.๑ แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า ครูบาทั้ง ๔ ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกล่าวอ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบา อภิชัยขาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) และครูบาพรหมมาพรมจักโก ครูบานับเป็นพระ อริยสงฆ์ของ พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละ ให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็น ประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครู บานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น เข้มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา **สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง โสภา ชานะมูล<sup>๑</sup>** พบว่า คติความเชื่อของชาวบ้านที่ผูกพันอยู่กับ ความเชื่อเรื่องบุญกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมและประเพณี จึงเป็นไป เพื่อให้ ตัวเองหลุดพ้นจากเคราะห์กรรมและความทุกข์ต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ ประกอบ พิธีกรรมและเป็นสื่อกลางในการช่วยให้ราษฎรเหล่านี้พ้นจากเคราะห์ภัย และสะสมบุญไว้ภายในชาติ หน้า นอกเหนือจากนี้ยังมีคติความเชื่อเรื่อง ตนบุญ อันหมายถึงพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องและศรัทธา ในบุญบารมี ที่พิเศษว่าสงฆ์ทั่วไป ครูบาศรีวิชัยซึ่งมีฐานะเป็น ตนบุญ จึงเป็นศูนย์กลางความนับถือของ ผู้คนในสังคม สำหรับแนวการปฏิบัติ ระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การ เสร้งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันทนื้อสัตว์ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแพร่ ศาสนธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้าง โรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และงาน สาธารณะประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆสอดคล้องกับ **พระครูสมุห์หรรวิทย์ ผาสุ โภพบว่า** ความเข้มแข็งของชุมชน มีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการ

<sup>๑</sup> โสภา ชานะมูล, ครูบาศรีวิชัย 'ตนบุญ'แห่งล้านนา (พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๘๑). (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔).

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชน เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เข้มแข็ง และได้พัฒนาต้นกล้า หรือเยาวชนของชุมชนเป็นคนดีศรีสุพรรณ ซึ่งนับว่าพระสงฆ์นอกจากจะส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณสามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป<sup>๒</sup> และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี)<sup>๓</sup> พบว่า บทบาทการดำเนินงานของพระสงฆ์ได้สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคมมาโดยตลอด เพียงแต่การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมีเพียงบางด้าน เพราะชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคม ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงทำหน้าที่แทนบทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงแสดงบทบาทเพียงการมีส่วนร่วมการดำเนินงานในชุมชนและเป็นเพียงผู้สนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนเท่านั้น

#### ๕.๒.๒ กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน

พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบานั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีสี่ครูบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับงานวิจัยของสุปราณี จันทร์ส่งบุญทัน ดอกไธสง สอาด บรรณเจตฤทธิ และบุญเรือง ศรีเหรียญพบว่า การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ ๖. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน<sup>๔</sup>

กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นทั้งสี่ครูบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติโยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้

<sup>๒</sup> พระครูสมุห์วรวิทย์ ฝาสุโก วิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน :กรณีศึกษาชุมชนวัดสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๔, (ฉบับพิเศษ ๒๕๕๙) : ๒๗๑.

<sup>๓</sup> พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน, วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, ปีที่ ๑, ฉบับที่ ๑, (มกราคม – มิถุนายน-๒๕๕๙) : ๑-๒.

<sup>๔</sup> สุปราณี จันทร์ส่งบุญทัน ดอกไธสง สอาด บรรณเจตฤทธิ และบุญเรือง ศรีเหรียญ, การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง, วารสารวิจัยและพัฒนา วลัยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๓, (เดือนกันยายน – เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘) : ๒๗๓-๒๗๔.

เห็นเป็นตัวอย่าง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถีครูบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครูบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ ผ่านโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน คือ ๑) ร่วมวางแผน ได้แก่ การประชุม/ประชาคม เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหาและสรุปเป็นโครงการเสนอกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านการประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ๒) ร่วมดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ นับได้ว่ามีความสำคัญมากตามอารยธรรมวิถีครูบา เพราะเป้าหมายสำคัญคือให้ชาวบ้านได้ร่วมกัน ลงแรง ลงทุน ลงงานร่วมกัน ซึ่งในการมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้จึงได้เกิดสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นคือ *จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตอาสา* ขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่งความมีจิตสาธารณะหรือจิตอาสาที่มีได้เป็นเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันใดๆ แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงศรัทธาที่มีต่อครูบา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันจนเป็นผลสำเร็จในหลายๆ ประการ ๓) ร่วมติดตามประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันของทั้งชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการร่วมกันตรวจสอบผลการดำเนินการว่าเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ในส่วนของชาวบ้านจะคอยตรวจสอบว่าการดำเนินงานโครงการนั้นเป็นไปตามที่เสนอไว้ในคราวประชาคมหมู่บ้านหรือไม่ และ อปท. ในพื้นที่จะตรวจสอบในเรื่องของการก่อสร้างว่าเป็นไปตามมาตรฐานหรือแบบแปลนหรือไม่ และ ๔) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากโครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษาภายใต้ความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ อบจ. ก็จะต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า *จิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วม* ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้ทุกคนจะได้ช่วยกันใช้สอย ช่วยกันดูแลรักษา เสมือนหนึ่งว่าเป็นสมบัติของตนเองและสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยเมื่อครั้งที่ครูบาไปเป็นประธานบูรณปฏิสังขรณ์ หรือก่อสร้างพุทธสถานต่างๆ จะมีแรงงานจากชาวบ้านที่ศรัทธาเลื่อมใสในตัวครูบา มาช่วยทำการก่อสร้าง ส่วนพ่อค้า คหบดีจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนในเรื่องของทุนทรัพย์และอาหารการกินต่างๆ ซึ่งวิธีปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำมายึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ที่ได้ให้ความสำคัญกับโครงการดังกล่าวเป็นอย่างมาก และได้บรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาจังหวัดลำพูนด้วยสอดคล้องกับงานวิจัยของภคิณี กัลยาณมิตร พบว่า เจ็อนไขสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม ๒. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน และ ๓. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความ

ทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์<sup>๕</sup>

### ๕.๒.๓ การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ของครูบาแต่ละท่านสามารถสรุปได้ว่า มีหลักสำคัญอยู่ ๕ ข้อหลัก โดยแต่ละข้อครูบาท่านก็ได้นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานในการฝึก ดังนี้ ๑) การพัฒนาทางกายใช้หลักหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อให้เกิดจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส ๒) การพัฒนาศาสนสถาน ๓) การพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ๔) การพัฒนาความรู้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ ๕) การพัฒนาจิตใจได้นำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ ดังที่กล่าวมาทุกข้อเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา นำไปสู่การสร้างความสุขในตนเอง สังคม ชุมชนและประเทศสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ดวงพร ภาคหาญ**<sup>๖</sup> พบว่า การเห็นคุณค่าในตนเองจากทั้งองค์ประกอบภายในองค์ประกอบภายนอก และการเห็นคุณค่าในตนเองภาพรวม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับสุขภาพจิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ การดำเนินกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ ควรดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องและสร้างความยั่งยืนของการดำเนินกิจกรรมด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้นและมีสุขภาพจิตที่ดีมากขึ้นตามไปด้วย

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี ๔ ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การปฏิบัติดีเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดคือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่งที่ดี ด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล เป็นผู้ที่มีปัญญาการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อสู่โลกุตรธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจหากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เองจะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจากทุกข์ สร้างพื้นที่เรียนรู้การจัดสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่กว้างใหญ่ถ้าตัวพระสงฆ์เองสามารถจัดสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ ทำเพื่อส่วนรวมต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับ **ธนารัฐ มีสวຍ อ้อมเดือน สดมณี**

<sup>๕</sup> ภิศักดิ์ กัลยาณมิตร, การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๑๑, ฉบับที่ ๓, (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๓๐๕.

<sup>๖</sup> ดวงพร ภาคหาญ, การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเห็นคุณค่าในตนเองกับระดับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ เขตรับผิดชอบศูนย์สุขภาพชุมชนเขตเมือง รพ.แพร่ (รองชื่อ), *Journal of the Phrae Hospital*, ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๑, (กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๕๙) : ๑๓.

และสุภาพร ณะชานันท์<sup>๗</sup> พบว่า การเห็นคุณค่าแท้ในตนเอง มีทั้งหมด ๗ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ให้ความเคารพในตัวเองที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน ๒) ยอมรับในความสามารถและสถานภาพของตนตามความเป็นจริง ๓) กล้าคิดกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ๔) สามารถพูดถึงข้อผิดพลาดหรือปมด้อยของตนเองได้อย่างตรงไปตรงมา ๕) ชอบสั่งสมประสบการณ์ที่ท้าทายความสามารถ ๖) พยายามพิสูจน์ความสามารถของตนเมื่อถูกตำหนิ ๗) สามารถประนีประนอมเอาความต้องการของผู้อื่นและของตนเองไว้ร่วมกันได้และสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต พัฒผล วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา<sup>๘</sup> พบว่า รูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมฐานมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และการประเมินประสิทธิผลของรูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

#### ๕.๒.๔ การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรม ที่จะนำไปสู่จุดหมายของการศึกษาได้ก็คือ มรรค ๘ ซึ่งย่อได้เป็น ศีล สมาธิ และปัญญา ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ ๑) ตนเอง ๒) สิ่งแวดล้อม และ ๓) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม กระบวนการตามหลักพุทธธรรมที่สามารถช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างเหมาะสม ได้แก่ การสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ ซึ่งได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นขั้นตอนที่คล้ายกันกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สอดคล้องกับ สุวิทย์ มูลคำและคณะ<sup>๙</sup> ที่ได้ความหมายของบูรณาการ คือการนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ คือหลักสูตรที่นำเอาเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละรายวิชาหมดไป เช่นเดียวกัน การเรียนการสอนที่ดำเนินการด้วยวิธีบูรณาการเราเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ คือ เน้นที่องค์รวมของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชาและเน้นที่การเรียน

<sup>๗</sup> ธารัฐ มีสวຍ อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ณะชานันท์, การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล:กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, ปีที่ ๒, ฉบับที่ ๑, (มกราคม ๒๕๕๓) : ๖๕-๖๖.

<sup>๘</sup> สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต พัฒผล วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา, การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน, วารสารแพทยนาวิ, ปีที่ ๔๖, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม-สิงหาคม, ๒๕๖๑) : ๓๔๙.

<sup>๙</sup> สุวิทย์ มูลคำและคณะ, Child center : Storyline method : การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง,(กรุงเทพมหานคร:ที.พี.พริน จำกัด ,๒๕๔๒)

ของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของครูและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พินสุดา สิริธรรังศรี**<sup>๑๐</sup> พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมกับขนาดและความพร้อม แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มบริหารจัดการที่พัฒนาขึ้นจากการบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม กลุ่มรูปแบบการบริหารจัดการแบบอิสระและในกำกับของรัฐ มี ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการบริหารจัดการแบบอิสระ และรูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาในกำกับของรัฐ และกลุ่มบริหารจัดการที่กำหนดขึ้นใหม่ซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดในการนำไปใช้กับสถานศึกษาทุกขนาดตามความพร้อม

การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายได้นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องดำเนินการส่งเสริมการบริหารจัดการงาน ๖ ด้าน ๑) ด้านวิชาการ ผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผน แบ่งกลุ่มนักเรียน จัดหลักสูตรการเรียนการจัดการศึกษา ๒) ด้านงบประมาณ ในส่วนจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ควรวางแผนจัดสรรเงินงบประมาณให้สอดคล้องกับบริบทโดยอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม ๓) ด้านกิจกรรม สถานศึกษาควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ให้ครูและนักเรียนได้ร่วมกันประกอบศาสนกิจโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จัดปาฐกถธรรมนิทรศการ กิจกรรมประกวดส่งครูและนักเรียนเข้าประกวดในระดับต่างๆ ในสถาบันทางศาสนา ๔) ด้านบุคลากร สถานศึกษาสามารถส่งเสริมด้วยกระบวนการจัดการศึกษาที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียน โดยการเข้ารับการอบรมความรู้ทางศาสนาเพื่อให้เกิดศรัทธาอันถ่องแท้ถูกต้อง มีเหตุผล สามารถอธิบายเหตุแห่งการกระทำ และผลที่เกิดจากการกระทำ ๕) ด้านอาคารสถานที่ เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาพุทธศาสนาได้ ทำการจัดการศึกษาเป็นห้องพระพุทธศาสนา และ ๖. ด้านชุมชนสัมพันธ์ โรงเรียนมีความใกล้ชิดกับศาสนธรรมและศาสนวัตถุ ในการจัดการเรียนการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยใช้ทรัพยากรอย่างเต็มศักยภาพ สอดคล้องกับสมพร วงษ์ศรีแก้ว<sup>๑๑</sup> ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนบ้านโพหนอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๒ พบว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนบ้านโพหนอง ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็กก่อนการปรับปรุงพัฒนา มีปัญหาในการบริหารงานวิชาการอยู่ในระดับมากที่สุด กล่าวคือ ไม่มีกระบวนการปรับปรุงพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น ไม่มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หลังจากการปรับปรุงพัฒนาโดยใช้กลยุทธ์การประชุมเชิงปฏิบัติการและการปฏิบัติจริงแล้ว มีผลให้ได้กระบวนการปฏิบัติงานที่ทำให้การบริหารงาน

<sup>๑๐</sup> พินสุดา สิริธรรังศรี, วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๖).

<sup>๑๑</sup> สมพร วงษ์ศรีแก้ว, “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนบ้านโพหนอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๒”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๑).

วิชาการมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น คือ กระบวนการสำรวจสภาพปัญหาและกระบวนการหากลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาโดยยึดหลักความพอประมาณของเศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการปฏิบัติ กระบวนการสังเกต/ตรวจสอบ และกระบวนการประเมินผล จากการใช้กระบวนการพัฒนาดังกล่าว ทำให้การปฏิบัติงานการปรับปรุงพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมากที่สุด

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบา มาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน สอดคล้องกับสำนักงานวิจัยแห่งชาติ<sup>๑๒</sup> ที่ได้กล่าวถึงการวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการ งานวิจัยแบบบูรณาการ ว่างานวิจัยแบบบูรณาการ เป็นการวิจัยที่ผนวกสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน มีการรายงานผลงานวิจัยแบบปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับหน่วยงานบริหารนโยบายระดับชาติเพื่อนำไปสู่การดำเนินนโยบายที่เหมาะสมและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศการวิจัยแบบบูรณาการจะช่วยลดปัญหาความซ้ำซ้อนของงานวิจัย เนื่องจากมีการเชื่อมโยงหน่วยงานด้านการวิจัย เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการปฏิบัติงาน มีการกำหนดภารกิจต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐในทางปฏิบัติอย่างเป็นทางการก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยที่ทันต่อปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ การหาความรู้ ความจริง ด้วยกระบวนการที่เชื่อถือได้ในการศึกษาพื้นที่หรือเรื่องราวของกลุ่มคน โดยมีข้อสงสัยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เบื้องหลังเป็นอย่างไร มีการกำหนดโจทย์ปัญหาไว้ล่วงหน้า แล้วจึงดำเนินการค้นหาคำตอบ ซึ่งใช้กระบวนการในเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ถ้าเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ต้องมีการกำหนดโจทย์ปัญหาที่ชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในงานวิจัยเชิงคุณภาพจะกำหนดโจทย์เป็นลายลักษณ์อักษร<sup>๑๓</sup>

### ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ซึ่งจากการวิจัย พบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมนั้นจะเป็นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โดยการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ข้อจำกัดหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้คือ การรับรู้

<sup>๑๒</sup> สำนักงานวิจัยแห่งชาติ , การวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการ เอกสารแผนงานวิจัยแบบบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙)

<sup>๑๓</sup> สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน , (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.



อารยธรรมวิถีของสี่ครูบา พบว่า แม้แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังไม่ทราบถึงองค์ความรู้นี้ ผู้วิจัยและคณะจำเป็นต้องสกัดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาออกมา เพื่อที่จะนำไปอภิปราย พูดคุย และทำความเข้าใจให้กับผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาสังคม ซึ่งในท้ายที่สุดก็เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ สามารถเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการกำหนดนโยบาย จนกระทั่งนำไปสู่การอนุมัติโครงการการพัฒนาสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ที่ถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

### ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดลำพูน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ควรมีการสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของสี่ครูบา และสกัดเป็นองค์ความรู้ที่แท้จริงออกมา เพราะการศึกษาอัตชีวประวัติของสี่ครูบานั้นส่วนมากจะเป็นการศึกษาในแง่เชิงประวัติบุคคลมากกว่า ซึ่งจะไม่สามารถมองเห็นได้ถึงวิถีปฏิบัติที่แท้จริงของสี่ครูบาได้อย่างชัดเจน

๒) สถานศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ควรมีการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาที่อยู่ในแต่ละอำเภอมาประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างจริงจัง สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรภายในโรงเรียน แล้วกำหนดเป็นนโยบายในการนำมาใช้ในการจัดการศึกษา กำหนดแผนยุทธศาสตร์ด้านการดำเนินงานตามอารยธรรมวิถีของครูบาแต่ละท่านให้เห็นเป็นรูปธรรม และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และควรมีการส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักอารยธรรมวิถี โดยการนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กนักเรียนในทุกระดับชั้นและให้กับบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากขึ้น

### ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรบูรณาการแนวคิด และหลักปฏิบัติเพื่อนำสู่การส่งเสริมการพัฒนาด้านบุคคล เป็นการฝึกอบรม อันเป็นกระบวนการในการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ ให้กับบุคคล สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เขาเหล่านั้นกลับมาพัฒนาองค์กร และส่งเสริมการพัฒนาด้านการปกครอง เป็นการใช้อำนาจอธิปไตยตามหลักธรรมาภิบาลในแนวอารยวิถี เพื่อเป็นอัตลักษณ์ และความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนขององค์กรสืบไป

๒) การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถี ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเกิดมาจากวิถีแห่งความศรัทธา เมื่อเกิดความศรัทธาแล้วก็จะเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มใจตามมา

๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีปฏิบัติของสี่ครูบา เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด การเรียนรู้เพื่อรับรู้นั้นเป็นกระบวนการสำคัญที่จะสามารถนำไปต่อยอดเพื่อพัฒนาเป็นแนวนโยบาย

พื้นฐานในการพัฒนาสังคมได้ เพราะจากการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ

๔) บุคลากรโรงเรียนทั้งผู้บริหาร และคณะครู บุคลากรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำหลักอารยธรรมวิถีของครูบาที่โรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบา มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ ให้มากยิ่งขึ้น และควรพัฒนาพฤติกรรมตามหลักอารยธรรมวิถีให้เห็นเป็นรูปธรรม

### ๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความศรัทธาในกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าทำไมผู้คนจึงมีความศรัทธาและพร้อมที่จะออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามวิถีปฏิบัติของครูบา และในปัจจุบัน จะมีปัจจัยหนุนเสริมใดบ้างที่จะทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมโดยยึดเอาแนวคิดของวิถีครูบาเป็นหลัก จะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนได้ อีกทั้ง ควรมีการวิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเฉพาะด้าน เพื่อติดตามและประเมินผลการปฏิบัติตนของบุคลากรในโรงเรียน หรือความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักอารยธรรมวิถี ของครูบาเพื่อให้เกิดผลการวิจัยที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและนักเรียน และควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการนำเอาหลักอารยธรรมวิถีของครูบาไปใช้ในการเรียนการสอน ก่อนและหลังใช้ เพื่อให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน

## บรรณานุกรม

### ๑. ภาษาบาลีไทย-ไทย

#### ๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.  
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

#### ๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

##### ๑.๒.๑ หนังสือ

กถิน อรรถโยธิน. อธิบายธรรมวิภาค น.ธ. ตี. กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๓๒.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. เอกสารร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี  
งบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙. ลำพูน : สำนักงานจังหวัดลำพูน, ๒๕๕๘.

กิตติพันธ์ รุจิรกุล. ทฤษฎีผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์  
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

เตโช สนวนนท์. บทบาทตามกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๘.

ธ ธรรมศรี. คู่มือ คู่สวดอุปัชฌาย์. กรุงเทพมหานคร : หจก. รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๙

ชิตยา สุวรรณชฎ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร  
จำกัด, ๒๕๔๖.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา. สังคมปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์  
โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๗.

ปราณี รามสูตร และจำรัส ดั่งสุวรรณ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ ๓.  
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนะการพิมพ์, ๒๕๔๕.

ปรัชญา เวสารัชช. หลักการจัดการศึกษา. เอกสารประกอบชุดฝึกอบรมผู้บริหาร : ประมวลสาระ.  
โครงการพัฒนาผู้บริหารการศึกษาผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้นำชุมชนและผู้นำองค์กรปกครอง  
ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๗.

\_\_\_\_\_. เยาวชนกับศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมทาน, ๒๕๒๒.

\_\_\_\_\_. มหาวิทยาลัยในตัวคน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๑.

\_\_\_\_\_. ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมทาน, ๒๕๒๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปธ. ๙. ราชบัณฑิต). **พจนานัตถ์เพื่อการเรียนรู้พุทธศาสตร์เบื้องต้น**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.

\_\_\_\_\_ . **สถานการณ์พระพุทธศาสนาพลิกหายนะเป็นพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตถาโณ). **นิเทศธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สุวณโณ). **มนต์พิธี**. สำหรับภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป.

กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๔๒.

ไพบูลย์ ช่างเรียน. **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๖.

พัทธา สายหู. **สถานภาพทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙.

พินิจ ลาภธนานนท์. **การบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พินิจ รักษ์ทอง. **ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม. **มหัศจรรย์พระครูบาเจ้าศรีวิชัย**. คำนิยม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณีพะยอมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๔.

ยนต์ ชุ่มจิต. **ความเป็นครู**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์. **หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

ลือชา ธรรมวินัยสถิต. **มนุษย์กับสังคม**. เพชรบุรี : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๔๐.

สงวน วิรัชชัย. **จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศึกษาพรสวัสดิ์, ๒๕๒๒.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. **การพัฒนาชนบทตามแนวทางพุทธศาสนา :กรณีศึกษาพระสงฆ์กับนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๓๐.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **กฎหมายเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

สำนักงานจังหวัดลำพูนกลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. **แผนพัฒนาจังหวัดลำพูน(พ.ศ.๒๕๕๗ - ๒๕๖๐) ฉบับทบทวนใหม่ (รอบปี พ.ศ.๒๕๖๐)**. ลำพูน : สำนักงานจังหวัดลำพูน, ๒๕๖๐.  
 สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **บทบาทหน้าที่ทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๗.  
 สุกฤษณ์ ศิวลักษณ์. **ศาสนากับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔.  
 อุทัย หิรัญโต. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.

### ๑.๒.๒ งานวิจัย/บทความวิชาการ/วารสาร

ขวัญกมล ดอนขวา และคณะ. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **รายงานการวิจัย**, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๕.  
 ขวัญกมล ดอนขวา. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๔.  
 คมกฤษ จันทร์ขจร. การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. **หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุ๊กบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๑.  
 จักรกฤษ สุริโยปการ. “รูปแบบและกระบวนการพัฒนาครูตามหลักพุทธบูรณาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุ๊กบัณฑิต**. (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.  
 จิรายุ ทรัพย์สิน. การพัฒนาประชาธิปไตย : ในมิติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษากองการปกครองท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์. **รายงานการวิจัย**. สุรินทร์ : ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๕.  
 ชรินทร์ ห่วงมิตร นเรศน์ จิตินันท์วิวัฒน์ และอมรรัตน์ กล่ำทัพ. การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพเครือข่ายพระภิกษุสงฆ์ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๓ จังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๖๐.  
 ณรงค์ อภัยใจ. รูปแบบการบริหารจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพสำหรับเด็กด้วยโอกาสโรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ. **หลักสูตรปรัชญาดุ๊กบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.  
 ดวงพร ภาคาหาญ. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเห็นคุณค่าในตนเองกับระดับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ เขตรับผิดชอบศูนย์สุขภาพชุมชนเขตเมือง รพ.แพร่ (ร่องซ้อ). **Journal of the Phrae Hospital**. ปีที่ ๒๕. ฉบับที่ ๑. (กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๕๙) : ๑๓.

- ธนารัฐ มีสวาย อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ธนะชานันท์. การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ในตนเองของ นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล:กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา**. ปีที่ ๒. ฉบับที่ ๑. (มกราคม ๒๕๕๓) : ๖๕-๖๖.
- ธัญญภัทร์ ศิริธัชชราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข. การศึกษาความสัมพันธ์ของ ความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่นตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. **Veridian E-Journal. Silpakorn University**. ปีที่ ๙. ฉบับที่ ๒. (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙) ; ๗๑๖.
- ธัญญภัทร์ ศิริธัชชราโรจน์ สกล วรเจริญศรีและปริญญา มีสุข. ความภาคภูมิใจในตนเองและความหย่น ตัวของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. **Veridian E-Journal, Silpakorn University**. ปีที่ ๑๐. ฉบับที่ ๓. (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๐) ; ๕๑๓.
- เบญจ์ พรพลธรรม. “การจัดการความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมในบริการสาธารณะขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น”. **คุษณินพนธ์ปรัชญาคุษณินบัณฑิต** (สาขาวิชารัฐศาสตร์). (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาน. “**บทวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมือง : การพัฒนาสังคม.**” **วารสาร สังคมศาสตร์** (๑ มิถุนายน ๒๕๒๒) : ๑.
- ปรีชา รัตนบุรี. ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการทำงานและความรู้สึกการเห็นคุณค่าใน ตนเองกับ ผลการปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้าง. **วารสารเทคโนโลยีภาคใต้**. ปี ที่ ๖. ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๖) : ๔๓-๔๙.
- ประจวบ หนูเลี้ยง เด่น ชะเนติยง และนवलพรรณ วรณสุธ. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมี ส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง. **วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ**. ปีที่ ๒๘. ฉบับที่ ๒. (ตุลาคม ๒๕๕๘-มีนาคม ๒๕๕๙) : ๒๓๓.
- พระมหาอาทิตย์ นามแก้ว. บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในเขตยานนาวาสาธิต, **รายงานการวิจัย**. กรมสามัญศึกษา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๒.
- พระครูนทมงคลวิศิษฐ์. พระสงฆ์กับบทบาทการพัฒนาสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย. **วารสาร มจร การพัฒนา**. สังคมปีที่ ๑. ฉบับที่ ๒. (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙): ๒๐.
- พระครูปลัดเถรานุวัตร (สุเทพ สุเทวมณี). พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ประชาชน. **วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต**. ปีที่ ๑๔. ฉบับที่ ๓. (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๑) ; ๑๒๗.
- พระครูสมุห์วรวิทย์ ผาสุโก. พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน :กรณีศึกษาชุมชนวัด สามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ ๔. (ฉบับพิเศษ ๒๕๕๙) : ๒๗๑.

- พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรสี). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน. **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ**. ปีที่ ๑. ฉบับที่ ๑. (มกราคม – มิถุนายน-๒๕๕๙) : ๑-๒.
- พระราชวรมณี (พล อากาศโรและปริวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์. พระธรรมทายาท: เครือข่ายพระสงฆ์ นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, ปีที่ ๑๘. (มกราคม-ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๑๑๖.
- พระรัตนมณี (บุญณมี วิสารโท/ราชดี). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน. **วารสาร มจร การพัฒนา**. สังคมปีที่ ๑. ฉบับที่ ๒. (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙): ๕๗.
- พรชัย พันธุ์ธาดาพร. บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ**. ครั้งที่ ๓ ก้าวสู่ทศวรรษที่ ๒: บูรณาการงานวิจัย ใช้ องค์ความรู้ สู่ความยั่งยืน” ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๙. วิทยาลัยนครราชสีมา อำเภอมือง จังหวัด นครราชสีมา.
- พินสุดา สิริธรงค์. รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. **รายงานการวิจัย**. สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๖.
- ภิกคกั กัลยาณมิตร, การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**. ปีที่ ๑๑. ฉบับที่ ๓. (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๙) ; ๓๐๕.
- วิภาดา พินลา. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาเพื่อปลูกฝัง จริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ ๒๑. **Veridian E-Journal. Silpakorn University**. ปีที่ ๙. ฉบับที่ ๑. (เดือนมกราคม – เมษายน ๒๕๕๙) : ๑๔๓๐.
- วันฮารรงค์ บินอิสริส. ปัญหาการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของรัฐในพื้นที่ชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายู ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๗. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราช ภัฏยะลา, ๒๕๕๙.
- ศักดาพินิจ ณรงค์ชาติโสภณ. “การวิเคราะห์นโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ. “การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษา พระสงฆ์นักพัฒนา”. **งานวิจัย ด้านศาสนาและการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๓๐.
- สุชาติ พิมพ์พันธ์. บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตำบลพุดซา อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา. **รายงานการวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครราชสีมา, ๒๕๕๔.

สุมาลี ข้าอิน. ผลของการใช้โปรแกรมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนที่มีภาวะสมาธิสั้นระดับ  
ประถมศึกษา โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา.

**วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์**. ปีที่ ๓๐. ฉบับที่ ๓. (กันยายน – ธันวาคม, ๒๕๖๒) : ๑.

สุปราณี จันทร์ส่ง บุญทัน ดอกไธสง สะอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ. การพัฒนาทฤษฎี  
สังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง, **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรม  
ราชูปถัมภ์**. ปีที่ ๑๐. ฉบับที่ ๓. (เดือนกันยายน – เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘) : ๒๗๓-๒๗๔.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนา  
สังคมไทย. **รายงานการเสวนา**. กลุ่มงานศาสนา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา  
แห่งชาติ, ๒๕๔๓.

สืบพงษ์ ธรรมชาติ และพระครูอรุณสิงหธรรม. ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมตามแนว  
พระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาพระครูประภัศรธรรมวิธาน (มิ่ง ปกสุสโร). **วารสาร มหาจุฬ  
นาครทรรศน์**. ปีที่ ๒. ฉบับที่ ๒. (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๙๑.

สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์ มารุต พัฒนา วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา. การพัฒนารูปแบบ  
เสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน. **วารสารแพทย์นาวิ**. ปี  
ที่ ๔๖. ฉบับที่ ๒. (พฤษภาคม-สิงหาคม, ๒๕๖๑) : ๓๔๙.

### ๑.๒.๓ เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์

กลุ่มนโยบายและแผน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำพูน เขต ๑ ข้อมูล ณ วันที่ ๑๐  
พฤศจิกายน ๒๕๕๙

กลุ่มบริหารงานบุคคล สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำพูน เขต ๒ ข้อมูล ณ ๑๒ มกราคม  
๒๕๖๐.

ชาลีสา วัฒนะโชติ. **อบจ.ลำพูน ลงนามบันทึกข้อตกลงกับ อปท. เน้นการมีส่วนร่วมขับเคลื่อน  
พัฒนาจังหวัด แนวทาง "วิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน"**. ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร  
สำนักประชาสัมพันธ์เขต ๓ จังหวัดเชียงใหม่. ข้อมูล ณ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์. **อบจ.ลำพูนจัดเต็ม"วิถีครูบา" ได้ผลเกินคาด "น้ำไหล ไฟสว่าง ทาง  
สะดวก"**. ฉบับวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๙.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดลำพูน (ตุลาคม ๒๕๕๕)

สำนักงานเขตพื้นที่ศึกษามัธยมศึกษา เขต ๓๕ . ข้อมูล ณ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน (ข้อมูล ณ วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๐.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน. **แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนสามปี (พ.ศ.๒๕๖๐ –  
๒๕๖๒)**.



#### ๑.๒.๔ เว็บไซต์

สารานุกรมเสรีวิกิพีเดีย. **อารยธรรม**. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://th.wikipedia.org/wiki/อารยธรรม> [ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๙].

ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน. **ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดอารยธรรม**. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : [http://civilizationwe.blogspot.com/2012/06/blog-post\\_20.html](http://civilizationwe.blogspot.com/2012/06/blog-post_20.html) [ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๙].

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย



## แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

### คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา และกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

๒. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด ๒ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

๓. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จะใช้สำหรับเก็บข้อมูลตามที่คณะของท่าน ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเท่านั้น

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ตอบแบบสัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้

พระนฤพันธ์ ญาณิสสโร

หัวหน้าโครงการวิจัยภายใต้ชุดการวิจัย



## แบบสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

ประเด็นที่สัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่ง.....

สถานที่.....

วัน/เดือน/ปี.....

ผู้สัมภาษณ์ พระนฤพันธ์ ญาณิสสโร

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน

๑. แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา เป็นอย่างไร

.....  
 .....

๒. กระบวนการในการนำเอาแนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมของสี่ครูบา มากำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาสังคม มีวิธีการอย่างไร

.....  
 .....

๓. กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา เป็นอย่างไร

.....  
 .....

๔. แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา เป็นอย่างไร

.....  
 .....

.....  
 .....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ตอบแบบสัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้



### แนวคำถามการสนทนากลุ่ม

“กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน”

วันพุธ ที่ ๙ เดือน พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๑

ณ ห้องประชุมวัดพระพุทธรบาทผาหนาม ตำบลป่าไผ่ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

- คำถามข้อที่ ๑ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน เป็นอย่างไรบ้าง
- คำถามข้อที่ ๒ แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน เป็นอย่างไรบ้าง

#### ชื่อย่อยประกอบคำถามข้อที่ ๑ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

- ๑.๑ ในพื้นที่ทำอะไร มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับวิถีครูบาอย่างไรบ้าง
- ๑.๒ ในพื้นที่มีวิธีคิดเกี่ยวกับวิถีครูบา และนำมาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง
- ๑.๓ โครงการแต่ละโครงการ มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไรบ้าง
- ๑.๔ แนวทางในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรเป็นอย่างไร

#### ชื่อย่อยประกอบคำถามข้อที่ ๒ แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม

- ๒.๑ ท่านมีแนวคิดในการที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตามวิถีครูบาอย่างไรบ้าง
- ๒.๒ ท่านมีแนวคิดที่จะนำเอาวิถีครูบามาประยุกต์เข้ากับการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ อย่างไรบ้าง



## แบบสัมภาษณ์

### โครงการวิจัย เรื่อง

### การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา กับการจัดการศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน

### The Integration According to Civilization Principle of Four Kruba Ways and Management of School Education in Lamphun

คำชี้แจง ขอความกรุณาท่านได้ตอบคำถามต่อไปนี้ตามความเป็นจริง เพื่อรวบรวมข้อมูลนี้  
สำหรับการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนในจังหวัดลำพูนต่อไป  
จะตอบคำถามใดๆ จะไม่มีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของท่านแต่ประการใด ทั้งสิ้น

#### ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

๒. วุฒิการศึกษา.....

๓. ตำแหน่ง.....

๔. เกียรติบัตรหรือรางวัลที่ได้รับการยกย่อง

๑. ....จาก.....

๒. ....จาก.....

๓. ....จาก.....

๔. ....จาก.....

๕. ....จาก.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน

**เกี่ยวกับโรงเรียน**

๑.โรงเรียน มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตร หรือ เนื้อหาสาระรายวิชาเกี่ยวกับวิถีครูบาเจ้าศรีวิชัย อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน โดยนำแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัย มาเสริมนักเรียนอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

**เกี่ยวกับตัวครู**

๓.ท่านมีการวางแผนการเรียนการสอน โดยมีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบาเจ้าศรีวิชัย มาประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง

.....

.....



๔. ท่านมีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้สื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษาที่เกี่ยวกับครุบาเจ้าศรีวิชัย อย่างไรบ้าง

๕. ท่านมีการวัดผล ประเมินผลการเรียนรู้โดยมีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครุบาเจ้าศรีวิชัย มาประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง

(ขอขอบพระคุณอย่างสูงที่ให้ข้อมูล)

ภาคผนวก ข การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ค ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ตารางแสดงผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output)	ตารางแสดงผลผลิตเรื่องรูปแบบและกระบวนการทางพระพุทธศาสนาในการลดการฆ่าตัว ตายของประชาชนจังหวัดลำพูน			
	เชิงคุณภาพ	เชิงปริมาณ	เวลา	ต้นทุน
<p>โครงการ ย่อยที่ ๑ ศึกษา แนวคิดและหลัก ปฏิบัติอารยธรรม วิถีสี่ครูบาใน จังหวัดลำพูน</p> <p>โครงการ ย่อยที่ ๒ ศึกษา กระบวนการพัฒนา สังคมตามหลัก อารยธรรมวิถีสี่ครู บาขององค์กร ปกครองส่วน ท้องถิ่นในจังหวัด ลำพูน</p> <p>โครงการ ย่อยที่ ๓ เพื่อ เสริมสร้างคุณค่า และการพัฒนา ตนเองของพระสงฆ์ ตามหลักอารย ธรรมวิถีสี่ครูบาใน จังหวัดลำพูน</p> <p>โครงการ ย่อยที่ ๔ เพื่อ การบูรณาการหลัก อารยธรรมวิถีสี่ครู บากับการจัด การศึกษาใน โรงเรียนจังหวัด ลำพูน</p>	<p>- ได้ข้อมูลสรุปที่ได้มา จากข้อมูลสภาพจริงที่ ถูกต้องตามนโยบาย แผนเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติและ ต้นแบบทางอารย ธรรมวิถีสี่ครูบา พัฒนาสังคมสำหรับ หน่วยงานรัฐ ซึ่ง ประชาชนสามารถ นำไปใช้การต่อไป อย่างมีประสิทธิภาพ</p> <p>- ได้ข้อมูลสรุปได้มาซึ่ง องค์ความรู้ใหม่ที่มี คุณค่าสามารถนำไปใช้ เป็นเครื่องมือการ ดำเนินงานการพัฒนา สังคมสำหรับ หน่วยงานรัฐได้อย่าง แท้จริง</p> <p>- ได้องค์ความรู้ใหม่ ด้านแนวคิดการพัฒนา สังคมที่มีความชัดเจน</p> <p>- ได้ข้อมูลสรุปสำหรับ การพัฒนาสังคมใน การบริหารจัดการที่ เอื้อต่อการดำเนิน กิจกรรมส่งเสริมการ</p>	<p>- เป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่วนกว้างและได้ฐานคติ เชิงการพัฒนาสังคมที่ เหมาะสมกับองค์กรรัฐ และประหยัดต้นทุนและ เวลาในการวิจัยให้ได้มา ซึ่งข้อมูลสรุป</p> <p>- มีความครอบคลุม ครบถ้วนทุกประเด็นใน การได้มาซึ่งข้อมูลตาม กลุ่มเป้าหมาย</p> <p>- ได้ข้อมูลสรุปมีความ คลุมผลดีในทุกมิติ เช่น การดำเนินชีวิต การ เรียนรู้ ความสุข และ สังคมการพัฒนาเชิง ปัญญาให้สังคมทุกมิติ ทั้งประชาชน สังคมและ หน่วยงานรัฐ</p> <p>- ได้ความต้องการ พัฒนาสังคม การบริหาร จัดการอย่างแท้จริงของ ประชาชนในจังหวัด ลำพูน , ประชาชน สามารถนำไปใช้ในการ พัฒนาตนเองพัฒนา ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ</p>	<p>- ใช้ ระยะเวลา ในการ ดำเนินการ วิจัย ๑๒ เดือน</p>	<p>- <u>ต้นทุนทางตรง</u> คือ สำนักงาน คณะกรรมการ วิจัยแห่งชาติสนับสนุน งบประมาณประจำปี งบประมาณ ๒๕๖๐</p> <p>- <u>ต้นทุนทางอ้อม</u> คือ คณะผู้วิจัย ฯ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์และคณะ สังคมศาสตร์ได้รับ งบประมาณสนับสนุน เพื่อผลิตงานวิจัย ส่งเสริม พัฒนา ซึ่งต้นทุนทาง สังคม ต้นทุนทาง วัฒนธรรม และต้นทุน อารยธรรมที่สามารถ นำไปบูรณาการกับการ พัฒนาสังคม คณะกรรมการวิจัย แห่งชาติสนับสนุน งบประมาณประจำปี งบประมาณ ๒๕๖๐</p> <p>- <u>ต้นทุน- ต้นทุนทางตรง</u> คือ สำนักงานนางอ้อม คือ คณะผู้วิจัย ฯ สถาบันวิจัย พุทธศาสตร์, วิทยาลัย สงฆ์, คณะสังคมศาสตร์</p>

<p>๕) ได้แนวคิดและหลักปฏิบัติชุดอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง</p> <p>๖) ได้นักวิจัยรุ่นใหม่และผู้ปฏิบัติงานสนามที่เข้าร่วมโครงการ</p>	<p>พัฒนาสังคมของหน่วยงานรัฐซึ่งได้ผ่านการเรียนรู้อย่างแท้จริงนำไปใช้ในการส่งเสริมการพัฒนาสังคมเป็นผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (G)</p> <p>- ได้ชุดแนวคิดและหลักปฏิบัติตามอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนตามความต้องการของประชาชนเป็นผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (G)</p> <p>- เป็นผู้ที่ผ่านการเป็นนักวิจัยใหม่และลงมือปฏิบัติงานอย่างแท้จริงสามารถดำเนินงานวิจัยในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพเป็นผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (G)</p>	<p>- ได้พัฒนาสังคมเพื่อเรียนรู้โปรแกรมอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนเพื่อให้นำแนวคิดและหลักปฏิบัติไปพัฒนาสู่สังคมส่วนร่วมให้ได้มิติที่หลากหลายเพื่อประโยชน์สูงสุดสำหรับหน่วยงานรัฐและประชาชน</p> <p>- จำนวนผู้ผ่านงานทั้งที่เป็นนักวิจัยใหม่และกลุ่มเป้าหมายมากถึง ๑,๐๐๐ คน</p>	<p>ได้รับงบประมาณสนับสนุนเพื่อผลิตงานวิจัยส่งเสริมพัฒนาซึ่งต้นทุนทางสังคม ต้นทุนทางปัญญาและ ต้นทุนอารยธรรมที่สามารถนำไปบูรณาการกับการพัฒนาสังคม</p> <p>- <b>ต้นทุนทางตรง</b> คือ สำนักงาน คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติสนับสนุนงบประมาณประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๐</p> <p>- <b>ต้นทุนทางอ้อม</b> คือ คณะผู้วิจัยฯสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์,วิทยาลัยสงฆ์ และ คณะมนุษยศาสตร์ ได้รับงบประมาณสนับสนุนเพื่อผลิตงานวิจัย ส่งเสริมพัฒนาและต้นทุนทางปัญญาและต้นทุนอารยธรรมที่สามารถนำไปบูรณาการกับการพัฒนาสังคม</p>
--	---	---	---

ผลลัพธ์ (Outcome)	รูปแบบและกระบวนการทางพระพุทธศาสนาในการลดการฆ่าตัวตายของประชาชน จังหวัดลำพูน			
	เชิงคุณภาพ	เชิงปริมาณ	เวลา	ต้นทุน
<p>โครงการย่อยที่ ๑ ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ศรुบาในจังหวัดลำพูน</p> <p>โครงการย่อยที่ ๒ ศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ศรुบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน</p> <p>โครงการย่อยที่ ๓ เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ศรुบาในจังหวัดลำพูน</p> <p>โครงการย่อยที่ ๔ เพื่อการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ศรुบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน</p>	<p>กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงศึกษาธิการ, กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงสาธารณสุข, กระทรวงการคลัง, กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงานพระพุทธศาสนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน</p> <p>คณะสงฆ์ในจังหวัดลำพูน</p> <p>- เป็นผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (G)</p>	<p>สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดลำพูน, กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, กรมการพัฒนาชุมชน, กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, ศูนย์พัฒนาสังคม, โรงเรียนของรัฐและเอกชน และคณะสงฆ์ในจังหวัดลำพูน</p>	<p>ให้เป็นไปตามแผนนโยบายและตามยุทธศาสตร์ของแผนศึกษาและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) และฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙)</p>	<p>- ประชาชน ชุมชน นักเรียนและเยาวชน</p> <p>- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ</p> <p>- คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน</p> <p>- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น</p> <p>- คณะผู้วิจัย</p>
<p>โครงการย่อยที่ ๔ เพื่อการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ศรुบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน</p>	<p>-กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงศึกษาธิการ, กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงสาธารณสุข, กระทรวงวัฒนธรรม - กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงสาธารณสุข, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและคณะสงฆ์</p> <p>-เป็นผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (G)</p>	<p>กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน, กรมการพัฒนาชุมชน, กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, สำนักงานส่งเสริมการศึกษาเอกชนระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, ศูนย์พัฒนาสังคม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด, สำนักงานพัฒนาสังคมและความ</p>	<p>ให้เป็นไปตามแผนนโยบายและเป็นไปตามยุทธศาสตร์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) และฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙)</p>	<p>-ประชากรชุมชน นักเรียนและเยาวชน</p> <p>-สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ</p> <p>-แหล่งเครือข่ายสถานบันการศึกษาในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียง</p> <p>-องค์กรทางสังคมและเครือข่ายระดับนานาชาติ</p> <p>-คณะผู้วิจัย</p> <p>-นักวิจัยรุ่นใหม่</p>

		มั่นคงของมนุษย์ จังหวัด, กระทรวง กรม กองและกรมการ พัฒนาชุมชน,กรม ส่งเสริมการ ปกครองส่วน ท้องถิ่น, ศูนย์เพื่อ การพัฒนาสังคม		
--	--	--	--	--

ผลกระทบจากงานวิจัย	ตัวชี้วัด		
	เชิงคุณภาพ	เชิงปริมาณ	ความคุ้มค่าของ งบประมาณ
<p>๑. ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับศึกษาวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับแนวคิด และหลักวิถีปฏิบัติตนเองของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูนซึ่งเป็นการพัฒนาตนเองและสังคม</p> <p>๒. ได้สรุปการศึกษาการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพัฒนาตนเอง และสังคม คือ องค์กรพัฒนาศูนย์พัฒนาชุมชนประจำจังหวัด กรมพัฒนาชุมชน คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน โรงเรียนในจังหวัดลำพูนตลอดถึงหน่วยงานกลุ่มที่เกี่ยวข้องตามกลุ่มเป้าหมายของชุดโครงการวิจัย</p>	<p>๑. เป็นข้อสรุปที่ได้มาจากข้อมูลสภาพจริงที่ถูกต้องตามนโยบายและมาตรการการจัดการพัฒนาการส่งเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนซึ่งสามารถนำไปใช้การต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน</p> <p>๒. เป็นข้อสรุปที่ได้มาจากการบูรณาการองค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณค่าสามารถนำไปใช้ เป็นเครื่องมือโปรแกรมการทดลองการ</p>	<p>๑. ข้อสรุปและหลักการเชิงปฏิบัติ การ จะตอบสนองแผน นโยบาย และยุทธศาสตร์หลักของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง</p> <p>๒. ข้อสรุปมีความครอบคลุมครบถ้วนทุกประเด็นในการได้มาซึ่งข้อมูลตามเป้าหมายและสามารถแก้ปัญหาและความต้องการสำหรับการพัฒนาตนเอง และสังคมได้อย่างแท้จริง</p>	<p>๑. เป็นการพัฒนาตนเองและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนอย่างมีโครงสร้างและครบวงจร</p> <p>๒. ได้องค์ความรู้ใหม่ที่จะช่วยเอื้อต่อประสิทธิภาพเชิงแผนยุทธศาสตร์</p> <p>๓. ประหยัดต้นทุนและเวลาในการให้ได้มาซึ่งข้อสรุปจากผลการวิจัย</p> <p>๔. เป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคต</p> <p>๕. เป็นการสร้างคุณค่าความมีศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์สำหรับอารยธรรมวิถีสี่ครู</p> <p>๖. เป็นการพัฒนาตอบสนองความต้องการสูงสุดของมนุษย์</p>

	เสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนได้		
๓. ได้ข้อมูลทั้งหมดของแต่ละหน่วยงานมาวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งจะดำเนินการตามกระบวนการวิเคราะห์โดยยึดหลักเกณฑ์ความสอดคล้องของข้อมูลเป็นหลักสำคัญ	๓. เป็นกระบวนการคิดและนวัตกรรมใหม่เพื่อการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนให้มีความเข้มแข็งมั่นคงมากขึ้น	-เป็นผลสรุปที่ครอบคลุมผลดีในทุกมิติของการพัฒนา เช่น ทางกายภาพดี สังคมดี อารมณ์ดีและเกิดองค์ความรู้เชิงปฏิบัติการที่ดี -เป็นการตอบสนองความต้องการพัฒนาตนเองและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงทุกบริบทของสังคมและชุมชน	-โครงการวิจัยมีเป้าหมายประจำปีและความสำคัญในระยะยาว เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) -ศักยภาพการบริหารแผนงานวิจัยมีความสามารถให้เข้าไปตามแผนและสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ทุกอย่าง -ความสำเร็จผลผลิตและผลลัพธ์จากโครงการวิจัยนี้ต้องมีความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ทุกประการ
๔. ได้พัฒนารูปแบบโปรแกรมการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนเกี่ยวกับกาย สังคม อารมณ์และด้านปัญญาในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนต่อไป	๔. เป็นข้อสรุปในการพัฒนารูปแบบโปรแกรมทดลองการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนเพื่อให้เกิดผลเชิงปฏิบัติการอย่างแท้จริง		
๕. ได้สร้างโปรแกรมการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนตามความต้องการของประชาชน องค์กรท้องถิ่น โรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ	-เป็นผลจากข้อสรุปความต้องการการพัฒนาโปรแกรมการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูนเพื่อ	- เป็นความต้องการสร้างนวัตกรรมใหม่ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากโปรแกรมการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมวิถีและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูน อย่างน้อย ๓ โปรแกรมสำหรับการ	-โครงการวิจัยมีเป้าหมายประจำปีและความสำคัญในระยะยาว เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)และแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตนเองและสังคมแห่งการ
๖. ได้สร้างทรัพยากรมนุษย์อย่างมีคุณภาพ เช่น นักวิจัย	การพัฒนาชุมชน		



<p>รุ่นเก่า นักวิจัยรุ่นใหม่และ/หรือ นักวิจัยในชุมชนเพื่อกระบวนการเรียนรู้อย่างยั่งยืนและถือเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งพระสงฆ์ เด็กเยาวชน องค์กร โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่นได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามอารยธรรมวิถีชีวิตครูบาลจึงสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองและสังคมได้</p>	<p>อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องมีผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์</p> <p>-เป็นการสร้างองค์ความรู้ให้นักวิจัยรุ่นเก่าและนักวิจัยรุ่นใหม่ได้ลงมือปฏิบัติงานวิจัยได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะเอื้อต่อการสร้างผลงานในเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ</p>	<p>พัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน</p> <p>-จำนวนผู้ผ่านงานทั้งที่เป็นนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายมากกว่า ๕๐ คน</p>	<p>เรียนรู้ของชุมชน และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒</p> <p>-ศักยภาพการบริหารแผนงานวิจัยมีความสามารถให้ เป็นไปตามแผนและสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ทุกอย่าง</p> <p>-ความสำเร็จผลผลิตและผลลัพธ์จากโครงการวิจัยนี้ ต้องมีความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ทุกประการ</p>
---	---	--	---

**ประวัตินักวิจัย**  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**๑. ชื่อ - นามสกุล**

๑.๑ ภาษาไทย ดร.สามารถ บุญรัตน์

๑.๒ ภาษาอังกฤษ Dr.Samart Boonrat

**๒. ตำแหน่งทางวิชาการ** อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย**๓. ตำแหน่งการบริหาร** กรรมการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**๔. สังกัดหน่วยงาน/คณะ** วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน**๕. ที่อยู่ติดต่อได้**

บ้านเลขที่ ๑๔๘/๒ หมู่ที่ ๗ ต.รอก/ซอย ๑๓ ถนน -

แขวง/ตำบล ริมปิง

เขต/อำเภอ เมือง

จังหวัด ลำพูน

รหัสไปรษณีย์ ๕๑๐๐๐

โทรศัพท์ -

โทรสาร -

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙-๒๙๐๙๗๗๕

อีเมล sboonrut@gmail.com

**๖. วุฒิการศึกษา** ปริญญาเอก (รัฐประศาสนศาสตร์)**๗. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ** รัฐประศาสนศาสตร์